

THOMAS MANN

ISPOVESTI
VARALICE

FELIXA
KRULLA

(RANE GODINE)

www.balkandownload.org

Thomas Mann

ISPOVESTI
VARALICE
FELIXA KRULLA

【 RANE GODINE 】

*S nemačkog preveo
Boško Petrović*

Naslov originala:

Bekenntnisse des

Hochstaplers Felix Krull: Der Memoiren erster Teil.

Copyright © 1954 Thomas Mann

KNJIGA PRVA

GLAVA PRVA

Laćajući se pera, da u potpunoj dokolici i povučenosti — zdrav inače, iako umoran, veoma umoran (tako da ću moći napredovati samo u malim etapama i često se odmarajući), spremivši se, elem, da strpljivoj hartiji poverim ispovesti svoje, urednim i dopadljivim rukopisom koji mi je svojstven, hvata me laka sumnja da li sam po svome prethodnom obrazovanju i školi i dorastao duhovnome poduhvatu tom. Međutim, kako se sve što imam da saopštim sastoji od mojih najlicnijih i nejneposrednijih iskustava, zabluda i strasti, te materijom otuda savršeno vladam, mogla bi se ona sumnja najviše ticati takta i prikladnosti izraza kojima raspolazem, a u tim stvarima mnogo su manje, po mome mišljenju, merodavne redovne i završene studije no prirodni dar i dobro domaće vaspitanje. U njima oskudevao nisam, jer ja potičem iz fine građanske kuće, iako razvratne; kroz više meseci bejasmo sestra moja Olympia i ja pod paskom jedne gospođice iz Vevaya, koja se posle, kad se bio stvorio odnos ženskog rivaliteta između nje i moje majke — i to s obzirom na moga oca —, morala povući; kum moj Schimmelpreester, s kojim sam bio veoma prislan, beše višestruko cenjen umetnik, koga je svako u gradu nazivao „gospodin profesor“, iako mu ta lepa, želje dostojna titula zvanično nije čak ni pripadala; a otac moj, mada debeo i gojan, imao je mnogo lične gracije i stalno je obraćao pažnju na probrano i jasno izražavanje. Po lozi sa babine strane bilo je u njemu francuske krvi, sâm on proveo je šegrt-ske godine u Francuskoj, i Pariz je, kako je govorio, poznavao kao svoj džep. Voleo je — i to sa izvrsnim izgovorom — da

upliće u govor izraze kao „*c'est ça*“,¹ „*épatant*“² ili „*parfaitement*“³; a imao je češće običaj i da kaže: „Ja to gutiram“, i do kraja svog života ostao je miljenik žena. To onako unapred i bez veze. A što se moga prirodnog dara za lepu formu tiče, ja sam se u nj, kao što dokazuje čitav moj varalički život, oduvek bez ikakve brige mogao pouzdavati, pa verujem da se i prilikom ovoga pismenog istupanja na nj osloniti mogu. U-ostalom, rešen sam da se u ovim svojim zapisima savršeno držim iskrenosti i da pri tom ne strahujem sa prekora zbog taštine niti pak bezočnosti. Kakva bi se moralna cena i smisao i mogli pripisati ispovestima koje bi bile sastavljene s drugog stanovišta a ne stanovišta istinoljubivosti!

Rajnska župa me je dala, onaj srećni i paženi kraj koji, blag i bez naglosti kako s obzirom na klimu tako i na sastav zemljišta, gradovima i selima bogato prošaran i vesela sveta pun, spada u najumiljatije zar krajeve nastanjene zemlje. Ovde cvatu, srećno se prema južnom suncu šireći a brdima župe od oštarih vetrova štićena, slavna ona naselja zbog kojih vinopiji, kad im ime začuje, srce zaigra, ovde je Rauenthal, Johannisberg, Rüdesheim, a tu je i časni gradić u kom sam i sâm, nekoliko samo godina pre presjajnog osnivanja Nemačkog carstva, ugledao svetlost sveta. Malo dalje od lakta koji opisuje Majna kod Meinza, i čuven sa svoje proizvodnje šampanjca, on je glavno pristanište parobroda što hitaju uz reku i niz reku, i ima oko četiri hiljade stanovnika. Veseli Mainz bio mu je dakle vrlo blizu a isto tako i otmene banje taunuske, kao što su: Wiesbaden, Homburg, Langenschwalbach, i Schlangenbad, do kojeg se stizalo za pola sata vožnje železnicom uskog koloseka. Često li smo za lepih godišnjih doba odlazili na izlete, moji roditelji, sestra moja Olympia i ja, bro-

¹ Tako je.

² Divno.

³ Savršeno.

dom, kolima ili železnicom, i to u sva četiri pravca sveta: jer na sve strane primamljivahu draži i znamenitosti duhom ljudskim stvoreni. Još vidim kako mi otac, u sitno iskockanom, komotnom letnjem odelu, sedi s nama u nekoj gostionici — podalje od stola, jer ga je trbuh smetao da mu se primakne — i kako s beskonačnim uživanjem blaguje rakove i zlatni lozin sok. Često je tu bivao i kum moj Schimmelpreester, ostrim okom motrio sve oko sebe kroz okrugle svoje slikarske naočari, i svaku sitnicu upijao u umetničku svoju dušu.

Jadni moj otac bio je vlasnik firme Engelbert Krull, koja je proizvodila sad nepostojeću marku šampanjca „*Loreley extra cuvée*“. Dole ne Rajni, nedaleko od pristajnog mosta, behu mu podrumi, i ja sam se često kao dečko muvao ispod hladovitih svodova, zamišljeno švrljao kamenitim stazama koje su vodile uzduž i popreko između visokih stalaža, i posmatrao sijaset boca što su onde mirovale, naslagane ukoso jedne povrhu drugih. Ležite vi tu, eto, mislio sam ja u sebi (iako mislima svojim, dabome, tako tačne reči umeo dati nisam), ležite tako u podzemnoj svetlosti sutonjoj a u utrobi vašoj bistri se i tiho priprema golicavi zlatni sok od kog će toliko srce življe zakućati, toliko oko sinuti višim sjajem! Još ste na oko gole i uboge, no jednog ćete se dana raskošno ukrašene dići u gornji svet, da na gozbi, svadbi, u separeu, uz obesan pucanj, izbacite svoje zapušače prema tavanici i rasprostrete među ljude zanos, bezbrigu i veselje. Tako je nekako govorio dečak; a istina je bilo bar toliko da je firma Engelbert Krull polagala neobičnu važnost na izgled svojih boca, na onu poslednju opremu koja se stručnjački naziva *coiffure*. Presovani zapušači učvršćivani su srebrnom žicom i pozlaćenim kanapom, pa pečaćeni purpurnim voskom, a svečani jedan okrugli pečat, kao što se viđa na bulama i starim poveljama, visio je još obaška na zlatnoj vrpici; grliće je izdašno omatao sjajni staniol, a na trbusima blistaše se etiketa uokvirena zlatnim šarama, koju je kum moj Schimmelpreester izradio za firmu i na kojoj se,

sem nekolikih grbova i zvezda, imena moga oca i zlatno štampane marke „*Loreley extra cuvée*“, videla jedna ženska prilika, na njojzi jedino grivne i đerdani, a ona, sedeći prekrštenih nogu na vrhu jedne stene, podigav ruku, provlači češalj kroz talasavu svoju kosu. Izgleda, međutim, da kvalitet vina nije potpuno odgovarao toj sjajnoj opremi. „Krulle“, rekao bi zar kum mi Schimmelpreester ocu mome, „čast lično vama, ali vaš šampanjac trebalo bi da zabrani policija. Pre osam dana nagovorili su me da popijem pola boce, i još se ni do danas živ nisam oporavio od toga napada. Kakve vi to kiseline mešate u tu čorbu? Da li pri doziranju dodajete petroleum ili špiritus? Ukratko, to je spravljjanje otrova. Čuvajte se zakona!“ Na to bi se moj jadni otac zbunio, jer on je bio mek čovek koji prekorima odolevao nije. „Lako je vama grditi, Schimmelpreesteru“, odgovarao bi on, po svojoj navici lako trljajući vrhove prstiju o trbuh, „ali ja moram da radim jeftino, jer tako to hoće predrasuda prema domaćim fabrikama — ukatko, ja dajem publici ono u šta ona veruje. Osim toga, konkurencija me je pritisnula, dragi prijatelju, tako da se jedva izdržati može.“ Toliko moj otac.

Naša vila spadala je u ona prijatna gospodska obitavališta koja, naslanjajući se na blage obronke, otvaraju pogled na predeo oko Rajne. Koso nagnuta bašta beše izdašno ukrašena patuljcima, gljivama i svakojakim životinjama od fajansa, kao živim; na jednom postolju ležala je sjajna kugla koja je lice veoma smešno iskrivljavala, a bila je tu još i Eolova harfa, nekoliko pećina, kao i jedan vodoskok koji je izbacivao vodu u obliku veoma lepe figure i u čijem su bazenu plivale srebrne ribe. Što se tiče unutrašnjeg uređaja, on je, po ukusu moga oca, bio koliko skrovit toliko i zgodan. Ugodno povučeni kutovi mamili su da se u njih sedne, a u jednom je stajala prava preslica na točak. Bezbrojne sitnice: ukrasne drangulije, školjke, kutijice sa ogledalcima i bočice s mirisom, behu poređane na *étagères* i plišane stoliće; jastuci od paperja u veli-

kom broju, prevučeni svilom ili šarenim ručnim radom, behu razmešteni po sofama i kaučima, jer otac moj voleo je da leži na mekanom; zavese su visile na štapovima u obliku halebar-di, a između vrata bile su pričvršćene one prozračne zavese od trske i đinđuva koje su nalik na zid, a kroz koje se, ni rukom ne maknuvši, može proći, pri čem se one onda rastvaraju i skupljaju uz laki šum ili tuckanje. Između duplih ulaznih vrata, više dovratka, stajala je neka vešto smišljena sprava koja je, dok su se vrata, usporavana vazdušnim pritiskom, lagano zatvarala, nežnim zvucima otkucavala početak Straussove „*Freut euch des Lebens*“.¹

¹ „Uživaj, živi“.

GLAVA DRUGA

To beše dom u kom sam se, jednog prijatnog mlakog kišovitog majskog dana — licem u nedelju, uostalom — rodio, i od sada ne mislim više da istrčavam, nego ću brižljivo gledati da pričam sve po redu. Porođaj mi je, ako sam dobro obavešten, protekao vrlo sporo i ne bez naročite pomoći našeg tadašnjeg domaćeg lekara doktora Mecuma, a uglavnom zbog toga što sam se ja — ako ono rano i strano biće smem nazvati „ja“ — držao tom prilikom izuzetno pasivno i nezainteresovano, što napore svoje majke uopšte pomagao nisam niti pokazivao i najmanje truda da dođem na svet, koji ću docnije tako od svez srca zavoleti. Pa ipak sam bio zdravo, lepo dete, koje je, budeći najlepše nade, napredovalo na mleku jedne izvrsne dadilje. Ali, posle čestog i upornog razmišljanja, ne mogu na ino nego da ono svoje mlako držanje i otpor pri porođaju, to očigledno ustezanje da tamu materinske utrobe zamenim belim danom, ne dovedem u vezu sa izvanrednom naklonošću i obdarenošću za san, koja mi beše svojstvena od malih nogu. Pričali su mi da sam bio dete mirno, da nisam bio galamdžija i nemirko, nego da sam, u meri vrlo zgodnoj svojim paziljama, bio odan dremanju i polusnu; i mada sam docnije toliko žudeo za svetom i ljudima da sam se pod raznim imenima mešao među njih i svašta činio da ih pridobijem, ipak sam se uvek u noći i u snu osećao potaman, rado se i lako se predavao dremežu i bez telesnog zamora, gubio se daleko u zaborav lišen

snova, i pošto bih tako, utonuo, provodio dugo, deset, dvanaest, pa i četrnaest časova, budio se svež i zadovoljniji nego posle uspeha i zadovoljstava danjih. Ta neobična naklonost prema snu mogla bi se shvatiti kao suprotnost velikom životnom i ljubavnom nagonu koji me je prožimao i o kome će još biti reči na odgovarajućem mestu. No, već sam spomenuo da sam o ovom predmetu napregnuto razmišljao u više navrata, te mi se više puta učinilo da mi biva jasno kako se ovde ne radi o suprotnosti, nego upravo o izvesnoj tajnoj srodnosti i saglasnosti. Jer sad kad sam, mada mi je tek četrdeseta, ostareo i umoran, kad me nikakvo pohlepno sećanje ne goni više među ljude i kad životarim potpuno povučen u sebe: sad je tek oslabila i moja spavačka snaga, sad sam se u neku ruku odbio od sna, spavanje mi je postalo kratko, bez dubine i ovlašno, dok sam pre, u zatvoru, gde je za to bilo mnogo prilike, spavao zar bolje no u mekim posteljama mnogih Palace Hotela. — No eto gde padam u svoju staru grešku pa istrčavam.

Često sam iz usta domaćih svojih slušao kako sam batlija, pa iako sam vaspitan daleko od svih praznoverica, ipak sam toj činjenici, povezavši je sa svojim imenom Felix (takvo sam ime dobio po kumu svome Schimmelpreesteru), kao i sa tim što sam bio tankovijast i dopadljiv, pridavao izvesno tajanstveno značenje. Jeste, vera moja u sreću i u to da sam miljenče neba, vazda mi je u duši živa bila, i mogu reći da se uglavnom kao laž i nije pokazala. Jer baš se kao značajna osobina moga života pokazuje da se sve one muke i nevolje što ih je u njemu bilo javljaju kao nešto strano i što providenje prvobitno nije htelo, i kroza šta pravo moje i stvarno opredeljenje stalno prosijava nalik na zrak sunčani. Posle ovog opšteg razmatranja, nastavljam da u krupnim potezima dâm sliku svoje mladosti.

Fantastično dete, svojim sam prohtevima i uobraženjima davao ukućanima mnogo povoda za razonodu. Čini mi se kao da se još sećam, a često su mi pripovedali, kako sam, dok sam još nosio košulju, voleo da se igram cara i kako sam se igrao

toga po čitave sate sa velikom upornošću. Sedeći u kolicima na stolicu, u kojima me je služavka naša gurala po bašti i dvorištu, iskrivio bi zbog nečeg usta nadole koliko god sam više mogao, tako da mi se gornja usnica prekomerno razvukla pa sam polako treptao očima koje bi se zacrvenele i napunile suzama ne samo zato što mi se iskrivilo lice, nego i zbog moje unutrašnje ganutosti. Miran i uzbuđen sa dubokih svojih godina i visoka dostojanstva, ja sam sedeo u kolicima; ali mojoj je služavki bilo rečeno da svakog prolaznika obavesti o čemu se radi, pošto bi me svako nepoštovanje moje izmišljotine ogorčilo ne može biti više. „Ja vozam cara u šetnju“, objavljivala bi ona, neuko i nepropisno salutirajući pošto bi prinela ruku slepoočnici, a i svak bi mi odavao počast. Naročito kum moj Schimmelpreester, vazda spreman na šalu, postupao bi, kad bi me tako sreo, po mojoj volji i na sve moguće načine podržavao me je u uobraženju mome. „Gledajte, evo ga gde prolazi, sedi junak!“ govorio bi on, neprirodno se duboko klanjajući. A zatim bi se kao narod postavio kraj moga puta, pa, kličući *vivat*, bacao uvis šešir, štap pa čak i naočare, i skoro da mu pozli od silna smeha kad bi se meni od potresenosti suze počele kotrljati preko istegnute gornje usne.

Na ovaj način umeo sam se igrati i u poznijim dečaćkim godinama, u doba, dakle, kad na podršku starijih pri igri ovoj nisam zar mogao računati. Međutim, nisam mario za njih, nego sam šta više uživao u nezavisnosti i samozadovoljstvu svoje mašte. Probudio bih se tako ujutru sa odlukom da toga dana budem knežević od osamnaest godina po imenu Karl, i pridržavao sam se te izmišljotine čitavog dana, pa čak i po nekoliko dana; jer neocenljivo preimućstvo takve igre sastojalo se u tom što je nije trebalo prekidati ni u jednom trenutku, pa čak ni za vreme tako preko svake mere dosadnih školskih časova. Zaogrnut izvesnom snishodljivom uzvišenošću, ja sam išao tamo i amo, raspoloženo i živo razgovarao sa guvernerom ili kakvim ađutantom kojeg bih u mašti pridodao sebi u druš-

tvo, i niko ne bi umeo opisati ponos i sreću s kojom me ispunjavaše tajna moje otmene i uzvišene ličnosti. Kakav li je divan dar mašta, i kakvo li zadovoljstvo može ona da nam pruži! Kako su mi glupi i siromašni izgledali drugi dečaci iz gradića, koji tu sposobnost očigledno nisu imali i koji su otud bili lišeni potajnog uživanja do kojeg sam ja dolazio lako i bez ikakve spoljašnje pripreme, prosto jednom odlukom volje! Istina, njima, koji su bili obična dečurlija krute kose i crvenih šaka, njima bi se valjda i osvetilo i smešno im pristajalo da su hteli da uobrazе kako su kneževići. Ali ja sam imao kosu meku kao svila, kakva se kod muškog pola retko nalazi, i koja je, pošto je bila plava, zajedno sa sivoplavim očima, činila dopadljiv kontrast prema zlatastotamnoj puti mojoj, tako da je u neku ruku ostajalo neodređeno jesam li ja to u stvari plav ili smeđ, i da su me sa istim pravom mogli držati za jedno kao i za drugo. Ruke, na koje sam rano obratio pažnju, behu mi, iako ne preterano uzane, prijatne po karakteru, nikada znojave nego umereno tople, suve, sa noktima ukusnog oblika i radost jedna same sebi; a u glasu mi, još pre no što je mutirao, bilo je nečega uhu laskavog, tako da sam ga, kad bih bio nasamo, rado puštao, u srećnom, mnogim pokretima praćenom, uostalom besmisleno nerazumljivom i samo varljivo naznačenom ćaskanju sa nevidljivim svojim guvernerom. Takva lična preimućstva stvari su većinom teško odredljive, koje se mogu oceniti samo po njihovom dejstvu, pa se čak i uz izuzetnu spretnost teško dadu uhvatiti rečima. U svakom slučaju, nije mi moglo ostati skriveno da sam bio načinjen od plemenitije materije ili, kao što se obično kaže, zamešen od finijeg testa nego drugi meni ravni, i ja se pri tom ni malo ne bojim prigovora da sam samodopadljiv. Sasvim mi je svejedno hoće li me ko optužiti sa samodopadljivosti, jer trebalo bi da sam glupak ili licemer kad bih hteo da se pokažem kao nešto obično, i ja u skladu sa istinom ponavljam da sam zamešen od najfinijeg testa.

Rastući sâm (jer sestra moja Olympia bila je starija od mene za nekoliko godina), imao sam naklonost prema neobičnim i čudljivim zanimanjima, za šta ću odmah navesti dva primera. Prvo, na kapriciozan način naspelo mi je da sam na sebi vežbam i studiram snagu ljudske volje, tu snagu tajanstvenu i kadru da izazove često natprirodna dejstva. Poznato je da su zenice očne u svojim pokretima, koji se sastoje od sužavanja i širenja, zavisne od snage svetlosti koja na njih pada. A ja sam bio uvrteo u glavu da to nehotično kretanje samovoljnih mišića podvrgnem uticaju svoje volje. Stojeći pred ogledalom i trudeći se da isključim svaku drugu misao, prikupljao sam svu svoju unutrašnju snagu da bih naredio zenicama da se po mojoj volji skupljaju ili šire, i moje uporne vežbe behu, ja u to uveravam, stvarno krunisane uspehom. Ispočetka, usled unutrašnjeg naprezanja od kojeg mi je izbijao znoj i menjala mi se boja, moje zenice počele su samo nepravilno da se trzaju; ali docnije, stvarno je od moje volje zavisilo da ih suzim u malecne tačkice ili da ih raširim u krupne, crne sjajne krugove, a zadovoljstvo koje mi je pružao taj uspeh bilo je takvo da se čovek od njega skoro uplaši, i praćeno jezmom pred tajnama ljudske prirode.

Druga jedna čud koja mi je tada često zabavljala duh, pa još ni danas draž i smisao za mene izgubila nije, sastojala se u sledećem. „Šta je korisnije,“ pitao sam se, „da se svet vidi kao mali ili da se vidi kao velik?“ A mišljeno je to bilo ovako: veliki ljudi, računao sam, vojskovođe, superiorne državničke glave, prirode osvajačke i vladalačke svake vrste, koji se moćno uzdižu iznad ljudi, moraju biti takva kova da im se svet čini malen kao šahovska tabla, jer otkuda bi inače mogli imati bezobzirnost i hladnokrvnost da smelo i ne mareći za blagostanje i patnje pojedinaca upravljaju njime u skladu sa svojim preglednim planovima. Ali s druge strane, takvo umanjujuće gledište može nesumnjivo lako dovesti dotle da čovek u životu ne dotera ni do čega, jer ko svet i ljude drži za nešto

malo ili ni za šta, i rano se prožme njihovom beznačajnošću, postaće sklon da utone u ravnodušnost i lenjost, i svakom uticanju na duhove prezrivo će pretpostaviti savršeno mirovanje, bez obzira na to što će na sve strane imati neprilika zbog bezosećajnosti, zbog nedostatka saučešća i truda, svaki čas će vredati samosvesni svet i tako sâm sebi preseći put i do nehotičnih uspeha. „Nije li,“ pitao sam se, „mudrije da se svet i ljudi sagledaju kao nešto veliko, divno i važno, nešto što je dostojno svakog truda, svakog na sve gotovog napora, da bismo u njemu postigli nešto ugleda i cene?“ Protiv toga govori što se sa tim uveličavajućim i respekta punim načinom gledanja lako pada u potcenjivanje sebe sama i u pometnju, tako da svet tada sa smeškom prelazi preko glupog dečaka punog strahopoštovanja, da bi potražio muževnije ljubavnike. No na drugoj strani, takva predanost i takva skrušenost pred svetom pružaju ipak velike prednosti. Jer ko sve stvari i ljude uzima kao pune i važne, taj će im na taj način ne samo laskati, pa otud sebi svakojaku podršku obezbediti, nego će i čitavo svoje mišljenje i ponašanje ispuniti ozbiljnošću, strašću, odgovornošću, koja ga, čineći ga u isti mah prijatnim i značajnim, može dovesti do najviših uspeha i uticaja. Tako sam ja to prevrtao po glavi i odmeravao razloge za i protiv. Uostalom, nehotice i u skladu sa svojom prirodom, ja sam se vazda držao druge mogućnosti, i smatrao sam svet kao pojavu veliku i beskrajno primamljivu, koja nam može pružiti najslađa blaženstva i koja mi se u visokom stepenu činila vredna i dostojna svakog napora i nastojanja.

GLAVA TREĆA

No ako su tako fantastični eksperimenti i spekulacije bili pogodni da me dušom odvoje od mojih vršnjaka i školskih drugova u gradiću, koji su se zabavljali na uobičajeni način, pridruživalo se svemu i to da su te dečake, sinove vinogradara i činovnika, njihovi roditelji, kao što sam ubrzo primetiti morao, opominjali i odvrćali od mene, a jedan od njih, koga sam pokušaja radi pozvao sebi kući, rekao mi je čak hladno u lice kako mu je zabranjeno da se sa mnom druži i našoj kući odlazi, jer mi nismo poštteni. To me je zabolelo i učinilo mi poželjnim društvo do kog mi inače nimalo ne bi bilo stalo. Međutim, ne može se poreći da je gradić, misleći onako o našoj kući, imao u izvesnoj meri pravo.

Već sam ranije gore napomenuo nešto o nesuglasicama koje je prisustvo gospođice iz Veveya unelo u naš porodični život. Uistinu, moj jadni otac progonio je tu devojkicu sa ljubavnim namerama, pa je datu svrhu svakako i postigao, zbog čega je došlo do protivurečnosti u mišljenju između njega i moje majke, što je zatim dovelo dotle da mi otac na nekoliko nedelja otputuje u Mainz, gde je, kao što bi neki put činio osveženja radi, živio momačkim životom. Uostalom, moja majka, koja je bila neugledna žena bez izrazitih duhovnih kvaliteta, bila je potpuno u nepravu što je tako bezobzirno postupala s mojim jadnim ocem, jer ni ona ni sestra mi Olympia (stvorenje debelo i izvanredno puteno čulno, koja je docnije ne bez uspeha

stupila na operetsku pozornicu) nisu mu u pogledu ljudskih slabosti ni u čemu ustupale; jedino što je u njegovoj lakoj naravi vazda bilo izvesne ljupkosti, koje je njihova tupa pohlepa za uživanjem bila bezmalo sasvim lišena. Mati i ćerka živele su u retkoj prisnosti, i ja se primera radi sećam da sam posmatrao kako starija mlađoj, služeći se vrpčastim metrom, meri obim butina, što me je za nekoliko časova bacilo u misli. Drugi put, u doba kad sam takve stvari sluteći već razumevao mada ih imenovati još umeo nisam, bio sam potajno svedok kako su njih dve zajedno đavoleći navalile na jednog moler-skog kalfu, crnooko momče u beloj bluzi, zaposlena u kući, i kako je on naposletku od toga toliko usplamteo da ih je, sa brčićima koje su mu one načinile zelenom bojom, stao juriti, dok su one vrištale, sve do tavana za sušenje rublja.

Veoma često, pošto je mojim roditeljima zajednički život bio užasno dosadan, dolazilo nam je društvo iz Meinza i Wiesbadena, i tad bi život u našoj kući potekao vanredno bogato i veselo. Bilo je to šareno društvo, a činili su ga nekolicina mladih fabrikanta, glumaca oba pola, neki bolešljivi pešadijski poručnik, koji je docnije doterao dotle da zaprosi ruku moje sestre, jedan Jevrejin bankar sa suprugom koja se na vrlo izrazit način na sve strane prosipala iz svoje haljine posute crnim koralima, jedan novinar sa uvojkom na čelu i somot-skim kaputom, koji je svaki put dovodio novu životnu saputnicu, i drugi. Sastajali su se obično na večeru oko sedam časova, a zatim bi po čitavu noć trajalo veselje, sviranje u klavir, struganje nogu u plesu, smeh, vriska i cika. Zadovoljstvo bi veoma poraslo naročito za vreme karnevala i berbe vinograda. Tad je moj otac svojeručno palio raskošan vatromet, u čemu je posedovao veliko stručno znanje i veštinu; na magičnoj svetlosti pojavljivali su se sadreni patuljci, dok su neobične maske, sa kojima se društvo okupljalo, povećavale raspuštenost. Ja sam tada morao posećivati gimnaziju u gradiću, pa kad bih ujutru u sedam ili pola osam stupio u trpezariju, sveže

umiven u licu, da doručkujem, još bih zaticao društvo, o-kupljeno oko kave i likera, potavnelo, izgužvano i sa očima koje su teško podnosile svetlost dana, a ono me je s glasnim klicanjem primalo u svoju sredinu.

Još neodrastao, smeo sam prisustvovati za stolom i učestvovati u daljoj zabavi, kao i sestra mi Olympia. Svakog se dana kod nas dobro jelo, a moj otac pio je svaki put za ručak šampanjac pomešan sa sodom. No kad bi se okupilo društvo, jela su se nizala jedna za drugim, a spremao ih je jedan šef kuvar iz Wiesbadena uz pomoć naše kuvarice, i jelovnik je bio prošaran stvarima osvežavajućim i koje su otvarale apetit, sladoledom i začinima. „*Loreley extra cuvée*“ tekao je potokom, no na sto su stizala i mnogobrojna dobra vina, kao „Berncasteler Doctor“, čiji mi je ukus naročito prijao. U docnijem svom životu upoznao sam još i druge otmene marke i navikao se da ih poručujem s mirnim izrazom lica, kao recimo „*Grand Vin Château Margaux*“ i „*Grand Crû Château Mouton Rothschild*“ — dve elegantne kapljice.

Rado prizivam pred dušu svoju sliku očevu, kako, sa belom šiljatom bradicom i trbuhom u belom svilenom prsluku, sedi u pročelju. Njegov glas je bio slab, i on je često obarao oči posramljena izraza, no s njegova se otvorena i zarumenjena lica ipak moglo pročitati uživanje. „*C'est ça*“, govorio bi, „*épatant*“, „*parfaitement*“, i uz probrane pokrete ruku, sa vrškovima prstiju napolje izvijenim, služio se čašama, salvetom, priborom za jelo. Mati mi i sestra prepuštale su se jedenoj i pijenju bez ikakva duha, i prigušeno bi se za to vreme iza raširenih lepeza kikotala sa svojim susedima.

Posle jela, pošto bi oko gasnih luster zaplovio dim cigara, počinjali su ples i igranje fote. Pošto bi veće poodmaklo, mene su slali u krevet, no kako mi muzika i galama nisu davali da zaspim, ja bih većinom ponovo ustajao, zaogrtao se svojim crvenim vunanim ćebetom, i tako doteran, uz poklike žena, vraćao se u društvo. Osveženjima i zakuskama, bolama, limu-

nadama, salatama od haringi i vinskih želeima nije bilo kraja sve do jutarnje kave. Plesalo se raspušteno i razbludno, fote su predstavljale izgovor za poljupce i druga telesna približavanja. Žene u isečenim haljinama zabacivale bi se u smehu preko naslona na stolicama, da bi pokazale grudi i tako pridobile za sebe muškarce, a vrhunac svega sastojao se neretko u šali da se plin odjednom isključi, što bi svaki put imalo za posledicu neopisiv metež i džumbus.

Na ove društvene zabave mislilo se u gradiću prevashodno kad bi se o našem domaćem životu govorilo kao o nečem sumnjivom, i pri tom se, kao što mi je doprlo do ušiju, obraćala pažnja uglavnom na ekonomsku stranu stvari, pronoseći potajno glasove (a u tom je bilo i suviše istine) kako poslovi jadnoga mog oca stoje očajno rđavo i kako će mu skupi vatrometi i večere kao čoveku privredniku zasigurno doći glave. Ovo javno nepoverenje, koje je moja osetljiva priroda rano primetila, spajalo se, kao što sam spomenuo, sa izvesnim naročitim osobinama moga karaktera, i dovodilo do usamljenosti koja me je često vrlo zabrinjavala. Utoliko me je s većom srećom ispunio jedan doživljaj čiji ću opis saopštiti ovde sa naročitim zadovoljstvom.

Imao sam osam godina kad sam sa svojim proveo nekoliko letnjih nedelja u obližnjem i tako čuvenom Langenschwalbachu. Moj otac uzimao je onde blatne kupke protiv napada gihta koji su ga neki put mučili, a mati moja i sestra izazivale su na promenadi opštu pažnju noseći šešire preterano čudnog oblika. Društvo koje smo imali onde, kao i na drugim mestima, malo je doprinosilo našoj časti. Gosti poreklom iz okoline izbegavali su nas kao i obično; otmeni stranci čuvali su se i držali odbojno, što je već u samoj suštini otmenosti, te društvo i poznanstvo koje nam se onde pružalo nije bilo baš najfinije. Pa ipak, meni je u Langenschwalbachu bilo prijatno, jer ja sam vazda voleo boravke po banjama, i docnije sam za polje svoga delovanja često odabirao takva mesta. Mir, bez-

brižno uređen način života, pogled na otmene i negovane ljude na sportskim igralištima i u banjском parku, odgovara najdubljim mojim željama. Ali najveću privlačnu snagu imali su za mene koncerti koje je banjскоj publici svakoga dana priređivao jedan dobro izvežban orkestar. Mene muzika ushićuje, štaviše, mada nisam iskoristio priliku da se u njoj izvežbam, sanjarska ova umetnost ima u meni fanatičnog ljubitelja, i ja se već kao dete nisam mogao odvojiti od ljupkoga paviljona u kome je lepo uniformisana trupa, pod rukovodstvom jednog malog kapelmajstora ciganskog izgleda, izvodila svoje potpurijske i odlomke iz opera. Satima sam sedeo na stepenicama kićenoga hrama umetnosti, srca očarana ljupkim i skladnim kolom tonova, i u isti mah sam revnosnim i radoznalim pogledom pratio pokrete koje su muzičari izvodili sa različitim svojim instrumentima. Naročito mi se dopalo sviranje na violini, i kod kuće, u hotelu, zabavljao sam sebe i svoje time što sam pomoću dva štapa, jednim kraćim i jednim dužim, pokušavao da što je moguće vernije oponašam pokrete prvog violinista. Zamah leve ruke da se proizvede kakav sentimentalni ton, meko padanje i dizanje iz jednog pokreta u drugi, vešto pokretanje prstiju prilikom virtuoznih pasaža i kadenca, gipko i meko savijanje desnog ručnog članka pri rukovanjem gudačkom, izraz utonulosti i stvaralačkog osluškivanja na priljubljenom obrazu — sve sam to uspevao da dam sa savrшеноšću koja je naročito kod moga oca nailazila na srdačno odobravanje. I on tad, dobro raspoložen sa blagotvornog dejstva kupki, pozva u stranu kapelmajstora, dugokosog i koji se skoro nije čuo, i dogovori se s njim da se izvede sledeća komedija. Jeftino je kupljena jedna mala violina, a njeno gudačko pažljivo je namazano vazelinom. Dok se inače malo šta činilo za moj spoljašnji izgled, sad su mi u jednom bazaru kupili lepo matrosko odelo sa širitom i zlatnim dugmetima, a uz to svilene čarape i lakovane cipele sjajne kao ogledalo. I jedne nedelje pre podne, dok je trajala šetnja po parku, stajao sam ja,

tako lepo doteran, pored malog kapelmajstora na bini hrama muzičkog, i učestvovao sam u izvođenju nekog mađarskog plesnog komada, izvedeći svojim egedama i vazelinom nama-zanim gudalom ono što sam pre toga izvodio pomoću dva štapa. Reći smem da mi je uspeh bio potpun.

Publika, i otmena i prostija, zgrnula se pred paviljonom, navaljivala je sa svih strana. Svet je gledao čudo od deteta. Zanos moj, bledilo moga lica, kojim sam se, menjajući izraze, unosio u svirku, pramen kose koji mi beše pao preko jednog oka, detinje moje ruke čije su članke obuhvatali plavi, gore nabušeni a dole sve uži rukavi, — ukratko, čitava moja dirljiva i čudesna pojava ushitila je sva srca. Kad sam završio komad, jednim punim i energičnim povlakom gudala preko svih žica, odobravanje, izmešano sa visokim i dubokim uzvicima bravo, kao pucanj je ispunilo banjski park. Spustiše me na zemlju, pošto je mali kapelmajstor moju violinu i gudalo dobro sklonio. Obasuše me pohvalama, laskavim imenima, milovanjem. Aristokratske dame i gospoda nagrnuše oko mene, milovali su me po kosi, obrazima i rukama, nazivali me okačenjakom i anđelom. Neka stara ruska kneginja, sva u ljubičastoj svili i sa golemim sedim uvojcima kose oko ušiju, dohvatila mi je glavu svojim prstenjem nakićenim rukama i celivala me u oznojeno čelo. Zatim je strasno otkopčala ispod vrata krupan, blistav dijamantski broš u obliku lire i, neprestano govoreći francuski, pričvrstila ga meni na bluzu. Moji pristupiše; moj otac se predstavi, i izvinjavaše nedostatke moje svirke nežnim mojim godinama. Odvukoše me u poslastičarnicu. Za tri razna stola častili su me čokoladom i krempitom. Plemenita, lepa i bogata deca, mali grofovi Zibenklingen, koje sam dotle često sa čežnjom gledao, učtivo me zamoliše da odigram s njima partiju kroketa. I dok su nam roditelji zajedno pili kavu, ja sam se, sa briljantskom iglom na prsima, užagren i pijan od radosti, odazvao njihovu pozivu. Beše to jedan od najlesih dana moga života, može biti neosporno najlepší.

Sa svih strana digoše se glasovi da ponovim svoje izvođenje, pa se i direkcija banje u tom smislu obratila mome ocu. No otac moj izjavi da je on dopuštenje dao samo izuzetno i da ponovo moje javno istupanje nije u skladu sa mojim društvenim položajem. A i naš boravak u banji Langenschwalbach bližio se kraju...

GLAVA ČETVRTA

Sad ću govoriti o kumu svome Schimmelpreesteru, nesvakidašnjem jednom čoveku. Što se tiče njegova izgleda, on je bio dežmekast, a rano posedelo i proređenu svoju kosu terao je bez razdeljka prema jednom uvetu, tako da mu je skoro sva bila zaglađena preko glave na jednu stranu. Obrijano mu lice sa kukastim nosom, stisnutim usnicama i suviše velikim, okruglim naočarima u okviru od celuloida, isticalo se još naročito time što je iznad očiju bilo golo, to jest bez obrva, i u svemu je ukazivalo na prirodu oštru i gorku, kao što je kum moj primera radi imao običaj da imenu svome daje jedno čudno hipohondrično tumačenje. „Priroda je,“ govorio bi on, „samo trulež jedna i buć, a ja sam joj postavljen za sveštenika, zato se zovem Schimmelpreester. A zašto mi je Felix ime, to sâm bog neka zna.“ Poreklom je bio iz Kölna, gde je u svoje vreme zalazio u prve kuće i gde je kao rukovodilac svečanosti prilikom karnevala igrao veoma istaknutu ulogu. No usled nekih okolnosti i događaja koji se objasnili nikad nisu, bio je primoran da se odande izgubi, te se povukao u naš gradić, gde je vrlo ubrzo, već više godina pre no što sam se ja rodio, postao domaći prijatelj mojih roditelja. Stalan i neophodan učesnik naših večernjih zabava, uživao je kod svih naših gostiju veliko poštovanje. Dame bi cičale i, ispružajući ruke preda se, pokušavale da se zaštite kad bi ih on fiksirao kroz svoje krupne okrugle naočari, stisnutih usnica, pažljivo pa ipak rav-

nodušno, kao što se posmatraju predmeti. „Uh, slikar!“ uzvikivale bi, „kako samo gleda! Sad vidi sve, do u samo srce. Smilujte se, profesore, i sklonite zaboga te vaše oči!“ No ma koliko da su mu se divili, sâm on o svome pozivu nije imao baš visoko mišljenje, i često je o prirodi umetnika davao vrlo sumnjive izjave. „Phidias,“ rekao bi, „nazvan i Pheidias, bio je čovek sa natprosečnim talentom, a u potvrdu toga govori već i činjenica što je optužen za krađu i bačen u tamnicu atinsku; jer optužen je zbog utaje zlata i slonove kosti koje su mu dali da bi izradio statuu Ateninu. Pericles, koji ga je otkrio, pusti ga da umakne iz aresta (a time je taj znalac dokazao da se razume ne samo u umetnost, nego, što je mnogo važnije, i u umetnike), te Phidias ili Pheidias otide u Olimpiju, gde je dobio da od zlata i kosti slonove izradi velikog Zeusa. A šta je on uradio? Dao se na krađu ponovo. I umro je u zatvoru u Olimpiji. Neobična jedna mešavina. No takvi su ljudi. Njima je stalo do talenta, koji je već sâm po sebi jedna neobična stvar. Ali neobične stvari, koje inače idu s njim u vezi — i može biti nužno idu —, njih oni nikako neće i nemaju za njih nikakvo razumevanje.“ Toliko kum moj. Ja sam tu primedbu zapamtio od reči do reči, jer ju je on istim rečima često ponavljao.

Kao što sam rekao, nas dvojica živeli smo u srdačnoj uzajamnoj naklonosti, pa štaviše, smem reći da sam ja uživao naročitu njegovu ljubav, a rastući, često sam mu služio kao model za njegove umetničke slike, a to me je zabavljalo utoliko više što me je on tom prilikom oblačio u najrazličitije nošnje i kostime, od kojih je imao bogatu zbirku. Radionica njegova, neka vrsta staretinarskog magazina sa velikim prozorom, nalazila se u potkrovlju odvojene jedne kućice dole na Rajni, gde je on sa jednom starom služavkom živio kao kradžija, i onde sam mu ja, kao što je on to govorio, satima „sedeo“ na jednom sklepanom podijumu, dok je on platno četkičom premazivao, grebao ga i stvarao. Napominjem da sam mu

više puta kao model stajao nag za jedan veliki tablo iz grčke mitologije, koji je bio određen da ulepša trpezariju nekog vinarškog trgovca iz Meinza. Tom prilikom požnjeo sam velike pohvale od strane umetnika, jer ja sam bio izvanredno prijatna i bogolika stasa, vitak, mek a ipak snažnih udova, zlataste puti i bez ikakve mane s obzirom na lepi sklad. — Ova sedenja ostala su mi ipak u naročitoj uspomeni. Ali još je zanimljivije bilo, držim, kad mi se pružala prilika da se prerušim, što se zbivalo ne samo kod kuma u radionici. Jer često, kad je name-ravao da večera kod nas, slao je on prvo zavežljaj pun svakojakih odela, vlasulja i oružja, da bi ih posle večere isprobao na meni, prosto iz zadovoljstva, i da bi, tako isto, lik moj, kad bi mu se najviše dopao, bacio olovkom na karton. „U njega je kostimska glava“, imao je običaj da kaže, a pri tom je mislio da mi licu sve pristaje, da svaki kostim stoji na meni dobro i prirodno, jer kako god obučen da sam bio — kao rimski svirač na flautu u kratkom haljetku, sa crnom kuštravom kosom ovenčanom ružama; kao engleski paž u priljubljenom atlasu, sa ogrlicom od čipki i perom zakićenim šeširom; kao španski borac s bikovima sa prslučetom i šeširom kalabreškim; kao mladi *abbé* iz rokoka sa kapicom, mašnom, kratkim ogrtačem i cipelama na pređice; kao austrijski oficir u beloј bluzi sa ešarpom i mačem, ili kao nemački seljak brđanin u razdvojenim čarapama i klincima okovanim cipelama, s perjanicom od divokoze na zelenom šeširu: svaki put se činilo, a i ogledalo me je u to uveravalo, kao da sam opredeljen i rođen u stvari baš za tu odeću, svaki put sam, po sudu svačijem, pružao izvanredan primer onih ljudi i onoga soja koje sam tog trenutka predstavljao: štaviše, kum moj skretao je pažnju na to kako se moje lice, uz pomoć nošnje i vlasulje, prilagođava bezmalo ne samo onim staležima i podnebljima, nego čak i vremen-skim dobima, od kojih svako, kako nas je on poučavao, daje deci svojoj jedno opšte fizionomičko obeležje — ta zar nisam ja, ako je verovati našem prijatelju, kao firentinski kavaljer s

kraja srednjeg veka izgledao u tolikoj meri kao da sam sišao sa kakve savremene slike, isto kao i kad sam bio ukrašen onim pompeznim obiljem uvojaka kojima je docnije jedno stoleće obdarilo otmeni muški svet. — Ah behu to divni časovi! No kad bih posle završene razonode ponovo obukao svoje neugledno i ništavno svakodnevno odelo, obuzimala bi me zar nesavladiva žalost i čežnja, osećanje beskrajne i neopisive dosade, zbog kojeg sam ostatak večeri provodio prazne duše u dubokoj i nemoj potištenosti.

Samo toliko zasad o Schimmelpreesteru. Docnije, na kraju moga iznuravajućeg života, ovaj će se izvanredni čovek odlučno i spasilački umešati u moju sudbinu...

GLAVA PETA

Ako po duši svojoj stanem da pretražujem dalje utiske iz mladosti, valja mi se setiti dana kad sam prvi put dobio dopuštenje da pratim svoje roditelje u Wiesbaden u pozorište. Uostalom, treba ovde da umetnem da se ja, slikajući mladost svoju, ne pridržavam strašljivo toka godina, nego da to životno razdoblje obrađujem kao celinu kojom se po volji krećem. Kad sam kumu svome Schimmelpreesteru stajao kao model za grčkog boga, bilo mi je šesnaest do osamnaest godina, te sam, dakle, bio skoro mladić, mada sam u školi bio vrlo zaostao. No moj prvi odlazak u pozorište pada u raniju jednu godinu, to jest u četrnaestu — elem ipak u doba kad je telesna moja i duhovna zrelost (kao što ću odmah sad opširnije pokazati) bila već daleko poodmakla, i kad se prijemčivost moja za utiske mogla nazvati čak naročito živahnom. Uistinu, ono što sam primetio te večeri, duboko mi se useklo u dušu i dalo mi povoda za beskrajno razmišljanje.

Pre toga otišli smo bili u jednu bečku kafanu pa pili tamo slatki punč dok je moj otac srkao Absinthe na slamku, što je već sve bilo kadro da me uzbudi do dna duše. Ali ko da opiše groznicu koja mi je obuzela biće kad nas je fijaker odvezao do cilja radoznalosti moje i kad nas je dočekala rasvetljena sala puna loža! Žene koje su na balkonima lepezom hladile grudi; gospoda koja su se nadnosila nad njih ćaskajući; šumni skup u parketu kome smo pripadali i mi; mirisi koji su se dizali sa

frizura i iz haljina i mešali se sa vonjem plina; malo zbrkano brujanje orkestra koji je štimao instrumente; raskošne slike na tavanici i zavesi, koje su prikazivale gomilu razgolićenih genija, upravo čitave kaskade ružičastih skraćenja: kako li je sve to bilo taman tako podešeno da otvori mlada čula i duh za izvanredne utiske pripremi! Toliki skup ljudi u visokoj, raskošnoj sali sa lusterima ja sam dotle bio video samo u crkvi, i zaista, pozorište, ta svečano raščlanjena prostorija, gde su, na uzvišenom i obasjanom mestu, pozvane ličnosti, šareno obučene i muzikom opkoljene, izvodile propisane svoje koračke i plesove, razgovore, pesme i radnje: zaista, velim, učinilo mi se pozorište nalik na hram uživanja, na mesto gde ljudi željni duhovne okrepe, okupljeni u senci nasuprot sferi jasnosti i savršenstva, otvorenih usta gledaju gore u ideale srca svog.

Igrao se neki komad skromnog žanra, delo muze lake, što no bi se reklo, umetnosti, opereta čije sam ime na žalost zaboravio. Radnja se zbivala u Parizu (što je podizalo raspoloženje jadnoga mog oca), a u njenom središtu nalazio se mlad jedan besposličar ili ataše poslanstva, divna jedna bekrija i ženskar, kog je prikazivala zvezda pozorišna, veoma omiljeni pevač po imenu Müller-Rosé. Ja sam njegovo ime doznao od oca, koji je imao čast da mu bude poznanik, i njegova slika večno će mi živeti u sećanju. Verovatno da je on sad ostareo i otrcao se, isto kao i ja sam; no ono kako je tad umeo da općini i u ushićenje baci masu i mene, to spada u bitne utiske mog života. Kažem: da općini, a malo dalje objasniću koliko smisla ima u toj reči. Prvo ću pokušati da, po živom sećanju, opišem pojavu Müller-Roséa na bini.

Prilikom prvog nastupa bio je obučen u crno, pa ipak je od njega bio sam sjaj. U skladu sa radnjom, dolazio je sa nekakvog mesta gde se sastajao otmeni svet i bio je pripit, što je on umeo da prikaže u prijatnim granicama, na način ulepšan i oplemenjen. Nosio je crnu, atlasom postavljenu pelerinu, la-

kovane cipele i crne pantalone koje idu uz frak, bele glase rukavice, a na sjajno očešljanoj glavi, čiji je razdeljak, u skladu sa tadašnjom vojničkom modom, bio produžen sve do potiljka, imao je cilindar. Sve je to bilo savršeno dobro ispeglano, od izvesne netaknutosti kakva se u stvarnom životu ne može održati ni četvrt časa, i tako reći ne od ovog sveta. Naročito je cilindar, koji mu je na lolinski način ukoso stajao na čelu, bio stvarno fantastična i uzorna slika svoje vrste, bez truni prašine ili oštećenosti, pun idealnih sjajnih preliva, potpuno kao naslikan, — a njemu je odgovaralo lice toga višeg stvorenja, lice koje kao da je bilo načinjeno od najfinijeg voska. Ono je bilo nežno ružičasto, sa bademastim, crno obrubljenim očima, sa kratkim, pravim nosom, kao i izvanredno jasno izvučenim i koralno crvenim ustima, iznad čije se lučno izvijene gornje usnice kružno nadnosio tačan, ravnomeran i kao četkicom izvučen tanak brk. Elastično se povodeći, kako se u prostoj stvarnosti kod pijanaca ne može videti, predao je on šešir i kaput jednom služi, skinuo ogrtač pa ostao u fraku, sa košuljom bogato nabranom na grudima, na kojoj su se blistala dijamantska dugmeta. Govoreći i smejući se srebrnim glasom, skinuo je i rukavice, i tad se videlo da su mu ruke spolja kao brašno bele i takođe ukrašene dijamantima, dok im je unutrašnja strana bila rumena kao što mu je rumeno bilo i lice. Na jednoj strani rampe lako je otpevao prvi stih neke pesme u kojoj se iznosila izvanredna lakoća i vesela priroda njegova života kao atašea i ženskara, u plesu je zatim, blaženo raširenih ruku i puckajući prstima, prešao na drugu stranu pa onde otpevao drugi stih, a zatim se povukao, da bi dopustio da ga aplauz ponovo izazove, i da bi pred suflerovom kućicom otpevao treći stih. Zatim se sa bezbrižnom ljupkošću umešao u radnju. Prema komadu, on je bio vrlo bogat, što je njegovom liku davalo neku čarobnu draž. U daljem toku radnje, pojavljivao se u raznim toaletama: u snežno belom sportskom odelu sa crvenim pojasom, u bogatoj fantastičnoj uni-

formi, pa čak, u skladu sa koliko golicavim toliko i neodoljivo smešnim zapletom, i u gaćama od nebeski plave svile. Zapa-
 dao je u smeće, obesne, uzbudljivo pustolovne položaje: nala-
 zio se pred nogama jedne vojvotkinje, na supeu i šampanjcu
 sa dve pretenciozne lake devojke, sa podignutim pištoljem,
 spreman na dvoboj sa jednim krajnje glupim suparnikom. I
 nijedna od tih elegantnih nezgoda nije mogla ništa nauditi
 njegovoj savršenosti, izgužvati njegovo odelo, ukloniti njego-
 ve svetlosne prelive, neprijatno užagriti ružičasto mu lice.
 Sputano i u isti mah uzdignuto muzičkim propisima, pozoriš-
 nim formalnostima, ali slobodno, smelo i lako u okviru tih
 uslova, njegovo ponašanje beše puno ljupkosti koja je bila
 lišena svega aljkavo-svakodnevnog. Telo kao da mu je do
 maloga prsta bilo prožeto izvesnim čarom za koji postoji samo
 neodređena oznaka „talenat“ a u kom je on očigledno uživao
 koliko i svi mi. Izvanredno je zadovoljstvo stvaralo posmatrati
 ga kako obuhvata rukom srebrnu dršku štapa ili kako obe ruke
 lako spušta u džep na pantalonama; njegov način da ustane iz
 naslonjače, da se pokloni, da priđe i udalji se, bio je praćen
 samodopadljivošću koja je srce punila životnom radošću. Da,
 to je bilo: Müller-Rosé širio je oko sebe radost životnu — ako
 ta reč obeležava divno bolno osećanje zavisti, čežnje, nade i
 ljubavnog nagona, za koje dušu ljudsku užije posmatranje
 lepote i srećnog savršenstva.

Publiku u parketu koja nas je opkoljavala sačinjavali su
 građani i njihove žene, trgovački pomoćnici, mladići koji su
 služili jednogodišnji đачki vojni rok i male prodavačice, i ma
 koliko da sam se neiskazano zabavljao, sačuvao sam bio ipak
 dovoljno prisustvo duha i radoznalosti da posmatram svet oko
 sebe, da vidim dejstvo koje je izvođenje na pozornici ostavljalo
 na saučesnike moga zadovoljstva, i da izraz lica onih oko
 mene protumačim prizivajući u pomoć sopstvena svoja oseća-
 nja. Izraz tih lica bio je glup i blažen. Zajednički smešak tupe
 samozaboravnosti titrao je na svim usnama, pa ako je kod

malih prodavačica bio nešto više sladak i uzbuđen, ako je kod žena pokazivao nešto od izvesnog sanjivijeg i tromog predavanja, kod muškaraca je govorio o onoj ganutoj i iskrenoj blagonaklonosti s kojom očevi prosta porekla posmatraju svoje sjajne sinove čija se egzistencija uzdigla visoko iznad njihove, i u kojima oni vide ostvarenje snova svoje sopstvene mladosti. Što se tiče kalfi i vojnika, na njihovim licima, napred ustremljenim, sve beše široko otvoreno, oči, nosne šupljine, usta. A pri tom su se smeškali. Kad bi smo mi stajali onde gore u gaćama, mislili su oni, rekao bih, — kako bismo prošli? A kako li se on samo smelo i ravnopravno ophodi sa dve tako pretenciozne lake žene! — Kad bi se Müller-Rosé povukao sa pozornice, ramena su se otpuštala i kao da je nekakva snaga napuštala masu. Kad bi on pak, podignutih ruku izdržavajući kakav visok ton, u pobedonosnom jurišnom koraku doletao iz pozadine na rampu, sva prsa su mu se nadimala u sretanje, tako da su atlasni strukovi ženskih haljina prskali u šavovima. Da, čitav taj senkom pokriveni skup ličio je na ogromni roj noćnih insekata što se nemo, slepo i blaženo baca u sjajni neki plamen.

Otac moj zabavljao se kraljevski. Po francuskom običaju, on je šešir i štap bio poneo u salu. Šešir je stavio na glavu čim je zavesa pala, a štapom je uzeo učešća u frenetičnom aplauzu, jako i neprekidno udarajući njime o pod. „*C'est épatant*,“ ponavljao je više puta sasvim tiho i zaneseno. No posle završetka predstave, napolju u hodniku, kad je sve bilo prošlo a omamljeni i u duši poneseni trgovački pomoćnici oko nas pokušavali da, po načinu kako su koračali, govorili, svoje crvene ruke posmatrali i štapovima svojim rukovali, oponašaju junaka večeri, reče mi otac: „Hajde sa mnom, da mu stegnemo ruku. Bože, kao da nismo dobri poznanici, Müller i ja! On će biti *enchanté* kad me ponovo bude video.“ I naredivši našim damama da nas pričekaju u predvorju, mi stvarno pođosmo da pozdravimo Müller-Roséa.

Put nas je vodio kroz ložu pozorišne direkcije, najbližu bini i već mračnu, a odatle smo kroz uzana gvozdena vrata dospeli iza kulisa. Polutama tog mesta beše avetno oživela od radnika koji su spremali. Malenu nekakvu priliku u crvenoj livreji, koja je u komadu predstavljala liftboja i, utonula u nekakve misli, stajala naslonjena ramenom o zid, moj otac šaleći se uštinu gde je najšira i upita je gde je garderoba koju smo tražili, na šta nam ona mrzovoljno pokaza put. Prošli smo kroz okrečeni hodnik u čijem su zaptivenom vazduhu gorele gasne svetiljke. Psovke, smejanje i razgovor dopirali su kroz nekoli-ka vrata što su izlazila na hodnik, i moj otac, raspoloženo se smešeći, skretao mi je palcem pažnju na ove znake života. No mi smo koračali dalje, do poslednjih vrata na užoj strani hodnika, pa otac kucnu u njih prstom, sagnuvši se uvetom do zglavka kojim je zakucao. Iznutra se začu odgovor: „Ko je?“ ili: „Koji je đavo?“ Ne sećam se tačno zvonkog ali osornog uzvika. „Sme li se ući?“ upita moj otac: pa dobi odgovor da se pre sme nešto drugo što se ovde ne može napisati. Otac se osmehnu tiho i posramljeno, pa odgovori: „Müller, ja sam — Krull, Engelbert Krull. Valjda ću smeti da vam stisnem ruku!“ Na to se iznutra začuše smeh i reči: „O, ti si stara ždero! Ta, hajde samo! — Neće vam valjda,“ čulo se dalje kad smo se našli između vrata i dovratka, „ništa nauditi što sam go.“ Ušli smo unutra, i preda mnom, dečakom, otvori se prizor pun nezaboravne odvratnosti.

Za jednim prljavim stolom i pred prašnjavim i umrljanim ogledalom sedeo je Müller-Rosé obučen samo u gaće od sivog trikoa. Jedan čovek u košulji brisao je peškirom leđa pevačeva, koji kao da se kupao u znoju, dok je on sâm bio zaposlen brišući lice i vrat, debelo namazane sjajnom mašću, drugim jednim, od masne boje već krutim peškirom. Jednu polovinu njegova lica još je pokrивao onaj ružičasti sloj od kog mu je glava malo pre izgledala voštano idealna a sad je žalosno crvenožuto odudarala od siraste bledoće druge polovine lica, s

koje je boja već bila skinuta. Kako je bio odložio lepu kestenjastu vlasulju sa dugačkim razdeljkom, koju je nosio kao ataše, ja videh da mu je kosa crvena. Još mu je jedno oko bilo okruženo crnom bojom, a na trepavicama se još zadržala metalna crna prašina, dok je drugo gledalo u posetioce golo, suzno, drsko i pocrvenelo od brisanja. Ali sve bi to bilo još nekako, da prsa, ramena, leđa i nadlaktice Müller-Roséove nisu bile posejane bubuljicama. Behu to odvratne bubuljice, crvene po ivicama, gnojave u sredini, a i raskravljenе delom, i ja još danas, kad pomislim na njih, ne mogu da se odbranim od neke groze. Sposobnost naša da se zgadimo, primetiću, utoliko je veća ukoliko je življa naša strast, to jest: ukoliko nam je u stvari sa više žara stalo do sveta i onoga što nam svet nudi. Hladnu i nemilu narav gađenje nikad neće moći potresti kao što je tad potreslo mene. Jer, povrh svega, u sobi, koju je jedna gvozdена peć preterano grejala, bio je strašan vazduh — atmosfera sastavljena od mirisa znoja i isparenja lonaca, tiganja i masne boje u štapovima koji su ležali na stolu, tako da mi se u prvi mah činilo da neću u njoj moći izdržati duže od minuta a da mi ne pozli.

No ipak, stajao sam i gledao — i toj našoj poseti u Müller-Roséovoj garderobi nemam da dodam stvarno ništa više. Štaviše, prebacio bih sebi da sam ban-badava tako detaljno govorio o prvoj svojoj poseti pozorištu, kad ova svoja sećanja ne bih pisao u prvom redu za sopstvenu zabavu a tek u drugom za zabavu publike. Do napetosti i proporcije meni stalo nije niti na njih pažnju obraćam, i prepuštam te obzire onim piscima koji stvaraju iz mašte i trude se da iz izmišljene građe načine lepa i pravilna umetnička dela, dok ja jedino iznosim svoj sopstveni, osobiti život i ophodim se sa tom materijom kako nalazim za shodno. Duže se zadržavam na iskustvima i događajima kojima zahvaljujem naročitu pouku i razjašnjenje sebe sama i sveta, i ovde svaku pojedinost pažljivo iscrtavam, dok preko drugoga do čega mi je manje stalo, lako prelazim.

Ono što su tad Müller-Rosé i jadni moj otac jedan drugom govorili, skoro mi se sasvim izgubilo iz sećanja, a po svojoj prilici zato što nisam imao dovoljno vremena da na to obratim pažnju. Jer kretanje koje duhu našem saopštavaju čula, nesumnjivo je mnogo snažnije nego ono koje u njemu izaziva reč. Sećam se kako je pevač, mada ga je oduševljeno odobravanje publike moralo uveriti u trijumf, neprestano zapitkivao da li se svideo, u kojoj se meri svideo — a ja sam njegov nemir razumevao i te kako dobro! Dalje, čini mi se da pamtim neke šale vulgarnog ukusa koje je uplitao u razgovor, kao kad je, recimo, na neku šaljivu primedbu moga oca odgovorio: „Čuvaj njakalicu!“, da bi smesta dodao: „ili bolje da pričuvaš ruke za što ukusnije?“ Ali to i drugo ispoljavanje njegova duha, kao što rekoh, ja sam slušao na po ujeta, veoma se napregnuto trudeći da, kakav sam po prirodi bio, savladam u duši doživljaj svojih čula.

Dakle, to — tako su se nekako kretale moje misli —, ta musava i krastava individua je taj osvajač srca o kojem je siva gomila do maločas s čežnjom sanjala! Taj odvratni crv pravi je lik divnoga leptira u kojem je hiljada prevarenih očiju još malo pre verovala da vidi ostvarenje potajnog sna lepote, lakoće i savršenosti! Zar nije on sasvim kao jedan od onih odvratnih mekušaca koji su, kad im stigne noćni njihov trenutak, kadri da sinu svetlošću kao u bajci? A zar odrasli i u uobičajenoj meri životu vični ljudi, koji su tako spremno, upravo pohlepno puštali da ih on zaludi, zar nisu oni morali znati da su prevareni? Ili zar su oni, u prećutnom sporazumu, smatrali da prevara nije prevara? Ovo je bilo moguće; jer kad se tačno razmisli: kad se svitac javlja u pravom svom obliku, onda kad kao poetična varnica lebdi kroz letnju noć, ili kad nam se kao nisko, neugledno živo biće uvija na dlanu? Pričuvaj se da o tome donosiš odluku! Bolje prizovi nazad u sećanje sliku koju ti se malo pre učinilo da vidiš: onaj golemi roj bednih moljaca i muva, koji se tiho i ludo bacao u primamljivi pla-

men! Kakvo jedinstvo u spremnosti da se dadu zavesti! Tu očigledno vlada opšta jedna, od samog boga u prirodu ljudsku usađena potreba, koju su sposobnosti Müller-Roséove bile stvorene da zadovolje. Tu bez sumnje vlada izvesna organizacija neophodna za način života, a ovoga čoveka drže i plaćaju kao njena slugu. Kolikog li divljenja zaslužuje on za ono što mu je danas pošlo za rukom i što mu očigledno uspeva svaki dan! Budi gospodar svoga gađenja i oseti do kraja da je on bio kadar da se, s potajnom svešću o tim odvratnim bubuljicama, i osećajući ih, kreće pred gomilom sa tako zanosnim samodopadanjem, štaviše, da, istina pomognut svetlošću i mastima, muzikom i udaljenošću, učini da ona masa ugleda u njegovoj ličnosti ideal svoga srca i da se time beskrajno uzvisi i životom nadahne!

Oseti još i više! Upitaj sam sebe šta je tog neukusnog jadnika nateralo da se nauči noćnome preobraženju svoje ličnosti! Upitaj se šta su tajni izvori čari dopadanja, koja je malo pre prožimala njegovo telo od glave do pete i vladala njime! Da bi' odgovorio sâm sebi, treba samo da se prisetiš (jer dobro ti to znaš!) koja je to sila, neimenovana i koja se rečima ne može dovoljno užasno slatko obeležiti, što uči svitca da svetli. Obrati pažnju kako čovek sit ne može da se nasluša kad ga ubeđuju da se dopao, da se stvarno dopao preko svake mere! Jedino sklonost i nagon srca njegova prema onoj potrebitoj masi izveštio ga je u njegovim veštinama, pa ako on njoj poklanja radost životnu, a ona njega za uzvrat odobravanjem ispunjava, zar nije to uzajamno jedno zadovoljavanje, svadbeni jedan susret između njega i strasti njezinih?

GLAVA ŠESTA

Gornji redovi pokazuju tok misli kojim se duh moj, usplahiren i žustar, kretao u garderobi Müller-Roséovoj, i na koji se bezbroj puta, stremeći i sanjajući, vraćao sledećih dana, pa čak i nedelja. Duboka jedna zanetost vazda beše plod ovih unutrašnjih istraživanja, čežnja jedna, nada, pijanstvo i radost, snage takve da mi i danas još, bez obzira na umor moj, već od samog sećanja na njih, srce brže kucati počne. No tada je to osećanje imalo takvu silu da je neki put pretilo da mi raznese prsa, čak sam od njega donekle bivao i bolestan, i ne retko mi je bilo razlog da izostanem od škole.

Držim, izlišno je da još više obrazlažem sve veću svoju odvratnost prema mrskoj ovoj instituciji. Uslov pod kojim je meni živeti jedino bilo moguće, jeste nesputanost duha i maštice, i otud sledstveno biva da mi je sećanje na dugogodišnji boravak u tamnici manje nemilo od uspomene na lance ropstva i straha u koje je osetljivu moju detinju dušu bacala na oko časna disciplina belo okrečene, sanduku slične kuće onde dole u gradu. Doda li se ovome povrhu svega i usamljenost moja, čije sam uzroke otkrio ranije na ovim stranicama, to nikakvo čudo neće biti što sam već rano smerao da budem što dalje od škole, ne samo nedeljama i svecima.

Pri tom mi je izvanredno išla na ruku jedna, igre radi samo, dugo upražnjavana vežba da podražavam rukopisu svoga oca. Otac je uvek prirodni i najbliži uzor dečaku koji se razvija i

teži ka svetu odraslih. Uz pomoć tajanstvene srodnosti i sličnosti telesnih, poluodraslo stvorenje sav ponos svoj, stavlja u to da od načina na koji stvoritelj njegov živi i vlada se usvoji ono čemu se usled nesavršenosti svoje divi — ili, da budem jasniji: to nas divljenje upola nesvesno navodi da usvajamo i razvijamo ono što u nama nasleđem već unapred pripremljeno leži. Da se i ja jednog dana služim perom onako brzo i poslovno kao i otac mi, to mi je bio san još dok sam po izliniranoj tablici izvlačio svračije noge, i koliko li sam samo komada papira ispisao posle, tačno po elegantnom maniru njegovu prste oko držalja poređavši, da bih po sećanju pisao istim rukopisom kao i otac. To nije bilo teško, jer jadni moj otac pisao je u stvari kao dete, sasvim po bukvaru i sasvim neispisano, jedino što su mu slova bila jako sitna, no usled preterano dugačkih spojnih crta tako jedna od drugih razdaleko kao što još nigde video nisam, način jedan koji sam smesta savladao do neraspoznavanja verno. Što se pak tiče potpisa „E. Krull“, koji je, suprotno šiljastim gotskim znacima teksta, bio ispisan latinicom, njega je obavijao sijaset izvijuganih linija, koje je na prvi pogled bilo teško imitirati, no koji je bio izmišljen tako prosto, da mi je baš potpis vazda savršeno polazio za rukom. Naime, donja polovina slova *E* izazivala je da se načini dopadljiva zamahom izvijena crta, u čije se krilo smeštao čisto ispisani kratki slog prezimena. Odozgo pak, uzimajući za povod i polaznu tačku kvačicu iznad slova *u*, i obuhvatajući sve ono od napred, nailazila je druga šara, koja je dvaput presecala zamah donje linije slova *E*, pa se, u slobodnoj formi slova *S*, spuštala nadole, flankirana, kao i ona, ukrasnim tačkicama. Cela ova figura bila je viša no duža, barokna i detinjasta po zamisli, i baš zbog toga za podražavanje tako izvanredno podesna da bi i sâm autor za moje proizvode morao reći da su od njegove ruke. A koja mi je misao bila bliža nego da ovu veštinu, u kojoj sam se ispočetka vežbao samo rasonode radi, stavim u službu duhovne svoje

slobode? „Moj sin Felix,“ pisao sam, „dne 7 currentis imao je jake bolove u trbuhu te nije mogao prisustvovati nastavi, što žaleći potvrđuje — E. Krul.“ Ili pak: „Usled gnojnog otoka desni kao i zato što je uganuo desnu ruku, Felix je od 10—14 hujus morao ostati u sobi te na našu žalost nije mogao doći u školu. S poštovanjem — E. Krul.“ Pošto je to uspelo, ništa me više nije sprečavalo da jedan ili više dana za vreme školskih časova provedem lutajući po volji po okolini gradića, po zelenoj livadi, ispružen u senci šuštavog lišća, da se predam osobitim naklonostima mladog srca svog, satima sanjareći skriven između slikovitih zidina nekadašnjeg nadbiskupskog grada, onde prema Rajni, ili pak, da u hladno zimsko doba potražim pribežište u radionici kuma svoga Schimmelpreestera, koji me je doduše zbog postupka moga častio svakojakim imenima, no tako da se po izgovoru već videlo da moje motive ume uvažiti.

Međutim, ne retko se dešavalo da za vreme školskih dana ostanem bolestan kod kuće i u krevetu, i to, kao što sam već napomenuo, ne bez unutrašnjeg opravdanja. Po mojoj teoriji, svaka obmana koja ne počiva na nekoj višoj istini i koja je prosta laž, biće trapava, nesavršena i prozreće je prvi koji na nju naiđe. Samo ona prevara ima izgleda da uspe i da životno među ljudima deluje koja naziv prevare nikako ne zaslužuje, nego je samo način da se jedna istina, živa ali koja još nije stupila u oblast stvarnoga, snabde onim materijalnim obeležjima koja su joj potrebna da bi je svet prepoznao i uvažio. Lepo razvijen dečak, kome, ako se izuzmu beznačajne dečije bolesti, nikad ništa ozbiljno telesno falilo nije, ja se ipak nisam grubo pretvarao kad bih se kojeg jutra odlučio da kao pacijent provedem dan koji me je ugrožavao strahom i morom. A zašto bi se izlagao toj mucu kad sam se osećao u posedu sredstva kojim sam po želji svojoj mogao suzbiti silu duhovnih svojih dželata? Ne, ona gore opisana nadahnutost i napetost, do bola zaoštrena, koja je, proizvod izvesnih mojih misli, u to vreme tako često vladala mojom prirodom, stvorila

je, zajedno sa odvratnošću mojom prema nevoljama svakodnevnog dirinčenja, stanje koje je onome što bih izvodio davalo osnove solidne istine i prirodno mi pružalo izražajna sredstva potrebna da kod lekara i domaćih svojih izazovem brigu i poštedu.

Prikazujući stanje svoga zdravlja, ja nisam počinjao stvar tek pred gledaocima, nego već sâm za sebe, čim bi se odluka da toga dana pripadnem sâm sebi i slobodi pretvorila u neizmenjivu nužnost, sasvim prosto samim proticanjem minuta. Poslednji trenutak za ustajanje propuštao bih zamišljen, u trpezariji se hladio doručak što ga je služavka pripremila, tupoglava mladež gradska odlazila je u školu, svakodnevica je počinjala, a bilo je odlučeno da se ja, sâm i na svoju ruku, isključim iz njenoga despotskog poretka. Smelost moga položaja stezala bi mi plahim iščekivanjem srce i utrobu. Utvrdio bih da su mi nokti na rukama nekako modri. Možda bi bilo hladno toga jutra, i dosta je bilo da svega nekoliko minuta izložim telo, skinuvši jorgan, temperaturi sobe, dosta mi je bilo u stvari da se samo malo pustim i otpustim, pa da nastupi ne može biti uverljiviji napad groznice i cvokotanja. Ovo što govorim, značajno je po moju prirodu, koja je od vajkada u najdubljoj osnovi svojoj bila bolna i pomoći potrebita, tako da je svaka stvarna aktivnost u mom životu zaslužila da se oceni kao proizvod samosavladavanja, upravo kao moralni podvig visokoga ranga. Da je drukčije, onda namerno opuštanje telesno i duševno ni tada ni docnije ne bi bilo dovoljno da mi da uverljiv izgled bolesnika i da okolinu moju, kad je to bilo potrebno, pokrene na blagost i čovečnost. Teško da će prostaku poći za rukom da bolest istinito izvede. No ko je, da se i ovde poslužim ovom očiglednom slikom, zamešen od fina testa, vazda će, bez ikakve potrebe da bude bolestan u grubom smislu, živeti sa bolestima u dobrim odnosima i unutrašnjim će posmatranjem vladati obeležjima njihovim. Zatvorio bih oči pa ih ponovo otvorio više no inače, ispunjavajući ih izra-

zom pitanja i jadanja. Ne laćajući se ogledala, bio sam svestan da mi se kosa od spavanja zamrsila i pramenjem mi pala na čelo, i da mi je lice od napora i trenutnog uzbuđenja pobledelo. Da bi izgledalo upalo, poslužio bih se jednim samostalno pronađenim i isprobanim postupkom, koji se sastojao u tom što bih lako i neprimetno uvukao obraze iznutra među zube, čime bih postigao da mi spolja upadnu, brada mi se produži i tako se učini da sam preko noći izmršaveo. Vidljivo vibriranje nozdrva kao i često, na izgled bolno skupljanje mišića u krajevima očiju, doprinosili su svoje. Stavio bih na grudi ruke sa pomodrelim noktima, i tako, sa laborom na stolici pokraj sebe i s vremena na vreme cvokoćući, čekao bih trenutak kad će početi da me traže.

To bi se dešavalo dockan, jer roditelji moji voleli su jutrom da spavaju, i dok ne bi ko primetio da ja od kuće odlazio nisam, u školi bi protekla već dva do tri časa. Zatim bi se majka moja ispela stepenicama i ušla u moju sobu, pitajući me da li sam bolestan. Ja bih je pogledao širom otvorenih očiju i neobično, kao da mi teško pada da je prepoznam ili kao da mi sav taj položaj nije potpuno jasan. Odgovorio bih: da, čini mi se da će tako biti. — Pa šta ti je, upitala bi ona. — „Boli me glava... ruke i noge... Zašto mi je tako zima?“ odgovarao bih monotono i kao ukočenih usta, prevrćući se nemirno s jedne strane na drugu. Majka bi počela da me sažaljeva. Ne verujem da je moju bolest uzimala u stvari ozbiljno; no kako joj je osetljivost bila daleko jača od pameti, nije imala dovoljno snage da se isključi iz igre, nego bi joj se prepustila kao u pozorištu i počela da se povodi za onim što sam izvodio ja. „Jadno dete!“ rekla bi stavljajući kažiprst na obraz i zabrinuto klimajući glavom. „I nećeš zar ništa da jedeš?“ Ježeći se, priljubivši bradu uz prsa, ja bih odbio. Ova gvozdена doslednost moga držanja otreznila bi je, ozbiljno je iznenadila i naglo je lišila uživanja u jednoj dogovorenoj iluziji; jer da bi neko nje radi mogao da se odrekne jela i pića, to je prevazila-

zilo njezinu snagu shvatanja. Ponovo bi me odmerila pogledom, onako kao što se odmerava stvarnost. A kad bi njezina stvarna pažnja stigla do toga stepena, ja bih se, da bih je primorao na unutrašnju odluku, poslužio svojom najnapornijom i najefikasnijom veštinom. Naglo bih se ispravio u krevetu, dršćući i hitro privukao bih lavor i bacio se nad njega sa tako strašnim trzajima, uvijanjem i grčenjem celog tela da je trebalo imati kameno srce pa ne osetiti potresenost gledajući takvu patnju. „Ništa nema u meni...” prostenjao bih sklanjajući iznad lavora svoje kiselo i izmučeno lice. „Sve sam noćas povratio...” I tu bih se odlučio za glavni i dugotrajni napad grčevitog gušenja, tako da je izgledalo kao da uopšte nikad više neću doći do daha. Majka bi mi držala čelo i neprestano me, plašljivo i brižno zvala po imenu, da me povрати svesti. „Poslaću po Düsinga!” uzviknula bi potpuno savladana kad bi se telo moje najzad počelo opuštati, i istrčala bi iz sobe. Iznuren, no sa osećanjem neopisive radosti i zadovoljstva, ja bih klonuo nazad na jastuk.

Koliko li sam puta zamišljao takvu scenu, koliko li sam se puta u duši za nju pripremao, pre no što sam se usudio da se u stvarnosti u njoj pokažem! Ne znam da li će me ko razumeti, no činilo mi se da sanjam o sreći kad sam je prvi put praktično izveo i postigao potpun uspeh. Tako što neće izvesti ko mu drago. Kad bi se sad desilo sa mnom što strašno, misli zar čovek. Kad bi se onesvešćen skljojao, kad bi ti krv udarila na usta, uhvatili te grčevi — kako bi se tad odjednom bezdušnost i ravnodušnost ljudska pretvorili u pažnju, strah i pozno kajanje! No telo je žilavo i tupo izdržljivo, ono odoleva i onda kad duša već odavno čezne za sažaljenjem i blagom pažnjom, ono neće da dâ od sebe alarmirajuće i opipljive znake od kojih svakom izlaze pred oči mogućnosti njegove sopstvene nevolje i koji strahovitim glasom bude savest ljudsku. A sad sam ih ja bio izveo, te znake, i otvorio im put do tako potpunog dejstva kakvo bi mogli proizvesti da su nastupili bez moje pomoći.

Bio sam popravio prirodu, ostvario jedan san, — i samo onaj ko je ikada, ni iz čega, iz pukog unutrašnjeg poznavanja i posmatranja stvari, jednom reči: iz mašte, sa smelim zalaganjem svoje ličnosti, umeo da stvori dejstvenu stvarnost, samo taj će znati čudesno i sanjarsko zadovoljstvo s kojim sam se tada odmarao od tvorevine svoje.

Jedan sat kasnije došao je Sanitetski Savetnik Düsing. On je bio naš kućni lekar posle smrti Dr. Mecuma, koji je pomagao prilikom mog porođaja, — dugonja lošeg držanja, pogrbljen, i sa nakostrešenom sedom kosom boje magareće dlake, koji je neprestano provlačio nos između palca i kažiprsta i trljao krupne koščate šake. Taj čovek mogao mi je biti opasan, — ne zbog svojih lekarskih sposobnosti, koje su, čini mi se, bile oskudne (i čak, najlakše je prevariti baš najboljeg lekara koji kao naučnik i sa ozbiljnošću i duhom služi nauci nje same radi), nego zbog svoje prostačke životne mudrosti koja mu je, kao tolikim manje vrednim karakterima, bila svojstvena i u kojoj je ležala čitava njegova vrednost. Glup i laktaš, ovaj nedostojni učenik Eskulapov došao je do titule sanitetskog savetnika ličnim vezama, kafanskim poznanstvima i protekcijom, i često je putovao u Wiesbaden, gde je kod nadležnih radio da ga i dalje istaknu i unaprede. Karakteristično je za njega bilo što se, kao što sam znao iz sopstvenog iskustva, u čekaonici nije pridržavao reda kojim je ko došao, nego je imućnim i uglednim građanima sasvim otvoreno davao preimućstvo pred običnim koji su duže čekali; kao što se sa dobro situiranim i na bilo koji način uticajnim pacijentima i ophodio sa preteranom brigom i saučešćem, dok je prema siromašnima i nižima bio osoran i nepoverljiv, pa je kao neosnovano odbijao da primi i ono na šta su se žalili. Po mome uverenju, on bi bio spreman na svaku lažnu svedodžbu, svaku pokvarenost i ujdurmu kad bi verovao da će se na taj način umiliti višima ili se inače kako preporučiti postojećim vlastima, kao njihov revnosni pristalica; jer tako je to odgovaralo prostačkom nje-

govu shvatanju stvarnosti, pomoću koga se, u nedostatku viših darova, nadao da će doterati daleko. A kako je jadni moj otac, uprkos sumnjivoga svog položaja, kao industrijalac i poreski platiša ipak spadao među ugledne ličnosti gradića, kako se, sem toga, sanitetski savetnik kao domaći lekar nalazio u izvesnoj zavisnosti od nas, a možda prosto i samo zbog toga što je voleo da prihvati svaku priliku da se izvešti u korupciji; to je taj bednik stvarno mislio kako treba da bude sa mnom u dosluhu.

Svaki put kad bi mi se približio uz uobičajene doktorske izraze starog čike, kao: „O, o, šta je to s nama?“, ili: „Kakva je to sad stvar?“, kad bi seo pa me malo osmotrio i počeo da me ispituje, — svaki put, velim, nastupao je trenutak kad bi me on, začutavši, osmehnuvši se, namignuvši mi, podstakao da mu krišom odgovorim na isti način i priznam da sam „bolestan od škole“, kao što je obično umeo da kaže. Nikad mu se nisam približio ni za najmanji korak. I nije me u tom sprečavala toliko opreznost (jer poverenja sam u njega verovatno mogao imati), koliko ponos i prezir. Oči su mi samo postale još mutnije i izgubljenije, obrazi mi još više upali, usne se još više opustile, disanje bivalo još kraće i slabije, dok je on pokušavao da se sa mnom sporazume, i potpuno spreman da i njega poslužim napadom grčevitog povraćanja, ako bi to bilo potrebno, ja sam se njegovim pokušajima odupirao sa tako nepokolebljivim nerazumevanjem da je on konačno morao prihvatiti da je pobeđen i pristati da se mahne svoje životne mudrosti i prihvati se bolesti uz pomoć nauke.

To mu je svakako bilo mučno, prvo zato što je bio glup, a drugo zato što je slika moje bolesti bila u stvari veoma opšta i neodređena. Osluškiavao bi me i kucao više puta sa svih strana, trpao mi u ždrelo dršku od kašike, dosađivao mi termometrom, i najzad je, hteo ne hteo, morao reći šta je. „Migrena,“ izjavio bi. „Nema razloga da se uznemiravate.

Poznata nam je ta naklonost kod našeg mladog prijatelja. Na žalost, prilično je prešla i na stomak. Preporučujem mirovanje, nikakve posete, malo razgovora, najbolje da se zamrača soba. Sem toga, kiseli kofein pokazao se kao izvrstan. Prepisaću vam ga...“ No ako je u taj mah bio u gradiću koji slučaj gripe, on bi rekao: „Gripa, draga gospođo Krull, i to gastrički obeležena. Da, eto, naišla je i na našeg prijatelja. Zapaljenje organa za disanje nije znatno, ali tu je. Zar ne, dragi prijatelju, vi kašljete? A utvrdio sam i povišenu temperaturu koja će se u toku dana verovatno još popeti. Osim toga, puls mu je upadljivo ubrzan i neravnomeran.“ I u nedostatku fantazije, on bi mi prepisivao neko slatkogorko vino za jačanje, kojeg je bilo u apotekama, koje sam ja, uostalom, pio sa zadovoljstvom i koje me je posle izdržane borbe bacalo u toplo i tiho prijatno raspoloženje.

Razume se, lekarski stalež nije nikakav izuzetak od ostalih po tome što su njegovi pripadnici u pretežnoj većini obični praznoglavci, spremni da vide ono čega nema i da poreknu ono što vidi svako. Svaki neškolovani poznavalac i ljubitelj tela nadmašava ih u poznavanju njegovih finijih tajni i sa lakoćom ih vuče za nos. Katar organa za disanje, koji mi je on rekao da imam, ja uopšte nisam bio predvideo, niti sam ga, izvodeći svoju bolest, bilo čim naznačio. No pošto sam sanitetskog savetnika uspeo da primoram da napusti svoju ordinarnu pretpostavku kako sam „bolestan od škole“, to on nije znao ništa drugo nego da mi pripiše gripu, i da bi mogao održati što je tvrdio, zahtevao je od mene da osetim kako moram kašljati i uveravao je da su mi natečeni krajnici, što isto tako nije bilo istina. Što se tiče povišene temperature, bio je verovatno u pravu, no to što je utvrdio pokazivalo je da je njegovo školsko verovanje s obzirom na ovu kliničku pojavu jednostavna laž. Lekarska nauka tvrdi da groznica može biti jedino posledica uzročnika bolesti koji je otrovao krv, i da druge groznice sem one iz telesnih uzroka nema. To je smešno. Čita-

lac je svakako došao do uverenja, a i ja mu dajem časnu svoju reč, da ja, kad me je sanitetski savetnik Düsing pregledao, u grubom smislu reći bolestan bio nisam; jedino uzbuđenje trenutka, fantastični podvig moje volje, kog sam se poduhvatio; izvesna vrsta pijanstva nastala usled žarkog unošenja u ulogu bolesnika, usled igre sa svojom sopstvenom prirodom, koja je, da se ne bi izvrgla u smešno, svakoga trenutka morala biti od savršenoga majstorstva; izvesno ushićenje, koje je, u isti mah naprezanje i opuštenost, bilo neophodno da bi nešto nestvarno za mene i za druge postalo stvarnost: ti uticaji doveli su dotle da mi se priroda, čitava moja organska aktivnost, tako poveća i pojača, da ju je sanitetski savetnik stvarno mogao pročitati na svome termometru. Ubrzanje pulsa objašnjava se bez daljnjeg istim uzrocima; štaviše, dok je glava sanitetskog savetnika počivala na mojim grudima i ja udisao miris njegove suve kose, sede u boji magareće dlake, bio sam potpuno u vlasti da iznenadnim živahnijim osećanjem otkucaje svoga srca naglo ubrzam ili da ih zaustavim. A što se, konačno, tiče stomaka, za koji je doktor Düsing svaki put, kakvu god dijagnozu postavio, izjavljivao da je bolestan, primećujem da je ovaj organ kod mene oduvek bio izvanredno nežan i razdražljiv; da je prilikom svake promene raspoloženja počinjao da kuca i pulsira; štaviše, da sam ja u izvanrednim prilikama u životu mogao govoriti ne o lupanju srca, kao drugi, nego o lupanju stomaka. Ovaj fenomen zapazio je sanitetski savetnik, i on kod njega nije promašio u dejstvu.

I tako bi mi on prepisao kisele tablete ili gorkoslatko vino za jačanje, pa ostajao zatim još neko vreme, sedeći kod mene na krevetu i ćaskajući sa mojom majkom, dok sam ja, kratko dišući kroz olabavljena usta, ugašenih i teških očiju gledao u tavanicu. I otac moj priključivao bi im se katkada, gledao nekud iznad mene, snebivajući se, izbegavajući moj pogled, i koristio je priliku da se posavetuje sa sanitetskim savetnikom o svome gihtu. Kad bih ostao sam, provodio bih dan — pa

može biti i još nekoliko sledećih — na oskudnoj hrani, koja mi je, međutim, samo utoliko više prijala, u miru i slobodi, baveći se slatkim sanjarijama o svetu i budućnosti. A kada mladićkom apetitu mome ne bi više bila dovoljna sluzava supa i dvopek, ja bih se oprezno izvukao iz kreveta, otvorio tiho poklopac svoga malog pisaćeg stola, pa se najeo čokolade, koje je onde skoro uvek bilo u znatnoj količini.

GLAVA SEDMA

Otkud mi ona? Došao sam do nje na način naročit, upravo fantastičan. Dole naime u gradiću, na jednom uglu srazmerno najživlje poslovne ulice, nalazila se lepa i privlačno nameštena delikatesna radnja, filijala jedne firme iz Wiesbadena, ako se ne varam, i koja je služila kao izvor za snabdevanje viših društvenih slojeva. Svakog dana išao sam u školu putem pokraj tog ukusnog mesta, i više puta ulazio sam u nj, sa malo novaca u ruci, da bih, u skladu sa svojim stanjem, za privatnu svoju upotrebu kupio nešto jeftinih slatkih stvari, nekoliko mal bombona ili bombona voćnih. No jednog podneva našao sam dućan prazan, i to ne samo bez mušterija, nego i bez ikoga od posluge, zvono iznad ulaznih vrata, obično jedno zvonce koje bi prilikom otvaranja i zatvaranja zakačio zubac metalnog štapa i protresao ga, zazvonilo je; ali, bilo što taj zvuk niko nije čuo u stražnjem odeljenju iza staklenih vrata prevučenih zelenim nabranim platnom, ili možda zato što tamo trenutno nikog nije bilo: ja bejah i ostadoh sam. Iznenaden, začuđen i kao u snu, od samoće i tišine koji vladahu oko mene, osvrnuo sam se na sve strane. Nikada ovo raskošno mesto nisam mogao razgledati tako slobodno i neometano. Ono je bilo pre tesno no prostrano, ali dosta visoko, i sve do vrha krcato đakonijama. Od šunki i kobasica, gusto poređanih, ovih poslednjih u svim bojama i oblicima, belih, oker žutih, crvenih i crnih, nekih nabijenih i okruglih kao kugle, a i dugačkih, čvo-

rugavih izlomljenih, crneo se svod. Limene kutije i konzerve, kakao i čaj, šarene posude s marmeladom, medom i kompotom, vitke i trbušaste boce sa likerima i esencijama za punč, prekrivale su zid od poda do tavanice. U staklenim vitrinama na tezgi, dimljene ribe, skuše, zmijuljice, iverci i jegulje na tanjirima i na činijama, nudile su se uživanju. Tu su stajali i poslužavnicci sa italijanskom salatoma. Na komadu leda, jedan morski rak širio je svoja klešta; pušene sardele, gusto složene, zlatasto su se i uljano prelivale u otvorenim sandučićima, a probrano voće, baštenske jagode i grožđe, koji su podsećali na obećanu zemlju, smenjivahu se sa malim građevinama od sardina u kutijama i oblapornim belim porcelanskim posudama sa kavijarom i paštetom od gušćije džigerice. Očerupani vratovi kljukane živine visili su sa gornjeg poslužavnika. Mesna roba koja se seče u kriške, kao što su pokazivali dugački, uzani i masni noževi pokraj nje, i pečeno meso, šunke, jezik, dimljena lososovina i gušćije grudi, behu naslagani iznad njih. Velika staklena zvana nadnosila su se nad sve moguće vrste sira: crveni kao cigla, mlečnobeli, marmorirani i onaj što u obliku zlatnog talasa curi iz svog srebrnog omota. Artičoke, veze zelenih špargli, gomile šampinjona, divne male džigernjače u staniolu, u raskošnom izobilju behu rasprostrti na sve strane, a na pomoćnim stolovima stajahu otvorene limene kutije pune keksa, stajali su unakrsno poslagani sjajno mrki medeni kolači, uzdizale se, načinjene u obliku urni, staklene boce sa desertnim bombonama i ušećerenim voćem.

Stajao sam očaran, pa sa grudima punim osluškivanja i ne-doumice upijao sam u se umilnu atmosferu mesta, u kojoj se miris čokolade i dimljenog mesa spajao sa divnim nagnjilim isparenjima gljiva. Slike kao iz bajke, sećanje na zemlju dembeliju, na izvesne riznice ispod zemlje, u kojima su srećna stvorenja bez straha punila džepove i čizme dragim kamenjem, obužeše mi duh. Da, to je bila bajka ili san! Osetio sam kako se ukida teški red i zakonitost svakodnevnice, kako se na

lelujav i blažen način uklanjaju prepreke i mučna okolišenja koja se u običnom životu isprečavaju našoj želji. Odjednom me je tako jako obuzeo prohtev da ovo svim i svačim krcato mesto zemaljsko potčinim svome usamljenom prisustvu, da sam ga osetio kao svrab i sevanje po celom telu. Morao sam se silom savladati da ne kliknem od silne radosti zbog tako punog osećanja novine i slobode. Rekoh „Dobar dan!“ u prazninu ispred sebe, i još čujem kako mi se u tišini gubi stegnuti i neprirodni zvuk glasa. I u istom trenutku, voda mi bukvalno grunu na usta. U jednom brzom i nečujnom koraku, nađoh se pokraj jednog pomoćnog stola punog slatkiša, divno zagrabih rukom u najbližu kristalnu bocu sa pralinama, istresoh sadržinu šake u džep od gornjeg kaputa, stigoh do vrata, i u sledećoj sekundi zamakoh za ugao ulice.

Bez sumnje, reći će mi se da je to što sam učinio bila obična kraća. Pred takvim rečima, mene izdaje jezik i ja se povlačim; jer, razumljiva je stvar da ne mogu i neću nikog sprečavati da upotrebi tu bednu reč ako ga ona zadovoljava. Ali drugo je reč — jeftina, otrcana reč, i koja ovlašno dotiče život — a drugo je živo, prvobitno, večno mlado delo, sjajno od novine, primarnosti i neuporedljivosti. Samo tromost i navika čine da ih držimo za jedno isto, dok je reč upravo, ukoliko joj je dužnost da delo obeleži, nalik na lopaticu za muve koja nikad ne pogađa. Osim toga, kad god je reč o delu, ne radi se u prvom redu nikad o tome šta i o tome kako (mada je ovo poslednje važnije), nego jedino i isključivo o tome ko. Sve što sam ikad činio, bilo je u izuzetnoj meri delo *moje*, a ne tamo nekog drugog ili trećeg, i mada sam morao prihvatiti, naročito kad se radilo o građanskom sudu, da mu se prikači isto ime kao desetini hiljada drugih, ja sam se u duši ipak vazda bunio protiv takvog neprirodnog izjednačavanja, sa tajanstvenim ali nepokolebljivim osećanjem da sam miljenče stvaralačke sile i da sam upravo od naročite krvi i mesa. Neka mi eventualni čitalac oprosti što sam zašao u oblast čistog razmatranja, koja

mi, pošto sam malo školovan i zvanično za to uopšte neovlašćen, rđavo pristaje. No smatram za svoju dužnost da ga po mogućnosti izmirim sa naročitim osobinama života svog, ili pak, ako bi to bilo nemoguće, da ga na vreme sprečim da ove hartije i dalje prelistava.

Stigavši kući, otišao sam u svoju sobu, u gornjem kaputu, da bih po stolu raširio i razgledao ono što sam doneo. Nisam skoro ni verovao da će toga biti i da će to postojati; jer koliko li puta u snu dobijamo divne stvari, a kad se probudimo, ruke nam prazne. Samo onaj će moći donekle učestvovati u žarkoj mojoj radosti, ko zamisli kako su mu se blaga do kojih je došao u divnom snu, stvarno i opipljivo našla ujutru na jorganu, kao da su od sna preostala. Bombone su bile prvo-klasna roba, zamotane u staniol u boji, napunjene slatkim likerom ili fino namirisanim kremom; ali u stvari, mene nije opijalo to što su bile izvanredne, nego okolnost što su mi se činile kao blaga i darovi sna koje mi je uspelo preneti u stvarnost, a ta radost bila je i suviše duboka da mi ne bi bilo stalo do toga da je drugom prilikom ostvarimo ponovo. Neka svako tumači ovu činjenicu kako hoće — ja sam smatrao da mi nije zadatak da o njoj razmišljam: bilo je tako da je delikatesna radnja o podne katkada ostajala prazna i bez nadzora, — dešavalo se to ne često, ne redovno, no ipak u dužim ili kraćim razmacima, a ja bih to video kad sam sa knjigama na leđima prolazio mimo staklenih dućanskih vrata. Tad bih ulazio, vešto otvarajući i zatvarajući vrata, na način tako oprezan da se zvono ne bi ni oglasilo nego se onaj gvozdeni zubac o nj nećujno češao ne pokrećući ga, rekao bih za svaki slučaj „Dobar dan,“ pa hitro uzimao ono što mi je dolazilo pod ruku; nikada bezočno mnogo, nego u izboru odmerenom — pregršt bombona, paklu medenjaka, tablu čokolade —, tako da verovatno nikad nije ni primećeno da nešto nedostaje; a u načinu na koji mi se priroda neopisano širila, i koji je pratio ove moje slobodne i smele zahvate u slasti životne,

učinilo mi se da jasno raspoznajem ono bezimeno osećanje s kojim sam se, kao proizvodom izvesnog toka misli i unutrašnjih istraživanja, već odavno bio tako saživeo.

GLAVA OSMA

Nepoznati čitaoče! Ne pre no što sam prvo odložio hitro pero i pribrao se malo razmišljajući, prelazim sada na oblast koju sam u dosadašnjem toku ispovesti svojih već češće doticao, no na kojoj me savest moja primorava da se sada zadržim nešto duže. Unapred kažem da će se razočarati onaj koji pri tom očekuje od mene nepristojan ton i golicave šale. Nameran sam, mnogo pre, da u redovima koji dolaze brižljivo spojim otvorenost obećanu na početku ovih zapisa sa onom odmerenošću i onom ozbiljnošću koje diktiraju moral i pristojnost. Jer ja nikada nisam razumevao ono tako opšte uživanje u skarednoj reči, nego sam raspuštenost govora vazda smatrao za stvar u najvećoj meri odvratnu, zato što je najlakomislenija i što se u prilog svoga opravdanja ne može pozvati na strast. Kad čovek čuje ljude kako ono prave dosetke i šale, izgleda kao da se radi o najprostijoj, najsmešnijoj šali na svetu, a ono, baš je obratno, i govoriti o tome drskim, razvratno zanimljivim tonom, isto je što i prostačkoj smejuriji svetine izložiti najvažniju i najtajanstveniju stvar prirode i života. — Ali, da pređem na svoje!

Tu pre svega imam da navedem kako je ova stvar vrlo rano počela da igra ulogu u mome životu, da mi zaokuplja misli, da biva sadržaj mojih snova i detinjastih zabava, to jest davno pre no što sam znao kakvo ime da joj dam ili da zamislim široko i opšte njezino značenje, tako da sam živahnu naklonost ka

izvesnim slikama i snažno uživanje u njima dugo držao kao naročitu, sasvim ličnu i drugima nimalo razumljivu osobinu, o kojoj je, zbog njezine naročite prirode, bolje ne govoriti. Kako mi je nedostajalo pravo obeležje za njih, ta sam osećanja i slike obuhvatio imenom „Najbolja stvar“ ili „Veliko uživanje“, i čuvao sam ih kao tajnu dragocenu. Ali, zahvaljujući takvoj ljubomornoj zatvorenosti, zahvaljujući, dalje, usamljenosti mojoj i zahvaljujući, na trećem mestu, još jednom drugom momentu na koji ću se ubrzo vratiti, ostao sam dugo u onom stanju duhovne nevinosti sa kojim se živahna priroda mojih čula tako malo slagala. Jer, od kako umem da mislim, ono što sam nazivao imenom „Veliko uživanje“, zauzimalo je u mome duševnom životu pretežno mesto, štaviše, njegovo dejstvo pada očigledno daleko izvan granica moga sećanja. Mala deca svakako ne znaju ništa, pa su u tom smislu nevina, ali da su nevina u smislu stvarne čistote i anđeoske svetosti, to je bez sumnje sentimentalna praznoverica koja trezvenom razmatranju ne odoleva. Meni je bar iz pouzdanog izvora, koji ću smesta pobliže naznačiti, poznato da sam već kao sisanče na grudima dadilje svoje pokazivao jasne znake toga osećanja, — saopštenje koje mi se vazda činilo u najvećoj meri verovatno i po žarku moju prirodu značajno.

Zaista, obdarenost moja za ljubavna uživanja graničila se sa čudesnim; ona je, kao što i danas verujem, daleko nadmašala običnu meru. Rano sam imao razloga da to naslutim, no da se naslućivanje uzdigne do uverenja, bilo je namenjeno onoj ličnosti kojoj imam da zahvalim i za saopštenje o svome ranom probuđenom držanju na grudima dadiljinim, i sa kojom sam nekoliko mladićkih godina proveo u tajnim odnosima. Bila je to sobarica naša, Genovefa po imenu, koja je, stupivši kod nas u službu u ranoj svojoj mladosti, oko moje šesnaeste godine stigla negde na početak tridesetih. Čerka jednog narednika i davno obećana šefu neke male stanice na pruži Frankfurt—Niederlahnstein, ona je imala mnogo smisla za sve druš-

tveno fine stvari, i mada je obavljala poslove proste, stajala je, po pojavi svojoj i ponašanju, negde na sredini između služavke i gospođice. Usled nedostatka potrebnog miraza, udaja njena bila je u to doba još daleko, i krupnoj, punoj blondini sa zelenim, plahim očima i biranim pokretima, to dugo i još uvek nedogledno čekanje svakako je često bivalo teško. No ona ipak nije, samo zato da svoje najbolje godine ne bi provela u odricanju, nikada pristala da se odazove nagovaranju kojoj je zrela mladost njezina bila izložena iz niže sfere, od strane vojnika, radnika i zanatlija; jer ona se u prost svet nije ubrajala i prezirala je njegov način govora i njegov miris. Drugo nešto bilo je sa sinom svojih gospodara, koji je, u skladu sa godinama u kojima je privlačno rastao, pobudio zar žensko njeno dopadanje, i čije je zadovoljenje njoj u izvesnoj meri dolazilo kao dužnost domaća, a sem toga, značilo spajanje sa višim svetom. Tako se desilo da moje želje nisu naišle ni na kakav ozbiljan otpor.

Daleko sam od pomisli da opširno pričam epizodu koja je i suviše obična e da bi pojedinosti njezine mogle zainteresovati obrazovanu publiku. Ukratko, jednog večera kad je kum moj Schimmelpreester večerao kod nas pa posle toga isprobao sa mnom više novih kostima, došlo je, u mračnom hodniku pred vratima moje mansardne sobice, ne bez podstreka Genovefina, do susreta koji se, korak po korak, preneo u unutrašnjost sobe i onde nas potpuno stavio jedno u posed drugoga. Sećam se kako je ono veče, pošto je „kostimska“ moja glava opet jednom došla do izražaja, potištenost moja, ona beskonačna žalost, rastrežnjenost i dosada što su mi posle završene maskerade obično obuzimali dušu, bila naročito osetljiva. Svakodnevno moje odelo, u koje sam konačno imao da se vratim pošto sam izmenjao toliko šarenih presvlaka, bilo mi je odvratno; osećao sam žarki nagon da ga strgnem sa tela, ali ne samo zato da bih, kao inače zar, nemiru svome potražio прибежиšte u snu. Pravo прибежиšte naći ću, činilo mi se, samo i jedi-

no u zagrljaju Genovefinu, pa štaviše, da kažem sve, činilo mi se kao da će bezgranična prisnost sa njom biti neka vrsta nastavka i završetka one šarene večernje zabave i upravo svrha kretanja moga kroz garderobu kuma Schimmelpreestera. Bilo kako bilo, uživanje koje sam osetio na belim i gojnim grudima Genovefinim, stvarno nečuveno i koje mi je srž sisalo, izmiče svakom opisu. Vikao sam i činilo mi se da se penjem u nebesa. I uživanje moje nije bilo samoživo, nego, kakva mi je već i priroda, ono se palilo tek na zadovoljstvu koje je pokazivala Genovefa prilikom detaljnog moga upoznavanja. Razume se, tu ne postoji nikakva mogućnost upoređivanja. No moje privatno uverenje do kojeg sam tad došao, a koje se ne može ni dokazati ni poreći, nepokolebljivo je u tom da je ljubavno uživanje kod mene dvostruko jače i slađe no kod drugih.

No nepravdu bi mi naneo onaj ko bi zaključio da sam ja, zbog ovog naročitog prirodnog dara svog, postao razvrtnik i ženskar. To mi je bilo onemogućeno iz prostog razloga što je moj mučni i opasni život zahtevao od moje snage ono što ona nikako ne bi mogla ispuniti da sam se trošio na tako potpun način. Jer dok, kao što sam primetio, ima ljudi kojima je ova stvar samo sitnica koju oni ovlašno obavljaju i sa koje, ni pet ni šest, prelaze na kakve god druge poslove kao da ništa nije bilo, ja sam njoj podnosio ogromne žrtve i dizao se s nje potpuno ispražnjen, štaviše, u prvi mah potpuno lišen svakog nagona da živim. Često sam preterivao, jer telo moje beše slabo a svet i suviše gotov da mi se pohotljivo približi. No na kraju krajeva i sve u svemu, priroda moja bila je ozbiljna i muška, i posle slasti koja bi me razmlitavila, osetio bih ubrzo želju da se vratim životu strogu i napregnutu. Zar i ono kako ljubav upražnjavaju životinje nije samo najgrublji način da se uživa u stvari koju sam ja nekad sluteći nazivao „Veliko uživanje“? To nas umrtvljuje, zadovoljavajući nas preterano, i stvara od nas slabe ljubitelje sveta, lišavajući ga, s jedne stra-

ne, prvo blistavila i draži, s druge strane pak nama oduzima ljupkost, jer ljubak je samo ko žudi a ne ko je sit. Što se mene tiče, ja znam mnogo finije, dragocenije, vazdušastije vrste zadovoljstva nego što je taj prosti način koji, na kraju krajeva, predstavlja ipak samo ograničeno i varljivo zasićavanje prohteva, i meni se čini da se malo u sreći razumeva onaj ko je sav usmeren baš na to. Ja težim vazda ka nečem velikom, potpunom i širokom, ja sam se fino i ukusno zasićavao tamo gde to drugi ne bi ni mislili, ja sam oduvek bio malo specijaliziran ili tačno opredeljen, i to je jedan od razloga što sam, uprkos duboke naklonosti, tako dugo ostao bezazlen i nevin, i u stvari, čitavog života svog, dete i sanjar.

GLAVA DEVETA

Sada napuštam ovu materiju prilikom čije obrade, verujem, nisam ni za trenutak povredio kanon pristojnosti, pa se, napredujući krupnim koracima, približavam onoj prekretnici u spoljnjem životu svom koja je predstavljala tragični završetak boravka moga u roditeljskom domu. Pre toga, valja mi se setiti zaruka sestre moje Olympije sa poručnikom Übelom iz Drugog nasauskog pešadijskog puka broj 88 iz Meinza, koje su proslavljene vrlo svečano, ali koje do ozbiljnih posledica u životu dovele nisu. Jer, pod pritiskom okolnosti, one su se pokvarile, a posle sloma domaćinstva našega, verenica je prešla na operetsku pozornicu. — Übel, bolešljiv, životu nevičan mladić, bio je stalni učesnik na našim gozbama. Užagreo od plesa i fota, od „Berncastlerskog Doktora“ i onih pogleda koje su gospođe naše tako širokogрудо s računom pružale, usplamteo je ljubavlju prema Olympiji, i sa pohlepom sušičavih ljudi rešen da je dobije, a i u mladićkom precenjivanju zar sredo- nosti naših prilika, pao je jedno veče na kolena i skoro plačući od nestrpljivosti izgovorio odlučne reči. Danas me čudi kako je Olympia, koja teško da je uzvraćala njegova osećanja, imala kuraži da prihvati budalastu njegovu prosidbu, jer preko majke naše ona je u stanju stvari bila obaveštena bolje nego ja. Ali valjda je mislila da se za vremena skloni pod bilo čiji krov, pa bio on ne znam kako truo, ili joj se možda činilo kako će veridba njezina sa nosiocem uvažene dvobojne uniforme — bila

ostvarljiva ili ne — biti pogodna da položaj naš spolja podrži i produži. Jadni moj otac, od koga su pristanak smesta zatražili, dao ga je ne bez tihe zbunjenosti, posle čega je porodični ovaj događaj objavljen prisutnim gostima, pozdravljen burnim klicanjem i bogato, kako se govorilo, „zaliven“ sa *Loreley extra cuvée*. Od toga dana, dolazio nam je poručnik Übel iz Meinza skoro svakodnevno, i ne malo je audio zdravlju svome sastancima i boravkom sa predmetom svoje bolesne požude. Kad sam ulazio u sobu u kojoj bi na koji čas ostavljali vere-nički par, ugledao bih ga potpuno izmrcvarena i mrtvacu slična, i preokret do koga je ubrzo posle toga došlo za njega je bez sumnje značio pravu sreću.

No da se vratim na sebe, mene je tih nedelja živo zaokupljala i zanimala uglavnom promena imena koja će brakom nastupiti za moju sestru i zbog koje sam joj ja, kao što se živo sećam, do mržnje zavideo. Ona, koja se dotle zvala Olympia Krull, potpisivaće se u buduće Olympia Übel, a u tom je ležala krupna draž novine i promene. Kako li je zamorno i dosadno morati čitava života na pisma i dokumenta stavljati vazda isti potpis! Od gađenja i dosade ruka naposletku malaksa! Kakva divota, kakav podstrek, kakvo osveženje životno, predstaviti se sa novim imenom i čuti ga kad nas oslovljavaju! Mogućnost da bar jednom u polovini života promeni ime, činila mi se kao veliko preimućstvo ženskog pola u odnosu na muškarce, kojima zakon i red okrepljenje ovo skoro zabranjuju. Što se, međutim, mene tiče, koji nisam bio rođen da pod okriljem građanskog reda vodim mlitavi i bezbedni život širokog mnoštva, ja sam docnije vrlo često, dajući pri tom dokaza da nisam lišen fantazije, prelazio preko te zabrane, koja je bila suprotna kako bezbednosti mojoj tako i potrebi za razonodom, i ja već ovom prilikom ukazujem na neobično laganu lepotu onog mesta u zapisima svojim na kome prvi put svoje zvanično ime odlažem kao komad kakvog iznošenog i od znoja izmašćenog odela, da bih — i to čak sa izvesnim pravom —

prihvatio drugo, koje je uostalom, što se elegancije i blagoga-
sja tiče, daleko nadmašilo ime poručnika Übela.

No za vreme vereništva sestre moje, sudbina je krenula svo-
jim tokom, i propast, da se izrazim slikovito, okrutnom rukom
zakuca na naša vrata. Priglupi glasovi koji su se pronosili
mestom o privrednom položaju jadnoga mog oca, nepoverljiva
uzdržanost koju su svi pokazivali u odnosu prema nama, loša
proricanja koja su činjena s obzirom na naš život, — sve su to
događaji, na ružno zadovoljstvo onih ptica zloslutnica, na
najgrozniji način potvrdili, opravdali i ispunili. Pokazalo se da
se konzumenti i mušterije sve više i više tuđe od šampanjca
naše marke. Ni daljim pojeftinjavanjem (usled kojeg, prirod-
no, nije moglo doći do poboljšanja kvaliteta), niti izvanredno
zavodljivim reklamnim crtežima koje je kum moj Schimmel-
preester pravio firmi protiv svoje volje i iz čiste naklonosti,
nije bilo moguće pridobiti za naš artikal svet koji troši dobre
stvari, porudžbine su naposletku spale na nulu, i jednoga dana,
u proleće one godine u kojoj sam ja navršio osamnaestu, sa
mojim jadnim ocem bilo je svršeno.

U mladim onim godinama nedostajalo mi je svako poslovno
razumevanje, pa i docniji moj život, usmeren na maštu i sa-
modisciplinu, malo mi je pružio prilike da dođem do trgovač-
kih znanja. Zbog toga i neću da okušam pero svoje na stvari
kojom ne vladam i da dosađujem čitaocu stručnjačkim izlaga-
njem stećaja fabrike šampanjca Loreley. Ali, daću izraza pri-
snom sažaljenju koje mi je onih meseci ulivao jadni moj otac.
Sve više je i više tonuo u tihi setu i žalost, koja se ispoljavala
u tome što je, bilo gde u kući, sedeo na stolici glave u stranu
sagnute, pa neprekidno i prilično brzo treptao očima, dok se,
napolje izvijenim prstima desne svoje ruke, nežno gladio po
trbuhu. Češće je odlazio na put u Mainz, — žalosni izleti ko-
jima je svakako svrha bila da se dođe do gotova novca, da se
nađu novi izvori pomoći, a sa kojih se on vraćao utučen, bri-
šući batistenom maramicom čelo i oči. Jedino u večernjem

društvu, koje se kod nas u vili sastajalo kao i ranije, za stolom, kad bi, sa salvetom oko vrata i čašom vina u ruci, predsjedavao ješnim i žednim gostima, moglo mu se još vratiti staro raspoloženje. U toku takvog jednog večera, međutim, padoše veoma ljutite i razgolićujuće reči između jednog oca mog i bankara Jevreja, muža one crnim koralom pretovarene žene, koji je, kao što tada saznadoh, bio jedan od najokrutnijih krvnika što su ikada u paukove mreže svoje mamili nesmotrene i neprilikama skoljene poslovne ljude; a ubrzo posle toga, svanu ozbiljni, teško značajni, no za mene ipak i tako zanimljivi i neobični dan kad su fabričke i kancelarijske prostorije naše firme ostale zatvorene, a grupa gospode hladna pogleda, stisnutih usta, naišla na našu vilu da nam zapleni stvari. Biranim rečima i sa svojim prostosrdačno izvijuganim potpisom, koji sam umeo da imitiram onako majstorski, objavio je jadni moj otac kod suda platežnu svoju nesposobnost, i stečajni postupak svečano je poveljen.

Toga dana, zbog bruke od koje je u gradiću sve bujalo, ja nisam otišao u školu — u tako zvanu višu realnu gimnaziju, kao što sam rekao, koju mi svršiti, što ovde uzgred napominjem, nije bilo dato, prvo zato što se nikad ni najmanje nisam trudio da sakrijem odvratnost prema despotskoj tuposti koja je činila karakter ove ustanove, a drugo, naročito zbog toga što su loši glasovi i konačni raspad mojih domaćih prilika okrenuli profesore protiv mene, ispunili ih prema meni mržnjom i prezirom. I o tome Uskrsu, posle bankrotstva jasnoga mog oca, oni su odbili da mi izdadu svedočanstvo, stavljajući me pred izbor ili da još i dalje podnosim nedaće discipline koja godinama mojim više priličila nije, ili pak da napustim školu, odričući se svih društvenih preimućstava vezanih za njezino svršavanje; a ja izabrah poslednje, sa radosnom svešću da lični kvaliteti moji gubitak tih neznatnih prednosti više no nadoknađuju.

Slom beše potpun, i jasno je bilo da ga je jadni moj otac samo zbog toga odlagao do krajnjih granica i tako se do guše

zapatljivao u mreže zelenaške, što je znao da će ga stečaj učiniti potpunim prošnjakom. Sve je otišlo na licitaciju: skladište (no ko bi zar i dao šta za supstancu na tako zlu glasu kao što je bio naš šampanjac!), isto kao i nekretnine, to jest podrum i vila naša, onako opterećeni dugovima koji su iznosili više no dve trećine njihove vrednosti a čije kamate već godinama nisu mogle biti plaćene; patuljci, gljive i sadrene životinje iz naše bašte, pa čak i staklena kugla i harfa Eolova otidoše kud i ostalo; unutrašnjost kuće lišena je sveg prijatnog izobilja, preslica, jastuci od paperja, kutije sa ogledalcima i flakoni s mirisima izloženi su javnoj prodaji, nisu pošteđene čak ni helebarde više prozora, ni vesele zavese od šarene trske, a ako je onaj mali uređaj iznad duplih vrata, netaknut od haranja, još uvek ljupkim zvucima svirao početak Straussove „Uživaj, živi“, bilo je to samo zato što gospoda od suda nisu na nj obratila pažnju.

U prvi mah se nije moglo reći da jadni moj otac ostavlja utisak slomljena čoveka. Iz crta njegova lica govorilo je izvesno zadovoljstvo što mu se poslovi, koje je razmrsiti za njega bilo postalo nemoguće, nalaze sad u tako dobrim rukama, a kako nam je banka, u čiji su posed prešle naše nekretnine, iz sažaljenja i milosrđa dopustila da se privremeno zadržimo među golim zidovima vile, to je imao krov nad glavom. Naravi lake i dobrodušne, on nije verovao u groznu pedanteriju bližnjih da ga ozbiljno odbace, i odista, bio je dovoljno bezazlen da se jednom mesnom akcionarskom društvu za proizvodnju šampanjca ponudi kao direktor. Odbijen s ružnim prezirom, preduzeo je još nekoliko pokušaja da ponovo stane na noge, posle čega bi bez sumnje smesta ponovo počeo sa gozbama i vatrometima. Kad, razumljivo, ništa nije uspeło, izgubio je hrabrost, pa kako je sem toga zar mislio da nam se isprečio na putu i da ćemo mi bez njega lakše uspeti da se snađemo, odlučio je da svrši sâm sa sobom.

Beše prošlo pet meseci od otvaranja stečaja i nastupala je jesen. Ja sam već od Uskrsa bio prestao da idem u školu i

uživao sam u to vreme u slobodnom prelaznom stanju bez određenih izgleda. Majka moja, sestra moja Olympia i ja bili smo se iskupili u siromaški nameštenoj trpezariji oko ručka, sada krajnje siromašnog, i čekali smo da dođe glava porodice. Ali kad jadnog oca mog nije bilo ni pošto smo pojeli supu, pošaljemo mi u njegov radni kabinet sestru moju Olympiju, prema kojoj je on vazda gajio nežnu slabost, da ga zovne na ručak. No nisu prošla ni tri minuta kako nas je napustila, kad li je čusmo gde, ne prestajući da viče, juri uz stepenice, niz stepenice i ponovo bezglavo uz stepenice, po celoj kući. Sa žmarcima u kičmi i spreman na krajnje, ja smesta pođoh u očevu sobu. Tamo, on je ležao na patosu, raskopčana odela, ruka mu je još počivala na telu, a pokraj njega nalazio se blistavi, opasni predmet iz kog je pucao u nežno svoje srce. Služavka naša Genovefa i ja podigosmo ga na sofu. I dok je devojka otrčala po lekara, sestra moja još uvek vičući uznemiravala kuću a majka moja nosa iz trpezarije pomoliti smela nije, stajao sam ja, ruku nad oči nadnoseći, kraj stvoritelja svoga, čiji su se telesni ostaci hladili, i obilnim suzama oduživao mu dug svoj sinovlji.

KNJIGA DRUGA

GLAVA PRVA

Dugo su hartije ove mirovale pod ključem; bezmalo godinu dana, neraspoloženje i sumnja u korisnost poduhvata moga sprečavali su me da nastavim svoje ispovesti, dosledno i po redu slažući list na list. Jer mada sam na ranijim stranicama više puta uveravao kako ja uspomene ove beležim u prvom redu za sopstvenu svoju zabavu i razonodu, sad ću i u tom pogledu časno istinu reći i otvoreno priznati kako, krišom i kao krajem oka, ipak, pišući, obraćam pažnju i na čitaoce, i kako bez okrepljujuće nade u njihovo saučešće, njihovo dopadanje, verovatno ne bih imao čak ni toliko upornosti da u poslu svome stignem do sadašnje tačke. No tu sam morao sâm sebi postaviti pitanje hoće li se istinite i stvarnosti u skromnoj meri podobne intimnosti iz moga života moći takmičiti sa onim što izmišljaju pisci: a to o blagonaklonost publike, koja je drečecim umetničkim proizvodima tako prezasićena i otupe-la da se to ni zamisliti ne može. Bog neka zna, govorio sam sâm sa sobom, kakve draži i uzbuđenja očekuje svet od spisa koji naslovom svojim kao da se pridružuje kriminalnim romanima i detektivskim pričama — dok se istorija mog života ispreda, doduše, neobično, pa češće i kao u snu, ali je praskavih efekata i uzbudljivih zapleta potpuno lišena! I tako mi se učinilo da treba da mi ponestane hrabrosti.

No danas su mi slučajem nekim dosadašnji redovi ponovo došli pod ruku, ponovo pročitah, ne bez ganutosti, hroniku svoga detinjstva i prve mladosti; živahnuv, nastavio sam u duši da ispredam uspomene, pa kad su mi izvesni značajni

momenti života moga ponovo ubedljivo pred oči izašli, nisam mogao na ino, nego moradoh pomisliti da će pojedinosti koje tako ohrabrujući deluju na mene svakako biti kadre da zabave i javnost i čitaoce. Ako, primera radi, prizovem u sećanje onu situaciju kad sam, u čuvenoj jednoj prestonici Rajha, pod imenom nekog belgijskog aristokrate, u otmenu društvu a i u prisustvu direktora policije, neobično humanog čoveka i koji se razumevao u prirodu ljudsku, uz kafu i cigaru ćaskao o prirodi varanja i varalica i o kazneno-pravnim pitanjima; ili ako se, da spomenem bilo šta, prisetim sudbonosnog časa prvoga hapšenja svog, prilikom kojeg se među kriminalnim činovnicima što su ulazili nalazio jedan mladi novajlija, i kako je on, uzbuđen veličinom trenutka i zbunjen sa raskoši moje spavaće sobe, kucnuo na otvorena vrata, smerno noge otro i tiho rekao „Biću slobodan“, zbog čega ga je debeli vođa grupe besno ošinio pogledom: ne mogu se odreći radosne nade da će saopštenja moja, makar ih pripovetke romansijera bacale u zasenak s obzirom na sirova uzbuđenja i zadovoljenja proste radoznalosti, ipak tananim unošenjem i plemenitom istinitošću, njih utoliko pouzdanije nadmašiti. I zbog toga se u meni ponovo razgorela želja da uspomene ove nastavim i dovršim; a nameran sam pri tom, što se čistote stila i pristojnosti izraza tiče, da obratim po mogućnosti još veću pažnju, e da bih s prikazom svojim mogao opstati i u najboljim kućama.

GLAVA DRUGA

Prihvatam nit pripovetke svoje tačno na onom mestu gde sam je bio ispustio: to jest onde gde se jadni otac moj, surovošću bližnjih u škripac nateran, lišio života. Predati ga zemlji na pobožan način nailazilo je na teškoće, jer crkva zaklanja lice svoje pred onim što je on učinio, isto onako, uostalom, kao što ga mora osuditi i kanonskih pravila lišeni moral. Jer život nije, doduše, ni u kom slučaju najviše blago kojeg se, a zato što je dragocen, u svakom slučaju grčevito držati imamo; nego na nj valja gledati kao na težak i strog zadatak koji nam je postavljen i koji smo mi, kako mi se čini, unekoliko sami izabrali, a koji nam je neophodna dužnost izvršiti postojano i verno i od kojeg pre vremena pobeći, nesumnjivo znači postupak krajnje aljkav. No u ovome naročitom slučaju sud moj zastaje, da bi se pretvorio u ovejano čisto saučešće, — kao što već mi koji živi ostasmo veliku pažnju na to obraćamo da preminuli ne bude spušten u raku bez blagoslova duhovnoga: majka moja i sestra sveta radi i iz naklonosti ka bigoteriji (jer one behu revnosne katolikinje); ja pak zato što sam po prirodi konzervativan i što sam zauvek sačuvao slobodnu jednu privrženost blagotvorno tradicionalnim formama nasuprot pretenzijama jednog plitkog napretka. I tako se prihvatih, pošto ženama nije za to dostajalo srčanosti, da nadležnog sveštenika gradskog, duhovnog savetnika Chateau, nagovorim da se prihvati pogreba.

Zatekoh ovog vedrog i zdravog služitelja crkvnog, koji je tek odnedavno bio kod nas na dužnosti, za užinom što se sastojala od kajgane s povrćem i jedne butelje vina, i on me dobroćudno primi. Jer duhovni savetnik Chateau beše sveštenik elegantan, koji je otmenost i sjaj svoje crkve lično ne može biti ubedljivije zastupao i svetu na oči iznosio. Mada malen i punačak, on je ipak umeo da se drži, koračajući ljuljao se u kukovima okretno i dopadljivo, a pokreti mu behu od najljupkije zao kruženosti. Govor njegov beše pažljivo smišljen i uzorit, i vazda su mu crne svilene čarape i lakovane cipele provirivale ispod mantije od svilenog crnog sukna. Slobodni zidari i antipapisti tvrdili su kako ih on nosi jedino zato što pati od znojenja i zaudaranja nogu; no ja još i danas držim da je to samo zlobno ogovaranje. Mada sam mu lično još bio nepoznat, on me svojom gojaznom i belom rukom ponudi da sednem, posluži me onim što je užinao i uze gospodski izgled kao da veruje onome što mu govorim: a to beše da se jadni otac moj, u trenutku kad je razgledao dugo neupotrebljavani revolver, nesrećno prostrelio metkom koji je neočekivano opalio. Uto se on, dakle, držao kao da veruje, i to iz politike (jer u ovako lošim vremenima, crkvi zar mora biti milo ako ljudi traže darove njezine, pa ma i lažući), čovečnim rečima pruži mi utehu i izjavi da je kao sveštenik spreman da obavi ukop i opelo, a kum moj Schimmelpreester plemenito se bio obavezao da podnese trošak. Velečasni zabeleži zatim nekoliko podataka o životu preminuloga, koji se ja potrudih da opišem kao častan i radostan, pa mi naposljetku postavi nekoliko pitanja o mojim ličnim prilikama i izgledima, na koja sam ja odgovorio uopšteno i neodređeno. „Vi ste se,“ odvrati mi on otprilike, „ponašali do sada malo nemarno, sine moj dragi. No još nije sve izgubljeno, jer utisak koji ostavljate blagotvoran je, a naročito bih vas pohvalio sa vašega prijatnog glasa. Čudno bi mi bilo kad vam se Fortuna ne bi pokazala sklona. Ufam se vazda da poznajem one koji polaze srećnim putem i koji su prijatni Bogu, jer sudbina njegova piše čoveku

na čelu, crtama i znacima koji znalcu nisu nepronijcljivi.“ I rekav to, otpusti me.

Raspoložen zbog reči ovog duhovitog čoveka, pohitah nazad svojim da im javim srećan ishod misije. No na žalost, uprkos prisustva crkve, sahrana nije dobila oblik svečanosti onako dostojanstvene kako bi se moglo poželeti, jer učešće građanstva beše veoma malo, što, ukoliko je bio u pitanju naš gradić, na koncu začuditi i ne može. No gde li nam behu prijatelji sa strane, koji su u srećnim danima posmatrali vatromete jadnoga mog oca i do mile volje pili njegova „Berncastelerskog Doktora“? Njih nije bilo, i to po svoj prilici ne toliko iz nezahvalnosti koliko prosto zato što je to bio svet bez smisla za priredbe ozbiljne i koje svraćaju pogled na pitanja večna, svet koji ih izbegava kao suprotne dobrome raspoloženju, što nesumnjivo otkriva nerazvijenu nisku dušu. Jedino je bio došao poručnik Übel iz Drugog nasauskog puka u Meinzu, mada samo u civilu, i njemu treba zahvaliti što kum moj Schimmelpreester i ja nismo bili jedini u pratnji kovčega što je ljuljajući se napredovao prema raci.

No obećanje duhovnog gospodina glasno se produžavalo u mojoj duši, jer ne samo što se potpuno slagalo sa mojim sopstvenim slutnjama i utiscima, nego je osim toga dolazilo sa mesta kome sam mogao priznati naročitu nadležnost u ovako zagonetnim pitanjima. Da se rekne zašto, ne priliči bilo kome; ufam se međutim, da reknem bar ono osnovno. Prvo i prvo, pripadnost tako časnoj hijerarhiji kao što je katolička crkva, razvija, sumnje nema, smisao za razlike u stepenima između ljudi mnogo tananije no što je to dato životu na građanskom nivou. No, utvrdivši ovu jasnu misao, idem još korak dalje, nastojeći da neprestano ostanem logičan. Reč je tu o smislu i čulu, te dakle o jednom sastavnom delu čulnoga. A katolička forma pobožnosti baš je ona koja, da bi nas uvela u natčulno, prevashodno računa na čulno i deluje na nj, podstrekava ga na sve moguće načine i kao nijedna druga podržava nas da pro-

dremo u njegove tajne. Uho koje je sviknuto na najuzvišeniju muziku, na harmonije pogodne da stvore u nama slutnju viših horova, — zar da to uho ne bude dovoljno osjetljivo da čuje unutrašnju plemenitost ljudskog glasa? Oko sviklo pobožnoj raskoši, bojama i oblicima što zastupaju divote nebeskih prostora, — zar to oko da ne bude naročito otvoreno za ljupkost prirodnih oblika kojima je naročito preimućstvo zagonetno dato? Čulo mirisa koje je, sviklo na mirise hramova i ushićeno tamjanom, zarana već osjetilo umilnu aromu svetinje, — zar da ne može osjetiti i materijalnu pa ipak telesnu mirisnu paru stvorenja pod srećnom zvezdom rođena? I onaj ko je posvećen da vrši najvišu tajnu ove crkve, misteriju tela i krvi, — zar da ne bude kadar da razlikuje višu i nižu supstancu ljudsku, služeći se višim jednim čulom pipanja? — Laskam sâm sebi da sam ovim probranim rečima dao mislima svojim izraz savršen koliko je god moguće.

U svakom slučaju, proročanstvo koje sam dobio nije mi govorilo ništa za što mi osećanje i posmatranje moje ličnosti nije pružilo najsrećnije dokaze. Istina, neki put potištenost obuzimala bi mi duh, jer telo moje, koje je s proročanskim značenjem umetnička ruka jednom bacila na platno, beše odeveno u ružne, iznošene haljine, a položaj moj u gradiću beše prezren, upravo sumnjiv. Iz kuće na zlu glasu, sin bankrotera i samoubice, propao kao đak i bez ikakva časna izgleda u životu, ja sam među sugrađanima svojim bio predmet mračnih i potce-njujućih pogleda koji, mada su dolazili od ljudskoga soja za moj račun bljutava i bez draži, ipak su morali bolno ranjavati prirodu kao što je bila moja, i koji su mi, ono vreme što sam još imao da izdržim u tom mestu, upravo zagorčavali svaki izlazak na ulicu. U to vreme, bekstvo moje od sveta i strah od ljudi dalje su se razvili, osobina oduvek svojstvena karakteru mome no koja je ipak tako složno išla naporedo sa željnom privrženošću svetu i ljudima. Pa ipak se u izraz onih pogleda — a bio je to slučaj čak ne samo kod ženskog dela stanovniš-

tva — mešalo izvesno nešto što bi se moglo nazvati nehotičnim saučešćem i što je u povoljnim okolnostima otvaralo najlepše izgleda takvom jednom unutrašnjem nastojanju. Danas, kad su mi obrazi smršali a telo pokazuje znake starenja, spokojno mogu reći da su devetnaest mojih godina održale sve ono što je nežna mladost moja obećavala, i da sam se ja, i po svome sopstvenom mišljenju, razvio u mladića ne može biti lepša. Plav i tamnopus u isti mah, sa porcelanskim sjajem plavih očiju, sa smernim osmehom usta, tamnom ljupkošću glasa, svilenkastim sjajem ulevo na razdeljak očešljane kose, u pristojnom jednom talasu začesljane sa čela, svojim sam priprostim zemljacima, kao docnije stanovnicima nekolikih kontinenta, svakako morao biti mio da im pogled nije bio zamućen zbunjajućom svešću o mome lošem položaju. Stas moj, koji je zadovoljavao već i umetničko oko kuma moga Schimmelpreestera, nije ni najmanje bio težak, a sva uda i mišići behu mi razvijeni tako ravnomerno — srazmerno kao što je inače slučaj samo kod ljubitelja sporta i igara koje telo snaže i gipkim čine, — a ja sam, međutim, po običaju sanjala, oduvek pokazivao nesklonost prema telesnim vežbama niti sam spolja činio bilo šta za telesni svoj razvitak. Dalje treba primetiti da mi je koža bila tako izuzetno nežna i tako jako osetljiva da sam, uprkos oskudici novčanoj, morao paziti da kupujem meke i fine sapune, jer su mi proste i jeftine vrste, već posle kratke upotrebe, nanosile povrede sve do krvi.

Prirodna obdarenost, urođena preimućstva, obično kod nosilaca svojih izazivaju jedno živahno i strahopoštovanjem praćeno interesovanje za poreklo njihovo, pa tako je i meni tada zgodno zanimanje bilo da po slikama predaka svojih, po fotografijama i dagerotipijama, medaljonima i siluetama, koliko god je tih pomoćnih sredstava moglo da se nađe, započnem istraživačko ispitivanje, da u fizionomijama njihovim potražim pripremu i aluziju na moju ličnost i utvrdim kome između njih da budem obavezan na naročitu zahvalnost. No rezultat mi

beše neznatan. Doduše, među srođnicima i pretećama sa očeve strane našao sam ponešto u crtama i držanju u čemu bi se mogli zapaziti takvi pokušaji prirode (kao što sam već i naglasio da je moj jadni otac, uprkos krupnoće svoje, na prijateljskoj nozi stajao sa gracijama). No uopšte uzev, morao sam se uveriti da poreklu svome ne zahvaljujem mnogo; iako nisam hteo pretpostaviti da je na jednoj neodredljivoj tački istorije roda moga došlo do potajnih nepravilnosti, tako da bih u prirodne pretke svoje imao da ubrojim kakvog kavalira i velikog gospodina: to sam, da bih pronašao poreklo izvanrednih osobina svojih, bio primoran spustiti se u svoju sopstvenu dušu.

Pa čime su, dakle, zapravo i u glavnom reči duhovnog savetnika učinile na mene tako neobičan utisak? Još i danas umem na to da odgovorim, kao što mi je to već tada smesta jasno bilo. On je mene pohvalio — a zašto? Zbog prijatnog zvuka glasa mog. No to je bila osobina ili dar koji po uobičajenom shvatanju nemaju nikakve veze sa zaslugom i koji, uopšte uzevši, važe kao nešto isto tako malo pohvale dostojno kao što se ne bismo rešili da pokudimo koga zbog zrikavosti, gušavosti ili ćopavosti. Jer pohvala i pokuda, po mišljenju našeg građanskog sveta, pripadaju samo nečem moralnom, a ne prirodnom; da pohvali to, činilo bi mu se nepravično i brzopleto. A što je gradski sveštenik Chateau bio sasvim jednostavno drugog mišljenja, dolazilo mi je kao nešto potpuno novo i smelo, u čemu je u isti mah bilo nečega paganski priprostog i što me je podsticalo na srećno razmišljanje. Zar nije, pitao sam se, vrlo teško činiti striktnu razliku između zasluge prirodne i moralne? Oni portreti čika, tetaka, deda i baba pokazivali su mi kako je malo vanrednih osobina mojih došlo do mene putem prirodnog nasleđivanja. Zar sam ja u duši stvarno bio tako bez ikakva udela u stvaranju tih osobina? Ili zar me, daleko pre, neprevarno jedno osećanje ne uverava da su one do izvesnog značajnog stepena moje sopstveno delo i da je glas moj vrlo lako mogao ispasti prost, oko moje tupo, noge

moje krive, da je duša moja bila nemarnija? Ko svet odista voli, taj sâm sebe razvija po dopadanju njegovu. A ako je prirodno posledica moralnog, onda je manje nepravичno i čudljivo, no što bi to izgledalo, što me je duhovni gospodin pohvalio zbog prijatnog glasa mog.

GLAVA TREĆA

Nekoliko dana pošto smo predali zemlji smrtne ostatke oca moga, skupismo se mi ožalošćeni na savetovanje ili porodičnu konferenciju sa kumom mojim Schimmelpreesterom, koji je u tu svrhu najavio svoju posetu u našoj vili. Od nove godine, tako nam je kratko saopšteno, imali samo da se iselimo iz stana, i tako je, dakle, nastala neodložna potreba da donesemo ozbiljne odluke o našem budućem boravištu.

Ne mogu na ovom mestu dovoljno da pohvalim i sa zahvalnošću istaknem savet i pomoć kuma svoga, kako je taj izvanredni duh za svakoga od nas imao spremne planove i predloge, koji su se u daljem toku, naročito s obzirom na moju ličnost, pokazali kao izvanredno srećno i dalekosežno nadahnuće. Nekadašnji naš salon, namešten u svoje vreme ljupko i mekušno, i tako često pun uživanja i gozbenih isparenja, sad go, opljačkan i jedva još namešten, bio je žalosno poprište tog sastanka, i mi smo sedeli u jednom uglu njegovu na pletenim stolicama sa oblogom od orahovine, koje su spadale u nameštaj trpezarijski, oko jednog malog zelenog stola, koji se, u stvari, sastojao od garniture od četiri ili pet krhkih stolova za čaj ili za serviranje, složenih jedan u drugi.

„Krull!“ počeo kum moj (s neusiljenim prijateljskim držanjem imao je on običaj da i majku svoju naziva samo prezimenom). „Krull!“ rekao je on i okrenuo prema njoj svoj kukasti nos, svoje oštre oči, koje, lišene obrva i trepavica, celulo-

idni krugovi naočara onako neobično optočavahu, — „vi ste obesili glavu, skljkokani mi dolazite, a sve to potpuno bez razloga. Jer šarene i vesele mogućnosti života počinju zapravo tek posle one katastrofe koja je sve zbrisala i koja se tačno naziva građanskom smrću, a od svih položaja u životu najviše nam izgleda pruža onaj kad nam je tako rđavo da nam gore više biti ne može. Verujte to čoveku, prijateljice draga, kome je taj položaj, ako me iz materijalnog a ono iz unutrašnjeg iskustva, poznat ne može bolje biti! Uostalom, vi se u njemu još zapravo i ne nalazite, a to je, izvesno, i razlog koji sputava krila vašeg duha. Hrabrosti, poštovana moja, i prikupite snagu i ornost! Ovde je igra vaša završena, no šta to znači? Svet vam je širom otvoren. Vaš mali lični konto u trgovačkoj banci nije još potpuno iscrpen. Sa tim ostatkom, sa tom parom iz koje će se izleći druga para, vi ćete otići u prometni život nekog velikog grada, u Wiesbaden recimo, u Mainz, u Köln, u Berlin. Vi se razumete u kuhinju i u njoj ste kod kuće — oprostite tu nespretnu frazu! —, vi umete da napravite puding od mrvica od hleba, a kiseli haše od komadića mesa koji su ostali od prekućice. Uostalom, vi ste naučili na to da vam svet dolazi, da ga hranite, smeštate. Iznajmićete dakle nekoliko soba, daćete oglas da za pristojnu cenu primete svet na stan ili na hranu, nastavićete da živite kao što ste živeli ranije, samo što će vam se odsada plaćati i vi od toga imati koristi. Dužnost vašeg strpljenja, vaše dobre čudi, biće da se pobrine za raspoloženje, veselje i lagodnost među vašim mušterijama, i sve u svemu, čudilo bi me kad vaš institut ne bi prosperirao, malo po malo se širio.“

Tu prestade kum moj, da bi nam dao vremena za srdačne izraze odobravanja i zahvalnosti, kojima se naposljetku pridružila i moja majka.

„Što se Lympchen tiče“, nastavi on zatim (jer to je bilo ime kojim je tepajući nazivao svoju sestru), „prva bi misao bila kako je ona prirodno pozvana da pomaže svojoj majci, da

ulepšava boravak njezinim gostima, i izvesno je da bi se ona pokazala kao izvrsna i prilježna *filia hospitalis*. No ta prilika da bude korisna sebi i drugima i onako joj je sigurna. Međutim, ja imam s njom sad jednu bolju nameru. U danima svoga sjaja, ona je naučila nešto da peva, ne naročito, glas joj je slab, ali nije lišen izvesne nežne dopadljivosti, a njegovo dejstvo produbljuju prednosti koje upadaju u oči. Solly Meerschaum iz Kölna prijatelj mi je od ranije, a glavnu granu njegova posla čini pozorišna agentura. On će lako smestiti Olympiju u kakvoj operetskoj trupi, u prvi mah običnijoj po ugledu, ili pak među umetnički personal kakve velike gostionice, a za prvu garderobu pomoći ću joj ja stvarima iz svojih zaliha. Počeci njezine karijere biće mračni i teški, ona će može biti imati da se bori sa životom. No ako bude imala karakter (jer karakter je važniji nego talenat), i ako bude umela da cicijaši svojim darom, koji se sastoji od tolikih mnogih darova, njezin put brzo će se iz nizine dići naviše, pa može biti i do blistavih visina. Ja ovde mogu, razume se, da naznačim samo opšte linije i pripremim mogućnosti; ostalo je njezina stvar.“

Vrišteći od radosti, moja sestra polete o vrat svome savetodavcu, i za vreme njegovih daljih reči držala je glavu pritisnutu o njegove grudi.

„A sad,“ reče on, i dobro se videlo da mu je do sledeće tačke naročito stalo, „sad na trećem mestu prelazim na našu kostimsku glavu!“ (Čitalac razume aluziju koja se krije u tome imenu.) „Ja sam sebi postavio na srce problem njegove budućnosti, i uprkos znatnih teškoća koje su se isprečile njegovu rešenju, smatram da sam našao jedno, pa ma to bilo i samo privremene prirode. Čak sam u toj stvari vodio i korespondenciju sa inostranstvom, tačnije: sa Parizom, — odmah ću reći kako. Po mome mišljenju, radi se pre svega o tome da mu se otvori život, u koji su oni gore iz nesporazuma smatrali da mu častan pristup omogućiti ne mogu. Glavno je da ga

izvedemo na slobodan put, a tad će ga već dohvatiti struja i, kao što se pouzdano nadam, odvesti ga ka prijatnim obalama. Ja mislim da je hotelska, konobarska karijera ono što u njegovom slučaju pruža najpovoljnije izgleda: i to, kako u direktnom pravcu (u kome može da ga odvede do vrlo ugledna položaja u životu), tako i desno i levo u svakojakim postranim i sporednim putevima, onim što su se već mnogom i mnogom batliji otvorili pored glavne carske džade. Prepisku, koju sam spomenuo, vodio sam sa direktorom hotela Saint James and Albany u Parizu, Rue Saint-Honoré, nedaleko od Place Vendôme (centralni položaj dakle; pokazaću vam ga na planu) — sa Isaakom Stürzlijem, jednim pobratimom iz vremena kad sam bio u Parizu. Prikazao sam u vrlo povoljnoj svetlosti Felixovo domaće vaspitanje i njegove osobine, dao sam jemstvo za njegovu uglađenost i spretnost. On ima malo pojma o francuskom, engleskom jeziku; dobro će uraditi da ga sad po mogućnosti produbi. U svakom slučaju, Stürzli je meni za ljubav spreman da ga primi, na probu, i u prvo vreme, razume se, bez plate. Felix će dobiti stan i hranu, a predviđene su i olakšice za nabavku službene uniforme, koja će mu sigurno izvanredno stajati. Jednom reči, to je put, tu je slobodno polje i povoljne okolnosti da se razviju njegovi darovi, i ja pouzdano računam da će naša kostimska glava posluživati otmene goste Saint James and Albany hotela na njihovo zadovoljstvo.“

Lako je pomisliti da su moji izrazi zahvalnosti divnome čoveku bili ništa manji no izrazi žena. Smejao sam se od radosti i zagrlio ga sa ushićenjem. Već mi se gubila pred očima mrska teskoba zavičaja, već se preda mnom otvarao veliki svet, i Pariz, taj grad zbog koga bi otac moj, kad bi ga se prosto samo setio, vazda onemoćao od zadovoljstva, u radosnoj se raskoši dizao pred mojim unutrašnjim pogledom. No stvar nije bila tako sasvim prosta, nego je upravo bila nepouzdana ili, kako se to narodski kaže, sumnjiva; jer ja se nisam mogao otisnuti u daleki svet pre no što sredim vojnu obavezu; držav-

na granica se pokazala kao nesavladiva prepreka sve dok moja dokumenta ne budu dala zadovoljavajuće obaveštenje o toj obavezi, a ovo pitanje izazivalo je utoliko veću uznemirenost što ja, kao što se zna, nisam stekao preimućstva obrazovanog staleža i što sam, ako budem proglašen sposobnim, imao da uđem u kasarnu kao običan regrut. Ova okolnost i teškoća, koju sam sve dotle olako zaboravljao, sad mi se, u ovom od nade tako uzvišenom trenutku, teško sruči na srce; i pošto sam oklevajući počeo o njoj da govorim, pokaza se da na nju nisu mislili ni mati ni sestra, a ni Schimmelpreester: one dve iz ženske neobaveštenosti, a on zato što je kao umetnik bio svikao da na državno-službene stvari obraća vrlo malu pažnju. Sem toga, on priznade da je u ovom slučaju potpuno nemoćan; jer veze sa vojnim lekarima, izjavi on ljutito, on ne održava ni u kom slučaju, poverljiv uticaj na nadležne, prema tome, isključen je, te neka gledam kako ću i šta ću da izvučem glavu iz ove omče.

Tako se ja u ovom sumnjivom slučaju nađoh upućen sam na sebe, a čitalac će videti da li sam mu bio dorastao. Za prvo vreme, moj mladalački gipki duh zabavljala je i rasonodila pomisao na odlazak, na blisku promenu mesta i pripreme za nju; jer kako se moja majka već o novoj godini nadala podstanarima ili pansionerima, to je trebalo da se preselimo još pre Božića, i to u Frankfurt na Majni, koji je, zbog srećnih mogućnosti što se izobilnije pružaju u velikom gradu, izabran kao konačni naš cilj i sedište.

Kako lako, kako nestrpljivo, nipodaštavajući i ravnodušno ostavlja mladić, kad se u široki svet baca, zavičaj svoj maleni sebi za leđima, nijednom se za zvonikom njegovim, za vinorodnim brežuljcima njegovim ni ne obazrevši! Pa opet, ma koliko se od njega otrgao i dalje mu se otimao, opet slika njegova, smešno milija od svega drugog, u dubinama svesti sačuvana mu ostaje, ili posle mnogih godina dubokog zaborava ponovo u njoj čudesno izranja: ono što je otrcano, biva časno,

predan delima, akcijama, uspesima svoga življenja tamo na polju, čovek se tajno obazire na onaj sitni svet, pri svakom preokretu, pri svakom uzdizanju svoga života potajno se pita šta li će on na to reći ili šta bi rekao, a to je slučaj naročito onda kad se zavičaj pokazao neraspoložen, nepravičan, nerazuman u odnosu prema izuzetnom mladiću. Dok je zavisio od njega, pokazao mu se prkosan; kad ga je morao pustiti i kad ga je možda odavno zaboravio, sâm od sebe daje mu pravo suda i glasa o svome životu. Jednoga dana čak, pošto proteknu mnoge za nj svakojakih događaja, svakojakih promena pune godine, počne nešto da ga vuče nazad na onu polaznu tačku, on ne može da odoli iskušenju da se, prepoznat ili ne, pokaže skučenosti tamošnjoj u neobičnom i sjajnom položaju koji je stekao i da, sa mnogo plašljiva ruganja u srcu svom, ne uživa u divljenju tamošnjem — kao što ću ja na datom mestu imati već da saopštim o sebi.

*P.p.*¹ Stürzliju u Pariz napisao sam na lep i učitiv način da se s obzirom na mene još malo pritrpi pošto nisam odmah slobodan da pređem granicu, nego da moram pričekati na odluku o vojnoj svojoj sposobnosti, — odluku koja će, kao što sam napamet dodao, iz razloga bez ikakva značaja po moj budući poziv, najverovatnije ispasti veoma povoljno. Brzo su se ostaci imovine naše pretvorili u tovar i putnički paket, a među njima je bilo i šest divnih košulja sa uštirkanim prsima, koje mi je poklonio kum moj u znak oproštaja i koje su imale da mi dobro dođu u Parizu. I jednog mutnog zimmjeg dana, iz voza koji odmiče, gledamo mi sve troje, nagnuti kroz prozor i mašući, crvenu maramicu prijatelja našeg kako se lepršajući gubi u magli. Divnog ovog čoveka video sam svega još jedanput.

¹ Praemissis paemittendis — Pretpostavivši ono što treba pretpostaviti.

GLAVA ČETVRTA

Brzo prelazim preko prvih, mučnih dana po dolasku našem u Frankfurt, jer mi je nemilo sećati se bedne uloge koju smo osuđeni bili da igramo u jednom tako bogatom trgovačkom gradu, i što se pribojavam da bih, šire opisujući naše tadašnje prilike, izazvao nezadovoljstvo čitaочеvo. Prećutaću prljavo svratište ili prenoćište koje nikako nije zasluživalo ime hotela, ime koje je drsko bilo prisvojilo, a u kom smo majka i ja (jer sestra mi se Olympia već na wiesbadenskoj stanici odvojila od našeg puta, da u Kölnu kod agenta Meerschauuma okuša sreću), iz razloga štednje, proveli nekoliko noći: i to ja na sofij prepunoj gamadi koja ujeda i bode. Prećutaću i trudne obilaskе velikog i okrutnog, prema sirotinji neprijateljski raspoloženog grada, u potrazi za kakvim jeftinim stanom, sve dok najzad, u siromaškom jednom kvartu, nismo našli jedan prazan stan, koji je za početak prilično odgovarao životnim planovima moje majke. Imao je četiri male sobe pored jedne još manje kuhinje, nalazio se u prizemlju unutrašnje jedne zgrade, sa pogledom na ružna dvorišta i bio je potpuno lišen sunca. No kako je stajao svega četrdeset maraka mesečno a nama nije pristajalo da izigravamo probirače, smesta smo ga unajmili i uselili se u nj još istog dana.

Beskrajnu draž oseća mladost od svega novog, te mada se turobno ovo stanište ni izdaleka nije moglo porediti sa veselom našom vilom, mene lično činila je ova okolina do raspoja-

sanosti ornim i raspoloženim. Čilo i veselo pomagao sam majci pri prvim hitnim poslovima, gurao nameštaj, skidao zaštitnu drvenu vunu sa tanjira i šoljica, slagao kuhinjske stvari u ormane i na police, i nije mi padalo mučno da sa kućevlasnikom, jednim odvratno ugojenim čovekom ne može biti prostija ponašanja, pregovaram o popravkama koje je u stanu neophodno bilo izvesti a koje taj debeljko uporno odbijaše da plati, tako da mi se majka najzad, kako sobe za izdavanje ne bi izgledale sasvim zapuštene, morala mašiti sopstvena džepa. To ju je skupo stalo, jer su troškovi selidbe bili znatni, i ako gostiju i mušterija ne bi bilo, pretila je opasnost novčanog sloma pre no što je posao bio i započet.

Još prvo veče, dok smo stojeći u kuhinji večerali nekoliko pečenih jaja, odlučili smo bili da se naše preduzeće, u znak drage i mile uspomene, nazove „Pansion Loreley“, pa smo tu odluku, jednom zajedno potpisanom poštanskom kartom, javili kumu mome Schimmelpreesteru da je odobri; a već idućeg dana pohitao sam ja lično sa oglasom, sastavljenim uzdržano i privlačno, i koji je poetično ono ime masnim slovima imao da utisne u sećanje čitalaca, u ekspediciju najčitanijih frankfurtskih novina. Nekoliko dana bili smo, troška radi, u neprilici zbog table koju je, da bi skrenula pažnju prolaznika na naš institut, trebalo staviti na spoljašnju zgradu. No ko da opiše naše likovanje kad je šestog ili sedmog dana posle našeg dolaska stigao iz zavičaja jedan poštanski paket zagonetna oblika, na kome je kao pošiljalac bio naznačen kum moj Schimmelpreester a u kom se nalazila na četiri mesta probušena, pod pravim uglom savijena limena uzva, i na njoj, rukom samog umetnika stvorena, ženska ona figura, odevena samo ukrasima, sa etiketa naših boca, a pored nje, zlatnom uljanom bojom izrađen, blistao se natpis „Pansion Loreley“, uzva koja je, pričvršćena na uglu prednje zgrade, tako da je vila sa stene, ispruženom rukom ukrašenom prstenjem, pokazivala niz hodnik prema našem stanu, delovala izvanredno.

I zaista smo dobili mušterije: prvo u licu jednog mladog tehničara ili mašinskog inženjera, ozbiljnog jednog, ćutljivog, štaviše mrgodnog i očigledno životom svojim nezadovoljnog čoveka, koji je, međutim, plaćao tačno i vodio umeren, sređen život. A jedva što je proveo kod nas osam dana kad li mu se pridružiše odjednom dva gosta: pripadnici pozorišne struke, — to jest, jedan zbog potpunog gubitka glasa nezaposleni bas komičnog faha, debeo i smešne pojave, ali vazda besan zbog nesreće svoje i tvrdoglavi vežbama uporno nastojeći da organ svoj ponovo povрати, vežbama koje su čoveku, slušajući ih, ličile kao kad se neko davi u buretu pa više u pomoć; i sa njim ženska pratnja njegova, crvenokosa jedna horistkinja u prljavoj domaćoj haljini i sa dugačkim, ružičasto obojenim noktima, — telesno jedno stvorenje i, kako se činilo, na plućima ne baš jako, no koje je pevač, bilo zbog nekakvih pogrešaka njezinih ili pak samo zato da opštoj ogorčenosti svojoj oduške da, često ozbiljno tukao služeći se naramenicama, ali zbog čega ona ni najmanje nije sumnjala u nj i njegovu naklonost.

Ovo dvoje stanovali su dakle zajedno u jednoj sobi, mašinst u drugoj; no treća je služila kao trpezarija gde su uzimani zajednički obedi, vešto spremljeni ni od čega, a kako ja, iz lako razumljivih razloga pristojnosti, nisam hteo da delim sobu sa majkom, spavao sam u kuhinji na posteljinom zastrtoj jednoj klupi a umivao sam se na kuhinjskoj česmi, svestan toga da ovo stanje ni u kom slučaju ne može potrajati i da će se put moj, bilo kako bilo, ubrzo izmeniti.

Pansion Loreley počeo je napredovati, zbog gostiju smo mi lično, kao što sam prikazao, bili naterani u tesnac, i s pravom je majka moja počela izdaleka da misli na proširenje preduzeća i na to da nabavi služavku. U svakom slučaju, posao je krenuo, moja pomoć više nije bila potrebna, te je za mene, prepuštena sama sebi, nastupilo, dok ne otidem u Pariz ili ne obučem vojničko ruho, duže vreme iščekivanja i dokolice, vreme koje mladiću višeg ranga tako dobro dolazi za mirno

rašćenje, vreme koje mu je tako potrebno. Do obrazovanja ne dolazi čovek tupim dirinčenjem i mukom, nego je ono dar slobode i spoljašnje dokolice; ono se ne osvaja, ono se udiše; skriveni aparati deluju njega radi, tajni jedan prilježni rad čula i duha, koji se zar dobro slaže sa tobože potpunom dangubom, deluje neprestano da stekne dobra njegova, i skoro se može reći da ono izabranome u snu doleće. Jer svakako, da bi se mogao obrazovati, čovek treba da je od za to podobnog materijala. Niko ne postiže ono što od rođenja svoga nema, i ono što ti je tuđe, želiti ne možeš. Ko je od manje vredna testa, do obrazovanosti dospeti neće; ko ju je postigao, nikad sirov nije ni bio. I vrlo je teško ovde, opet, povući tačnu i oštru granicu između lične zasluge i onoga što se naziva povoljnim sticajem okolnosti; jer ono, ako me je blagonaklona sudbina u pravom trenutku prenela u jedan veliki grad i dala mi izobila vremena, treba uzeti u račun i to da sam bio sasvim lišen sredstava koja tek otvaraju mnogobrojna mesta uživanja i obrazovanja ovakve jedne sredine, te da sam se prilikom studija svojih imao ograničiti na to da u neku ruku spolja pribijam lice uz raskošnu ogradu jednog uživanjem ispunjenog perivoja.

Predan sam bio snu u ono vreme skoro prekomerno, većinom sve do ručka, često još i znatno duže, tako da bih u kuhinji kasno pojeo ponešto podgrejano ili hladno, zapalio cigaretu koju bi mi naš mašinstičar načinio u znak poklona (jer je znao koliko mi je bilo stalo do te slasti životne, a da je iz sopstvenih sredstava nabaviti ne mogu), i napuštao bih pansion Loreley tek u poodmakli popodnevni čas, oko četiri ili pet sati, kad bi otmeniji život grada bio na vrhuncu, kad bi se bogate žene u fijakerima svojim vozile u posete ili u kupovinu, kafane se punile, trgovački se izlozi raskošno počeli osvetljavati. U to sam elem doba izlazio i lagano šetajući odlazio u centar grada da se predam onim izletima i studijskim obilascima po mnogoljudnim ulicama bogatog Frankfurta, sa kojih sam se na materinsko ognjište vraćao često u cik zore i sve u svemu sa znatnim dobitkom.

Pogledajte neugledno obučena mladića kako, sam, bez prijatelja i izgubljen u vrevi, prolazi kroz šarenilo tuđeg i dalekog kraja! On nema novaca da u pravom smislu uzme učešća u uživanjima civilizacije. On vidi kako ih plakati sa stubova javljaju i hvale, na neodoljiv jedan način, koji bi čak i najtuplju prirodu mogao podstaći na raspoloženje i radoznalost (dok je on čak naročito osjetljiv), — a ima da se zadovolji tim da im samo čita nazive i postojanje njihovo k znanju da prima. On gleda svečano osvetljene portale velikih robnih kuća, a ne sme da se priključi struji onih što ulaze; zablesnut stoji na silnoj svetlosti što je muzikholovi i specijalna pozorišta bacaju napolje na trotoare i u kojoj, recimo, kakav ogroman crnac, s licem i purpurnom odećom obeljenim svetlosnim blistavilom, s trozupcem i jabukom i štapom u ruci, kao u bajci štrči, — a ne sme da se odazove njegovim pozivima praćenim iskeženim mu zubima, niti njegovim obećanjima. No čula su njegova budna, duh njegov od pažnje napregnut; iako tišma buke i lica u prvi mah zbunjuje, omamljuje, pa čak i plaši sina usnulog jednog malog provincijskog grada, on ipak ima dovoljno duha i pameti da malo pomalo savlada u sebi metež i da ga potčini svome obrazovanju, pohlepnom studiju svom.

Kakva li je srećna institucija izlog i to što dućani, bazari, trgovački saloni, što prodavnice i magazini ne kriju tesnogru-do u unutrašnjosti svojoj luksuz dragocenosti svojih, nego ga široko i izobilno, u bogatom izboru napolje bacaju, iza raskošnih staklenih okana izlažu i sjajno nude! Jasnije no na belom danu osvetljeni su svi ti izlozi o popodnevim zimskim; nizovi malih gasnih plamičaka, smešteni uz donju ivicu izloga, sprečavaju zamrzavanje stakala. I tako sam ja tu stajao, zaštićen od hladnoće jedino jednim oko vrata omotanim vunanim šalom (jer gornji moj kaput, nasleđen od jadnoga oca mog, brzo je za malu sumu otišao bio u zalagaonicu), i gutao očima ono blago, one skupocenosti i gospodske stvari, ne mareći za hladnoću, vlagu, što mi se od stopala pela sve više uz noge.

Čitave garniture behu složene u izlozima trgovina nameštajem: radne sobe od ozbiljne udobnosti, spavaće, koje su me upoznavale sa svakom prefinjenošću intimnih životnih navika; privlačne male trpezarije, gde se damastom zastrti, cvećem ukrašeni, udobnim foteljama okruženi sto dražesno blistao od srebra, finog porcelana i brušenih čaša; kneževski saloni u formalnom ukusu sa kandelabrima, kaminima i naslonjačama tapaciranim goblenom; i sit se nisam mogao nagledati kako noge plemenitog nameštaja onako otmeno precizno i sjajno stoje na prijatno zarumenjenoj bojenoj pozadini persijskih sagova. Nadalje, pažnju su mi privlačili izlozi kakve krojačke i modne radnje. Tu sam video garderobu velikog i bogatog sveta, od baršunskog spavaćeg i atlasom isprešivanog domaćeg kaputa do večernji strogoga fraka, od alabasterne ogrlice poslednjeg, najprobranijeg oblika, do nežnih gamašna i blistavih lakovanih cipela, od nežno prugaste ili prskane košulje sa manžetama, do skupocene bunde; tu mi se otvarao putnički njihov prtljag, ti ranci luksuza, napravljeni od savitljive teleće ili skupe krokodilske kože koja kao da je sastavljena od parčadi, i ja sam ih upoznao, te potrebe jednog visokog i drukčijeg načina života, te flakone, četke, nesesere, te futerale sa priborom jedaćim i složivim špiritusnim grejalicama od najfinijeg nikla; neobične kapute, divne kravate, sibiritsko rublje, safijanske papuče, šešire sa postavom od atlasa, rukavice od kože divljači i čarape od svile behu u zavodljivom rasporedu poslagane tu i tamo, i sve onamo do poslednjeg spretnog i prvorazrednog dugmeta imao je mladić prilike da u sećanje svoje ureže predmete elegantne muške garderobe. No trebalo je može biti samo da, oprezno se i vešto provukavši između kola i tramvaja koji su zvonili, pređem preko ulice, pa da se nađem pred izlogom kakve umetničke trgovine. Tamo bih ugledao blaga ukrasne industrije, one objekte jednog višeg i odnegovanog uživanja za oči, kao što su: umetničke slike od majstorske ruke, umilne porcelane u obliku svakojakih životi-

nja, lepo modelovanu keramiku, male tučane statue, i hvatala me je želja da milujući obuhvatim rukom ona ispružena i plemenita tela. No kakav li je sjaj to, koji me, iznenađena, priki-va svega korak ili dva dalje? Izlog je to kakvog velikog juvelira i zlatara, — i samo lomno jedno stakleno okno odvajalo je požudu ozeblog dečaka od svih blaga sveta iz bajki. Ako igde, onda se tu moje u prvi mah zaslepljeno ushićenje spajalo sa najvećim žarom učenja. Biserni đerdani, mutno presijavajući na čipkanjoj podlozi i složeni jedni ispod drugih, kao višnja krupni u sredini a srazmerno se smanjujući prema krajevima, sa dijamantskim zatvaračima na kraju, vredni čitavih imanja; briljantski nakiti, položeni na baršun, oštro se svetlucajući u svim duginim bojama i dostojni da ukrase grlo, prsa, glave kraljica; glatke zlatne kutije za cigarete i glave za štapove, zvodnički položeni na zlatne ploče; i svuda između toga, nemarno razbacano, brušeno drago kamenje u prekrasnom prelivanju boja: kao krv crveni rubini; smaragdi, zeleni kao trava i staklasti; safiri, plavi i prozirni, koji su bacali zvezdast sjaj; ametisti, za koje kažu da skupocenu svoju ljubičastu boju zahvaljuju izvesnoj količini organske supstance; sedefasti opali, koji su menjali boju prema mestu na kome se nalaze; komadi topaza; neobično kamenje u svim nijansama skale boja — na svem tome ja sam ne samo krepio duh svoj, nego sam to studirao, udubljivao se duboko u to, nastojao tu i tamo da odgonetnem ispisane cene, upoređivao sam, okom odmeravao, ljubav moja prema plemenitom kamenju zemlje, tim materijalno savršeno bezvrednim kristalima čiji se obični sastojci samo razigranom čudi prirode U skupocene tvorevine slažu, prvi put mi je svesna postala, i tu i tad položen je prvi temelj docnijem mome pouzdanom razumevanju i magičnoj ovoj oblasti.

Da li da pričam još o cvečarnicama kroz čija bi vrata, kad bi se otvorila, potekli mlaki i vlažni rajski mirisi, a iza čijih su mi se izloga pokazivale one raskošne, golemim atlasnim vrp-cama ukrašene korpe što se šalju ženama da bismo im odali

pažnju? O papirnicama, čiji su me izlozi učili kako čovek kao pravi kavalir upotrebljava pisma i kako daje da mu se na njima odštampaju početna slova imena, izrezuje kruna i grb? O izlozima parfimerija i frizera, gde su, oštro se presijavajući u brušenim fiolama, raskošno bili poslagani raznorazni mirisi i esencije, u bogato postavljenim etuiima prikazivale se one mekušne sprave koje služe za negu noktiju i masažu lica? — Dar posmatranja, taj dar mi je bio svojstven, i on mi je u to doba bio sve i sva — edukativan jedan dar nesumnjivo, već i utoliko ukoliko predmet njegov čine stvari, primamljivo-poučni izlozi sveta. No koliko li dublje zahvata osećanje kad se posmatraju, kad se očima gutaju ljudi, onako kako ih veliki grad U otmenim svojim kvartovima, kroz koje sam ja tada prevashodno kretao, posmatranju nudi, i kako li je sasvim drukčije od beživotnih stvari ono moralo zaokupiti zahteve, pažnju mladićevu u iskrenom njegovom stremljenju!

O scene lepog sveta! Nikad se niste ponudile pogledu osetljivijem. Bog sâm neka zna zašto se baš jedna od slika što čežnju bude a koje sam gledao u to doba, tako duboko urezala u mene, zašto mi je ostala u sećanju tako čvrsto da me, uprkos tome što je beznačajna, upravo ništavna, još i dan danji ushićenjem ispunjava. Ne odolevam iskušenju da je opišem, mada mi je vrlo dobro poznato da pripovedač — a kao takav istupam ja, eto, na ovim listovima — ne treba da dosađuje čitaocu događajima u kojima se, plitko rečeno, „ništa ne dešava“, pošto ni na koji način ne koriste onome što se naziva „radnjom“. No možda je prilikom opisivanja sopstvenog života još ponajpre dopušteno povoditi se za propisima svoga srca umesto za zakonima umetnosti.

Još jednom, ništa to nije bilo, samo je bilo ljupko. Pozornica se nalazila meni više glave: otvoreni jedan balkon na *bel étage* velikog Hotel Zum Frankfurter Hof. Na nj izađoše — eto kako je to bilo prosto, izvinjavam se — jednog popodneva dvoje mladih, mladi kao što sam i sâm bio, brat i sestra oči-

gledno, može biti dvojci — ličili su veoma jedno na drugo — mladi gospodin i gospođica, jedno s drugim, a bilo je zimsko vreme. Izašli su gologlavi, neobučeni, iz puke obesti. Izgledom malko kao da su došli preko mora, tamnoputi, bili su valjda Južnoamerikanci, Argentinci, Brazilijanci — samo na- gađam; no možda i Jevreji — ne bih hteo da tvrdim a to me u maštanju mome ne zbunjuje, jer luksuriozno vaspitana deca toga soja mogu biti veoma privlačna. Oboje oni behu lepi kao upisani, — reći se ne može koliko, mladić nimalo manje no devojka. Oboje obučeni već za večer, on je na prsima od ko- šulje nosio bisere, ona dijamantsku agrafu u gustoj svojoj i crnoj, lepo friziranoj kosi, i drugu jednu na prsima, onde gde je baršunska njezina princes haljina, boje mesa, prelazila u providnu čipku, od koje su joj bili izrađeni i rukavi.

Strepeo sam da im se ne pokvare toalete, jer nekoliko vlaž- nih snežnih pahuljica zakovitla se i popada im po valovitoj crnoj kosi. A i oni su detinjasti svoj bratovlji i sestrinski raz- govor vodili najviše dva minuta, samo koliko da, nagnuti pre- ko ograde, smejući se pokažu jedno drugom šta ima na ulici. Zatim komično stadoše da se ježe od hladnoće, smahnuše jednu-dve pahuljice sa odeće pa se povukoše u sobu, koja se u taj isti mah osvetlila. Iščekzli behu oni, ushićujuća fantazmago- rija trenutka, nestali zauvek. No ja sam još dugo stajao i gle- dao, pored stuba jednog od svetiljke, naviše u njihov balkon, nastojeći da proniknem dušom u njihov život; i ne samo te noći, nego još mnogih i mnogih, kad bih umoran od šetnje i posmatranja ležao na svojoj kuhinjskoj klupi, bavili su mi se snovi njima.

Ljubavni snovi, snovi ushićenja i težnje za spajanjem — drugačije ih nazvati ne mogu, mada se nisu odnosili na jednu samo ličnost, nego na dvostruko jedno biće, na jedan ovlašno- duboko sagledani par srodnika nejednakog pola — moga sop- stvenog i drugog, dakle lepog. No lepota je ovde ležala u dvostrukome, u umiljatoj dvojnosti, pa ako mi je više no sum-

njivo da bi me ma i najmanje oduševila pojava mladića, samog, na balkonu, izuzevši možda bisere na košulji, isto tako s razlogom sumnjam da bi sama slika devojčina, bez bratinske pratnje svoje, kadra bila da duh moj u tako slatke snove uljulja. Ljubavni snovi, snovi koje sam voleo baš stoga što su bili od — rekao bih — primarne nerazlučnosti i neodređenosti, dvostrukog, a to će reći ipak tek: celokupnog smisla, što su zanosno ljudsko obuhvatali u liku i obliku oba pola.

Sanjalo i zjako! čujem čitaoca kako mi dovikuje. Gde su tvoje pustolovine? Nameravaš li ti da me kroz celu knjigu zabavljaš takvim osećajnim koještarijama, takozvanim doživljajima pohlepne tvoje tromosti? Svakako si zar, sve dok te kakav stražar ne bi oterao, pritiskivao čelo i nos uz velike izloge da bi kroz prorez bledožutih zavesa zavirivao U unutrašnjost otmenih restorana, — stajao si u zabuni začinima prepunih mirisa što su se kroz podrumske rešetke dizali iz kuhinja, i posmatrao si otmeno društvo frankfurtsko kako, dok ga hitri konobari poslužuju, supira za malim stolovima na kojima su u svećnjacima stajale abažurima zaklonjene sveće i kristalne vaze sa retkim cvećem? — Jesam — i iznenađen sam kako tačno ume da iznese čitalac uživanja što sam ih posmatranjem krišom uzimao od lepog života, baš kao da je on sâm pritiskivao nos na rečena okna. No što se tiče „tromosti“, vrlo će brzo uvideti on kako je pogrešio tom oznakom, pa će je, kao džentlmen, izvinjavajući se povući. No već ovde neka bude rečeno da sam ja ipak, otimajući se od pukog posmatranja, tražio i nalazio neke lične dodire sa onim svetom ka kojem me je nešto vuklo, i to tako što sam se, u vreme kad se završavaju pozorišne predstave, motao oko ulaza tih ustanova i u formi hitrog i uslužnog momka bio na ruci otmenijoj publici što je u uzbuđenom razgovoru i u vatri od lepe umetnosti kuljala iz predvorja, zaustavljajući fijakere, prizivajući ekipaže koje su čekale. Onima sam se bacao i isprečavao na putu, da bih ih pred natkrovljem pozorišnog ulaza zaustavio za

svoje nalogodavce, ili bih pak odjurio jedan komad uz ulicu da ih ulovim, seo pored kočijaša i dovezao se pred ulaz, pa, silazeći vešto kao lakej, poklonio se onima koji su čekali, poklonom koji im je davao razloga za razmišljanje, i otvarao vrata. Da bih doveo ove, to jest privatne fijakere i kočije, ja bih udvarajući se i laskajući molio srećne vlasnike da mi kažu ime, i ne malo bi mi zadovoljstvo činilo tada da ta imena, zajedno sa titulama — tajni savetnik Streisand! Generalni konzul Ackerbloom! Pukovnik von Stralenheirn ili Adelebsen! — jasno i glasno izvikujem, kako bi zaprege prišle. Neka imena bila su baš teška, tako da su se nosioci njihovi kolebali da mi ih kažu, ne verujući u moju sposobnost da ih izgovorim. Časni jedan bračni par sa očigledno neudatom ćerkom, na primer, zvao se Crequis de Montenfleu, i kako je prijatno bilo svima troma zbog korektne elegancije sa kojom sam kompoziciju ovoga imena, što kao da iz krckanja i zasmeljavanja prelazi u nazalnu i cvetnu poeziju, kad su mi ga najzad poverili, doviknuo, glasom sličnim jutarnjem kukureku petlovu, njihovvu kočijašu, prilično daleko zaustavljenu, tako da ovaj ni časa nije oklevao da priđe, sa svojim staromodnim ali brižljivo opranim fijakerom i sa vanrednim kulašima u zaprezi.

Mnogi dobrodošli komad novca, ne retko srebrn, kliznuo bi mi u šaku za takvu društvu učinjenu uslugu. No više je srcu mome vredela nežnija, ubedljivija nagrada koju sam za to primao: znak iznenađenja i pažljive naklonosti od strane sveta, pogled koji bi me odmerio sa prijatnim čuđenjem, smešak što je sa iznenađenošću i radoznalošću zastao na ličnosti mojoj; i ja sam u duši svojoj te tihe uspehe tako brižljivo beležio da sam još i dan-danji u stanju da se spomenem skoro svih, a bez ikakve sumnje svih znatnijih i neposrednijih.

Kako li je čudesna stvar, zagleda li se samo pažljivije, ljudsko oko, taj adidar organskog stvaranja, kad se priprema da vlažni svoj sjaj sažme na drugoj jednoj pojavi ljudskoj; — ta skupocena pihtijasta masa, koja se sastoji od isto tako proste

materije kao i sve što je stvoreno, i što, slično kao i kamenje drago, zorno pokazuje da tvar ništa nije, da je duhoviti i srećni spoj njezin sve; — ta u koštanu duplju jednu smeštena sluz koja je, lišena duše, određena da jednog dana truli u grobu, u vodnjikavo se blato ponovo razide, ali je, sve dok iskra života u njojzi bdiye, preko svih ponora tuđine i nepoznavanja koje između dvoje ljudi ležati mogu, kadra da podigne tako lepe, eterične mostove!

O stvarima nežnim i lelujnim treba nežno i lelujno govoriti, i zato evo sa svom oprežnošću još jednog naknadnog razmatranja. Sreća se u stvari može naći samo na dvama polovima ljudskih veza, onde gde još nema ili gde više nema reči, u pogledu i u zagrljaju, jer samo tamo nalazi se bezuslovnost, sloboda, tajna i duboko nepostojanje bilo kakvih obzira. Sve ono što u obliku saobraćanja i međusobnih izmena leži između toga, šuplje je i bezukusno, opredeljeno je formalnostima i građanskim konvencijama, uslovljeno je i ograničeno. Tu vlada reč, — to blede i hladno sredstvo, taj prvi proizvod pitome, umerene civilizacije, tako suštinski strana vreloj i nemoj sferi prirode, da bi se moglo reći kako je svaka reč, sama po sebi i kao takva, već jedna fraza. To kažem ja, koji, zaokupljen stvaranjem svoga životopisa, svakako obraćam najveću moguću pažnju na beletristički izraz. Pa ipak, saopštavanje pomoću reči nije moj element; najprisnije interesovanje moje ne odnosi se na nju. Ono se, daleko više, odnosi na krajnje, ćutljive regione odnosa ljudskih; prvo na onaj gde nepoznavanje i nepostojanje građanskih uslova održava još slobodno jedno drevno stanje i gde se pogledi ukrštaju neodgovorno, u snenoj nevinosti; a zatim na drugi, gde izvanredna mogućnost spajanja, prisnosti i mešanja na najsavršeniji način ponovo uspostavlja ono primarno reči lišeno stanje.

GLAVA PETA

Primećujem, međutim, na licu čitaočevu brigu da sam, predajući se toliko ovim stvarima, lakomisleno može biti potpuno zaboravio tugaljivo pitanje vojne svoje obaveze, te hitam da ga uverim kako to ni u kom slučaju ne stoji, nego da mi je pogled upravo neprestano i bez straha bio upravljen na tu fatalnu tačku. Razumljivo, ukoliko sam sam sa sobom bivao više načisto s obzirom na rešenje tog mučnog čvora, taj se strah pretvarao u radosno nespokojstvo, koje osećamo kad se pripremamo da svoje sposobnosti ogledamo na kakvom velikom, upravo i suviše velikom zadatku, i — ovde pero svoje obuzdati i iskušenju s računom još malko odoleti moram da smesta kažem sve unapred. Jer kako se sad sve više učvršćuje u meni namera da spis ovaj maleni, ako ga ikada dokrajčim, jednog dana u štampu dam i pred javnost iznesem, ne bih dobro uradio kad se ne bih pokorio glavnim pravilima i maksimama kojima se rukovode umetnici i spisatelji da izazovu radoznalost i napetost, a o koje bih se grubo ogrešio kad bih popustio naklonosti svojoj da smesta izbrbljam ono najbolje i bojni prah svoj tako reći pre vremena poharčim.

Samo toliko neka bude rečeno, da sam poslu pristupio sa najvećom tačnošću, štaviše strogo naučno, i da sam se dobro čuvao da potcenim teškoće koje su nailazile. Jer brzopleto uletanje nikada nije bilo moj način da otpočnem kakvu ozbiljnu stvar; štaviše, moje je mišljenje vazda bilo da baš sa

krajinjom, običnoj gomili neverovatnom smelošću, valja spajati najtrezveniju razboritost i najtananiju obazrivost, kako kraj ne bi predstavljao poraz, sramotu i smejuriju, i dobro sam tako prolazio. Ne samo što sam se tačno obavestio o toku i načinu regrutacionog postupka i osnovnim njegovim zahtevima (što sam učinio delom u razgovoru sa našim stanarom, mašinistom, koji je bio odslužio vojsku, delom pomoću jednog leksikona u više tomova, koji je ovaj obrazovanjem svojim nezadovoljni čovek držao u sobi), nego sam, pošto mi je plan u opštim crtama bio gotov, uštedeo od onog prizivanjem kola stečenih novčanih poklona jednu i po marku, da bih nabavio neku brošuru kliničkog karaktera, otkrivenu u izlogu jedne knjižare, u čiju sam se lektiru zadubio s onoliko revnosti koliko i koristi.

Kao što je brodu potrebno olovo, tako su talentu potrebna znanja, no isto je tako izvesno da smo mi kadri stvarno pretočiti u sebe samo ona znanja, štaviše da imamo prava u stvari samo na ona koja su talentu našem u gorućem času potrebna i koja on gladno grabi, da bi sebi stvorio od njih neophodnu zemaljsku težu i solidnu stvarnost. Što se tiče materije one knjižice, ja sam je gutao sa najvećim uživanjem, i ono što sam naučio, primenjivao sam u noćnoj usamljenosti svoje kuhinje, pokraj sveće i ogledala, na određen praktičan način, izvodeći vežbe koje bi se kakvom skrivenom posmatraču učinile zar budalaste, no koje su meni služile u jasnu, razumnu svrhu. O ovome više ni reći! Za ovo trenutno lišavanje čitalac će vrlo brzo biti obeštećen.

Već krajem januara pismeno sam se prijavio vojničkoj vlasti, shodno postojećem propisu, prilažući krštenicu, koja je bila u najboljem redu, kao i uverenje o moralnom vladanju, nabavljeno u policiji, čija me je uzdržljivo odrečna forma (to jest da o vladanju mome nadležstvu ništa loše poznato nije) detinjasto malko brinula i uznemiravala. U martu, baš kad se proleće umilno javljalo cvrkutom ptica i prijatnijim vazdu-

hom, zahtevao je propis da u svome vojnom okrugu lično predstanem prvog pregleda radi, te nadležan u Wiesbadenu, otputovah onamo vagonom četvrte klase i u svemu prilično spokojno; jer sam znao da će tog dana kocka teško biti bačena i da skoro svak ima još da dođe pred onu instancu koja, pod imenom više regrutacione komisije, donosi konačnu odluku o sposobnosti i primanju nove klase. Očekivanja moja obistinila su se. Postupak je bio kratak, površan, beznačajan, i sećanja moja na nj izbledela su. Merili su mi visinu i širinu, osluškivali me i povrh toga nešto pitali, i uzdržali se od bilo kakve izjave. Privremeno pušten i slobodan, tako reći nadugačko vezan, prošetao sam se po prekrasnim parkovima koji krase onu izvorima bogatu banju, uživao sam i obrazovao oči na raskošnim dućanima i kolonadama glavne banjske zgrade, pa se još istog dana vratio u domaći svoj Frankfurt.

No kad su prohujala još dva dalja meseca (beše prevalila polovina maja i prerana letnja žega beše se nadelala nad onim krajem), stiže dan kad mi je rok istekao, dugo uže kojim sam bio vezan, kao što slikovito rekoh, namotalo se do kraja, i kad sam bez oklevanja imao da se javim na regrutaciju. Ne malo da mi je kucalo srce kad sam, ponovo u društvu svakojakih tipova iz prostog sveta, sedeo na tesnoj klupi vagona četvrte klase na putu za Wiesbaden i osećao kako me krila pare nose u susret odluci. Od teške zapare, od koje su se moji saputnici klimatajući se zavodili u dremež, ja omlitaveti nisam smeo; sedeo sâm budan i spreman, i nehotično sam izbegavao da se naslonim, trudeći se da zamislim okolnosti pod kojima ću imati da se borim, a koje će, zar, shodno starome jednom iskustvu, imati da ispadnu sasvim drukčije no što sam ih ja ikako mogao zamisliti unapred. Ako su mi uostalom osećanja bila isto toliko prožeta plašnjom koliko i radosnim raspoloženjem, nije to dolazilo otuda što bih se ozbiljno brinuo za ishod. Ja sam u nj bio pouzdan, i potpuno rešen da idem do krajnjih granica, štaviše da, ako bi bilo potrebno, zaigram igru

svim osnovnim snagama tela i duše (gotovost bez koje bi, po mome nahođenju, glupo bilo odvaživati se na bilo kakav izvanredan poduhvat), nisam ni trenutka sumnjao u neophodni svoj uspeh. Ispunjavala me je plašnjom jedino baš neizvesnost koliko ću od sebe imati da dam, koje ću žrtve u obliku uzbuđenja i oduševljenja imati da podnesem, da bih stigao do svrhe, neka vrsta nežnosti dakle prema samom sebi, koja je oduvek bila osobina moga karaktera i koja je sasvim lako mogla da se izrodi u mekuštvo i kukavičluk da je izvesne muževne osobine nisu smenjivale čineći joj protivtežu.

Još mi je pred očima niska ali prostrana soba sa gredama u koju sam dospeo po sili vojničke surovosti i koju sam, pri skromnom svom ulasku, zatekao ispunjenu mnoštvom mladih momaka. Smeštena na prvom spratu jedne oronule i napuštene kasarne, na kraju grada, nevesela je prostorija sa svoja četiri gola prozora gledala na periferijsku gradsku poljanu zagađenu svakojakim bačenim stvarima, limenim kutijama, đubretom i otpacima. Za prostim kuhinjskim stolom sedeo je, sa aktima i priborom za pisanje ispred sebe, grub neki podoficir ili narednik i izvikivao imena onih koji su, da bi se prerušili u prirodno stanje, imali da uđu u neku pregradu bez vrata, odeljenu od obližnje sobe, stvarne pozornice na kojoj je obavljan pregled. Ponašanje onog podoficira beše brutalno i sračunato na to da zaplaši. Često je, zverski zevajući, protezao noge i ruke ili je pravio šale na račun onih sa boljim obrazovanjem, koje je na osnovu liste pozivao da se pripreme za odlučujući korak. „Doktor filozofije!“ uzviknuo bi on i podrugljivo se nasmejao, kao da kaže: „Isteraćemo mi to tebi, priko!“ Sve je to u mome srcu izazivalo odvratnost i strah.

Pregled je tekao punom parom, pa ipak je odmicao polako, a kako je obavljan po alfabetskom redu, to su oni čija su imena počinjala docnijim slovima imali da se pripreme na dugo čekanje. Potištena jedna tišina vladala je među okupljenima koji behu sastavljeni od mladića najrazličitijih staleža.

Bili su tu bespomoćni seoski tupani i nepokorno raspoloženi mladi predstavnici gradskog proletarijata; polufini trgovački pomoćnici i jednostavni zanatlijski momci; bio je čak i jedan pripadnik glumačkog staleža koji je svojom ugojenom i tamnom pojavom izazivao mnogo prikrivene veselosti; mamine maze, tek izašli iz gimnazija, i godinama poodmakla gospoda, sa šiljastim bradicama, bleđi i sa nežnim držanjem naučnika, koji su, sa osećanjem nedostojnog svog položaja, nemirno i mučno merili korakom salu. Trojica ili četvorica obveznika, čija su imena imala da dođu na red, stajali su, skinuti već do košulje, sa odelom preko ruke, sa cipelama i šeširom u rukama, bosu, u blizini vrata. Drugi su opet sedeli na uskim klupama koje su se ređale duž zidova, ili s jednom nogom zar na prozorskoj dasci, upoznali se već bili i poluglasno izmenjivali opaske o telesnim svojim osobinama i raznim slučajevima prilikom pregleda. Neki put, niko nije znao kako i otkud, stizali su glasovi iz sale za pregled da je broj proglašanih za sposobne već vrlo velik i da prema tome rastu povoljni izgledi onih koji još nisu pregledani, glasovi koje niko nije mogao proveriti. Šale, grube podsmešljive primedbe na račun nekih već prozvanih pojedinaca, koji su morali da se pokažu skoro sasvim skinuti, začule bi se tu i tamo iz gomile, i behu praćene sve slobodnijim smehom, dok najzad oštri glas podoficira za stolom ne bi opet uspostavio propisanu tišinu.

Što se mene pak tiče, ja sam se, po svom običaju, držao odvojeno, nisam nikako učestvovao u praznom razgovoru, u grubim šalama, i kad bi me ko šta upitao, odgovarao sam hladno i okolišeći. Stojeći kraj jednog otvorenog prozora (jer zadah ljudski u sali beše postao težak), gledao sam čas preko puste poljane napolje, čas opet izmešani skup u sali, i puštao sam vreme da teče. Milo bi mi bilo da sam mogao baciti pogled u obližnju sobu, onde gde je zasedala komisija, da uhvatim kako izgleda dežurni vojni lekar; no to je bilo nemoguće, i ja sam sâm sebe uveravao kako ličnost tog čoveka i

onako malo znači, i da je sudbina moja ne u njegovoj, nego jedino u mojoj sopstvenoj ruci. Dosada je svud oko mene teško padala na glave i raspoloženje, no ja od nje patio nisam, jer prvo, ja nikad nisam bio nestrpljiv, lako mi je da dugo vremena budem bez posla i volim dokolicu koju vrtoglavi posao u zaborav ne baca, ne guta i ne plaši; a sem toga, nimalo se nisam žurio da pristupim smelom i tegobnom zadatku koji me je čekao, nego sam bio zadovoljan što u dugočasnjoj besposlici mogu da se priberem, sviknem i pripremim.

Dan se već bio primakao podnevu kad sam začuo imena koja su počinjala slovom *K. Ali*, kao da me je sudbina prijateljski htela da začikne, bilo je tog dana mnogo takvih imena, i čitav niz Kammachera, Kellermannna i Kiliana, pa još i Knolla i Krolla, nikako se nije svršavao, tako da sam ja na kraju, kad se sa stola začulo moje ime, prilično utučeno i iscrpljeno pristupio propisanoj toaleti. Uostalom, mogu reći da dosada ne samo što nije bila na štetu rešenosti mojoj, nego ju je čak još i povećavala.

Ja sam tog dana bio obukao jednu od onih belih uštirkanih košulja koje mi je kum moj dao kad budem krenuo u svet a koje sam inače savesno čuvao; no unapred sam znao da se ovde prevashodno radi o tom da rublje bude fino, i tako sam, svestan da mogu izaći na oči svima i svakome, stajao između dva momka u kariranim, ispranim pamučnim košuljama, na ulazu u pregradu. Koliko se sećam, nijedna se podrugljiva reč na moj račun nije začula u sali, pa me je čak i podoficir za stolom odmerio sa onim poštovanjem koje taj na pokornost sviknuti zanat višoj finoći i lepom izgledu nikad ne odriče. Dobro sam zapazio kako čita podatke na listi i upoređuje ih sa mojom pojavom; štaviše, taj ga je studij zaokupio bio toliko da je U datom trenutku potpuno zaboravio da me ponovo prozove, tako da sam ga morao upitati treba li da uđem, što je on potvrdio. I tako sam elem bosim stopalima prekoračio prag, stavio, sâm i pregradi, odelo svoje pored odela moga prethod-

nika na klupu koja se onde nalazila, stavio pod nju cipele pa skinuo i uštirkanu svoju košulju, koju sam, lepo savijenu, ostavio uz ostalo. Zatim sam osluškujući stao čekati dalje naredbe.

Napregnutost moja bila je bolna, srce mi je lupalo bez takta, i verujem da mi je krv uzmakla iz lica. No u takvo uzbuđenje mešalo se još jedno drugo osećanje, radosne prirode, za koje mi, da bih ga saopštio, reči nisu smesta pri ruci. Bilo kao mo- to ili kao deo neke misli prilikom lektire u tamnici, ili pak kad sam ovlašno i brzo čitao kakve novine — negde tako jednom naišao sam na mišljenje ili sentenciju: kako stanje u kojem nas je priroda stvorila, kako je golotinja izjednačavajuća i kako između kultura ljudskih, lišenih svega drugog, nema više razlike u rangi niti može više biti nepravčnosti. Ova tvrdnja, koja je u meni smesta izazvala negodovanje i nesuglasicu, možda se laskava čini prostoj svetini, no istinita ona ni najma- nje nije, i skoro da bi se, govoreći kako stvarno jeste, moglo odgovoriti da prava razlika u rangi nastaje tek u prirodnom stanju i da se za golotinu samo u onoj meri može reći da je pravična ukoliko znači prirodno-nepravčno i plemstvu naklo- njeno ustrojstvo roda ljudskog. Rano sam ja to doživio, to jest još kad mi je kum moj Schimmelpreester lik moj na platnu do jednog višeg značenja uzdizao, ili kad bilo u slučajevima u kojima čovek, oslobođen slučajnih svojih uslova, istupa sâm po sebi, kao u javnom kupatilu. Pa me tako i taj put obužeše radost i živahan ponos što visokom jednom kolegiju imam da se predstavim ne u zbunljivom odelu prosjačkom, nego u slo- bodnom i pravom obliću svom.

Pregrada je užom svojom stranom bila otvorena prema sali gde je zasedavala komisija, pa ako mi je njezin daščani zid zaklanjao pogled na pozornicu pregleda, uhom sam ipak mo- gao pratiti tok njegov veoma tačno. Čuo sam reći kojima je vojni lekar naređivao regrutu da se okrene ovako ili onako i pokaže se sa svih strana, čuo kratka pitanja koja mu je

postavljao i odgovore njegove, nespretno neko nagvaždanje o zapaljenju pluća, koje je međutim promašilo dosta jasno vidljivu svoju svrhu, budući da mu ga je svedočanstvo o bezuslovnoj njegovoj sposobnosti suvo preseklo. Drugi glas ponovio je odluku, dođoše zatim druge naredbe, pade naređenje da odstupi, koraci se tapkajući počеше približavati, i još malo pa se konskribent nađe unutra kod mene: bedno jedno telo, kao što sam video, momče jedno sa mrkom prugom oko vrata, opuštenim ramenima, žutim mrljama na rukama iznad mišica, velikim kolenima i krupnim crvenim stopalima. Izbegavao sam u teskobi onoj da ga se dotaknem, pa kako je neki istovremeno nazalan i oštar glas u istom trenutku izgovorio moje ime, a i jedan pomoćni se podoficir, dajući mi znak, pojavio pred vratima, ja izađoh iza daščanog zida, okretah se na levo, i sa pristojnim, no ipak skromnim držanjem, pođoh onamo gde su me očekivali lekar i komisija.

Slep je čovek u takvom trenutku, i scena je ona izašla pred mene i moju u isti mah uzbuđenu i kao ogoljenu svest u oblicima razlivenim: poduži sto sekao je koso na desno jedan ugao sobni, a za njim su, neka napred nagnuta, neka unazad zavaljena, u uniformi i civilu, u jednom redu, sedela gospoda. Na levom krilu njihovu stajao je lekar, za moje oči vrlo neodređen i on, naročito zato što mu je za leđima bio prozor. Ja međutim, povlačeći se sâm u sebe pred tolikim pogledima što su me prostreljivali, zanesen u snenom osećanju jednog vrlo kompromitantnog i svemu na milost i nemilost izloženog stanja, ja sam sâm sebi dolazio jedini i van svih veza i odnosa, bezimeno, bezvremeno, slobodno i čisto u praznom prostoru lebdeći, doživljaj koji čuvam u sećanju ne samo kao nešto što nije nimalo nemilo, nego je čak divno. Ako je groznica još buktala u meni, bila mi uzbuđeno i nepravilno udarala, duh je moj u taj mah, ako i ne trezven, bio ipak potpuno miran, i sve što sam posle toga zborio i tvorio nastupalo je nekako kao bez moga nastojanja i na najprirodniji način, štaviše na sopstveno

moje iznenađenje: kao što zar korist dugih pripremnih vežbi i savesnog udubljanja u ono što će doći leži u tom da u času kad se primenjuju nastaje nešto somnambulno-srednje između činjenja i zbivanja, delanja i trpljenja, koje nam pažnju našu jedva okupira, i to utoliko pre što stvarnost većinom zahteva manje no što smo mi u svakom slučaju mislili da se pouzdati smemo, pa se onda nađemo zar u položaju čoveka koji do zuba naoružan ide u borbu u kojoj mu je, da bi pobedio, dovoljan jedan komad oružja kojim rukuje kao od šale. Jer ko do sebe drži, taj se vežba u najtežim, da bi se utoliko veštiji pokazao u lakšem, i raduje se kad, da bi trijumfovao, može da se posluži samo najnežnijim, najblažim sredstvima, pošto gruba i mahnita i onako ne mari i samo im u nevolji pribegava.

„Ovo je đak,“ čuo sam kako kao objašnjavajući kaže neki dubok i dobronameran glas za komisijskim stolom i odmah zatim s lakim nezadovoljstvom začuh kako ga drugi glas, onaj resko unjkavi, ispravlja i kaže da sam samo običan regrut.

„Priđite bliže!“ reče vojni lekar. Glas mu je bio koziji i nekako slab. Spremno ga poslušah, pa zastavši sasvim ispred njega, izgovorih sa izvesnim priglupim, ali ne nesimpatičnim pouzdanjem:

„Ja sam potpuno sposoban.“

„Vi o tom nemate šta da sudite!“ odgovori on ljutnuto, isturivši glavu napred i živo je tresući. „Odgovarajte na ono što vas pitam, bez ikakvih svojih ličnih mišljenja!“

„Razumem, gospodine generale,“ rekoh tiho, mada sam dobro znao da je on samo major, i pogledah ga uplašениh očiju. Sad sam ga bolje video. Bio je mršav, a bluza mu je stajala nabrana i kao prevelika. Rukavi, sa reverima koji su mu dopirali skoro do lakata, behu mu predugački, tako da su mu prekrivali pola šake, te su iz njih virili samo koščati prsti. Uska i retka brada, bezbojno tamna kao i nakostrešena kosa, produžavala mu je lice, i to utoliko više što je imao običaj da donju

vilicu opusti i drži je tako, usta poluotvorenih i upalih obraza. Pred crvenim očnim otvorima nalazio mu se srebrni cviker, koji je bio iskrivljen, tako da je jedno njegovo staklo bilo pored samog kapka i smetalo mu, dok je drugo stajalo daleko od oka.

Takva je bila spoljašnjost moga suparnika, i on se kruto nasmeja načinu na koji sam ga oslovio, bacivši iz ugla očiju jedan pogled prema komisijskom stolu.

„Podignite ruke! Kažite šta ste u civilu!“ reče on, i u isti mah, kao što čine krojači, obavi mi oko prsa i leđa zelenu metarsku vrpcu sa belim ciframa.

„Nameravam,“ odgovorih, „da se posvetim hotelskoj karijeri.“

„Hotelskoj karijeri? Tako, nameravate. A kad to, to jest?“

„Ja i moja porodica sporazumeli smo se da ću je započeti pošto obavim vojnu obavezu.“

„Hm. Nisam pitao za vašu porodicu. Ko je vaša porodica?“

„Profesor Schimmelpreester, moj kum, i moja majka, udo-vica fabrikanta šampanjca.“

„E, e, fabrikanta šampanjca. A šta sad radite? Jeste li ner-vozní? Što tako trzate ramenima?“

Stvarno, otkako sam stajao tu, bio sam upola nesvesno i sasvim nepripremljeno počeo da trzam ramenima, ni najmanje nametljivo, ali često jedno za drugim i na neobičan način, što mi se iz nekakvog razloga činilo umesno. Odgovorih za-mišljeno:

„Ne, da sam nervozan, na to nisam nikad ni pomislio.“

„Onda prestanite da se trzate!“

„Da, gospodine generale,“ rekoh posramljen, no u istom trenutku ponovo se trgoh, što on kao da previde.

„Nisam ja general,“ oseče se on oštro vrećeći i stade tako jako tresti ispruženom glavom da mu cviker umalo ne spade, te je bio primoran da ga pomoću svih pet prstiju desne ruke

ponovo učvrsti, ne uklanjajući time ipak glavnu nevolju koja je dolazila od iskrivljenosti.

„Onda molim da mi oprostite,“ odgovorih ja vrlo posramljeno. „Odgovorite na pitanje!“

Zbunjen, ništa ne razumevajući, ja se osvrtoh, pogledah isto tako, kao da molim, gospodu iz komisije poređanu jednog do drugog, u čijem držanju kao da sam zapazio izvesno saučešće i radoznalost. Naposletku uzdahnuh oćutavši.

„Pitao sam vas čime se sad bavite.“

„Pomažem,“ odgovorih smesta i s uzdržanom radošću, „svojoj majci da vodi jedan veći pansion ili boarding house u Frankfurtu na Majni.“

„Svaka čast,“ reče on ironično. „Nakašljite se!“ naredi odmah zatim; jer je bio stavio na mene svoju crnu slušalicu i pogurivši se osluškivao mi udarce srca.

Nekoliko puta morao sam se veštački nakašljati, dok mi je on svoju spravu premeštao po telu. Zatim zameni slušalicu malim čekićem, koji je uzeo sa jednog pokrajnjeg stola, pa pređe na kuckanje.

„Jeste li preboleli koju tešku bolest?“ upita me on za to vreme.

Ja odgovorih:

„Ne gospodine doktore! Tešku nikad! Koliko mi je poznato, ja sam potpuno zdrav, i uvek sam bio zdrav, ne uzimajući u obzir beznačajna kolebanja zdravstvena, i osećam se potpuno sposoban za službu u svim rodovima vojske.“

„Ćutite!“ reče on, najednom prekidajući oskultaciju i iz svog pogurenog položaja ljutito mi gledajući naviše u lice. „Ostavite mene da kažem jeste li sposobni za vojsku i ne pričajte suviše! — Vi celo vreme govorite suviše!“ ponovi dok je, kao ne obraćajući na to pažnje, nastavljao ispitivanje, pa se ispravio i uzmakao malo od mene. „Vi govorite na način tako

lišen svake uzdržljivosti da mi je to već ranije upravo upalo u oči. Šta je u stvari s vama? U kakvu ste školu išli?“

„Svršio sam šest razreda realne gimnazije,“ odgovorih ja tiho i tobože zabrinut što sam ga iznenadio i bocnuo ga.

„A zašto ne i sedmi?“

Ja oborih glavu; i onako odozdo, bacih na nj pogled koji je zar bio rečit i koji ga je pogodio zar u samu dušu. „Što me mučiš?“ pitao sam tim pogledom. „Što me primoravaš da govorim? Zar ne vidiš, zar ne čuješ i zar ne osećaš da sam ja mladić fini i naročit, koji ispod ljubazno uglađene spoljašnjosti krije duboke rane što mu ih je dušmanski život zadao? Zar je to lepo od tebe što me nagoniš da pred tolikom i uglednom gospodom pokazujem svoju sramotu?“ Takav je bio moj pogled; i, čitaоче koji sudiš i rasuđuješ, ja njime ni ukoliko lagao nisam, mada je bolni njegov uzvik u toj sekundi bio delo namere i svesnog nastojanja. Jer po laži i licemerstvu raspoznaje se na svaki način kad se osećanje kakvo bespravno podražava, pošto izrazu njegovu ne odgovara istina i stvarno znanje, a šuplja ružna maska i tupava nespretnost biće bedna posledica njegova. A zar da nemamo prava da u svako doba kad zaželimo celishodno raspolažemo skupim iskustvom svojim? Brzo, žalosno i s prebacivanjem govorio je pogled moj o ranom poznavanju mome jada i nevolja životnih. Zatim duboko uzdahnuh.

„Odgovorite!“ reče vojni lekar blažim glasom.

Borio sam se sâm sa sobom dok sam oklevajući odgovarao:

„Zaostao sam u školi i nisam uspeo da je završim zato što sam patio od izvesne slabosti koja se ponavljala i zbog koje sam češće morao u krevet pa sam tad često morao propuštati predavanja. A i gospoda profesori su smatrali da mi moraju prebaciti nedostatak pažnje i prilježnosti, što me je vrlo oneraspoložavalo i obeshrabrivalo, pošto u tom pogledu nisam bio svestan nikakve svoje krivice i nemarnosti. Ali je to bivalo

tako često da sam mnogo šta propustio i nisam primetio ili čuo, bilo da se radilo o stvarima koje smo učili, bilo o domaćim zadacima koji su nam zadavani a koje nisam uspeo da izradim jer nisam za njih znao, i to ne zato što sam se bavio drugim kakvim, nepristojnim mislima, nego zato što kao da uopšte nisam bio prisutan, kao da nisam bio u razredu kad su zadaci zadavani, što je pretpostavljenima davalo povoda da me kore i strogo kažnjavaju, a kod mene pak velikim...”

Tu više nisam našao reči, zbunih se, začutah i neobično trgnuh ramenima.

„Stoj!“ reče on. „Jeste li gluvi? Idite onamo natrag! Ponavljajte što vam govorim!“ I tu on počeo, sa neobično smešnim krivljenjem mršavih svojih usta i retke brade, pažljivo šaptati „devetnaest, dvadeset sedam“ i druge brojeve, a ja ne bejah lenj da mu ih tačno i egzaktno uzvratim; jer kao i sva druga čula moja, ni sluh moj nije bio prosečan, nego čak naročito oštar i fin, i ja nisam video nikakva razloga da to tajim. I tako sam razumevao i ponavljao i najsloženije brojeve koje je on izgovarao samo dahom, a njega kao da je omađijala ta moja lepa darovitost, jer je eksperiment neprestano produžavao, poslao me u najdalji ugao prostorije, da bi mi, preko rastojanja od šest ili sedam metara, više skrio no saopštio četvorocifrene brojeve, pa je stiskajući usnice bacaio značajne poglede prema komisijskom stolu kad bih ja, upola na sreću, shvatao i uzvraćao sve što se njemu činilo da je jedva pustio preko usana.

„Pa,“ reče on naposletku sa veštačkom ravnodušnošću, „vi čujete sasvim dobro. Priđite opet bliže i ispričajte nam sad lepo kako je izgledala ta slabost zbog koje katkada niste mogli ići u školu.“

Ja spremno priđoh.

„Naš domaći lekar,“ odgovorih, „sanitetski savetnik Düsing, obično je govorio da je to neka vrsta migrene.“

„Tako, imali ste domaćeg lekara. Sanitetskog savetnika? I on je govorio da je to migrena! Lepo, a kako je ona nastajala, ta migrena? Opišite nam! Jeste li dobijali glavobolju?“

„I glavobolju!“ odgovorih iznenađeno, pogledavši ga sa poštovanjem, „a isto tako zujanje u oba uha i uopšte veliku muku i strah ili bolje telesnu klonulost, koja naposljetku prelazi u grčevito gušenje, tako da me skoro izbacila iz kreveta...“

„Grčevito gušenje?“ reče on. „Druga vrsta grčeva ne?“

„Ne, sigurno ne,“ rekoh ja sa potpunim pouzdanjem.

„Ali zujanje u ušima.“

„Zujanje u ušima, to vrlo često.“

„A kad je to nastupalo? Posle kakvog uzbuđenja možda? Nekog naročitog povoda?“

„Ako se pravo sećam,“ odgovorih oklevajući i kao da nešto tražim pogledom, „dok sam bio u školi, nastupalo je to neki put baš onda kad sam u razredu imao onakvu nepriliku, to jest onakvu nezgodu kao što sam rekao...“

„Da neke stvari niste čuli, kao da niste bili prisutni?“

„Da, gospodine šefe.“

„Hm,“ reče on. „A sad, razmislite malo pa nam tačno recite jeste li primetili kakve znake koji bi prethodili takvom slučaju, kad kao da niste bili prisutni, i koji bi ga redovno najavljivali. Ništa se ne bojte! Savladajte razumljivo snobiranje i ispričajte slobodno da li ste tako nešto možebiti zapazili!“

Ja ga pogledah, ostadoh poduže gledajući mu netremice u oči, a za to sam vreme klimao glavom, teško, polako i tako-reći tegobno razmišljajući.

„Jeste, često se osećam neobično; neki put sam se na žalost neobično osećao i osećam se,“ rekoh naposljetku, tiho i zamišljeno. „Neki put mi se čini kao da sam se odjednom našao blizu kakve peći ili vatre, kao da me nešto greje po telu, ispočetka po nogama, zatim gornji deo tela, i osećam

neku vrstu svraba i peckanja, što mi dolazi čudno, i utoliko više što u isti mah kao da mi neke boje igraju pred očima, čak i lepe, ali koje me ipak plaše; iako mi je slobodno da se još jednom vratim na svrab, mogao bih reći da je to bilo kao mravci.“

„Hm. I posle toga onda mnogo što šta ne biste čuli.“

„Jeste, tako je, gospodine komandante lazareta! Ima u mojoj prirodi stvari koje ne razumem, a i kod kuće su mi one pravile neprilike, jer neki put tako primetim kako sam za stolom nehotice ispustio kašiku i zamrljao stolnjak supom, i onda bi me majka grdila što se ja, odrastao čovek, tako nevaspitano ponašam u društvu naših gostiju — a to su bili uglavnom pozorišni umetnici i naučnici.“

„E, ispustite kašiku! I primetite to tek malko posle! Kažite, boga vam, a zar o tim malim nepravilnostima nikad ništa niste pričali svome domaćem lekaru, tome gospodinu sanitetskom savetniku, ili kakvu već građansku titulu on tamo nosi?“

Tiho i pogruženo, ja na njegovo pitanje odgovorih odrečno.

„A zašto niste?“ pitao je on uporno.

„Zato što me je bilo stid,“ odgovorih ja zapinjući, „i što to nikom nisam hteo da kažem; jer sam mislio da to mora ostati tajna. A onda, potajno sam se nadao da će vremenom i proći. I nikad nisam mislio da ću i prema kome moći steći toliko poverenja da bih mu rekao kako se često neobično osećam.“

„Hm,“ reče on i nešto podrugljivo mrdnu u njegovoj retkoj bradi. „Jer ste mislili kako se sve to prosto može objasniti kao migrena. Zar niste ono rekli,“ nastavi on, „da vam je otac držao pecaru rakije?“

„Da, to jest, on je imao fabriku šampanjca na Rajni,“ rekoh ućtivo, potvrđujući i u isti mah popravljajući njegove reči.

„Tačno, fabriku šampanjca! I prema tome, on je bio izvrstan poznavalac vina, vaš otac?“

„Još kakav, gospodine vojni fizikusu!“ rekoah ja raspoloženo, dok se za komisijskim stolom primeti jedan pokret veselja. „Jeste, bio je.“

„I nije bio onako njonja, nego je voleo dobru kapljicu, je li istina, i, kao što se kaže, bio prava delija?“

„Moj otac,“ odgovorih ja okolišeći, kao da raspoloženje svoje u nekoliko uzdržavam, „bio je oličenje ovejane veselosti. To mogu da kažem.“

„Da, da, veselosti. A od čega je umro?“

Ja zanemeh. Pogledah ga, pa spustih pogled na pod. I promenjenim glasom odgovorih:

„Ako bih gospodina bataljonskog doktora smeo učtivo zamoliti da bude dobar i ne nastoji mnogo da mu na to odgovorim...“

„Vi ovde imate da odgovarate na sve!“ reče on strogo vrećeci. „Sve što vas pitam, pitam vas s razlogom, i ono što kažete, važno je. Opominjem vas u vašem sopstvenom interesu da nam po istini kažete kako je vaš otac umro.“

„Sahranjen je po crkvenom obredu,“ rekoah ja kao da čupam reči iz grudi, i uzbuđenje moje beše preveliko, „tako da ne mogu da iznesem sve po redu onako kako se desilo. Mogu da donesem dokaze i pismene potvrde da je sahranjen po crkvenom obredu, i ako se raspitate, utvrdićete da je u njegovoj pratnji bilo nekoliko oficira i profesor Schimmelpreester. Duhovni savetnik Chateau,“ nastavih ja sve uzbuđenije i žešće, „sam je u svom govoru rekao da je pištolj opalio sam od sebe dok ga je otac moj razgledao, pa ako mu je ruka zadrhtala i ako nije potpuno mogao vladati sobom, uzrok je u tom što nas je snašla nevolja teška...“ Ja rekoah „nevolja teška“ i upotrebih još neke preterane i neobične izraze. „Propast je prstom neumitnim zakucala na naša vrata,“ rekoah ja izvan sebe, dok sam savijenim kažiprstom, kao da objašnjavam, kucao u vazduhu, „jer je otac moj pao u mreže rđavih ljudi, krvopija, koji su ga

preklali, i sve nam je prodato i razvučeno... staklena... harfa," promucah gubeći pamet i osetno izgubih boju, jer sad je sa mnom imalo da se desi nešto savršeno fantastično, „Eo-lov... točak..." I u tom trenutku desilo se sa mnom ovo.

Lice mi se iskrivi — ali time je malo šta rečeno. Po mome mišljenju, ono se iskrivilo na potpuno nov i strašan način, onako kao što ljudsko lice ne može da iskrivi nikakva ljudska strast, nego samo uticaj i podstrek đavolski. Crte mog lica bukvalno su se razile na sve četiri strane, gore i dole, desno i levo, da bi se smesta silom skupile prema sredini; zatim mi se prvo levi a zatim desni obraz iscerio u odvratan osmeh, dok bi se odgovarajuće oko stisnulo strahovitom snagom, a suprotno se tako nesrazmerno raširilo da sam imao jasno i strašno osećanje da će mi jabučica iskočiti, pa neka i iskoči — bar da hoće! Nije me bila briga da li će iskočiti, jer ovo u svakom slučaju nije bio trenutak da se nežno za nj brinem. No ako je takva protivprirodna zbrka izraza kod drugih i mogla zar da izazove ono krajnje čuđenje koje se označava kao užas, ona je ipak bila tek uvod i početak jednog pravog vrzinog kola raznih grimasa, jedne prave bitke grimasa, koja se u toku sledećih sekundi odigravala na mladalačkom licu mom. Da pustolovnu igru crta mojih pojedinačno prikažem, da podrobno strašne položaje opišem u koje su mi dolazila usta, nos, obrve i obrazi, jednom reči svi mišići na licu — i to neprestano se menjajući, i tako da se nijedna ona strašna grimasa ponovila nije —, takav jedan opis bio bi poduhvat i suviše opširan. Neka bude rečeno samo toliko da psihički procesi koji bi možda odgovarali tim fizionomičkim fenomenima, da osećanja tako blesavo blažene veselosti, naglog iznenađenja, ludačke slasti, neljudske muke i krvožednog besnila prosto nisu bili od ovog sveta, nego bi morali spadati u neku paklenu oblast gde se zemne strasti naše ponovo strahovito nalaze, ogromno uvećane. No zar ne biva da se afekti kojih izraze primamo na slutan i nejasan način stvarno javljaju u našoj duši? Ostalo

moje telo nije za to vreme stajalo mirno, mada sam bio ostao na mestu uspravno i ne mičući se. Glava mi se vrtela i obrnula se skoro nekoliko puta u vratu, baš kao da se sâm nečastivi sprema da mi prekine šiju; ramena i ruke kao da mi behu iskinuti iz zglobova, izvijao sam se u krstima, kolena mi se ugnušše jedno prema drugom, trbuh mi se uvukao, dok su rebra izgledala kao da hoće da mi raskinu kožu; prsti na nogama zgrčili su mi se, nije bilo nijednog prsta koji nije dolazio iskrivljen fantastično i kao kandža, i tako, baš kao da sam bio razapet na kakvu paklenu spravu mučiteljsku, izdržao sam otprilike dve trećine jednog minuta.

Za to, pod tako teškim uslovima izvanredno mučno vreme, ja sam bio bez svesti, bar bez sećanja na okolinu i one koji me gledaju, ali me napor moga stanja nije potpuno sprečavao da o njima ne vodim računa. Oštri krici dopirali su mi do uha kao iz velike daljine, ali ja nisam imao snage da čujem. Našavši se ponovo na stolici koju je lekar pohitao da mi podmetne, jako se zagrcnuh nekakvom vrućom ustajalom vodom iz vodovoda koju se taj uniformisani naučnik trudio da ulije u mene. Nekolicina gospode iz komisije beše poskakala, pa su, lica pometenih, ogorčenih, a i gadljivih, stajali nadnoseći se nad sto. Drugi su zapanjenost svoju zbog primljenih utisaka izražavali na blaži način. Video sam jednog kako je oba uha pritisnuo pesnicama, a lice mu se, verovatno usled neke vrste zaraze, bilo iskrivilo u grimasu; drugi je dva prsta desne ruke pritiskivao na usta i izvanredno brzo treptao očnim kopcima. Što se pak mene lično tiče, nisam još ni povratio prirodan izraz lica i njime, mada u razumljivom stepenu preplašenim, bacio pogled oko sebe, kad li se, da bih učinio kraj jednoj sceni koja mi se nije mogla činiti pristojnom, brzo i zbunjeno podigoh sa stolice i stadoh pored nje u vojničkom stavu, koji je međutim bio malo u skladu sa mojim čisto ljudskim stanjem.

Vojni lekar beše uzmakao, držeći još uvek čašu s vodom.

„Jeste li pri sebi?“ upita me on sa primesom nezadovoljstva i saučešća u glasu.

„Izvol'te, gospodine doktore,“ odgovorih vojničkim tonom.

„Da li vam je ostalo u sećanju ovo što ste sad doživeli?“

„Pokorno molim,“ glasio je moj odgovor, „za oprostjenje. Bio sam malo rasejan.“

Kratak, donekle gorak smeh odgovori mi iza komisijskog stola. Gundajući ponavljali su reč „rasejan“.

„Izgleda u svakom slučaju da niste sasvim pri sebi,“ reče lekar suvo. „Jeste li došli ovamo u uzbuđenom stanju? Jeste li sa naročitom napregnutošću čekali na odluku o tome da li ste sposobni za vojsku?“

„Priznajem,“ odgovorih ja na to, „da bi za mene značilo veliko razočarenje kad bih bio odbijen, i ja ne znam kako bih u tom slučaju izašao majci na oči. Njoj su nekada zalazili u kuću mnogi članovi oficirskog kora i ona gaji žarko oduševljenje prema vojnoj organizaciji. Zbog toga joj je naročito stalo da budem primljen u vojsku, i ona se nada da ne samo što će to biti od znatne koristi za moje obrazovanje, nego i da će naročito doprineti potrebnom jačanju moga katkada kolebljivog zdravlja.“

On kao da je prezirao moje reči i smatrao ih nedostojnim da se njima pozabavi.

„Nesposoban,“ reče on, stavljajući čašu s vodom na sto, onde gde su mu stajali priručni instrumenti, metarska vrpca, slušalica i mali čekić. „Kasarna nije bolnica,“ dobaci mi on još preko ramena i okrete se tada ka gospodi za komisijskim stolom.

„Obveznik,“ izjavi on sa sitnim vrećanjem, „boluje od epileptoidnih stanja, takozvanih ekvivalenata, koji su dovoljni da posluže kao nesumnjiv razlog njegove nesposobnosti za vršenje vojne obaveze. Shodno mome ispitivanju, posredi je nasledno opterećenje od strane oca pijanice, koji je posle svog

ekonomskog sloma izvršio samoubistvo. Pojave takozvane aure jasno su se pokazale u doduše nespretnim izjavama pacijenta. Dalje, ona teška neraspoloženja zbog kojih je, kao što smo čuli, morao katkada u krevet, a koje je gospodin kolega iz civila“ (tu se oko njegovih mršavih usana ponovo javi onaj izraz krute podrugljivosti) „verovao da treba da objasni u smislu takozvane migrene, nastaju naučno kao depresivna stanja posle prethodnog napada. Izvanredno značajno za prirodu bolesti jeste prećutkivanje kojim je pacijent prikrivao svoje simptome; jer i pored očigledno otvorenog karaktera, on ih je pred svakim tajio, kao što smo čuli. Zanimljivo je da još i danas kao da u svesti epileptičara živi nešto od mističko-religioznog shvatanja koje je drevna starina gajila o ovoj nervnoj bolesti. Obveznik je došao na pregled u stanju uzbuđenja i napetosti. Iznenadio me je već njegov egzaltirani način izražavanja. Kao znak nervozne konstitucije služi, dalje, krajnje nepravilan, mada organski besprekoran rad srca i u naviku prešlo trzanje ramenima, koje je, kao što izgleda, nesavladivo. Kao naročito zanimljiv simptom obeležio bih upravo iznenađujuću oštrinu čula sluha, koju je pacijent dokazao prilikom daljeg ispitivanja. Ne dvoumim se da abnormalnu oštrinu ovoga čula dovedem u vezu sa prilično teškim napadom koji smo posmatrali, koji se pripremao nekoliko sati ranije a neposredno nastupio usled uzbuđenja u koje je pacijent pao usled mojih neprijatnih mu pitanja. Preporučujem vam“ — zaključivši on svoj jasni i učeni pregled, okrenuvši se nehatno i snishodljivo ponovo prema meni —, „da pođete na lečenje kakvom pametnom lekaru. Vi ste stalno nesposobni.“

„Stalno nesposoban,“ ponovi oštri unjkavi glas koji sam poznavao.

Stajao sam kao bez duše i nisam se micao.

„Oslobođeni ste od vojske i možete ići,“ začu se, ne bez primeše saučešća i blagonaklonosti, onaj bas čiji me je sopstvenik s onako finim razumevanjem smatrao za đaka.

Ja se tad izdigoh na nožne prste i rekoh preklinjući izvijenih obrva:

„Zar se ne bi mogao učiniti pokušaj? Zar ne postoji mogućnost da vojnički život popravi moje zdravlje?“

Neka gospoda za komisijskim stolom nasmejaše se ramenima, a vojni lekar ostade tvrd i neumoljiv.

„Ponavljam vam,“ izbaci on preda me neljubazno, „da karsna nije bolnica. Možete ići!“ vrećao je on.

„Možete ići!“ ponovi oštri unjkavi glas, i začu se kako prozivaju novo ime. „Late“ glasilo je ono, kao što se sećam, jer je sad dolazilo slovo L, i na pozornici se pojavi nekakva suklata kosmatih grudi. A ja se poklonih, povukoh se natrag u pregradu, i dok sam se oblačio, pomoćni podoficir pravio mi je društvo.

Raspoložen doduše, ali ozbiljan i izmoren od podviga tako ekstremnih i u oblasti ljudskog jedva još održanih, kojima sam se, izvodeći ih i podnoseći, bio predao; zamišljen još naročito zbog značajne izjave koju je vojni lekar bio dao o nekadašnjem ugledu tajanstvene one bolesti, za čijeg me je nosioca smatrao, jedva da sam obraćao pažnje na poverljivo pričanje kojim mi se obraćao jeftinim širitima ukrašeni podoficir sa pokvašenom kosom i na više uvrnutim brkovima, i tek docnije prisetio sam se njegovih reči.

„Šteta,“ rekao je on, gledajući me kako se oblačim; „šteta za vas, Krull, ili kako se već pišete! Vi ste otresit momak, vi biste mogli postići nešto u vojsci. To se kod svakog odmah vidi može li šta kod nas da postigne. Šteta za vas; u vas ima sve što treba, vi biste sigurno bili pravi vojnik. I ko zna, možda biste mogli doterati i do narednika da ste kapitulirali!“

Tek docnije, kao što rekoh, postao sam svestan ovih poverljivih reči, i dok su me hitri točkovi nosili kući, ja pomislih onako za sebe da je on može biti imao i pravo; šta-više, kad sam zamislio kako bi mi izvanredno, prirodno i uverljivo sta-

jala vojnička bluza, s kakvom bi se spokojnošću, dok bih je nosio, ličnost moja njojzi predavala i u njoj nestajala: obuze me skoro žalost što sam namerno mimoišao pristup u tako prikladno obučenu formu životnu, u svet jedan u kome je smisao za prirodni rang očigledno fino razvijen.

No zrelijim razmišljanjem morao sam doći do shvatanja da bi ulazak moj u ovaj svet značio ipak grubu grešku i zabludu. Pa i onako nisam rođen u znaku Marsa, — bar ne u smislu naročitom i stvarnom! Jer ako su vojnička strogost, samosavladavanje i opasnost činili zaista glavne osobine neobičnog života mog, ipak je on u prvom redu počivao na prethodnom i osnovnom uslovu slobode, — uslovu dakle, koji bi prosto naprosto bio nespojiv sa bilo kakvim jarmom grubo stvarnih odnosa. Ako sam, prema tome, živeo vojnički, glupački nesporazum bio bi da sam mislio kako treba da živim kao vojnik; upravo, kad bi bila reč o tome da se tako uzvišeno blago osećanje kakvo je sloboda odredi i podesi za razum, reći bi se moglo upravo to: biti u stanju živeti vojnički ali ne kao vojnik, figurativno a ne doslovno, živeti alegorično, da to u stvari znači slobodu.

GLAVA ŠESTA

Posle ove pobede, prave pobede Davidove kako bih rekao, vratio sam se za prvi mah, pošto još ne beše došlo vreme da stupim u pariski hotel, onome ranije u nekoliko crta opisanom životu na ulicama frankfurtskim, — životu osećajne usamljenosti u vrtlogu i metežu svetskom. Slobodno ploveći prepušten toku života velikog grada, lako sam, da mi je do toga bilo stalo, mogao naći prilike da se upoznam i združim sa svakojačkim egzistencijama koje bi se, spolja sudeći, mogle obeležiti kao meni srodne ili sa mojom jednake. No ja za tim toliko težio nisam, da sam sve takve veze upravo ili izbegavao, ili nastojao da ni u kom slučaju u bilo kakvu prisnost ne pređu: jer unutrašnji jedan glas mi je zarana stavio do znanja da bliskost, prijateljstvo i topli zajednički život meni u tal pali nisu, nego da mi je bezobzirno dodeljeno da se svojim naročitim putem krećem sam, uzdajući se samo u sebe i strogo zatvoren; štaviše, da budem tačan, činilo mi se, ako bih se ma i najmanje prepustio životu prostu, s kojekim se bratimiti počeo ili se, kako bi to jadni moj otac rekao, kao *frère-et-cochon* držao, ukratko, ako bih se u nečistoj prisnosti trošio, kao da bih se preterano približio nekakvoj tajni prirode svoje, tako reći razvodnio životni sok svoj i na način veoma štetan oslabio i smanjio napon bića svog.

Zato sam pokušaje radoznalog približavanja i nasrtljivosti, recimo za lepljivim mermernim stolovima malih noćnih lokala

u koje sam zalazio, odbijao sa onom učtivošću koja je ukusu i karakteru mome dolazila vazda zgodnije no grubost, a koja je uz to odbrana nesavrnjeno jača od nje. Jer grubost prostim čini, a učtivost odstojanje stvara. Pa stoga sam nju zar i prizivao u pomoć prilikom nemilih predloga što su mladosti mojoj — bez iznenađenja, nadam se tako, čitaocu iskusnu u složenoj svetu osećanja — vazda tu i tamo, sa manje ili više prikriivenosti i diplomatije, činjeni sa izvesnih muških strana, — ni kakvo čudo zaista pored umiljate spoljašnjosti koju mi je priroda podarila, i jedne uopšte privlačne kondicije koja se siromaškim odelom, šalom oko vrata, iskrpljenim haljinama i poderanim cipelama sakriti nije mogla. Kod predlagrača o kojima govorim i koji su, razume se, pripadali višim staležima, ta siromaška spoljašnjost čak je budila želje i osim toga ih ohrabriala, dok mi je kod elegantnih dama nužno morala biti na štetu. Ne kašem da sam i sa te strane bio potpuno lišen radosno zapaženih i uhvaćenih signala nehotičnog interesovanja za moju prirodno istaknutu ličnost. Koliko li sam puta spazio samoljubivo rasejani osmeh kakvog mutno belog, pomoću eau-de-lis negovanog lica, kako se zbunjuje ugledavši me i kako se na njemu javlja znak malko bolne slabosti. Crne tvoje oči, ti divna u brokatnome ogrtaču večernjem, zapazile su me odjednom širom otvorene i skoro uplašene, prošle kroz moje dronjke tako da sam im ispitljivi dodir mogao osetiti na samom telu, pa su se pitajući spoljašnjosti vratile, tvoj pogled hvatao je moj, upijao ga, dok ti se glava, kao da pije, malko zabacila, vraćao ga, ronio u nj, slatko i nemirno-uporno nastojao da mu do dna dopre, — a onda si se, razume se, „ravnodušno“ morala okrenuti, u kočije se svoje, kao u dom na točkovima, popeti, i dok si već upola lebdela u svilenom kabini onoj a sluga mi tvoj sa izrazom očinske blagonaklonosti spuštao u ruku komad novca, stražnje su draži tvoje, zlatom i cvetnim mustrama obavite, obasjane mesečnom svetlošću velikih svetiljki predvorja operskog, neodlučno nekako zastajale u tesnim vratima od kočija.

A ne, bez nemih susreta, od kojih jedan pomenuh ne bez uzbuđenja, nikako nisam bio. No sve u svemu: šta da žene u zlatnim ogrtačima večernjim čine sa onim što sam tada bio ja, to jest: sa mladošću jednom koja već i sama po sebi može od njih očekivati samo da ramenima pred njom slegnu, a koja, zbog prosjačkog izgleda svog, zbog nedostatka svega onog što čini kavalira, u njihovim očima svaku vrednost gubi i potpuno van kruga pažnje njihove ispada? Žena zapaža samo „gospodina“ — a ja to nisam bio. Sasvim je drukčija stvar, međutim, sa neobičnom gospodom, zanesenjacima, koji ne traže ženu ali ni čoveka, nego neobično nešto između tog dvoga. A to neobično bejah ja. Zato mi je bilo potrebno toliko izbegavanja i učtivosti da utišam neumereno oduševljavanje te vrste, pa sam neki put bivao čak primoran da neutešno preklinjanje razumnim rečima umirujem.

Prezrivo odbijam da se s moralom u ruci obaram na prohtev jedan koji mi u mome slučaju nerazumljiv nije bio. Radije bih sa latincem onim rekao da mi ništa ljudsko strano nije. A što se istorije ličnog moga ljubavnog vaspitanja tiče, neka uza sve što sam dosad rekao s pristojnošću bude rečeno i ovo.

Među svim vrstama ljudi što ih je veliki grad nudio posmatranju mome, jedna naročita i posebna vrsta, čije samo prisustvo u građanskom svetu mašti ne malo hrane pruža, morala je prevashodno privući na se pažnju mladića koji se obrazovao. Beše to ona specija stanovništva ženskog pola koja, pod imenom javnih žena ili bludnica, prostije i bednica, ili, u tonu podignutom, Venerinih sveštenica, nimfa i frinija, u ograđenim kućama zajedno stanujući ili po određenim se ulicama noću šecući, sa odobrenjem se ili prećutnim pristankom vlasti potrebitom i u isti mah siromašnom muškom svetu za intimne poslove prodaje. Vazda mi se činilo da je ta institucija, viđena onako kao što bi, po meni, sve stvari gledati trebalo, to jest pogledom svežim i navikom nespутanim: da ta institucija, elem, štrči u našem civilizovanom veku kao u boji izrazit i

uzbudljiv zaostatak iz jarkijih epoha, i samo postojanje njezino uvek je delovalo na mene animirajući i usrećujući me. Da posećujem one naročite kuće, bio sam sprečen velikim svojim siromaštvom. Koliko god sam hteo, međutim, imao sam prilike da na ulici i u noćnim osvežavajućim lokalima posvetim studij svoj ovim primamljivim stvorenjima, a interesovanje ovo nije ostalo jednostrano, nego, ako sam igde pobuđivao simpatije i pažnju, behu to ove hitre ptice noćne, pa nije trebalo dugo da se, bez obzira na neprestanu uzdržljivost moju, sa nekima od njih uspostave lični odnosi.

Mrtvačkim pticama naziva narod onu sitnu vrstu ćukova ili sova, koje, priča se, naleću noću na prozorska okna samrtnika pa uzvikom: „Hajde, hoćemo li!“ mame napolje plašljivu dušu. Nije li čudo zar što se i ozloglašene devojke one služe tim rečima kada, šeckajući se ispod uličnih svetiljki, drsko i krišom pozivaju muškarce na uživanje i slast? Neke su pretile kao sultanije i stegnute crnim atlasom od koga belina praha na gojaznim im licima avetinjski odudara; a druge su opet mršave kao sasušene. Udešene su drećeći, sračunato na dejstvo u polutami noćnih ulica. Kao malina rumena, gore jednima usta na krečnom licu, dok su druge namazale obraze masnim ružičnim mirisom. Obrve su im oštre i jasno izvijene, oči, ugljem produžene i po ivici donjeg kapka crnilom prevučene, imaju usled uštrcanih droga često natprirodan neki sjaj. Lažni briljanti blistaju im se u ušima, veliki perima zakićeni šeširi klate im se na glavi, a u ruci sve nose torbicu, nazvanu ridikil ili pompadura, u kojoj čuvaju nešto pribora za toaletu, masnu crvenu kredu i puder, kao i izvesna preventivna sredstva. Tako, dotičući ti ruku svojom rukom, prolaze trotoarom pored tebe; njihove oči, u kojima se presijava svetlost uličnih svetiljki, motre te iz uglova, usta su im grčevito razvučena u vreo i nepristojan osmeh, i dok ti brzo i zabašurujući dobacuju zov mrtvačke ptice, mahnuvši glavom u stranu, pokazuju ti put u primamljivu neku neizvesnost, baš kao da onoga koji hrabrosti smogne pa za znakom, za uzvikom

pođe, tamo negde neverovatno jedno, nikad neokušano i bezgranično zadovoljstvo očekuje.

Često li sam, bože, i pažljivo motrio izdaleka tu kratku tajnu scenu, pa viđao i to kako joj dobro obučena gospoda bilo ravnodušno odolevaju, ili se pak upuštaju u pregovore, i onda, ako bi oni doveli do sporazuma, hitrim korakom nestaju u društvu svojih bestidnih ženskih vodiča. Jer meni samom nisu ta bića pristupala u tom smislu, pošto im siromaško odelo moje, ako bih im ja mušterija bio, nije obećavalo nikakvu praktičnu korist. Ali zato sam ubrzo počeo uživati njihovu privatnu i neposlovnu naklonost, pa ako se ja, svestan ekonomske slabosti svoje, njima približiti usuđivao nisam, ne retko bi se dešavalo da su me one same, pošto bi radoznalo i sa simpatijom osmotrile ličnost moju, na srdačan način oslovljavale, drugarski me pitale šta radim i kuda idem (na šta bih ja onako usput odgovarao da sam naišao u Frankfurt da mi vreme prođe), i u toku kratkog ćaskanja što bi se, u kapijama i kućnim ulazima, zapodevalo između mene i kakve grupe tih drećećih stvorenja, na različit način i na dijalektu grubom, prostom, davale izraza dopadanju koje sam im ja ulivao. Ovakva bića, primećujem usput, ne bi trebalo da govore. Nemo se smeškajući, gledajući i znake dajući, ona vrede; no čim progovore, izlažu se velikoj opasnosti da nas otrezne i nimbus svoj izgube. Jer reč je neprijatelj sveg što je tajanstveno i nemilostivi prokazivač svega običnog.

No inače, prijateljsko moje ophođenje s njima ne beše lišno izvesne draži opasnosti, i to ovako. Onaj naime ko čežnji i prohtevu ljudskom po zanatu svome služi i od njih živi, nije zbog toga ni na koji način neosetljiv baš za tu prirodu ljudskoj duboko usađenu slabost; jer ne bi se on tako do kraja posvećivao nezi njihovoj, njihovu buđenju i zadovoljenju, niti bi se u njih tako dobro razumevao, da one u njemu nisu naročito žive, štaviše, da on sam, što se njega lično tiče, nije pravi izdanak njihov. Otud biva da, kao što se zna, devojke one, sem mno-

gobrojnih ljubavnika kojima se poslovno posvećuju, većinom imaju još po jednog dragana ili domaćeg ljubavnika koji, potičući iz iste niske sfere, život svoj isto onako planski na njihovoj ličnoj nadi u sreću zasniva, kao što one to čine na nadi svih drugih. Jer ti ljudi, nepromišljeni i nasilju skloni subjekti ponajviše, pružajući ovim devojkama uživanja vanposlovnih nežnosti, nadzirući im i u redu održavajući posao i izvesnu im vitešku zaštitu pružajući, načine im se potpuno gospodarima i gazdama, uzimaju im najveći deo zarade i postupaju s njima, ako ih suma ne zadovolji, s velikom strogošću, što devojke međutim podnose drage volje. Vlasti su neprijatelji tog zanata i progone ga neprestano. Zato sam se ja prilikom onih razgovora izlagao dvostrukoj opasnosti: prvo, da me vlasti smatraju jednim od ovih prostih kavalira i tako mi priđu; a drugo, da izazovem ljubomoru tih tirana i upoznam se s njihovim noževima, kojih se oni laćaju za svaku sitnicu. Otud je trebalo biti oprezan i voditi računa o obe strane, pa ako je više no jedna od devojaka jasno pokazala kako joj nije mrsko da u zajednici sa mnom zaboravi jednom malo na suvi posao, isprečavala se pred tim dugo ona dvostruka opreznost, sve dok se u jednom naročitem slučaju nije ispostavilo da je, težom polovinom bar, srećno uklonjena.

Jedne večeri elem — bio sam se s naročitim uživanjem i prilježnošću posvetio studiju gradskog života, i noć beše veoma poodmakla — odmarao sam se, klonuo i u isti mah oduševljen od lutanja, uz čašu punča u jednoj kavani srednjeg ranga. Ulicama je vitlao ljut vetar, a kiša, izmešana sa snegom, bez prestanka je curila, zbog čega sam oklevao da pođem u priličnu udaljeno svoje skrovište; no i ovo pribežište moje nalazilo se u neurednom stanju: već su jedan deo stolica bili poslagali na stolove, čistačice su mokrim krpama brisale prljavi pod, posluga se na sve strane protezala u mrzovoljnom poludremežu, iako sam ja ipak još ostajao, razlog je tome bio

uglavnom što sam se toga dana teže no inače odlučivao da u dubokome snu potražim sklonište od prizora i slika sveta.

Pusto je bilo u sali. Kraj jednog zida spavao je nekakav čovek nalik na džambasa, nagnut na sto, s licem na svome kožnom ćemeru. Preko od njega, dva starca u naočarima, koji su verovatno patili od nesanice, sa savršenim su ćutanjem igrali domina. Ali nedaleko od mene, udaljena svega dva stola, sedela je pokraj čašice zelenog likera usamljena jedna gospođica, na prvi pogled jedna od onih, koju ja međutim dotle još nisam bio sreo, i nas dvoje pogledali smo se sa uzajamnim interesovanjem.

Imala je neobičan izgled tuđinke: jer ispod crvene vunene kape, navučene u stranu, visila joj je ravna upola podsečena kosa i delimično joj padala na obraze, koji su usled jako isturenih jagodica dolazili lako upali. Nos joj je bio pisav, usta velika i crveno namazana, oči njezine, kose, sa spoljašnjim uglovima na više postavljenim, činile su se kao bez pogleda i behu neodređene boje, sasvim naročito i ne kao kod drugog sveta. Pored crvene kape nosila je kratak kaput boje kanarinčeva perja, pod kojim su se oskudno no ipak vitko ocrtavali ne mnogo razvijeni oblici trupa, a jasno sam video da su joj noge duge, kao u ždrebeta, što je uvek godilo mome ukusu. Njena šaka, dok je prinosila usnama zeleni liker, pokazivala je prste što su se napred širili i naviše izvijali, i činilo se odnekud da je topla, ne znam zašto — može biti zato što su joj žile na nadlanici krupno iskakale. Uz to, ta je nepoznata imala običaj da miče donjom usnom napred i nazad, tarući njome gornju.

Sa njom sam dakle izmenjivao poglede, mada se po njezinim kosim, nejasnim očima nije moglo određeno znati kuda gledaju, i naposljetku, pošto smo se neko vreme tako merili, ja ne bez mladalačke zbunjenosti primetih kako mi ona daje znak, onim u stranu upravljenim pokretom, u ljubavno-neodređeno, kojim esnaf njezin propraća zov ćuka noćnog. S

pantomimičkom namerom, ja postavu svojih džepova izvrnuh na naličje; no ona odgovori odmahujući odrečno glavom, što je značilo neka se ne brinem što ništa nemam, te ponovi znak, i pošto je novac za liker odbrojala i ostavila ga na mermernoj ploči, ustade pa meko koračajući pođe ka izlazu.

Pošao sam za njom ne oklevajući. Kašast sneg prljao je trotoar, kiša je šibala u kosim bičevima, a krupne, bezoblične pahuljice, koje u nju behu pomešane, kao meke, vlažne životinje, hvatale su mi se po ramenima, licu i rukavima. Otud sam bio zadovoljan što je nepoznata moje nevesta zaustavila jedan fijaker koji je klimatajući se prolazio ulicom. Napuklim glasom reče ona kočijašu gde stanuje, neku nepoznatu mi ulicu, pa uđe u kola, a i ja, zatvarajući za sobom rasklimana vrata, spustih se na pohabane jastuke pored nje.

Tek tad, pošto se noćni fijaker kasom ponovo počeo kotrljati, zapodenu se naš razgovor — koji se iz pristojnosti ustežem uklopiti ovde, pošto sam dovoljno pravičan e da bih uvideo da suvišna sloboda njegova javnosti namenjenim proizvodima pera ne dolikuje. Bio je lišen uvoda, taj razgovor, lišen svakog okolišenja i učtivosti; od samog početka i u potpunosti beše sazdan od bezuslovne, nesputane i oslobođene neodgovornosti, koja inače nastupa samo u snu, kad se naše ja nalazi u društvu sa senkama bez pravog sopstvenog života, sa proizvodima sama sebe, kakav se, međutim, u životu budnom, u kome se telo i krv suočavaju stvarno odvojeni, desiti u stvari ne može. Ovde se desio, i ja spremno priznajem da sam u dnu duše bio privučen zanosnom neobičnošću zbivanja. Nismo bili sami pa ipak manje no dvoje; jer ako se između dvoje inače smesta stvara stanje društveno i određeno, ovde o tome reči nije moglo biti. Prisno stvorenje stavilo je svoju nogu preko moje na način kao da prekršta svoje sopstvene noge; sve što je govorila i činila bilo je čudesno neuzdržano, smelo i nesputano, kao što su ono misli u samoći, a ja sam sa radosnom lakomčinom činio isto što i ona.

Kratko rečeno, dodiri i razgovor naš davali su izraza živom dopadanju koje smo smesta osetili jedno prema drugom, kao i ispitivanju, istraživanju i raščlanjavanju tog dopadanja, a isto tako i sporazumu da ga na svaki način negujemo, razvijamo i iskoristimo. Sa svoje strane, saputnica je na moj račun izrekla mnoge pohvale koje su me izdaleka podsećale na izvesne izjave onog mudrog klerika, duhovnog savetnika iz zavičaja; samo što su njezine imale u isti mah opštiji i odlučniji karakter. Jer na prvi pogled, tako me je ona uveravala, ko je iskusan, videće da sam ja sazdan i obeležen za ljubavne poslove, da ću i sebi i svetu pričiniti mnogo radosti i uživanja ako se tako preciznom pozivu odazovem i život svoj potpuno na tome zasnujem. A ona hoće da mi bude učitelj i da me na temeljito učenje primi; jer, reče, jasno je da je darovitosti mojoj još potrebna pomoć iskusne ruke... To sam razumeo iz njezinih reči, ali samo otprilike, jer, u skladu sa njezinim stranim izgledom, ona je govorila rđavo i pogrešno, nije u stvari nemački uopšte znala, tako da su joj reči i izreke često bile sasvim izokrenute i neobično zapadale u besmislicu, što je vrlo povećavalo sneni karakter našeg sastanka. Naročito međutim i osobito treba zapamtiti da je njezino ponašanje bilo lišeno svake lakomislene veselosti; nego je ona u svim okolnostima — a kako li su čudnovate bivale neki put te okolnosti — ostajala ozbiljna, strogo, skoro mračno — tad, isto kao i za sve vreme našeg zajedničkog života.

Pošto su se kola posle dugog kloparanja konačno zaustavila, mi izađosmo, i moja prijateljica isplati kočijaša. Zatim se stadosmo penjati po nekom mračnom i hladnom stepenišnom grotlu u kom je zaudaralo na dim od lampi, pa mi vođ moj otvori svoju sobu smeštenu na samim stepenicama. U njoj je opet odjednom bilo vrlo toplo: miris preterano založene gvozdene peći mešao se sa gustim i cvetnim mirisima sredstava za ulepšavanje, a iz zapaljene sijalice udarala je prigušena tamnocrvena svetlost. Izvesna raskoš bila je svud oko mene, jer

na stolićima zastrtim plišanim čaršavima stajali su u bojenim vazama buketi, sastavljeni od palmovih grančica, papirnog cveća i paunovog perja; po podu ležahu meka krzna; natkrivena postelja zavešena crvenom vunenom tkaninom sa zlatnim gajtanima, a u ogledalima vladaše veliko obilje, jer ih je bilo čak i na mestima gde se obično i ne traže: u nebu povrh postelje i na zidu po strani. — No kako smo mi žudeli za tim da jedno drugo upoznamo sasvim, pristupismo smesta poslu, i ja ostadoh kod nje do sledećeg jutra.

Rozsa, tako je bilo ime moje partnerke, bila je rodom iz Mađarske, no porekla neizvesna; jer mati je njezina u nekom putujućem cirkusu skakala kroz обруče prevučene svilenom hartijom, a ko joj je otac, beše potpuno nepoznato. Rano je pokazala najveću naklonost prema bezgraničnoj *galanteriji*, pa je, još mlada, no ne bez svoga pristanka, odvučena u jednu javnu kuću u Budimpešti, gde je provela nekoliko godina kao glavna privlačnost ustanove. Ali neki trgovac iz Beča, koji je mislio da bez nje živeti ne može, izvukao ju je bio iz onog zverinjaka, služeći se pri tom velikim lukavstvom, pa čak i pomoću nekog Saveza za borbu protiv trgovine belim robljem, i doveo je sebi u stan. Postariji već i sklon kapljici, preterano se predao uživanju u njojzi i neočekivano preminuo u njezinu zagrljaju, tako da je Rozsa postala udovica. Od veštine svoje živela je naizmenično u nekoliko gradova, a nedavno se bila nastanila u Frankfurtu, gde je, pošto joj sama zarada od podavanja nikako nije bila dosta niti je zadovoljavala, stupila u čvrstu vezu sa jednim čovekom koji je — kasapski kalfa po osnovnom zanimanju, ali pun smelog elana i goropadne muškosti — izabrao bio za poziv podvođenje, učenjivanje i svakojake druge podvale, i nametnuo se gospodarem Rozsi, čiji su poslovi činili glavni izvor njegovih prihoda. Međutim, odsutan iz tamničkih razloga, zbog nekakvog krvoprolića, morao ju je na duže vreme prepustiti samu sebi, a ona, pošto nije htela da se odrekne svoje lične sreće,

baci oko na mene, te tihog, još neobrazovanog mladića izabere za saputnika srca svog.

Ovu mi je pričicu ispričala jednom u dokolici, a ja sam joj za uzvrat ukratko ispričao svoj dotadašnji život. Uostalom, do reči i pričanja dolazilo je u opštenju našem, sad a i posle, retko, jer se ono svodilo na stvarna uputstva i dogovore, kao i na kratke uzvike bodrenja, koji su poticali iz vokabulara najranije Rozsine mladosti, to jest iz jezičke oblasti cirkuskog manježa. Ako bismo se u razgovor upustili šire, bilo je to samo da bismo jedno drugo uzajamno pohvalili, jer ono što smo prilikom prvog ispitivanja jedno drugom obećali, ispunilo se bilo u najvećoj meri, i moja me je učiteljica sa svoje strane naročito mnogo puta i bez pitanja uveravala da spretnost moja i ljubavni moji kvaliteti nadmašuju i najlepše slutnje njezine.

Na ovom sam mestu, ozbiljni čitaocē, u sličnom položaju kao i ranije već jednom u spisu ovom, onde gde sam pričao o izvesnim ranim i srećnim zahvatima u slasti životne, dodavši opomenu da se delo nikako ne zamenjuje sa imenom svojim i da se ono što je u životu izuzetno i posebno ne likvidira površno rečju što na nj žig prostote udara. Jer kad budem napisao da sam u toku nekoliko meseci, sve do odlaska svog iz Frankfurta, bio u prisnim vezama sa Rozsom, često boravio kod nje, pa i na ulici krišom nadzirao uspehe i pobeđe koje je postizala kosim svojim, neodređenim očima, veštinom kojom je trljala donju usnu, da sam neki put čak i sakriven prisustvo-vao kad bi primala kod sebe mušterije i platiše (kojom prilikom mi je malo povoda za ljubomoru pružala), pa nisam odbijao ni da umereno učestvujem u njezinoj zaradi, mogao bi čovek doći u iskušenje da tadašnjoj egzistenciji mojoj ružno kakvo ime da i da je, ni pet ni šest, pobrka sa egzistencijom onih mračnih kavaljera o kojima je više gore bilo reči. Ko misli da delo izjednačuje, taj neka se takvim jednostavnim postupkom i posluži. Ja pak, što se mene tiče, držim se narodne mudrosti da, kad dvojica isto čine, to isto nije; šta-više,

idem i dalje, pa mislim da udaranje etiketa kao što su „pijanica“ i „kartaš“ ili „razvratnik“, ne samo što ne iscrpljuje pojedinačni slučaj životni, nego ga u određenim uslovima čak ni ozbiljno ne dotiče. Tako ja mislim; drugi neka drukčije sude — o ispovestima, povodom kojih ipak treba uzeti u obzir, da ih dajem od svoje volje i da ih mogu prikrivati koliko god mi je drago.

No ako epizodu ovu obrađujem sa opširnošću koliko god je u skladu sa dobrim tonom, činim to zato što je ona po mome mišljenju bila od odlučnog značenje za obrazovanje moje: ne u tom smislu što je spoljašnju moju spretnost naročito može biti unapredila, civilne navike moje profinila, — za tako što divlji onaj cvet istoka nije nikako bio podesna ličnost. Pa ipak reč „profinjuje“ traži ovde da se stavi, i ja je stavljao ne bih samo kad bih znao kakvu bolju. Jer nema druge reči u jeziku za onu korist koju je priroda moja izvukla iz dodira sa ovom strogom učiteljicom i ljubavnicom čiji su se zahtevi na najozbiljniji način merili sa obdarenošću mojom. I to, pri tom ne treba misliti samo na profinjavanje *u* ljubavi, nego i na profinjavanje *pomoću* ljubavi. Naglaske ove dobro razumeti treba, jer oni ukazuju na razliku i u isti mah na spajanje svrhe i sredstva, pri čemu sredstvo uže jedno i specijalnije, svrha pak mnogo šire značenje ima. Negde sam već ranije u spisu ovoj primetio kako meni, zbog izuzetnih zahteva što ih je život snazi mojoj postavljao, nije bilo dopušteno da se u rastrojavajućem sladostrašću trošim. A eto, za vreme pola godine života, koje je nosilo na sebi ime malo artikulisane ali smeje Rozse, ja sam činio baš to, — samo što pokudni izraz „rastrojavajući“ potiče iz sanitetskog rečnika, a primena njegova u izvesnim distingviranim slučajevima veoma je dvosmislena. Jer ono što rastrojava, to je ono što nas sastrojava i što nas, ako se izvesni preduslovi prihvate kao dati, čini sposobnim za poduhvate i za naslađivanje drugih koje nesastrojena ličnost izvesti ne može. Ne malo se ponosim tim što sam izmislio reč „sastrojenost“,

kojom usput i iznenada obogaćujem rečnik, da bih je svesno suprotstavio često negativnom izrazu „rastrojavajući“. Jer ja sam do dna sistema svoga svestan da sve ono što sam u životu svome izveo ne bih mogao izvesti sa toliko finoće i elegancije da opasnu ljubavnu školu Rozsinu prošao nisam.

GLAVA SEDMA

A onda, kad je o Miholjdanu jesen stala da skida lišće po drvećem zasađenim ulicama, beše za mene stigao trenutak da stupim na mesto pripremljeno mi međunarodnim vezama kuma mog Schimmelpreestera, te lepog jednog jutra, posle ljubaznog rastanka sa majkom, čiji su poslovi u pansionu, uz pomoć jedne služavke, jedne radne snage više, počeli teći sa skromnim uspehom, ponesoše hitri točkovi mladića i malo sirotinje njegove, spakovane u koferčetu, prema novom cilju života mu — ničem manjem no prestonici francuskoj.

Jurili su, kloparali i lupali, ti točkovi, ispod jednog vagona treće klase, sastavljena od više spojenih odeljaka, sa žutim drvenim klupama, po kojima je izvestan neravnomerno raspoređen broj do očajanja beznačajnih saputnika nikakvog soja i porekla celog se dana širio, hrkao, mljackao, pričao i u karte udarao. Još mi je najbliže srcu bila nekolicina dece od dve do četiri godine, mada su ona s vremena na vreme cmizdrila, pa i derala se. Ja sam iz fišeka vadio jeftine bombone što mi ih je majka spakovala na put, i davao im ih; jer uvek sam voleo da dajem, i mnogo sam dobro delo učinio s blagom što je iz ruku bogataša prešlo u moje. A ti mališani po nekoliko puta su mi se posle batrgajući vraćali, hvatali se za mene lepljivim rukama i nešto mi tepali, a ja sam im, što ih je, čudnovato, vrlo radovalo, isto tako odgovarao. Time sam kod odraslih, uprkos sveg svog uzdržavanja prema njima, zaradio poneki blagona-

klon pogled — mada mi do toga nije bilo stalo. Štaviše, ovo me je putovanje ponovo naučilo da što su duša i osećanje osetljiviji za lepotu čoveka, utoliko ih u dublje nezadovoljstvo baca pogled na ološ ljudski. Vrlo dobro znam da taj svet ništa nije kriv zbog ružnoće svoje; da on ima sitne radosti i teške brige svoje, da ukratko, kao i sva stvorenja, voli, pati i muku životnu muči. Sa moralnog stanovišta, svak od njih nesumnjivo ima prava na saučešće. Međutim, smisao za lepotu, koji je priroda stavila u mene, željan koliko i osetljiv, primorava me da se od njih okrenem. Podnošljivi su oni samo u prvom dobu životnom, kao ona sitna deca koju sam čašćavao i, govoreći na njihov način, srdačno ih zasmehavao, plaćajući tako obol svoj čovekoljublju.

Reći ću usput uostalom, unekoliko i da bih umirio čitaoce, da je to sad za vazda bilo poslednji put što sam putovao trećom klasom, kao saputnik rugobe. Ono što se sudbinom naziva a što smo u osnovi sami mi, našlo je ubrzo, delujući po zakonima nepoznatim ali nepogrešnim, sredstava i puteva kojima je sprečilo da se to dogodi ikada više.

Putna moja karta bila je, razume se, u najboljem redu, i ja sam na naročit način uživao u tom što je tako bez pogovora bila u redu — što sam, prema tome, i sâm ja bio tako bez pogovora u redu i što su vredni, u grube šinjele obučeni kondukteri, koji su u toku dana stizali do mene u drvenom uglu mom, kartu pregledali i kleštima je svojim bušili, vazda mi je vraćali sa nemim službenim zadovoljstvom. Nemo, istina, i bez izraza, to jest: sa izrazom skoro zamrle i na afektaciju čak nalik ravnodušnosti, zbog koje se onda opet u meni javljala misao o udaljenosti koja isključuje svaku radoznalost a sa kojom bližnji naš, naročito ako je u službi, misli da blišnjemu treba da priđe. Onaj čestiti čovek što je bušio moju legitimnu kartu zarađivao je na taj način za život; negde, bilo gde, čekao ga je dom, burma mu je bila na prstu, imao je ženu i decu. Ali ja sam se morao činiti kao da mi je misao na ljudske njegove

okolnosti potpuno daleka, i svako raspitivanje o njima, koje bi pokazalo da ja ne gledam na njega kao na službeni marionetu, bilo bi u najvećoj meri neumesno. I obratno, i ja sam imao naročitu svoju pozadinu životnu, o kojoj je on mogao da se pita i mene da pita, a što na nj delom nije spadalo, delom pak bilo ispod njegova dostojanstva. Sve što se njega ticalo s obzirom na moju takođe marionetsku putničku ličnost, bilo je da li je putna karta moja ispravna, a šta će biti sa mnom kad ta karta istekne i kad mi oduzeta bude, preko toga je on ravno-dušno pogledom imao da pređe.

Nečeg čudnovatog neprirodnog i u stvari izveštačenog ima u tom držanju, mada se priznati mora da bi neprestano i na sve strane i suviše daleko vodilo kad bi se od toga odstupalo, štaviše, da su već mala prekoračenja ponajviše stvarala zabunu. Stvarno, pred večer, jedan od činovnika, sa fenjerom za pojasom vratio mi je kartu poduže me zagledavši i osmehnuvši se, osmehom upućenim očigledno mojoj mladosti.

„U Pariz?“ upita on, mada je cilj puta moga bio potpuno jasan.

„Da, gospodine inspektore,“ odgovorio sam ja i srdačno mu klimnuo glavom. „Onamo put me nosi.“

„A šta ćete tamo?“ odlučio se on da pita dalje.

„Hja, da vam pravo kažem,“ odgovorih ja, „na osnovu preporuka treba da stupim onde na posao u hotelskoj struci.“

„Pazi, pazi!“ reče on. „Pa mnogo sreće!“

„I vama mnogo sreće, gospodine viši kontroloru,“ odvratioh ja. „I molim vas, pozdravite ženu i decu!“

„A hvala — o gle!“ nasmeja se on zbunjeno, neobično spajajući reči, i pohita da prođe, ali se pri tom spotače i zanesese, mada na podu ništa nije bilo; toliko ga je ljudska bliskost izbacila iz koloseka.

A i na pograničnoj stanici, na kojoj smo svi imali da napustimo voz zajedno sa prtljagom, prilikom carinskog pregleda, dakle, ili revizije, ja sam se osećao vrlo raspoložen, lak i čista

srca, pošto u koferčetu mome stvarno nije bilo ničega što bi mi valjalo sakrivati od očiju pregledača; pa ni to što sam bio primoran da vrlo dugo čekam (pošto činovnici, razumljivo, daju otmenim putnicima prednost pred nevažnim, čije stvari zatim u toliko temeljitije izvlače i preturaju) nije uspjelo da pomuti vedrinu mog raspoloženja. No i ja, isto tako, stigavši do onoga pred kim sam najzad mogao da raširim siromaški svoj prtljag, i koji u prvi mah kao da beše naumio da pregleda svaku košulju i svaku čarapu posepce, ne bi li iz njih istresao što zabranjeno, smesta sam počeo da pričam i vezem, čime sam ga pridobio i sprečio ga da sve detaljno pregleda. Jer Francuzi vole i poštuju govor — s punim pravom! Nije li, najzad, govor ono što čoveka razlikuje od životinje i jamačno nije besmislena pretpostavka da se čovek utoliko više udaljio od životinje ukoliko bolje govori — i to francuski. Jer ova nacija smatra da je francuski jezik jezik čoveka, isto onako kao što zamišljam da je prijatni mali svet starih Grka svoj idiom smatrao za jedino ljudski način izražavanja, a sve drugo da je varvarsko blejanje i blebetanje — mišljenje koje je ostali svet manje ili više prihvatio, budući da je grčki bar, kao mi danas francuski, smatrao za najfiniji.

„*Bonsoir, monsieur le commissaire!*“¹ pozdravio sam ja carinika, sa izvesnim se potmulim otezanjem zadržavajući na poslednjem slogu reči „*commissaire*“. „*Je suis tout à fait à votre disposition avec tout ce que je possède. Voyez en moi un jeune homme très honnête, profondément dévoué à la loi et qui n'a absolument rien à déclarer. Je vous assure que vous n'avez jamais examiné une pièce de bagage plus innocente.*“²

¹ Dobro večer, gospodine komesaru!

² Potpuno vam stojim na raspolaganju sa svim što imam. Gledajte u meni mladića častna i poštena, zakonu duboko odana i koji nema da prijavi apsolutno ništa. Uveravam vas da nikad niste pregledali neviniji komad prtljaga.

„Tiens!” reče on i pobliže me osmotri. „*Vous semblez être un drole de petit bonhomme. Mais vous parlez assez bien. Êtes-vous Français?*“¹

„*Oui et non,*“ odgovorih ja. „*A peu près. A moitié — à demi, vous savez. En tout cas, moi, je suis un admirateur passionné de la France et un adversaire irréconciliable de l’annexion de l’Alsace-Lorraine!*“²

Na njegovom licu javi se izraz za koji bih mogao reći da je bio uzbuđeno ozbiljan.

„*Monsieur,*“ reče on odlučno i svečano, „*je ne vous gêne plus longtemps. Fermez votre malle et continuez votre voyage à la capitale du monde avec les bons voeux d’un patriote français!*“³

I dok sam ja zahvaljujući se skupljao ono malo svog donjeg rublja, on je na poklopcu mog kofera već načinio znak kredom. Međutim, prilikom brzog mog ponovnog pakovanja, slučaj htjede da ovaj komad prtljaga izgubi malko nevinosti zbog koje sam ga s pravom pohvalio, pošto u nj upade jedna malenkost više no što je pre toga u njemu bila. Jer pored mene, za limom obloženom ogradom i tezgom za prtljag, iza koje su pregledači obavljali svoju dužnost, neka sredovečna dama u vizonskom krznu i sa čapljinim perjem zakićenim zvonastim šeširom, prilično se uzbuđeno prepirala sa činovnikom koji ju je pregledao i koji je očigledno drukčije no ona mislio o jednom predmetu što joj je pripadao, nekakvim čipkama, koje je držao u ruci. Poviše stvari od lepe njezine putne spreme,

¹ Pazi! — Izgleda da ste vi neki zgodan dečko. Ali vi govorite dosta dobro. Jeste li Francuz?

² I da i ne, — skoro. Upola — napola, znate. U svakom slučaju, ja sam oduševljen obožavalac Francuske i nepomirljiv protivnik aneksije Alsace-Lorraine.

³ Gospodine, neću vas više zadržavati. Zatvorite kofer i nastavite put za prestonicu sveta sa dobrim željama jednog francuskog patriota.

između kojih je činovnik bio izvukao sporne čipke, beše se skoro izmešalo sa mojima, a najbliže im je bila jedna kutijica od safijana, nalik na kutiju za nakit, po obliku skoro kao kocka, i ta kutija neočekivano kliznu u moje koferče, dok je moj prijatelj stavljao na nj svoju overu. To se bilo više desilo no što je bilo učinjeno, a desilo se bilo sasvim između ostalog, usput mi se i lako omakavši, kao, tako reći, produkt dobrog raspoloženja koje u meni beše izazvala rečita moja saglasnost sa zvaničnicima nove zemlje. I stvarno, do kraja puta jedva da sam se i prisećao slučajne tekovine, i u meni se samo sasvim usput javljalo pitanje da li je dama prilikom ponovnog pakovanja svoje spremne primetila da joj nema kutijice ili nije. Uskoro sam o tome imao da saznam nešto više.

I tako je voz moj, posle putovanja koje je s prekidima trajalo dvanaest časova, usporeno ušao u Severnu stanicu, i dok su nosači poslovno sipajući reči, prilazili imućnim putnicima sa obiljem prtljaga, koji su delimično izmenjivali poljupce i grlili se sa prijateljima i srođnicima što su ih čekali; dok su kondukteri isto tako spremno dodavali kroz prozore i vrata ručne torbe i uvijene pledove, usamljeni je mladić, u vrevi i gužvi onoj, tiho sišao iz svoga skrovišta za trećerazredne članove društva, pa, ni od koga neprimećen, s koferčetom svojim u ruci, izašao iz bučnog i uostalom ne mnogo lepog staničnog hola. Napolju na prljavoj ulici (sipila je sitna kiša) poneki bi zar fijakerist podigao prema meni bičalje u znak poziva, budući da sam nosio kofer, dovikujući mi „Eh, da povezem, *mon petit*?¹ ili „*mon vieux*“² ili slično. No čime da platim vožnju? Novca skoro ništa nisam imao, a ako je ona kutijica značila poboljšanje pekunijarnih mojih prilika, njezina sadržina ovde još svakako nije mogla doći do primene. Pored toga, jedva da bi bilo pristojno da se do budućeg svog radnog mesta dove-

¹ Mali moj

² Stari moj

zem u fijakeru. Namera mi je bila da put donde, koji je jamačno imao da se oduži, pređem pešice, te sam se od prolaznika pristojno raspitivao za pravac kojim mi je valjalo ići da bih stigao do Place Vendôme (diskretno, ja niti sam spominjao hotel a ni rue Saint-Honoré) — učinio sam to više puta, no niko od upitanih nije ni usporio korak ni obratio pažnje na moje pitanje. Pa ipak nisam izgledao kao prosjak, jer, pored svega, dobra je moja majka bila nešto potrošila da me za put malo dotera i spremi. Cipele su mi bile nedavno pođonjene i iskrpljene, na sebi sam imao topao gornji kaput s poprečnim džepovima, uza nj sam nosio lepu sportsku kapu ispod koje mi je bujno ispadala plava kosa. No mlad dečko koji ne uzima nosača, nego sâm vuče ulicom prtljag i ne izgleda dovoljno mogućan da se poveže fijakerom, pitomcima naše civilizacije nije dostojan pogleda ni reči, ili tačnije: nekakav strah uzdržava ih da imaju s njim ma i najmanja posla; jer on je sumnjiv da ima jednu uznemirujuću osobinu, to jest da je siromašan, a uz to i još koješta gore, i zbog toga društvo smatra za najpametnije da kao slepo pređe pogledom preko takvog neuspelog proizvoda svoga poretka. „Sirotinja“, kaže se zar, „nije greh“, ali se tako samo kaže. Jer imućnima ona je u najvećoj meri neprijatna, upola ljaga a upola neodređeni jedan prekor, sve u svemu dakle veoma odvratna, i ako se bilo šta s njom započne, to bi moglo odvesti do nemilih daljih posledica.

Ovaj odnos ljudi prema siromaštvu često mi je bolno upadao u oči, pa tako i ovde. Naposletku zaustavih neku staromajku koja je, ne znam zašto ni krošto, gurala jedna stara dečija kolica puna nekakvih posuda; i ona ne samo što mi je pokazala put kojim je trebalo da idem, nego mi je još i opisala mesto gde ću ispasti na jednu autobusku liniju koja je vodila prema onom čuvenome trgu. Mogao sam potrošiti ono malo sua koliko bi me koštala ta vožnja, i zato se obradovah obaveštenju. No dobra starica, što je duže posmatrala moje lice dok mi je govorila, to više je bezuba svoja usta razvlačila u

ljubazan osmeh, i na kraju me grubom svojom rukom potapša po obrazu, govoreći: „*Dieu vous bénisse, mon enfant!*“¹ Ovaj znak milošte učinio me je više srećnim no toliki drugi koje sam u toku vremena primao od lepše ruke.

Na putnika koji se, dolazeći sa one stanice, uputi njegovim trotoarima, Pariz ni u kom slučaju ne ostavlja utisak koji ushićuje; no razume se, ukoliko se više približujemo splendidnom prostranstvu središnjog dela, njegova raskoš i divota rastu, i ja sam, ako i ne s plašnjom, koju sam muški savladavao, ono ipak s iznenađenjem i strahopoštovanjem dopadanja prepunim, držeći koferče na krilu, gledao napolje u plameno presijavanje tih avenija i trgova, na gužvu njihovih kola, stisku prolaznika, na te dućane što blistajući se nude sve i sva, primamljive kafe restorane, fasade pozorišta sa belom svetlošću električnih i gasnih lampi koje zasenjuju oči, dok je kondukter izvikivao njihova imena koja sam tako često, nežno izgovorena, slušao iz usta jasnog oca svog, kao „Place de la Bourse“, „Rue du Quatry Septembre“, „Boulevard des Capucines“, „Place de l’Opéra“ i druga.

Buka, proparana uzvicima prodavaca novina, bila je zaglušna, svetlost je omamljivala. Pred café-ima pod zaklonom markize, sedeli su za malim stolovima ljudi u šeširima i kaputima, i kao sa sedišta u parketu, sa štapom među kolenima, posmatrali saobraćaj što se pred njima valjao, dok su između njihovih nogu mračne prilike kupile opuške od cigareta. Oni za njih nisu marili niti im je puzavi njihov posao što smetao. Očigledno su ih držali za stalnu i dopuštenu instituciju civilizacije i uživali su u veseloj vrevi sa osećanjem lične bezbednosti.

Trg opere vezuje sa place Vendôme ponosita rue de la Paix, i tu, pored stuba ukrašena figurom moćnoga cara, izašao sam iz kola, da bih se pešice uputio od pravog svoga cilja, ulice Saint-Honoré, koja, kao što je obrazovanom čoveku poznato,

¹ Bog vas blagoslovio, dete moje!

teče uporedo sa rue de Rivoli. To je bilo lako, i prilično jasno, ispisano slovima dovoljno velikim i svetlim, izdaleka mi je već upalo u oči ime hotela „Saint James and Albany“.

Tamo vladaše kretanje *départs*¹ i dolazaka. Gospoda, penjući se u koferima natovarene fijakere, pružahu napojnice posluži koja im se bila našla pri ruci, dok su drugi momci unosili u hotel istovareni prtljag novodošavših gostiju. Sâm sam spreman da na licu čitaočevu izazovem osmeh, priznavši da me je hvatao kao lak strah od smeće namere da stupim u tu pretencioznu i skupu kuću na veoma otmenom mestu. Ali, zar se pravo i dužnost nisu spajali da me ohrabre? Zar nisam ja tu bio naručen i namešten, i zar kum moj Schimmelpreester nije bio pobratim vrhovnog gospodara ovoga instituta? Pa ipak mi je skromnost savetovala da se umesto jednim ili drugim od dvaju kružnih staklenih vrata, kroz koja su ulazili putnici, radije poslužim otvorenim prilazom sa strane, koji su upotrebljavali nosači prtljaga. No ovi, za šta god bilo da su me držali, ne pustiše me unutra, te mi ne preostade drugo nego da sa koferčetom svojim uđem u jedna ona raskošna kružna vrata, pri čijem mi je okretanju, na sramotu moju, pomagao još i jedan onde postavljeni paž u gizdavom crvenom kaputiću. „*Dieu vous bénisse, mon enfant!*” rekoh mu ja nehotice, rečima one dobre žene — a on na to pršte u isto onako srdačan smeh kao deca s kojom sam se šalio u vozu.

Nađoh se u raskošnoj jednoj prostranoj sali sa porfirnim stubovima i galerijom koja je tekla unaokolo u visini *entresola*,² gde se svet kretao na sve strane i ljudi obučeni za putovanje, i dame među njima sa drhtavim psićima u krilu, čekajući sedeli u dubokim foteljama koje su stajale na sagovima pored stubova. Jedan livrirani momak htjede, sa neumesnom prilježnošću, da mi uzme koferče iz ruku, no ja to nisam dopustio,

¹ Odlazanje.

² Međusprat, mećanin.

nego okretom na desno prema *conciergeovoj*¹ loži, koju sam lako prepoznao, i gde je jedan gospodin, tupa i hladna pogleda, u kaputu sa zlatnim gajtanima i očigledno naučen na visoke napojnice, davao obaveštenja publici koja se gurala oko lože i s vremena na vreme s distingviranim osmehom pružao sobne ključeve onim hotelskom gostima koji su ih tražili. Dugo sam morao čekati dok nisam ugrabio priliku da ga upitam da li je po njegovu mišljenju Monsieur Stürzli u hotelu, i gde bi mi se mogla ukazati mogućnost da mu se predstavim.

„S Monsieur Stürzlijem hoćete da govorite?“ upita me on sa uvređenim iznenađenjem. „A ko ste vi?“

„Nov nameštenik *établissementsa*,“² odgovorih ja, „s najboljim preporukama za gospodina direktora lično.“

„*Étonnant!*“³ odgovori uobraženi čovek, pa sa podrugljivošću koja me rani do dna duše, dodade:

„Ubeđen sam da se monsieur Stürzli razboleo od nestrpljivosti kako vas već nekoliko sati nema da ga posetite. Možda ćete se potruditi još nekoliko koraka dalje prema *bureau de réception*.“⁴ „Beskonačno vam zahvaljujem, *monsieur le concierge*,“ odgovorih ja. „I neka bi vam i ubuduće bogate napojnice padale sa svih strana, kako biste se što pre mogli povući u privatan život!“

„Idiot!“ čuh ga kako mi viknu iza leđa. No to me nije pogodilo niti me se dotaklo. Ponesoh sam svoj prtljag prema recepciji, koja se, udaljena od conciergeove lože stvarno svega nekoliko koraka, nalazila na istoj strani hola. Ona je bila još više opsednuta no loža. Mnogobrojni putnici zaokupljali su pažnju dvojice gospode koji su onde radili obučeni u stroga salonska odela, raspitivali su se za svoje rezervacije, primali

¹ Portir.

² Uprava.

³ Neobično.

⁴ Recepcija.

brojeve soba koje su im bile dodeljene, ispisivali personalije. Stalo me je mnogo strpljenja dok nisam stigao do stola koji ih je razdvajao; no naposljetku se našдох очи u очи sa jednim od dva gospodina, čovekom još mladim, sa uvrnutim brčićima i *pincenezom*,¹ lica inače tавne, sobne boje.

„Vi želite sobu?“ upita me on, pošto sam skromno sačekao da me on oslovi.

„O ta ne — ne tako, *monsieur le directeur*,“ odgovorih smešeći se. „Ja pripadam kući, ako je već slobodno da tako kažem. Prezime mi je Krull, ime Felix, i ja se prijavljujem da, shodno dogovoru učinjenom između Monsieur Stürzlija i njegovog prijatelja, kuma moga Profesora Schimmelpreestera, stupim ovde na rad. To jest...“

„Idite tamo natrag!“ naredi mi on tiho i brzo. „Pričekajte! Idite *sasvim* natrag!“ I pri tom lako rumenilo popade tavnu njegovu put, i on se nemirno stade obazirati, baš kao da mu nailazak jednog novog, još neuniformisanog nameštenika, njegova pojava kao ljudskog bića, stvara pred publikom najveću nepriliku. Zaista se pogledi nekoliko za tezgom zaposlenih lica radoznalo upraviše na mene. Oni behu prestali da ispunjavaju formulare da bi pogledali u mene.

„*Certainement, monsieur le directeur!*“² odgovorih ja priгушено i povukoh se daleko iza onih što su nailazili za mnom. No nije ih više bilo mnogo, posle nekoliko minuta, jamačno samo za, kratko vreme, pred recepcijom nije bilo nikog.

„No, a vi?“ obrati se u tim okolnostima gospodin sa sobnom puti meni, koji sam stajao daleko.

„*L'employé-volontaire Félix Kroull*,“³ odgovorih ja ne mičući se s mesta; jer, hteo sam ga primorati kako bi me pozvao da priđem.

¹ Cviker.

² Razume se, gospodine direktore.

³ Nameštenik bez plate, volonter, Felix Krul.

„Pa pridite bliže!“ reče on nervozno. „Mislite li zar da ću se dovikivati s vama iz te daljine?“

„Ja sam ovde po vašem naređenju, *monsieur le directeur*“, odvratih ja, približivši se spremno, „i čekao sam samo da mi izdate obratno naređenje.“

„Moje je naređenje“, reče on, „bilo neophodno. Šta tražite vi ovde? Kako se to desilo da jednostavno uđete u hol kao putnik i da se, ni pet ni šest, pomešate s našom clientèleom?“

„Po sto puta molim da me izvinite“, rekoh ja pokorno, „ako je to bila greška. Nije mi bio poznat drugi put nego ovaj frontalni kroz kružna vrata i hol. Ali ja vas uveravam da ne bih prezreo ni najgori, najmračniji, najskriveniji i najviše u strani, da bih stigao pred vas.“

„Kakav je to način govora!“ odvrati on, i njegova tavana put ponovo sa zažari lakim prelivom rumenila. Ta njegova naklonost da lako porumeni sviđala mi se kod njega.

„Izgleda da ste vi“, dodade on, „ili budala ili i suviše inteligentni.“

„Nadam se“, odgovorih ja, „da ću pretpostavljenima brzo dokazati da se moja inteligencija tačno drži određenih granica.“

„Sumnjam veoma“, reče on, „da će vam se za to pružiti prilika. Nije mi poznato trenutno nijedno prazno mesto u štabu naših nameštenika.“

„Ipak uzimam slobodu spomenuti vam“, podsetih ga, „da se povodom mene radi o čvrstom dogovoru između *monsieur le directeur général* i jednog njegovog prijatelja iz mladih dana, koji je mene krstio. Namerno nisam tražio Monsieur Stürzlija, jer znam da on ne gori od nestrpljivosti da me vidi, i ne gajim nikakve iluzije o tome da ću tog gospodina najverovatnije videti mnogo kasnije ili da ga videti uopšte neću. Nego je sve moje nastojanje i sva moja namera bila upravljena u tom smislu, da potražim vas, *monsieur le directeur*, i da isključivo od

vas dobijem uputstva kako i gde i na kojoj ću vrsti dužnosti moći biti od koristi *établissementu*.

„*Mon Dieu, mon Dieu!*“¹ čuh ga kako gundđa, dok je ipak sa jedne police na zidu skinuo debelu jednu knjigu pa je, nekoliko puta ovlaživši ustima dva srednja prsta desne ruke, ljutito počeo listati. Pošto je negde zastao, on mi reče:

„U svakom slučaju, sad se smesta gubite odavde i povucite se na mesto koje vam priliči više no ovo! Vaše nameštenje je predviđeno, to je tačno —“

„A to je glavna stvar,“ primetih ja.

„*Mais oui, mais oui!*“² — Bob,“ okrete se on nazad prema jednom od momčića *chasseurs*,³ koji je, s rukama na kolenima i čekajući da mu se bilo što naredi, sedeo na klupi u pozadini bureaua, pokažite ovom ovde *dortoir des employés*⁴ broj četiri na gornjem spratu! Uzmite *élévateur de bagage!*⁵ Pozvaćemo vas sutra ujutro,“ dobaci mi on još. „Idite!“

Pegavi dečko, očigledno Englez, pođe sa mnom.

„Ponesite mi malo kofer,“ rekoh mu ja usput. „Uveravam vas da su mi već obe ruke otpale od njega.“

„Šta ćete mi za to dati?“ upita me on na razvučenom francuskom jeziku.

„Ja nemam ništa.“

„Onda ću ga uzeti i tako. Ne treba da se radujete *dortoir* broj četiri! Vrlo je rđav. Svi smo ovde smešteni vrlo loše.

I hrana je loša, isto kao i plata. Ali na *strike*⁶ se ne može ni misliti. Ima ih i suviše koji su spremni da stupe na naša mesta.

¹ Bože moj, bože moj.

² Dabome, dabome.

³ Trčkaralo.

⁴ Spavaonica za posluđu.

⁵ Lift za prtljag.

⁶ Štrajk.

Čitavu bi tu pljačkašku kućerinu trebalo spaliti. Ja sam, treba da znate, anarhist, *voilà ce que je suis*.“¹

Bio je to zgodan dečko, još kao dete. Zajedno smo se teretnim liftom popeli do petog sprata, na mansardu, i tamo mi on ponovo dade kofer, pokaza mi jedna vrata u hodniku koji je bio slabo osvetljen i bez prostirača, i požele mi *bonne chance*.²

Natpis na vratima pokazivao je da sam na mestu. Opreznosti radi, ja pokucah, ali odgovora nije bilo, i mada je bilo prošlo deset časova, spavaonica beše još potpuno u mraku i prazna. Izgled njezin, kad sam zapalio električnu sijalicu koja je sama i gola visila sa tavanice, zaista je izazivao malo zadovoljstva. Osam kreveta sa sivim guberima i niskim, vidljivo već duže vremena nepranim jastucima, behu poređani kao u brodskim kabinama dva po dva jedan iznad drugog s obe strane zida, a između njih, do visine gornjeg ležišta, behu pored zida otvoreni rafovi na kojima su stajali koferi stanara. Inače u sobi, čiji je jedini prozor izlazio izgleda na svetlarnik, nije bilo nikakve udobnosti, a nije za nju bilo ni mesta jer joj je širina bila daleko manja od dužine, tako da je u sredini ostajalo malo mogućnosti za kretanje. Odelo se preko noći po svoj prilici ostavljalo kraj nogu na krevetu ili na koferu u rafu.

No, pomislih, nisi se baš morao toliko truditi da ne odeš u kasarnu, jer spartanskije od ove sobe ne bi ti ni u njoj bilo, verovatno čak i nešto lepše. Ali na ružama i onako već odavno nisam ležao — već otkako je ispario veseli moj roditeljski dom, a osim toga, znao sam da ličnost i okolnosti posle nekog vremena stupaju u izvesnu podnošljivu saglasnost, štaviše, da okolnosti, ma koliko isprva i bile oštre, za srećnije prirode ipak imaju izvesnu savitljivost koja ne počiva isključivo na navici. Isti odnosi nisu svakome isti, i ono što je opšte dato, rekao bih, podložno je u vrlo velikoj meri modifikaciji pomoću ličnog.

¹ Eto šta sam.

² Dobra sreća.

Neka se oprostí ova digresija glavi raspoloženoj da se, eto tako, upušta u opšte razmišljanje o svetu, koju na posmatranje života podstíču ne toliko njegove ružne i brutalne, koliko nežne i ljupke strane. — Jedan raf bio je prazan, i ja po tome zakljućih da će i jedan od osam kreveta biti slobodan; samo nisam znao koji — na svoju žalost, jer sam bio umoran od puta i mladost moja beše željna sna, a ipak mi nije preostajalo drugo nego da čekam dok ne dođu sobni drugovi. Neko vreme zabavljao sam se time da pregledam susednu sobu za pranje prema kojoj vrata behu otvorena. U njoj je stajalo pet limenih postolja za umivanje, najprostije vrste, sa podmetaćima od linoleuma, lavorima i bokalima, amperima pored toga i sa strane obešenim ubrusima. Ogledala nije uopšte bilo. Umesto toga, na vratima i po zidovima, uostalom isto kao i u spavaonici, behu, koliko se to moglo, ekserima pričvršćene svakojake iz ilustrovaníh magazina ísećene slike primamljivíh žena. Loše raspoložen, vratíh se u spavaonicu, i, da bih ma šta radio, odlućim se da već sad izvadim iz kofera spavaćicu, no pri tom naiđoh na kutiju od safijana koja je prilikom carinskog pregleda onako neosetno upala u nj, pa, raspoložen zbog ponovnog viđenja, stadoh da je pregledam.

Neću da uzimam u razmatranje nije li radoznalost s obzirom na sadržinu njezinu za sve to vreme vladala u prikriiveníjim oblastima moje duše i nije li misao da izvadim spavaćicu bila samo izgovor da vidim šta u kutijici ima. Držao sam je na krilu sedeći na jednom od donjih kreveta, pa sa odlućnom nadom da me pri tom niko neće smetati, poćeh da je íspitujem. Imala je malu bravu, no ova je bila otključana, te je bila zatvorena samo jednom kvaćicom zakaćenom zametalno okce; ali veoma lepo beše ono što se u njojzi nalazilo, delom zaista zadívljujuće. Odmah odozgo, na pregradi koju je baršunsku njezinu unutrašnjost delila na dvoje, ležao je nakit za vrat i grudi od krupnih u više redi postavljeníh zlatnih topaza u cize-liranom kovu, tako divan kakav još ni u jednom izlogu video

nisam, a kakva u njemu teško i da ima, jer očigledno nije bio moderne izrade, nego je pripadao nekom istorijskom stoleću. Smem reći da je to bio sam pojam raskoši, i slatka, prozirno svetlucava medno zlatna boja kamenja ushitila me je tako iskreno da dugo nisam mogao oka skinuti sa njih, nego sam dugo oklevao da podignem pregradu i pogledam na dno. Ovaj deo bio je dublji od gornjeg i manje ispunjen no ovaj nakitom od topaza. Pa ipak, dražesne stvari pokazaše mi se onde, i svake od njih sećam se još tačno. Uvijena u svetlucavu krpicu, nalazila se onde dugačka niska sitnih briljanata optočenih platinom. Behu tu zatim: veoma lep, srebrnim granama ukrašen češalj od kornjačine kore, posut mnogobrojn timer, mada sitnim briljantima; zlatna grudna pribadača od dva štapića sa kvačicama od platine a odozgo ukrašena safirom veličine graškova zrna opkoljena sa deset briljanata; broš od starog zlata koji je veoma ljupko bio načinjen u obliku korpe sa grožđem; grivna u obliku debelog luka, naniže sve tanjeg, sa otvaračem na pero, takođe od platine i čiju je vrednost povećavao jedan umetnuti biser opkoljen briljantima postavljenim *à jour*,¹ uz to tri ili četiri veoma lepa prstena, od kojih je na jednom bio siv biser sa dva krupna i dva sitna briljanta, na drugom taman, trouglasti rubin, ukrašen takođe briljantima.

Umilne ove stvari uzimao sam u ruku jednu po jednu i posmatrao sam plemeniti njihov sjaj na ordinarnoj svetlosti gole sijalice. No ko da opiše zapanjenost koja me snađe kad sam, zadubljen u ovu zabavu, odjednom začuo neki glas koji je dolazio odozgo i koji suvo reče:

„Ti tu imaš vrlo zgodne stvarčice.“

I inače se čovek oseća posramljen kad misli da ga duže vremena niko ne gleda pa mu se onda odjednom pokaže da nije tako, ali ovde su okolnosti tu neprijatnost još pooštravale. Lako se trgavši, što nisam mogao prikriti, ja se zatim prisilih

¹ Providno, otvoreno i sa druge strane.

da budem potpuno miran, bez žurbe zatvorih kasetu, isto je tako polako ponovo stavih u kofer i ustadoh tek tada, da bih, uzmakavši malo, bacio pogled onamo odakle je dolazio glas. Zaista, u krevetu koji je bio iznad onog gde sam sedeo, ležao je neko i, naslonjen na laktove, gledao dole na mene. Nisam bio sve tačno razgledao da bih ranije primetio nečije prisustvo. Ovaj je valjda ležao onde gore, navukavši ćebe preko glave. Beše to mladić kome ništa ne bi škodilo da se obrije, tako mu je brada bila već crna, sa kosom zamršenom i nakostrešenom od ležanja, sa malim zaliscima i slovenski isečenim očima. Lice mu je bilo grozničavo rumeno, no mada sam video da je verovatno bolestan, ja zbog zbunjenosti i nezadovoljstva nespreno upitah:

„Šta radite vi tamo gore?“

„Ja?“ odgovori on. „Pre bi valjda trebalo ja da upitam kakvim se ti to interesantnim stvarima baviš tamo dole.“

„Molim vas da mi ne govorite ti,“ rekoh razdraženo. „Nije mi poznato da smo rođaci ili može biti prijatelji.“

On se nasmeja i odgovori ne bez razloga:

„Hja, ono što sam video u tebe, već je takvo da nas može učiniti prijateljima. Mamica ti to na put sigurno nije spakovala. Pokaži de ručice, da ti vidim prste koliko su dugački ili koliki ti mogu biti!“

„Ne govorite gluposti!“ rekoh ja. „Jesam li dužan da vam polažem računa o mojoj svojini samo zato što ste bili dovoljno indiskretni da gledate šta radim a da mi to ne kažete? To je vrlo rđav ton —“

„Baš mi ti imaš prava da se buniš,“ odgovori on. „Mani se izmotavanja, nisam ja nikakva dripčina. Uostalom, mogu ti reći da sam sve do maločas spavao. Već dva dana ležim od gripe i gadno me boli glava. I onda se probudim i upitam se, ali još ćutim: čime li se to tamo igra onaj zgodni dečko? Jer

zgodan si, mora se priznati. Gde bi meni dosad bila kuća da imam tvoju njušku!“

„Moja njuška nije nikakav razlog da mi neprestano govorite ti. Ako ne prestanete, neću s vama progovoriti više ni reći.“

„E bože, prinče, mogu ja vama reći i ‚visosti‘ A ipak smo nas dvojica kolege kako mi izgleda. Ti si nov?“

„Jeste, direkcija me je,“ odgovorih mu ja, „uputila ovamo da uzmem krevet koji je slobodan. Sutra ću ovde stupiti u službu.“

„Kao šta?“

„To još nije određeno.“

„Čudno. Ja radim u kuhinji, to jest: u *garde-mangeru* kod hladnih narezaka. — Krevet na kojem si sedeo nije slobodan. Slobodan je sledeći gornji. — Odakle si ti?“

„Stigao sam večeras iz Frankfurta.“

„A ja sam Hrvat,“ reče on nemački. „Iz Zagreba. Tamo sam već radio u jednom restoranu u kuhinji. Ali sam već tri godine u Parizu. Poznaješ li ti Pariz?“

„Šta znači ‚poznaješ‘?“

„Znaš ti to dobro. Mislim, da li znaš gde se te tvoje stvari mogu unovčiti po podnošljivoj ceni.“

„Naći će se.“

„Samo od sebe neće. A nije nimalo pametno, kad se takve stvari nađu, nosati ih dugo uza se. Ako ti dam sigurnu adresu, pristaješ li da podelimo popola?“

„Šta vam pada na pamet, popola! I to svega za jednu adresu!“

„Ali koja je takvom žutokljuncu kao ti potrebna kao parče hleba. Razmisli. Ja ću ti reći, briljantski đerdan —“

Tu nas prekinuše. Vrata su se otvorila pa u sobu uđe nekoćina mladića kojima beše stiglo vreme za odmor: jedan lift-boj u sivoj livreji sa crvenim širitima, dva kurira u plavom, do

vrata zakopčanom koporanu sa dva reda zlatnih dugmeta i zlatnim lampasima na pantalonama, jedan već odrastao mladić u plavo prugastoj bluzi, koji je preko ruke nosio kecelju i po svoj prilici bio zaposlen na kuhinjskim poslovima niže vrste, kao sudopera ili slično. Ne dugo posle njih naiđoše još jedan *chasseur* Bobove vrste, i jedan drugi koji je, sudeći po beloj bluzi koju je nosio uz crne pantalone, bio valjda konobarski šegrt ili aide. Oni stadoše govoriti: „*Merde!*“¹ i, kako je među njima bilo i Nemaca: „*Verflucht noch mal!*“² ili „*Hol's der Geier!*“³ — psovke koje su se jamačno odnosile na njihov za taj dan završeni posao, — viknuše gore bolesniku: „Hej, Stanko, jesi li se danas kako loše osećao?“, zevahu glasnije no što treba i svi smesta počеше da se svlače. Na mene su obraćali vrlo malo pažnje, najviše što mi rekoše: „*Ah, te voilà. Comme nous étions impatiens que la boutique deviendrait complète!*“⁴ Jedan mi potvrdi da je slobodan gornji krevet koji mi je Stanko pokazao. Ja se popeh na nj, smestih kofer u raf pored njega, skidoh se, sedeći na krevetu, i tek što sam glavom dotakao jastuk, utonuh u slatki i duboki san mladosti.

¹ (psovka) Izmet, pogan.

² Proklet bio.

³ Odneo ga đavo,

⁴ A, tu si. Kako smo bili nestrpljivi da se napuni ćumez.

GLAVA OSMA

Nekoliko budilnika skoro u isto vreme ciknu i zazvrja, još u mraku, jer je bilo tek šest sati, a oni koji su se prvi digli iz kreveta, zapališe ponovo sijalicu na tavanici. Samo Stanko nije mario za *reveille*,¹ nego osta da leži. Kako sam od sna bio vrlo osvežen i raspoložen, to mi nije suviše teško pala stiska raščupanih mladića koji su u uskom prolazu kabine zevali, protezali se i svlačili spavačice preko glave. Nisam dopustio da mi raspoloženje pokvari ni prepirka oko pet latora — pet za sedam momaka koji je trebalo da se operu —, bez obzira na to što u bokalima nije bilo dosta vode i što je čas jedan čas drugi morao istrčavati na hodnik go golcijat da sa česme donese novu. A isto sam tako, pošto sam se nasa-punao i splaknuo kao i drugi, dobio već jako mokar peškir kojim se čovek obrisati nije mogao. No zato sam se mogao poslužiti s malo tople vode za brijanje koju su liftboj i kono-barski šegrt zajedno podgrejali na špiritusnoj grejalici, i mogao sam, već sviklim pokretima vodeći brijačicu preko obraza, oko usana i preko brade, zajedno s njima ogledati se u krnjotku od ogledala koje su oni spretno stavljali na prozorsku kvaku.

¹ Ustajanje.

„*Hé, beauté*,“¹ reče mi Stanko kad sam, očesljan i umiven, prešao u spavaonicu da se obučem i da, kao što su svi činili, namestim krevet. „Hans ili Fritz, kako ti je ime?“

„Felix, ako nemate ništa protiv,“ odgovorih ja.

„Može i to. Hoćete li biti tako dobri, Felixe, da mi iz *cantine* donesete šoljicu *café au lait* kad budete gotovi s doručkom? Inače, sve dok u podne ne stigne kakva sluzava čorba, neću dobiti uopšte ništa.“

„Sa zadovoljstvom,“ odgovorih ja. „Učiniću to rado. Prvo ću vam doneti šoljicu kave, a onde ću se brzo vratiti još jednom.“

Rekao sam to iz dva razloga. Prvo, zato što je moj kofer, na uznemirujući način, imao doduše bravu, ali ja nisam imao ključ, a u Stanka poverenja imao nisam nimalo. A drugo, što sam želeo da nastavim s njim jučerašnji razgovor i da pod razumljivim uslovima saznam od njega adresu koju mi je bio ponudio.

U prostranoj *cantine des employés*, u koju se išlo hodnikom, sve dok ne bi prestao, bilo je toplo i prijatno usled mirisa jutarnje kave koju su *cantinier* i njegova vrlo debela i materinskog izgleda žena točili za *buffetom* u šoljice, iz dveju blistavih mašina. Šećer je već stajao u šoljicama, a žena bi dosula mleko i uz svaku šoljicu dala po *brioche*. Tu vladaše velika stiska svakojakog hotelskog osoblja iz raznih *dortoirsa*, među njima i konobara u plavim frakovima sa zlatnom dugmadi. Svi su većinom pili i jeli s nogu, ali je bilo i nekoliko malih stolova. Shodno svome obećanju, ja zamolih ženu materinskog izgleda da mi da jednu šoljicu „*pour le pauvre malade de numéro quatre*“² i ona mi je pruži, pogledavši me u lice sa osmehom na koji sam bio naviknut od svakog. „*Pas encore équipé?*“³ upita me, i ja joj ukratko izložih svoj položaj. Za-

¹ Ej, lepotane.

² Za jadnog bolesnika iz broja četiri.

³ Još niste obučeni?

tim pohitah natrag Stanku i ponovih mu da ću se brzo ponovo vratiti. On se za mnom podrugljivo nasmeja, pošto je vrlo dobro razumeo oba moja razloga.

Došavši ponovo u kantu, postarao se i za sebe, posrkao svoju *café au lait*¹ koja mi je izvanredno prijala pošto već dugo nisam bio uzeo u sebe ništa toplo, i pojedoh uz nju *brioche*. Prostorija se beše počela prazniti jer je malo po malo bilo stiglo sedam sati. Zbog toga sam mogao komotno sesti za jedan mušemom prevučeni stolić zajedno sa nekim u frak obučenim *commis-de-salle*² već poodmaklih godina, koji je natenane izvukao iz džepa paklicu cigareta Caporal i jednu zapalio. Dosta je bilo samo da mu se osmehnem i malo namignem, pa da i meni jednu da. Još i više: kad je posle kratkog razgovora, u kome sam i njega obavestio o svome još neodređenom položaju, ustao da pođe, on mi ostavi na poklon još upola punu paklicu.

Dim crne, mirisave krdže bio mi je posle doručka vrlo prijatan, pa ipak nisam imao vremena da dangubim, nego pođoh natrag svome pacijentu. On me dočeka sa mrzovoljom za koju sam lako primetio da je namerna.

„Jesi se vratio?“ upita me on mrgodno. „Šta hoćeš?“ Nije mi potrebno tvoje društvo. Boli me glava i guša, i nemam nimalo volje da pričam.“

„Dakle nije vam bolje?“ odgovorih ja. „Žao mi je. A baš sam hteo da čujem je li vas što osvežila kafa koju sam vam doneo iz razumljive naklonosti.“

„Znam ja već zašto si ti meni doneo kafu. Ali ja se u tvoje glupe poslove mešati neću. Kakav si zvrndov, ti ćeš ih samo upropastiti.“

¹ Bela kafa.

² Konobar.

„Vi prvi počinjete o poslovima,“ odvratih ja. „Meni nije jasno zašto da vam tako samom malo ne pravim društvo, i bez poslova. Mene se tako brzo niko neće setiti, pa imam vremena više no što mi je potrebno. Uzmite to tako kao da bih želeo da ga s vašom pomoću malo skratim!“

Sedoh na krevet ispod njegovog, ali je to imalo nezgodnu stranu što se otud ništa nije videlo. Tako razgovora biti neće, zaključih ja, pa hteo ne hteo ponovo stadoh ispred njegova ležišta. On reče:

„Već je jedan korak napred što uviđaš da sam ja potreban tebi a ne ti meni.“

„Ako dobro razumem,“ odgovorih ja, „vi to ciljate na izvesnu ponudu koju ste mi juče učinili. Vi se ljubazno ponovo vraćate na nju. A to pokazuje da ona u izvesnoj meri interesuje i vas.“

„Strašno malo. Kakva si ćuskija, ti ćeš one tvoje trice dati budzašto. Kako si uopšte došao do njih?“

„Puki slučaj. U stvari, što je tako hteo i odredio jedan povoljan trenutak.“

„Zna se. Može biti uostalom da si se rodio s košuljicom. U tebi ima tako nešto. Pokaži de te tvoje sitnice još jednom da ih odprilike procenim.“

„To neću, dragi Stanko. Ako ko naiđe, moglo bi lako biti nesporazuma.“

„Uostalom, ni ne treba,“ reče on. „Juče sam sve video prilično dobro. Nemoj da gajiš nikakve iluzije o nakitu od topaza. On je —“

Već u taj mah pokaza se kako sam imao pravo što sam očekivao da će nas smetati. U sobu uđe čistačica sa čabrom, korpom i metlom, da u umivaonici obriše vodu i da spremi. Sve dok je ona bila u sobi, ja sam sedeo na donjem krevetu i mi nismo progovorili ni reči. Tek pošto je ona, lupajući drvenim svojim papučama, ponovo izašla, ja ga upitah šta je hteo reći.

„Ja, reći?“ počeo on opet da se pretvara. „Ti si hteo nešto da čuješ, ali ja ništa nisam hteo da kažem. Jedino što sam te hteo posavetovati da ne uobražavaš mnogo s obzirom na nakit od topaza s kojim si juče toliko koketirao. Takav starež mnogo košta kad ga kupuješ kod Falizea ili Tiffanyja, ali što za njega možeš dobiti, to je drek.“

„Šta je za vas drek?“

„Koja stotina franaka.“

„E, pa ipak.“

„Blesavko, ti ćeš sigurno na sve reći ,pa ipak’! To me i ždere. Kad bih bar ja mogao da idem s tobom ili da odmah sâm uzmem stvar u ruke!“

„Ne, Stanko, kako bih ja to mogao uzeti na sebe! Pa vi imate temperaturu i morate ostati u krevetu.“

„U redu. Uostalom, ni ja sâm ne bih bio u stanju da isteram spahiluk iz češlja i broša. Pa ni iz igle, uprkos safira. Najbolji je još đerdan, taj brat bratu vredi deset hiljada franaka. A i od prstenova ne treba baš sve prezreti, bar što se tiče onog sa rubinom i sivim biserom. Ukratko, kad se sračuna jedno na drugo, osamnaest hiljada franaka biće već sve zajedno.“

„Tako sam otprilike procenjivao i ja.“

„Pazi gle! Zar se ti u to uopšte nešto razumeš?“

„Dabome. Uvek sam s naročitom ljubavlju studirao juvelirske radnje kod kuće u Frankfurtu. Ali vi sigurno ne mislite da ću moći dobiti svih osamnaest hiljada franaka?“

„Ne, srce moje, to ne mislim. Ali ako bar malko umeš da se braniš i ako na sve ne budeš govorio to tvoje ,pa ipak’, trebalo bi svakako da isteraš polovinu.“

„Devet hiljada franaka dakle.“

„Deset hiljada. Onoliko koliko je zapravo vredan već samo dijamantski đerdan. Ispod te cene, ako si i upola čovek, ne smeš ga nikako dati.“

„A na koga mi savetujete da se obratim?“

„Aha! Sad lepota čeka da dobije poklon od mene. Sad bi ja žutokljuncu iz čiste zaljubljenosti trebalo svoje znanje gratis da obesim o nos.“

„Ko kaže gratis, Stanko. Pa prirodno je da sam spreman da vam se revanširam. Samo sam mislio i mislim da je ono što ste juče govorili o popola ipak malo preterano.“

„Preterano? Popola je u takvim zajedničkim poslovima najprirodnija podela na svetu, podela kao u knjizi pisana. Ti za boravljajući da si bez mene nemoćan kao riba na suvu i da te sem toga mogu prijaviti direkciji.“

„Stid nek vas bude, Stanko! Tako nešto se ni ne govori a kamoli radi. Vi to ni ne mislite da uradite, i treba da me ostavite u uverenju da ćete nekoliko hiljada franaka pretpostaviti prijavljivanju od kojeg nemate baš ništa.“

„Ti se usuđuješ da mi izađeš na oči s nekoliko hiljada franaka?“

„Pa otprilike govoreći, na to mu ispada ako vam lojalno odobrim trećinu od deset hiljada franaka koje po vašem mišljenju treba da dobijem. Bolje da me pohvalite što umem malo da se držim, i da otud steknete uverenje da ću se umeti držati i pred zelenošom.“

„Hodi ovamo!“ reče on pa, kad sam mu prišao, izgovori prigušenim glasom i jasno:

„*Quatre-vingt-douze, rue de l'Échelle au Ciel.*“¹

„*Quatre-vingt-douze, rue de...*“

„*Échelle au Ciel.* Jesi li gluv?“

„Kakvo smešno ime!“

„A kad se već stotinama godina tako zove? Uzmi ime kao dobar omen! To je jedna vrlo časna uličica, samo malko po-

¹ Devedeset dva, Ulica nebeskih lestvica.

dalje, negde tamo iza Cimetière de Montmartre. Najbolje ako udariš gore na Sacré-Cœur, to je jasan cilj, prođeš kroz *jardin*¹ između crkve i groblja i produžiš kroz rue Damrémont u pravcu na boulevard Ney. Pre nego što Damrémont izađe na Championnet, odvaja se jedna ulica na levo, rue des Vierges Prudentes, a od te se odvaja tvoja Échelle. Uglavnom ne možeš pogrešiti.“

„Kako se taj zove?“

„Svejedno kako. Sâm sebe zove saj džijom pa i jeste saj džija između ostalog. Hajde, i gledaj da se ne ponašaš baš sasvim kao mamlaz! Rekao sam ti adresu samo da te se otremem i da me ostaviš na miru. Što se tiče moga novca, zapamti da te u svako doba mogu prijaviti.“

On mi okrete leđa.

„Iskreno sam vam zahvalan, Stanko,“ rekoah ja. „I budite ubeđeni da vam neću dati nikakva povoda da se požalite na mene kod direkcije!“

Rekavši to, ja odoh, ponavljajući u sebi adresu. Vratio sam se u *cantine*, koja je u međuvremenu potpuno opustela, jer gde inače da budem? Trebalo je da čekam dok me se dole ne budu setili. Sedeo sam dva dobra sata, ne dopuštajući sâm sebi da i malo budem nervozan, za jednim od malih mušemom prevučenih stolova, popužio još nekoliko Caporalsa i prevrtao misli u glavi. Na zidnom satu u kantini bilo je deset časova kad sam začuo neki oštar glas kako u hodniku izvikuje moje ime. Ni sam ni stigao do vrata kad je chasseur kroz njih već viknuo:

„*L'employé Félix Kroull* — gospodinu generalnom direktoru!“

„To sam ja, dragi prijatelju. Povedite me samo. Pa bio to i sâm Predsednik Republike, ja sam potpuno spreman da izađem preda nj.“

¹ Park.

„Utoliko bolje dragi prijatelju,“ odgovori on prilično drsko na moje ljubazne reči i odmeri me pogledom. „Pođite za mnom, ako izvolite!“

Spustismo se niz stepenice, i na četvrtom spratu, gde je hodnik bio mnogo širi od našeg gore i prekriven lepim crvenim dugačkim tepisima, on zazvoni jednom od putničkih lifтова koji su ovde izlazili. Trebalo je malo da očeknemo.

„Otkud to da Rhinoceros hoće da govori s tobom?“ upita me momak.

„Mislite Monsieur Stürzli? Veze. Lične veze,“ rekoh ovlašno. „A što ga zovete Rhinoceros?“

„*C'est son sobriquet.*“¹ Pardon, nisam ga ja izmislio.“

„Ali molim, ja sam zahvalan za svaku informaciju,“ odgovorih ja.

Lift je bio obložen vrlo lepim drvetom i sa električnom svetlošću, u njemu jedna klupa od crvenog baršuna. Jedan mladić u livreji boje peska sa crvenim širitima upravljao je ručicom. Stao je prvo suviše visoko, zatim prilično nisko, i iskrca nas preko stepenika koji se tako bio načinio.

„*Tu n'apprendas jamais, Eustache,*“ reče moj vodič njemu, „*de manier cette gondole.*“²

„*Pour toi je m'échaufferai!?*“³ odgovori onaj grubo.

To mi ne bi po volji, i ja ne mogadoh na ino no primetih: „Slabi ne bi trebalo da se između sebe ponašaju s prezirom. U očima moćnih, to će njihov položaj malo ojačati.“

„*Tiens,*“ reče onaj kog sam opomenuo. „*Un philosophe!*“⁴

¹ To mu je nadimak.

² Nikada nećeš naučiti, Eustache, da upravljaš tom gondolom.

³ Za tebe ću da se trudim?

⁴ Pazi, Filozof!

Bili smo već dole. Dok smo, idući iz lifta, koračali uza zid od hola prema recepciji i prolazili mimo nje, dobro sam zapazio kako me je *chasseur* nekoliko puta odmerio sa strane sa zanimanjem. Vazda mi je mило bilo kad bih gde ostavio utisak, ne samo prijatnim stranama spoljašnjosti svoje nego i svojim duhovnim sposobnostima.

Privatni *bureau* generalnog direktora nalazio se iza recepcije, u hodniku gde su druga vrata, preko puta njegovih, vodila, kao što sam video, u sale za bilijar i čitaonicu. Moj vodič pažljivo zakuca na vrata, otvori ih pošto se iznutra začulo nekakvo roktanje i predade me, poklonivši se, sa kapom na butini.

Herr Stürzli, čovek neobično krupan, sa progušanom šiljastom bradicom koja nikako nije nalazila pravo mesto na jakom njegovom dvostrukom podbratku, sedeo je, prevrćući nekakve hartije, za svojim pisaćim stolom, u prvi mah ne obraćajući na mene pažnju. Pojava njegova lepo mi je objasnila nadimak koji je imao kod personala, jer ne samo što su mu leđa bila masivna i lučno svedena, zatiljak mu zadrigao kao gronik, nego mu se na prednjem delu nosa stvarno nalazila kao rog izdužena bradavica koja je opravdanost nadimka u potpunjavala. Ruke mu uz to, kojima je pregledane hartije po dužini i širini slagao u pravu jednu gomilu, behu iznenađujući majušne i sitne u odnosu prema celokupnoj masi njegovoj, koja međutim uopšte nije bila nimalo nespretna, nego je, kao što to katkad biva kod korpulentnog sveta, umela da sačuva izvesnu elegantnu *tournureu*.¹

„Dakle, vi ste onda,“ reče on na švajcarski obojenom nemačkom, još zaokupljen sabijanjem hartija, „od prijateljske mi strane preporučeni mladić — Krul ako se ne varam — *c'est ça*“² —, koji ima želju da kod nas radi?“

¹ Kroj, oblik tela.

² Tako je.

„Tačno kao što kažete, *Herr Generaldirektor*,“ odgovorih ja pristupivši nešto bliže, mada sa uzdržanošću, — i pri tom sam, ni poslednji ni prvi put, imao priliku da posmatram neobičan jedan fenomen. Jer kad me je pogledao, lice se njegovo iskrivilo u gadljiv izraz, kome je, kako sam tačno razumeo, razlog bio ništa drugo do li tadašnja mladost moja. Hoću da kažem kako kod muškaraca koje potpuno i isključivo zaokupljaju žene, kao što je to nesumnjivo bio slučaj kod Monsieur Stürzlija sa preduzimljivom njegovom šiljastom bradicom i galantnim mu *embonpointom*.¹ nastupa često, kad ugledaju čulno privlačne oblike u liku sopstvenog svog pola, neobično grčevito sudaranje instikata, prouzrokovano tim što je prilično teško povući granicu između čulnoga u njegovom opštem i u njegovom užem značenju, konstitucija im se pak delovanju toga užeg živo odupire, usled čega dolazi do ovog refleksnog dejstva gadljivog grimasiranja. Reč je tu po svoj prilici o ne mnogo dalekosežnom refleksu, razume se, jer onaj kod kog on nastupa, vaspitano će neodređeni karakter rečene granice pripisati pre sebi no onome ko mu, potpuno nevin, skreće pažnju na nj, i neće mu se svetiti zbog gadljivog grčenja svog. Pa ni Monsieur Stürzli nije to učinio, naročito kad sam ja, ugledav refleks njegov, oborio oči sa ozbiljnom, upravo strogom skrušenošću. On je, naprotiv, bio veoma snishodljiv prema meni i raspitivao se:

„Pa šta radi moj stari prijatelj, vaš čika, Schimmelpreester?“

„Oprostite, *Herr Generaldirektor*,“ odgovorih ja, „nije on meni čika nego kum, što je svakako još više. Hvala na pitanju, kum mi je vrlo dobro prema svemu što mi je poznato. Kao umetnik, on uživa najveći ugled u čitavoj Rajnskog oblasti i van nje.“

„Jeste, jeste, čudan čovek, čudan svat,“ reče on. „Stvarno? Ima uspeha? *Eh bien*,² utoliko bolje. Čudan svetac. Bili smo u svoje vreme vrlo dobri.“

¹ Gojaznost.

² Lepo.

„Nema potrebe da govorim,“ nastavih ja, „koliko sam zahvalan Profesoru Schimmelpreesteru što je, *Herr Generaldirektor*, rekao za mene kod vas koju dobru reč.“

„Da, jeste. Šta, on je i profesor? Kako to? *Mais passons*.¹ Pisao mi je zbog vas, i ja ga nisam odbio jer smo nekada doživeli ovde zajedno toliko lepih stvari. Ali, reći ću vam, dragi prijatelju, nije lako. Šta s vama da radimo? Pa vi očigledno nemate nikakvog iskustva u hotelskoj službi, još uopšte ništa niste učili od tog —“

„Ne hvaleći se, mislim da unapred mogu reći,“ glasio je moj odgovor, „da će izvesna prirodna sposobnost brzo nadoknaditi ono što nisam naučio.“

„Hja,“ reče on šaleći se, „vaša sposobnost, ona po svoj prilici dolazi do izražaja pretežno kod zgodnih žena.“

Po mome mišljenju, on je to rekao iz sledeća tri razloga. Pre svega, Francuz — a to je Herr Stürzli već odavno bio — uzima uopšte vrlo rado u usta reč „zgodna žena“, na sopstveno zadovoljstvo i zadovoljstvo svih drugih. „*Une jolie femme*,“² to vam je kod Francuza najpopularnija šala s kojom će čovek sigurno smesta naići na radosno-simpatično razumevanje. To je odprilike isto kao kad se u Münchenu spomene pivo. Dovoljno je onde samo izgovoriti tu reč, pa da se izazove opšte raspoloženje. — Ovo kao prvo. Drugo, i dublje posmatrajući, govoreći o „zgodnim ženama“ i praveći šalu na račun moje verovatne sposobnosti kod njih, Stürzli je hteo da suzbije grčevito sudaranje svojih instikata, da me se na izvestan način otrese i da me takoreći otpiše kao žensko. To sam razumevao vrlo dobro. A treće — mora se reći: u suprotnosti s ovim nastojanjem — namera mu je bila da me natera da se nasmehnem, što je, međutim, ono grčevito sudaranje moglo samo ponovo izazvati. Očigledno, na jedan zbunjen način,

¹ No manimo se toga.

² Zgodna žena.

njemu je bilo stalo baš do tog. Osmehnuti sam se, dakle, ma sa koliko savladavanja, morao, i ja to učinih sa rečima:

„U ovoj oblasti, kao i u svakoj drugoj, izvesno zaostajem daleko za vama, *Herr Generaldirektor*.“

Šteta ove učtivosti, jer me on uopšte nije slušao nego mi je samo posmatrao osmeh, dok mu se lice ponovo krivilo u grimasu odvratnosti. Sâm je tako hteo, te mi ne preostade ništa drugo nego da, kao i malo pre, oborim oči u strogoj smernosti. Ali ni ovaj put mi se nije svetio.

„Sve je to lepo, mladiću,“ reče on, „ali pitanje je kako stoji s vašim predznanjem. Vi ste samo tako upali u Pariz — govorite li vi uopšte francuski?“

To beše voda na moju vodenicu. Ja radosno kliknuh, jer sa ovim pitanjem, razgovor se obrtao u moju korist. Tu je mesto da ubacim primedbu u obdarenosti svojoj za sve moguće jezike raznih naroda, obdarenosti koja je vazda bila enormna i tajanstvena. Univerzalan po prirodi i gajeći u sebi sve mogućnosti sveta, meni je dosta da neki stran jezik ne baš naučim, da bih, samo ako sam ga malo nešto omirisao, bar za kratko vreme, izazvao utisak kao da ga tečno govorim, i to s tako preterano pravim podražavanjem odgovarajućeg nacionalnog jezičkog obeležja, da se to graniči već sa smešnim. Taj pomalo ironični preliv moga načina govorenja, koji istinitost njegovu ne samo što nije ugrožavao nego je čak potencirao, stajao je u vezi sa usrećujućom jednom, skoro ekstatičnom ispunjenošću duhom stranog sveta u koji sam ulazio ili koji bi me obuzimao — jednim stanjem inspiracije u kojem su mi reči, na sopstveno moje iznenađenje, što je obest travestije moje opet pojačavalo, bog zna otkud i kako dolazile pod ruku kao od šale.

Što se pak, razume se, u prvi mah ticalo francuskog jezika, pozadina rečitosti moje nije bila baš tako nestvarna.

„*Ah, voyons, monsieur le directeur général*,“ prozborih ja i zažuborih, i to s najvećom afektacijom. „*Vous me demandez*

sérieusement si je parle français? Mille fois pardon, mais cela m’amuse! De fait, c’est plus ou moins ma langue maternelle — ou plutôt paternelle, parce que mon pauvre père — qu’il repose en paix! — nourrissait dans son tendre coer un amour presque passionné pour Paris et profitait de toute occasion pour s’arrêter dans cette ville magnifique dont les recoins les plus intimes lui était familiers. Je vous assure: il connaissait des ruelles aussi perdues comme, disons, la rue de l’Échelle au Ciel, bref, il se sentait chez soi à Paris comme nulle part au monde. La conséquence? Voilà la conséquence. Ma propre éducation fut de bonne part française, et l’idée de la conversation, je l’ai toujours conçue comme l’idée de la conversation française. Causer, c’était pour moi causer en français et la langue française — ah, monsieur, cette langue de l’élégance, de la civilisation, de l’esprit, elle est la langue de la conversation, la conversation elle-même... Pendant toute mon enfance heureuse j’ai causé avec une charmante demoiselle de Vevey — Vevey en Suisse — qui prenait soin du petit gars de bonne famille, et c’est elle qui m’a enseigné des vers français, vers exquis que je me répète dès que j’en ai le temps et qui littéralement fondent sur ma langue —

Hirondelles de ma patrie,

De mes amours ne me parlez-vous pas?”¹

¹ Ta zbilja, gospodine generalni direktore. — Ozbiljno me pitate da li govorim francuski? Oprostitute po hiljadu puta, ali to me zabavlja! U stvari, to je manje ili više moj maternji jezik — ili pre očinski, jer je moj jadni otac — neka počiva u miru! — gajio u svome nežnom srcu skoro strasnu ljubav prema Parizu i hvatao je svaku priliku da proboravi u ovom veličanstvenom gradu u kom su mu i najudaljenija mesta bila prisno poznata. Uveravam vas: on je znao i tako zabačene uličice kao što je, recimo, ulica Nebeskih lestvica, jednom reći, on se u Parizu osećao domaći kao nigde na svetu. Posledica toga? Evo posledice. Moje lično vaspitanje bilo je dobrim delom francusko, i ideju konverzacije, ja sam je vazda shvatao kao ideju francuske konverzacije. Govoriti, to je za mene značilo govoriti francuski, i francuski jezik, —

„Prestanite!“ prekide on moje brbljanje nalik na vodopad. „Smesta prestanite sa poezijom! Ja ne podnosim poeziju, od nje mi se prevrće stomak. Neki put o *five o'clock*¹ puštamo francuske pesnike da istupe ovde u holu, ako imaju šta da obuku, i puštamo ih da recituju svoje stihove. Dame to vole, ali ja bežim od toga koliko dalje mogu, hladan znoj me pri tom obuzima.“

„*Je suis désolé, monsieur le directeur général. Je suis violemment tenté de maudir la poésie* — ”²

„U redu. *Do you speak English?*“³

Zbilja, da li sam govorio? Nisam, ili sam bar u najbolju ruku mogao da izvodim kao da govorim, za vreme od tri minuta, za koliko je jedino bilo dovoljno ono što je od načina govora tog jezika nekom prilikom negde, u Langenschwalbachu, u Frankfurtu, doprlo do pažljiva mi uha, ono nekoliko reči što sam ih kojegde pokupio. Radilo se o tom da od nepostojećeg materijala načinim nešto što bi za trenutak bilo dovoljno da opseni. Zbog toga izgovorih — ne široko i razvučeno, kao što neznalice zar zamišljaju engleski jezik, nego šiljeći usta, zujkajući i sa nosom uobraženo dignutim povrh svega na svetu:

„I certainly do, sir. Of course, sir, quite naturally I do. Why shouldn't I? I love to, sir. It's a very nice and comfortable

ah, gospodine, taj jezik otmenosti, civilizacije, duha, jezik je konverzacije, on je konverzacija sama... Za sve vreme svoga srećnog detinjstva govorio sam sa jednom ljupkom gospođicom iz Veveya — Veveya u Švajcarskoj —, koja se starala o dečaku iz dobre porodice, i ona me je naučila francuske stihove, stihove izvrsne, koje ponavljam čim ugrabim vremena i koji mi se na jeziku bukvalno rastapaju — Lastavice zavičaja mog, što ćutite o svem što ja ljubljah?

¹ Pet sati.

² Neutešan sam, gospodine generalni direktore. Osećam neodoljivu potrebu da odbacim poeziju —

³ Govorite li engleski?

language, very much so indeed, sir, very. In my opinion, English is the language of the future, sir. I'll bet you what you like, sir, that in fifty years from now it will be at least the second language of every human being..."¹

„Zašto vrtite tako nosom po vazduhu? To nije potrebno. I vaše teorije su suvišne. Ja sam samo pitao šta znate. *Parla italiano?*”²

U tom trenutku ja postadoh Italijan, i umesto zujkave prefirnosti obuze me neobično žarki temperament. U meni se radosno podiže sve ono što sam ikad od glasova italijanskog jezika čuo iz usta kuma moga Schimmelpreestera, koji je počeo i poduže bio u sunčanoj zemlji onoj, te, skupivši sebi ispred lica prste na ruci pa ih onda najednom, svih pet, raširivši, ja prosuh i zapevah:

„*Ma signore, che cosa mi domanda? Son veramente innamorato di questa lingua, la più bella del mondo. Ho bisogno soltanto d'aprire la mia bocca e involontariamente diventa il fonte di tutta l'armonia di quest' idioma celeste. Sì, caro Signore, per me non c'è dubbio che gli angeli nel cielo parlano italiano. Impossibile d'immaginare che queste beate creature si servano d'una lingua meno musicale...*”³

„Stanite!“ zapovedi on. „Vi ponovo padate u poeziju, a poznato vam je da je meni od toga muka. Zar ne možete da je

¹ Zna se, gospodine, govorim. Dabome, gospodine, sasvim prirodno. Kako ne bih? Volim da ga govorim, gospodine. To je vrlo lep i zgodan jezik, vrlo mnogo zaista, gospodine, vrlo. Po mome mišljenju, engleski je jezik budućnosti, gospodine. Kladiću se s vama u šta god hoćete, gospodine, da će on za pedeset godina biti bar drugi jezik svakog ljudskog stvorenja...

² Govorite li italijanski?

³ Ta gospodine, šta me pitate? Zaista sam zaljubljen u taj neopisano lepi jezik, najlepši na svetu. Čim otvorim usta, ona i nehotice postanu izvor sve harmonije tog nebesnog govora. Jeste, gospodine, za mene sumnje nema da anđeli na nebu govore italijanski. Ne može se zamisliti da se ta blažena stvorenja služe kakvim manje muzikalnim jezikom...

batalite? Hotelskom namešteniku ona ne priliči. Ali akcenat vam nije loš, a kao što vidim, znate nešto i jezika. To je više no što sam očekivao. Pokušaćemo s vama, Knoll —“

„Krull, *Herr Generaldirektor*.“

„*Ne me corrigez pas!*“ Što se mene tiče, mogli biste se zvati i Knall. Kako vam je ime?“

„Felix, *Herr Generaldirektor*.“

„Ne odgovara mi. Felix — Felix, to je nekako suviše privatno i pretenciozno. Zvaćete se Armand...“

„Čini mi najveće zadovoljstvo, *Herr Generaldirektor*, da promenim ime.“

„Zadovoljstvo ili ne. Armand se zove liftboj koji večeras slučajno napušta službu. Sutra možete stupiti na njegovo mesto. Pokušaćemo s vama kao liftbojem.“

„Usuđujem se da obećam, *Herr Generaldirektor*, da ću biti sposoban i da ću dužnost svoju obavljati čak bolje no Eustache...“

„Šta je s Eustache?“

„Vozi suviše visoko ili suviše nisko i ostavlja nezgodne stepenice, *Herr Generaldirektor*. Istina, samo onda kad vozi svoje drugove. S gospodom, ako sam ga dobro razumeo, više pazi. Mislim da ta nejednakost u vršenju službe nije za pohvalu.“

„Šta vi ovde imate da pohvaljujete! Uostalom, jeste li socijalist?“

„Nikako, *Herr Generaldirektor*! Smatram da je društvo divno takvo kakvo je, i gorim od želje da steknem njegovu blagonaklonost. Mislim samo, kad čovek ume da radi, ne bi nikako trebalo da radi loše, pa sve i kad to nije tako važno.“

„Jer socijalisti nam u našem preduzeću nikako nisu potrebni.“

¹ Ne popravljajte me!

„*Ça va sans dire, monsieur le...*”¹

„Sad idite, Knull! Neka vam dole u magazinu, u suterenu, dadu odgovarajuću livreju! Nju dobijate od nas, ali obuću ne, a ja vas upozoravam da vaša —“

„To je sasvim privremena greška, *Herr Generaldirektor*. Ona će do sutra biti uklonjena na potpuno zadovoljstvo. Poznato mi je šta dugujem *établissementu* i uveravam vas da moj izgled ni u jednoj tački neće davati mesta prigovoru. Izvanredno se radujem livreji, ako mi je slobodno tako reći. Kum moj Schimmelpreester voleo je da me oblači u najrazličitije kostime i vazda me je hvalio kako lepo i pristalo izgledam u svakom, mada ono što je prirođeno pohvalu ne zaslužuje. Ali uniformu liftboja još nikad nisam probao.“

„Neće biti nikakva nesreća,” reče on, „ako se u njoj dopadnete zgodnim ženama. *Adieu*, za danas onda ovde niste više potrebni. Razgledajte malo Pariz danas po podne! Sutra se s Eustacheom ili s kim drugim provezite nekoliko puta gore dole i neka vam pokažu mehanizam koji je jednostavan i neće biti iznad vašeg shvatanja.“

„Rukovaću njime s ljubavlju,” glasio je moj odgovor. „Neću mirovati sve dok ne prestanem ostavljati ma i najmanju stepenicu. *Du reste, monsieur le directeur général*,” dodadoh ja i zasjaktah očima, „*les paroles me manquent pour exprimer...*”²

„*C'est bien, c'est bien*,”³ imam posla,” reče on i okrete se, a lice mu se ponovo malo iskrivi u onu gadljivu grimasu. Meni to nije smetalo. Smesta — jer mi je bilo stalo da rečenog saj-

¹ To se razume samo po sebi, gospodine...

² Uostalom, gospodine generalni direktore, nemam dovoljno reči da izrazim...

³ Dobro je, dobro je.

džiju nađem još pre podneva — spustih se stepenicama u podrum, lako nađoh vrata na kojima je pisalo „Magasin“ i zakucah na njih. Mali jedan starac sa naočarima sedeo je unutra i čitao novine, a prostorija je bila nalik na garderobu kakvog pozorišta, toliko je uniformi bilo u njoj povešano. Ja rekoh šta želim, i sve je bilo gotovo dok bi dlanom o dlan.

„*Et comme ça*,“ reče starac, „*tu voudrais t’apprêter mon petit, pour promener les jolies femmes en haut et en bas*?“¹

Ova nacija bez toga ne može. Ja mu namignuh i potvrdih da je to moja želja i dužnost.

On me ovlaš odmeri pogledom, skide sa motke jednu livreju boje peska i sa crvenim širitima, bluzu i pantalone, pa mi ih jednostavno tutnu u ruke.

„Ne bi li bilo potrebno da probam?“ upitah ja.

„Nije potrebno, nije potrebno. Što ti ja dam, to odgovara. *Dans cette emballage la marchandise attirera l’attention des jolies femmes.*“²

Zbabani starčić mogao je stvarno imati u glavi i što drugo. No on je po svoj prilici govorio sasvim mehanički, pa mu i ja mehanički namignuh u znak odgovora, rekoh mu na rastanku „*mon oncle*“³ i zakleh se da ću jedinom njemu dugovati zahvalnost za svoju *carrière*.

Liftom koji je silazio ovamo popeh se na peti sprat. Žurio sam se jer me neprestano malko uznemiravalo pitanje hoće li mi Stanko u mojoj odsutnosti ostaviti kofer na miru. Usput je zvonilo zvonce i mi smo zastajali. To su tražila lift gospoda, a ja sam se, kad bi ona ulazila, skromno pribijao uza zid: već odmah u holu jedna dama koja je išla na drugi sprat, a na

¹ I tako, ti bi da se udesiš, mali moj, pa da se sa zgodnim ženama šetaš gore dole?

² U ovom pakovanju roba će privući pažnju zgodnih žena.

³ Čiko.

prvom neki bračni par koji je govorio engleski i išao na treći sprat. Ona dama koja je prva izašla pobudila mi je pažnju — i reč „pobudila“ ovde je u svakom slučaju na mestu, jer ja sam je posmatrao s lupanjem srca koje nije bilo lišeno slasti. Poznao sam tu damu. Mada nije na glavi imala zvonasti šešir sa čapljanim perima nego drugu jednu kreaciju, široka oboda i garniranu atlasom, preko koje je bio prebačen beo šal, ispod podbratka u šeput vezan i nadugačko pušten niz ogrtač, i mada ni taj ogrtač nije bio onaj od juče, nego lakši, svetliji, sa velikim opletenim dugmetima, nije moglo biti ni najmanje sumnje da je to preda mnom moja susetka sa carine, sa kojom me je vezivalo vlasništvo kutije. Prepoznao sam je pre svega po načinu kako je širom otvarala oči, što je za vreme raspravljavanja s carinikom činila celo vreme, a što je očevidno bila stalna njena navika koju je ponavljala i sada, bez ikakva povoda, svaki čas. Uopšte su njezine crte, po sebi ne bez ljupkosti, pokazivale naklonost ka izvesnoj nervoznoj deformaciji. Inače, koliko sam video, u telesnom ustrojstvu ove brinete od četrdeset godina nije bilo ničega drugog što bi kvarilo nežne veze u kojima sam s njom stajao. Male tamne malje na mestu brčića na gornjoj usnici nisu joj loše stajale. Sem toga, oči su joj bile mrko zlatne boje koja mi se kod žena vazda dopadala. Samo da ih svaki čas nije tako neprijatno širom otvarala! Imao sam osećanje da zbog te nesavladive navike treba blagonaklono da je izvinim.

I tako smo mi, eto, zajedno odseli ovde, — ako mi je dopušteno da s obzirom na moj slučaj primenim reč odsesti. Prosto je samo slučaj sprečio da je nisam sreo već u recepciji, pred onim gospodinom što ga je rumen lako obuzimala. Njezina blizina u uskome prostoru lifta zaokupila me je bila na neobičan način. Ne znajući za mene, nikad me ne videvši, ona me je u mislima svojim bezoblično nosila od onog trenutka, sinoć ili jutros, kada je, prazneći kofer, primetila da joj nema kutijice. Da mislima tim neprijateljski smisao pripišem,

nisam nikako mogao, ma koliko to čudilo za bezbednost moju zabrinutoga čitaoca. Da bi njezino sećanje na mene, njezino raspitivanje o meni, moglo uzeti oblik koraka preduzetih protiv mene, da se ona može biti baš vraćala posle takvih preduzetih koraka, ta bliska mogućnost pala mi je, doduše, uzgred na pamet, no nije uspela da se pretvori u ozbiljniju verovatnoću niti je mogla nadvladati draž jedne situacije u kojoj je tražiteljki predmet traženja njezina, a da ona to ni slutila nije, bio tako blizu. Kako li sam žalio — žalio u ime nas oboje — što je ta blizina tako kratko trajala, samo do drugog sprata! I kad je ta žena, u čijim sam se mislima nalazio, izašla, ona reče crvenokosom liftboju:

„Merci, Armand.“¹

Bilo je nečeg upadljivog i svedočilo je o snishodljivosti njezinoj to što je, tek nedavno stigavši, već znala momkovo ime. Možda ga je duže već poznavala i možda je bila čest gost hotela „Saint James and Albany“. A još me je više iznenadilo samo ime kao i to što nas je vozio baš Armand. Taj zajednički boravak u liftu beše pun raznih značenja.

„Ko je ta dama?“ upitah crvenokosog iza leđa kad smo nastavili vožnju.

On nevaspitano uopšte ne odgovori na moje pitanje. Uprkos tome, ja mu, kad sam izlazio na četvrtom spratu, postavim još i ovo pitanje:

„Jeste li vi Armand koji večeras napušta dužnost?“

„Kog boga se to tebe tiče,“ nastavljao je on sa grubošću.

„Nekog boga,“ odgovorih ja, „ipak me se tiče. Jer sad sam ja Armand. Ja polazim vašim stopama. Ja sam vam naslednik, a namera mi je da ne budem tako neotesana figura kao što ste vi.“

¹ Hvala, Armand.

„*Imbécile!*“¹ reče mi on u znak pozdrava, zatvarajući mi pred nosom rešetkasta vrata.

Stanko je spavao kad sam ponovo ušao gore u *dortoir* no. 4. Žureći se, ja učinih sledeće: skinuo sam kofer iz rafa, odneo ga u umivaonicu, izvadio kutiju, koju čestiti Stanko srećom ne beše ni dirnuo, i pošto sam skinuo kaput i prsluk, stavio sam oko vrata lepi nakit od topaza pa ga s nešto muke pričvrstio kopčom iza vrata. Zatim sam se preko njega ponovo obukao, pa ostale skupocenosti, koje nisu zauzimale toliko mesta, naročito briljantski đerdan, potrpio levo i desno u džepove. Učinivši to, ponovo sam odneo kofer na mesto, obesio livreju u orman pored vrata u hodniku, obukao gornji kaput i stavio kapu, pa poleteo — zato, mislim, što nisam bio rad da me Armand ponovo vozi — niza stepenice svih pet spratova, da bih pošao u rue de l'Échelle au Ciel.

Sa džepovima punim blaga, ja ipak nisam imao ni nekoliko sua da se povezem u omnibusu. Trebalo je da idem pešice, i to savladavajući teškoće, jer se valjalo raspitivati, a osim toga, poletnosti mojoj ubrzo stade smetati težina u nogama, nastala usled strmog terena. Bilo mi je po svoj prilici potrebno tri puta po tri četvrt sata da bih stigao do groblja na Montmartreu, za koje sam se raspitivao. Istina, stigavši onamo, brzo sam, pošto su se podaci Stankovi pokazali kao potpuno tačni, našao put kroz rue Damrémont do sporedne ulice „Mudrih devojaka“, i pošto sam, skrenuvši u nju, načinio nekoliko koraka, bio sam na cilju.

Mamutsko naselje kao što je Pariz sastoji se od mnogih kvartova i opština, od kojih bi se samo po malom broju njihovu mogla naslutiti veličanstvenost celine kojoj pripadaju. Iza raskošne fasade koju pokazuje strancu, metropola krije u sebi malograđansko-palanački duh, koji se u njoj samozadovoljno bavi. Od stanovnika ulice „Nebeska lestvica“ mnogo ih je bilo

¹ Glupan.

možebiti koji već godinama nisu videli blistanje avenuee de l'Opéra, kosmopolitsku vrevu boulevard des Italiens. Svud oko mene beše idilična provincija. Na tesnoj, džombastim kamenjem popločanoj kaldrmi igrala su se deca. Duž mirnih pločnika ređahu se jednostavne stambene zgrade, u čijim su se prizemljima tu i tamo, skromnim svojim izlozima, preporučivali po koji dućan, bakalnica, kasapnica ili pekara, po koja saračka radnja. Brzo sam našao broj 92. „*Pierre Jean-Pierre, Horloger*“ pisalo je na dućanskim vratima pored izloga u kome su se videle razne sprave za merenje vremena, džepni satovi za gospodu i dame, limeni budilnici i jeftini kaminski satovi.

Pritisnuh kvaku i uđoh, praćen zvukom zvona koje bi se oglasilo kad su se otvarala vrata. Vlasnik radnje, sa drvenim okvirom lupe uklještene u oko, sedeo je za tezgom nalik na vitrinu, u čijoj staklenoj unutrašnjosti behu takođe izloženi satovi i lanci, i razgledao je mehanizam jednog džepnog sata čiji se vlasnik zbog njega očigledno nešto žalio. Dućan je ispunjavalo višeglasno kucanje raznih satova koji su stajali na sve strane.

„Dobar dan, majstore,“ rekoh ja. „Znate li, ja bih voleo da kupim sat za džep, a uz njega i kakav lep lančić.“

„U tom vas neće niko sprečiti, sinko,“ odgovori on, skinuvši s oka sočivo. „Zlatan po svoj prilici ne mora da bude?“

„Ne mora baš,“ odvratih. „Ja ne polažem mnogo na spoljašnji sjaj. Unutrašnji kvalitet, preciznost, do tog mi je stalo.“

„Zdrava načela. Dakle, srebrn,“ reče on, otvori unutrašnji stakleni zid na tezgi i izvadi jedan komad pa ga stavi pred me na ploču.

Beše to mršav čovečuljak sa naviše, na larmu začesljanom kosom i onom vrstom jabučica koje počinju suviše visoko, odmah ispod očiju, pa se neodređeno nadnose nad onaj deo

lica gde bi u stvari trebalo da se zaokrugle obrazi. Neprijatan oblik, ali kog na žalost ima.

Držeći u rukama srebrni džepni sat koji mi je bio preporučio, ja ga upitah za cenu. Iznosila je dvadeset i pet franaka.

„Uzgred rečeno, majstore,“ rekoh ja, „nije mi namera da ovaj sat, koji mi se vrlo dopada, platim u gotovu. Više bih voleo da ovaj naš posao vratim na stariji oblik razmene. Pogledajte ovaj prsten!“ Pa izvadih prsten sa sivim biserom, koji sam za taj trenutak držao na naročitom mestu, to jest u džepiću zašivenom na desni džep od kaputa.

„Moja je ideja bila,“ objasnih, „da vam prodam ovaj lepi komad i da od vas primim razliku između njegove vrednosti i cene sata — drukčije rečeno, da vam sat platim novcem koji dobijem za prsten — ili još drukčije, da cenu sata, sa kojom se ja potpuno slažem, sami vi jednostavno odbijete od, recimo, dve hiljade franaka koje ćete mi nesumnjivo ponuditi za ovaj prsten. Kakvo je vaše mišljenje o ovoj maloj transakciji?“

On je oštro, zažmurivši, posmatrao prsten u mojoj ruci, pa je onda na isti taj način pogledao meni u lice, dok su njegovi nepostojeći obrazi počeli lako drhtati.

„Ko ste vi i otkud vam ovaj prsten?“ upita me on prigušeno. „Za šta vi mene držite i kakve mi to poslove predlažete? Smesta napustite radnju koju vodi jedan pošten čovek!“

Ja snuždeno oborih glavu i, malo počutavši, rekoh sa toplinom:

„Majstor Jean-Pierre, vi ste u zabludi. U zabludi nepoverenja, sa kojom mi je valjalo računati, no od koje bi vaše poznavanje ljudi ipak trebalo da vas sačuva. Vi ne gledate — pa? Zar ja izgledam kao — kao neko za kog se pribojavate da me morate smatrati? Ne mogu da pokudim prvu vašu pomisao, ona je razumljiva. No druga, — ja bih bio razočaran kad ona ne bi bolje odgovarala vašim ličnim utiscima.“

Brzo dižući i spuštajući glavu, on nastavljaše da oštro motri čas prsten čas moje lice.

„Otkud poznajete moju firmu?“ raspitivaše se on.

„Od jednog svog sobnog druga s kojim zajedno radim,“ odgovorih ja. „On u ovaj mah nije nešto zdrav. Ako želite, izručiću mu vaše želje da ozdravi. Ime mu je Stanko.“

On je još oklevao, gledajući gore dole, dok su mu obrazi podrhtavali. Ali ja sam jasno video kako pohlepa za prstenom nadvladava njegovu plašljivost. Pogledavši jednom na vrata, on mi uze prsten iz ruke i brzo sede na svoje mesto za tezgom da bi ga ispitao pomoću svoje sajdzijске lupe.

„Ima grešku,“ reče on misleći na biser.

„Ništa mi ne bi moglo biti novije,“ odvratih ja.

„To vam verujem. Vidi je samo stručnjak.“

„No, greška koja se tako teško vidi teško da će u proceni išta značiti. A briljanti, ako smem pitati?“

„Koješta, parčad, cvetici i obična dekoracija. — Sto frana-ka,“ reče on i baci prsten između nas dvojice, ali bliže meni, na ploču.

„Nisam dobro čuo, čini mi se!“

„Ako vam se čini da dobro ne čujete, mladiću, a vi kupite svoje prnje i tornjajte se.“

„Ali, ta onda ne mogu da kupim sat.“

„*Je m'en fiche*,“¹ reče on. „*Adieu*.“²

„Slušajte, majstor Jean-Pierre,“ počeh ja na to. „Ja vas sa svom učtivošću ne mogu poštediti od prekora da se prema poslovima odnosite sa nemarnošću. Preteranim cepidlačenjem vi ugrožavate razvitak pregovora koji tek što su počeli. Vi ispuštate iz vida mogućnost da bi ovaj prsten, koliko god sku-

¹ Baš me briga.

² Zbogom.

pocen bio, mogao biti manje no stoti deo onoga što imam da vam ponudim. A ta mogućnost je činjenica, i vi bi svoje ponašanje prema meni trebalo tako da podesite.“

On me pogleda širom otvorenih očiju i podrhtavanje njegovih ružnih obraza izvanredno se pojača. On ponovo baci pogled na vrata, pa onda, mahnuvši glavom, reče kroz zube: „Dođi ovamo!“

On uze prsten, pokaza mi da prođem iza tezge i otvori mi ulaz u jednu zagušljivu stražnju sobu bez prozora, gde je iznad okruglog stola u sredini, pokrivena plišem i čipkom, zapalio jednu gasnu viseću lampu sa vrlo jakim i belom svetlošću. U sobi je stajao još i jedan „safe“ ili prema vatri otporna kasa, kao i jedan mali pisači sekretar, tako da je soba bila negde na sredini između građanske sobe za stanovanje i poslovne kancelarije.

„De! Šta imaš?“ reče saj džija.

„Dopustite mi da se časkom skinem,“ odgovorih ja i skidoh kaput. „Ovako je lakše.“ Pa komad po komad, povadih iz džepova češalj od kornjačevine, iglu sa safirom, broš u obliku korpice za voće, grivnu sa belim biserom, rubinski prsten i, kao veliki adut, briljantski đerdan, pa sve to, lepo odvojeno jedno od drugog, poslagah na pleteni stolnjak. Najzad s dopuštenjem otkopčah prsluk, skidoh s vrata ukras s topazom, pa i njega stavih uz ostalo čudo.

„Šta na to kažete?“ upitah s mirnim ponosom.

Video sam kako nije mogao sasvim sakriti svetlucanje u očima, mljaskanje jezika u ustima. Ali, on se držao kao da je očekivao više, i najzad suvo upita:

„Dakle? Je li to sve?“

„Sve?“ ponovih ja. „Majstore, nemojte se praviti kao da vam je ko skoro ponudio na prodaju takvu jednu kolekciju“

„A bi li ti voleo da je se ratosiljaš, te tvoje kolekcije?“

„Ne precenjajte žar moje želje,“ odvratih ja. „Ako me upitate želim li da je dam za razumnu cenu, onda ću se s vama složiti.“

„Baš tako,“ odgovori on. „Hladna pamet je zaista ono što ti treba, dečko moj.“

Rekavši to, on privuče jednu od štoфом prevučenih fotelja koje su stajale oko stola i sede da razgleda stvari. Neponuđen, i ja uzeh jednu stolicu, prekrstih nogu preko noge i počeh ga posmatrati. Jasno sam video kako mu dršću ruke dok je uzimao nakit, komad po komad, odmeravao ga i onda, ponovo, više bacao no vraćao na čaršav. Time je valjda hteo da popravi drhtanje pohlepe, isto kao što je nekoliko puta trgnuo ramenima, naročito kad je — a dvaput se to zbilo — obesio briljantski đerdan o ruku, pa ga onda uzeo i sve unaokolo, duvajući u kamenje, lagano propuštao kroz prste. Utoliko je apsurdnije zvučalo kad je naposljetku, učinivši rukom pokret iznad svega što je ležalo na stolu, rekao:

„Pet stotina franaka.“

„Za šta, ako smem pitati?“

„Za sve.“

„Vi se šalite.“

„Mladiću, ni tebi ni meni nije sad do šale. Hoćeš li da mi daš svoju lovinu za pet stotina franaka? Da ili ne?“

„Ne,“ rekoh ja i ustadoh. „Ni govora. Ako dopustite, ja ću svoje uspomene, ponovo pokupiti, jer vidim da hoćete da me prevarite na najnečasniji način.“

„Čast,“ rugaše se on, „dobro ti pristaje. Za tvoje godine imaš i jak karakter. Hajde da ga nagradim i rekнем šest stotina.“

„To je korak s kojim niste napustili oblast smešnoga. Ja, dragi gospodine, izgledam mlađi no što sam, i ništa nećete postići ako se prema meni ponašate kao prema detetu. Meni je poznata realna vrednost ovih stvari, i mada nisam dovoljno

glup da mislim kako se nje mogu držati, neću trpeti da se kupac udaljuje od nje u nemoralnoj meri. Na kraju krajeva, poznato mi je da i u ovim poslovima postoji konkurencija, i ja ću umeti da je nađem.“

„Imaš podmazana usta — pored ostalih talenata. Ali ti ne pada na pamet da bi konkurencija kojom mi pretiš mogla biti dobro organizovana i složna u zajedničkim principima.“

„Pitanje je prosto, majstor Jean-Pierre, hoćete li vi kupiti moje stvari ili će ih kupiti neko drugi.“

„Rad sam da ih uzmem od tebe, i to, kao što smo se već dogovorili, po razumnoj ceni.“

„A ta bi bila?“

„Sedam stotina franaka — poslednja moja reč.“

Ćuteći, ja počeh da trpam nakit ponovo u džepove, pre svega briljantski đerdan.

On me je gledao dok su mu obrazi drhtali.

„Glupane,“ reče on, „ne umeš da ceniti svoju sreću. Ta razmisli kolika je to gomila novaca, sedam ili osam stotina franaka — za mene, koji bih je, recimo, uložio, i za tebe, koji treba da je zgreneš! Šta li sve ne možeš platiti sa, recimo, osam sto pedeset franaka, — zgodne žene, odelo, karte za pozorište, dobre *dinners*. Umesto toga, ti budala jedna, hoćeš da i dalje vucaraš ovo po džepovima. A šta znaš možda te napolju čeka policija? Uzimaš li u račun moj rizik?“

„Da li ste,“ rekoh ja na to onako na sreću, „čitali šta u novinama o ovim stvarima?“

„Još nisam.“

„Eto vidite. Mada se radi o realnoj vrednosti od okruglih i čistih osamnaest hiljada franaka. Vaš rizik je uopšte samo teoretski. Pa ipak, ja hoću da učinim cenu kao da nije tako, jer se stvarno nalazim u momentalnoj novčanoj oskudici. Dajte

mi polovinu vrednosti, devet hiljada franaka, pa da napravimo pazar.“

On mi se grohotom stade smejati, pri čem nije bilo zadovoljstvo posmatrati sve njegove iskvarene i krnje zube. Cičeći, on je neprestano ponavljao rečenu cifru. Naposljetku, reče ozbiljno:

„Ti si lud.“

„Uzimam to,“ rekoh ja, „kao vašu prvu reč posle poslednje, koju ste spomenuli. I od nje ćete odstupiti.“

„Slušaj, mladiću, to je jamačno prvi posao ove vrste koji ti, žutokljunac jedan, pokušavaš da zaključiš?“

„Pa sve i kad bi bilo tako?“ odvratih ja. „Imajte obzira prema prvim čilim koracima mladog darovitog bića koje se javlja! Ne podsecajte mu koren stupidnim cicijašenjem, nego nastojite da ga široke ruke pridobijete za svoje interese, jer možda će vam ono još mnogo što šta doneti, umesto da se obraća drugima koji imaju razvijeniji pogled za srećan slučaj, koji imaju više smisla za sve što je mlado i od budućnosti!“

On me pogleda zapanjeno. Sumnje nema, on je moje reči merio u sparušenom srcu svom, dok mi je gledao na usne kojima sam govorio. Ja iskoristih njegovu neodlučnost da dodam:

„Malo smisla ima, majstor Jean-Pierre, da se bavimo paušalnim nadbijanjem, ponudama i kontraponudama. Kolekciju treba proceniti i sračunati komad po komad. Za to nam treba vremena.“

„Pa dobro,“ reče on. „Hajde da sračunamo.“

Načinio sam bio grubu grešku. Sasvim sigurno, da smo ostali pri paušalnom, nikad ne bih mogao ostati na 9.000 franaka, ali natezanje i cenkanje oko svakog komada, koje počeo sad, kad smo posedali za sto i sajdzija stao upisivati u svoju beležnicu grozne cene koje je jedva cedio, bedno me je udaljilo od te sume. Trajalo je dugo, po opoj prilici tri puta po tri

četvrt sata. U međuvremenu, začulo bi se neki put dućansko zvonce, i Jean-Pierre je prelazio u radnju pošto bi mi šapatom naredio:

„Da nisi zucnuo!“

Vraćao se, i pogađanje se nastavljalo. Podigoh briljantski đerdan na 2.000 franaka, no ako je to bila pobjeda, bila je i jedina. Uzalud sam nebo prizivao kao svedoka za lepotu topaza, skupocenost safira, koji je krasio prsnu iglu, belog bisera na grivni, rubina i sivog bisera. Prstenje je sve zajedno izašlo na hiljadu i pet stotina, a sve ostalo, izuzev đerdana, držalo se u konačno postignutoj ceni između 50 i najviše 300. Kad smo sabrali, ispade 4.450 franaka, i onaj moj lopov još se pravio kao da mu je to strašno, i kao da time ruinira sebe i čitav svoj stalež. Još reče da pod takvim uslovima onaj srebrni sat koji sam hteo da kupim ima da košta 50 umesto 25 franaka — onoliko, dakle, koliko je hteo da dâ za lepi zlatni broš u obliku korpice. Konačni rezultat bio je, prema tome, 4.400. A Stan-ko? mislio sam ja. Moj prihod je bio teško opterećen. Ipak mi ne preostajашe ništa drugo nego da rekнем svoje „*entendu*.“¹ Jean-Pierre otvori gvozdeni trezor, skloni u nj kupovinu, praćenu žalosnim mojim oproštajnim pogledima, i stavi mi na sto četiri novčanice od po hiljadu i četiri od po sto franaka.

Ja odrečno mahnuh glavom.

„Da li biste mi to malo promenili,“ rekoh, vrativši mu hiljadarke, a on odgovori:

„E, bravo! Samo sam ti malo kušao takt. Kao što vidim, nećeš da se šepuriš kad budeš kupovao. To mi se dopada. Ti mi se uopšte dopadaš,“ nastavi on, menjajući mi novčanice od hiljadu franaka u stotine, a ponešto i u zlatne i srebrne komade, „i ja posao s tobom ne bih zaključio tako nedopušteno generozno da mi stvarno nisi ulivao poverenje. Da vidiš, hteo

¹ U redu.

bih da održim vezu s tobom. Može biti, sasvim lako može biti da će od tebe nešto postati. Ima u tebi nečega vedrog. Zbilja, kako se zoveš?“

„Armand.“

„Lepo, Armand, daj izraza svojoj zahvalnosti tako što ćeš mi ponovo doći! Evo ti sata. Poklanjam ti uz njega i ovaj lanac.“ (On nije vredeo ama baš ništa.) *Adieu*, sinko! Dođi ponovo! Malo sam se zaljubio u tebe prilikom posla.“

„Vrlo ste dobro umeli da savladate svoja osećanja.“

„Vrlo rđavo, vrlo rđavo!“

Rastali smo se tako šaleći se. Ja se popeh u omnibus prema boulevard Haussmann, i u jednoj sporednoj ulici nađoh trgovinu obuće, gde sam nabavio par solidnih i lakih cipela na zakopčavanje i odmah ih zadržao na nogama, izjavivši da stare više ne želim ni da vidim. U magazinu „Printemps“, zatim, nedaleko odatle, kupih, prelazeći iz odeljenja u odeljenje, prvo nekoliko sitnih potrepština: tri, četiri okovratnika, jednu kravatu, a i jednu svilenu košulju, zatim jedan mek šešir, umesto kape, koju sam strpao u džep od kaputa, jedan kišobran u drvenoj futroli od štapa, koji mi se veoma svideo, rukavice od jelenske i novčanik od gušterove kože. Zatim zapitah gde je odeljenje konfekcije, pa onda uzeh, onako s vešalice, jedno vrlo prijatno jednobožno odelo od lakog i toplog sivog materijala, koje mi je pristajalo kao po meri i koje mi je sa šalom i plavobelo prskanom kravatom stajalo izvanredno. Ni odelo nisam skidao, nego zamolih da mi ono u čemu sam bio došao, pošalju kući, naznačivši u šali adresu na ime „*Pierre Jean-Pierre, quatre-vingt-douze, rue de l’Echelle au Ciel.*“

Vrlo sam se prijatno sećao kad sam, tako doteran, obesivši kišobran o ruku i među prstima u rukavicama lako držeći okruglo drvce od belog, crvenim kanapom vezanog paketa, napustio „Printemps“, — vrlo prijatno u mislima na ženu koja

me je neodređeno nosila u mislima i sad, nalazio sam, tražila sliku svoju, koja je nje i traženja njena bila dostojnija no dosada. Jamačno bi se i ona radovala isto kao i ja što sam spoljašnju ličnost svoju doveo u stanje koje je vezama našim više odgovaralo. Ali, kad sam sve ovo posvršavao, popodne beše već poodmaklo, i ja osetih da sam gladan. U jednoj *brasserie*¹ naručih snažan, mada nikako ne preteran ručak, koji se sastojao od riblje čorbe, dobrog bifteka s prilogom, sira i voća, i popih uz to dva piva. Pošto sam se najeo, odlučim se da počastim sâm sebe uživanjem zbog kojeg sam juče, prolazeći, zavideo onima koji su u njemu učestvovali: to jest da sednem pred jednu kafanu na boulevard des Italiens i da uživam u saobraćaju i kretanju. Tako sam i učinio. Seo sam za mali sto blizu toplog mangala, zapalio cigaretu i poručio jednu *double*² pa stao gledati čas šarenu i bučnu povorku života pred sobom, čas jednu svoju lepu novu cipelu kojom sam, prekrstivši nogu preko noge, lagano cupkao. Sedeo sam tako valjda čitav sat, toliko mi se to dopadalo, a sedeo bih jamačno i duže da broj onih puzavaca što kupe otpatke nije malo pomalo postao oko mene i suviše veliki. Nekom izderanom starcu i jednom isto tako iscepanom dečaku, koji su kupili moje čikove, bio sam naime diskretno dao — jednom franak, a drugom deset sua, na njihovo neverovatno oduševljenje, a to je prouzrokovalo navalu njima sličnih, te sam od te navale, pošto pojedinac nikako nije kadar da pomogne nevolji celog sveta, na kraju krajeva morao pobeći. Dodaću ipak da je baš namera da učinim takvo dobročinstvo, potičući još od sinoć, igrala određenu ulogu kad sam se odlučio da tamo sednem.

Uostalom, nisu me zaokupljale, dok sam onde sedeo, samo misli finansijske prirode, i one nastaviše da me zaokupljaju i dalje. Šta će biti sa Stankom? Sećajući se njega, ja sam se

¹ Pivnica.

² Crna kafa.

nalazio u teškoj nedoumici. Mogao sam mu reći bilo da sam bio i suviše nevešt, suviše detinjast te da ni izdaleka nisam postigao onu cenu koju je on, sa onoliko odlučnosti, bio odredio za moju robu, i tako sam ga se, u srazmeri sa tim sramnim neuspehom, mogao rešiti sa nekih 1.500 franaka. Ili sam mu, na svoju slavu a u njegovu korist, mogao slagati i reći mu da sam traženu cenu bar približno postigao, u kom bih slučaju imalo da mu platim dvostruko, tako da bi od novca koji sam dobio za sve one divote meni ostala sumica koja se veoma jadno približavala prvim besramnim ponudama majstor Jean-Pierrea. Za šta ću se odlučiti? U dnu duše sam slutio da će se moj ponos, ili taština moja, pokazati jači od moje sebičnosti.

Što se tiče rasonode posle odmora u kavani, prvo sam se, plativši jeftinu ulaznicu, zabavljao gledajući izvanrednu jednu panoramu koja je, s predelom što mi se pred očima širio u potpunosti, sa zapaljenim selima i prepuna ruskih, austrijskih i francuskih vojnika, prikazivala Bitku kod Austerlitza: tako izvanredno da je jedva bilo moguće razlikovati granicu između onoga što je samo naslikano i onoga što je, ispred slike, bilo stvarno, pobacnog oružja i telećaka i pobijenih lutaka koje su predstavljale vojnike. Na jednom brežuljku, okružen štabom, imperator Napoleon posmatrao je kroz dogled strateški položaj. Ponesen tim prizorom, otišao sam da vidim još jedan spektakl, panoptikum jedan, gde sam na svakom koraku, sa užasnutom radošću, nailazio na svakojahe potentate, krupne defraudante, slavom ovenčane umetnike i čuvene ženoubice, svakog časa spreman da me prisno i poznato oslove. Abbé Liszt, sa dugom belom kosom i neverovatno vernim mladežem na licu, sedeo je tu za klavirom pa voštanim prstima svojim držeći nogu na pedalu a oči ka nebesima upravivši, hvatao dirke, dok je nedaleko odatle General Bazaine držao revolver na slepoočnici, ali mu oroza nije odapinjao. Behu to uzbudljivi utisci za mladu dušu, no akceptivna snaga moja, uprkos Lisztu i Bazaineu, nije bila iscrpena. Za vreme

ovih doživljaja beše palo veće; blistajući se kao i juče, javljajući se šarenim svetlosnim reklamama koje su se naizmenično palile i gasile. Pariz se beše osvetlio, i pošto sam malo flani-rao, otidoh da koji sat provedem u jednom varijeteu, gde su foke držale njuškom u ravnoteži zapaljene petroleumske lampe, mađioničar jedan tucao u avanu nečiji zlatan sat pa ga onda nekom potpuno nezainteresovanom gledaocu, koji je sedeo daleko ostrag u parteru, izvukao, potpuno čitav, iz stražnjeg džepa od pantalona, bleđa jedna *diseasea*¹ sa dugačkim crnim rukavicama zagrobnim glasom sipala u salu otrovne skarednosti a neki gospodin izvanredno govorio iz stomaka. Nisam mogao dočekati kraj prekrasnog programa, jer, ukoliko sam još hteo da popijem gde čokoladu, trebalo je da pohitam i stignem kući pre no što se spavaonica napuni.

Kroz avenue de l'Opéra i rue des Pyramides vratih se u pri-snu mi rue Saint-Honoré, pa, stigavši blizu hotela, skidoh rukavice, pošto bi mi one, posle tolike promene i napretka u toaleti, davale izgled izazivački. Međutim, niko se nije osvrtao na mene kad sam ušao u lift, koji se sve do četvrtog sprata nije praznio od gostiju. Stanko me razrogačeno pogleda kad sam, stigavši na sprat više, ušao u spavaonicu i pošto me je odmerio na svetlosti sijalice.

„*Nom d'un chien!*“² reče on. „Ovaj se doterao. Prema tome, poslovi su dobro išli?“

„Prilično,“ odgovorih ja, skinuvši se i stavši pred njegov krevet. „Prilično podnošljivo, Stanko, toliko smem da kažem, mada se sva naša očekivanja nisu ispunila. Čiča u svakom slučaju nije najgori čovek svoga esnafa; može se s njim lepo samo kad čovek ume i ako je čvrst. Isterao sam devet hiljada. Dopustite sad da ispunim svoje obaveze!“ I pošto sam u no-vim svojim cipelama stao na ivicu donjeg kreveta, ja mu iz

¹ Recitatorka.

² Pseto jedno.

prepunog svog novčanika od gušterove kože odbrojah na ćebe tri hiljade franaka.

„Lopove!“ reče on. „Dobio si dvanaest hiljada.“

„Stanko, kunem vam se...“

On prsnu u smeh.

„Dušo moja, nemoj da se ešofiraš!“ reče on. „Ne verujem da si dobio ni dvanaest ni devet hiljada. Pogledaj, ležim ti tu, i groznica me je prošla. I tako, pošto ga prođe nekakva vrtoglavica, čovek se razneži. Zato samo hoću da ti kažem da ni ja ne bih bio kadar da isteram više od nekih četiri do pet hiljada. Evo ti hiljadarka natrag. Nas dvojica smo pošteni momci, zar nismo? Oduševljen sam nama dvojicom. *Embrassons-nous! Et bonne nuit!*“¹

¹ Hajde da se poljubimo! I laku noć!

GLAVA DEVETA

Zaista ništa lakše no voziti lift. To se može bezmalo smesta, pa pošto sam se, u pristaloj livreji svojoj, svidao sam sebi a takođe, kako sam po tolikim pogledima primećivao, i lepome polu što se penjao i spuštao, kako sam sem toga nalazio mnogo duševnog osveženja u novom imenu koje sam sad nosio, to mi je ova služba ispočetka predstavljala nesumnjivo uživanje. Međutim, sama po sebi igračka, ova služba, kad je čovek primoran da je, s kratkim prekidima, obavlja od sedam časova ujutru do pred ponoć, vrlo je zamorna, te se čovek posle takvog jednog radnog dana penje u svoj gornji krevet slomljen unekoliko duševno i fizički. Šesnaest časova dnevno, izuzevši samo kratke pauze za vreme kojih su se personalu, u jednoj prostoriji smeštenoj između kuhinje i ručionice, po grupama izdavali ručak i večera — vrlo loša hrana, u tom je mali Bob imao i te kako pravo, koja je izazivala protest, gadno smućkana od svakojakih ostataka — ti sumnjivi ragu, hašei i frikasei, uz koje se škomračeci točilo kiselo *petit vin du pays*,¹ behu stvarno uvredljivi i ja sam stvarno gore jeo samo u tamnici —: toliko časova, dakle, imalo je čovek da provede na nogama, ne sedajući, u zaptivenom, parfemima gostiju zasićenom vazduhu, da upravlja ručicom, pazi na ploču povezanu sa zvoncima, da se, penjući se i spuštajući, zaustavlja čas tu čas tamo, da

¹ Domaća kiselića.

prima goste, da ih pušta da izađu i da se čudi bezumnoj nestrpljivosti onih koji dole u holu neprestano zvone da se dođe, pošto je ipak bilo nemoguće smesta sa četvrtog sprata sleteti dole njima na službu, nego je prvo trebalo izaći, tamo gore kao i na nižim spratovima, pa uz ućtiv poklon i sa najlepšim svojim osmehom pustiti u lift one koji žele da siđu.

Mnogo sam se smeškao, govorio: „*M’sieur et dame* —“¹ i „*Watch your step!*“² što je bilo potpuno nepotrebno, jer sam jedino prvog dana bio stao nezgodno, a posle nikad više nisam ostavio stepenicu na koju je trebalo upozoravati, ili bih je smesta savršeno izravnao. Starije dame sam prilikom izlaženja rukom lako pridržavao ispod lakta, kao da je izaći i najmanje teško, i primao sam malko zbunjen, neki put i melanholično-koketan pogled zahvalnosti kojim starost kvitira galanteriju mladeži. Istina, bilo ih je i bez tračka oduševljenja, ili im ono nije bilo potrebno, pošto im se srce beše ohladilo a u njemu ostala samo nadmenost klase. Uostalom, ja sam to činio i mladim ženama, i tu je onda bivalo da mnoga lako porumeni i prošapuće koje „*Merci*“ za pažnju koja mi je zaslađivala jednolični posao, pošto sam je ja u osnovi namenjivao samo jednoj i samo se nje radi u njojzi vežbao. Nju sam čekao, nju koju sam likom — a bezlično ona mene — u duši nosio, gospodaricu kutijice, darovateljicu cipela mojih, kišobrana moga i moga odela za izlaz, nju, s kojom sam živeo u nežnoj tajni, — i koju, sem ako naprasno nije otputovala bila, nikako dugo čekati mogao nisam.

Već drugog dana, po podne oko pet sati — baš se i Eustache sa svojim liftom nalazio dole — pojavila se ona u *ascenseur*³-niši u holu, sa velom preko šešira, kao što sam je već bio video. Moj savršeno beznačajni kolega i ja stajali smo

¹ Gospodin i gospođa.

² Pazite kako ćete stati.

³ Lift

ispred svojih otvorenih vrata, a ona zastade baš na sredini između nas, pogledavši me, malo širom oči otvorivši i za trenutak se ljuljajući, neodlučna za koji lift da se opredeli. Sumnje nije bilo da ju je želja vukla u moj; no kako je Eustache već bio stao na stranu i rukom je pozvao u svoj, ona je valjda pomislila da je red na njega, pa uđe u njegov, ali se pri tom bez ikakva prikrivanja osvrnula preko ramena prema meni i ponovo širom oči otvorila, — i ode.

To je za ovaj put bilo sve, sem što sam joj, kad sam se ponovo sreo sa Eustacheom, saznao od njega ime. Zvala se Madame Houplé i bila je iz Strassburga. „*Impudemment riche, tu sais,*“¹ dodao je Eustache, na šta sam ja odgovorio samo jednim hladnim „*Tant mieux pour elle.*“²

Sutradan u isto vreme, baš kad su oba druga lifta bila u vožnji a ja sam stajao ispred svog, ona ponovo naiđe, u vrlo lepoj, dugačkoj bundi od vizona, ovaj put i kapi od istog krzna, dolazeći iz *shoppinga*,³ jer je u rukama i na rukama nosila nekoliko, istina ne velikih, elegantno zamotanih i uvezanih paketa. Ona mi zadovoljno klimnu glavom ugledavši me, osmehnu se mome poklonu, praćenu jednim s poštovanjem izgovorenim „*Madame —*” i u kom je bilo nečega od poziva na ples, pa uđe i zatvori se zajedno sa mnom u osvetljenoj pokretnoj sobici. U taj mah zazvoni zvonice sa četvrtog sprata.

„*Deuxième, n'est-ce pas, madame?*“⁴ upitah ja pošto mi ona ništa nije bila rekla.

Ona nije bila stala dublje u maloj prostoriji, nije stala iza mene, nego pored mene kraj vrata, pa mi je naizmenično gledala čas na ruku koja je držala ručicu, a čas u lice.

¹ Besramno bogata, znaš.

² Utoliko bolje za nju.

³ Kupovina.

⁴ Drugi sprat, zar ne, gospođo?

„*Mais oui, deuxième*,” reče ona. „*Comment savez-vous?*“¹

„*Je le sais, tout simplement.*“²

„O? — Novi Armand, ako se ne varam?“

„Na službu, madam.“

„Može se reći,” odvrati ona, „da ova promena znači napredak u sastavu personala.“

„*Trop aimable, madame.*“³

Glas joj je bio vrlo prijatan, malo nervozan alt. No dok sam ja mislio o njezinu glasu, ona progovori o mome.

„Htela bih,” reče ona, „da vas pohvalim zbog vašeg prijatnog glasa.“ — Reči duhovnoga savetnika Chateau!

„*Je serais infiniment content, madame*“ odgovorih ja, „*si ma voix n’offensait votre oreille!*”⁴ Odozgo ponovo zazvoni. Bili smo stigli na drugi sprat. Ona dodade:

„*C’est en effet une oreille musicale et sensible. Du reste, l’ouï n’est pas le seul de mes sens qui est susceptible.*”⁵

Bila je silna! Ja je nežno pridržah prilikom izlaženja, kao da je tu šta uopšte trebalo pridržavati, pa rekoh:

„Dopustite da vas najposle oslobodim od tereta, madame, i da vam pakete odnesem u sobu!“

Rekavši to, uzeh joj pakete, pokupih ih od nje jedan po jedan, i pođoh s njima duž hodnika, jednostavno napuštajući lift. Trebalo je načiniti svega dvadeset koraka. Ona otvori na levoj strani broj 23 i, koračajući ispred mene, stupi u svoju spavaću sobu, čija su vrata prema salonu bila otvorena, — luksuznu

¹ Da, drugi. Otkud znate?

² Znam, sasvim prosto.

³ I suviše ljubazno, gospođo.

⁴ Bio bih beskonačno zadovoljan, gospođo, kad moj glas ne bi vređao vaše uho!

⁵ To je stvarno muzikalno i osetljivo uho. Uostalom, sluh nije jedino moje osetljivo čulo.

jednu spavaću sobu, parketiranu, sa velikim persijskim ćilimom, nameštajem od višnjeva drveta, blistavim spravama na stolu za toaletu, širokom jednom, isprešivanim atlasom prekrivenom mesinganom posteljom i jednom chaise-longue od sivog pliša. Ja spustih pakete na nju kao i na staklenu ploču na stoliću, dok je Madame skidala kapu i raskopčavala bundu.

„Sobarica mi nije pri ruci,“ reče ona. „Soba joj je na spratu više. Da li biste hteli da budete do kraja pažljivi i pomogli mi da skinem ovo?“

„S izvanrednim zadovoljstvom,“ odgovorih ja i pristupih poslu. No dok sam se bavio tim da joj ugrejanu, svilom obloženu bundu skinem sa ramena, ona okrete prema meni glavu sa obilatim mrkom kosom u kojoj se slobodno isticao jedan talasasti beli pramen, osedeo pre ostalog, pa, pošto je oči prvo brzo širom otvorila a onda ih ponovo sanjarski neodređeno ispod kapaka skrila, progovori i reče:

„Ti odeću s mene skidaš, smela slugo?“

Neverovatna žena i veoma izražajna! Zapanjen ali pribran, ja složih odgovor ovako:

„Kad bi volja božja bila, madam, da imam vremena kako bih dao stvarima taj smisao i mogao po volji nastaviti da se bavim ovim tako divnim poslom!“

„Ti nemaš vremena za mene?“

„Po nesreći, ne u ovaj mah, Madame. Moj ascenseur čeka napolju. On stoji otvoren, dok ga zvoncad zovu odozgo i odozdo i gosti se pred njim na ovom spratu možda okupljaju. Izgubio bih mesto kad bih ga duže ostavljao...“

„Ali ti bi za mene imao vremena, — kad bi imao vremena za mene?“

„Beskonačno mnogo, Madame!“

„Kad ćeš imati vremena za mene?“ upita ona, ponovo čas naglo otvarajući oči a čas ih neodređeno skrivajući, i priđe mi

sasvim u svome tailor-madeu sivoplave boje, koji se tesno priljubljiavao uz oblike njezina tela.

„U jedanaest sati biću slobodan,“ odgovorih ja prigušeno.

„Ja ću te čekati,“ reče ona istim tim tonom. „Evo ti ovo kao zaloga!“ I pre no što sam došao sebi, glava mi se nađe između njezinih šaka a njena usta na mojim, u poljupcu koji je išao prilično daleko — dovoljno daleko da ga učini zalogom neobično obaveznom.

Jamačno sam bio malo bled kad sam njezinu bundu, koju sam neprestano držao u rukama, spustio na chaise-longue i povukao se. Zaista su, bespomoćno čekajući, pred otvorenim liftom stajala tri lica, kojima sam se morao izviniti ne samo zbog odsustva svog izazvana hitnim jednim poslom, nego i zato što sam ih, pre no što sam ih spustio, odvezao prvo na četvrti sprat, gde su me zvali ali gde nikog više bilo nije. Stigavši dole, imao sam da istrpim grdnju zbog zastoja u saobraćaju koji sam izazvao, a odbranio sam se od nje izjavivši kako sam bezuslovno morao odvesti u sobu jednu damu kojoj je naglo pozlilo.

Madame Houplé — i pozlilo! Žena od takve *bravoure*!¹ Ovu su joj, mislio sam, istina olakšavale njezine godine, podmaklije od mojih, a uz to još i moj podređeni socijalni položaj, koji joj je davao onaj tako neobično podignuti izraz. „Smela slugo“ rekla mi je ona — poetična jedna žena! „Ti odeću s mene skidaš, smela slugo?“ Te uzbudljive reči nisu mi celo veče izlazile iz glave, svih onih šest sati koje je valjalo provesti dok ne budem „imao vremena za nju“. Vređale su me one pomalo, te reči, pa ipak me opet ispunjavale ponosom — čak i s obzirom na smelost moju, koje uopšte nisam imao, nego koju mi je ona prosto naprosto podmetnula i pripisala. Istina, sad sam je imao više no što mi je potrebno bilo. Ona

¹ Neustrašivost.

mi ju je bila udahnula — naročito još onom vrlo obaveznom zalogom.

U sedam sati spustio sam je na dinner: ušla mi je u lift pridruživši se drugim gostima u večernjoj toaleti, koje sam uzeo na gornjim spratovima i koji su išli na večeru, u divnoj beloj svilenoj haljini sa kratkim šlepom, čipkom i vezenom tunicom, sa crnom baršunskom vrpcom oko pojasa, noseći oko vrata *collier* mlečno belih, besprekorno okruglih bisera, koji na njezinu sreću — a nesreću majstor Jean-Pierreovu — nisu bili u kutijici. Savršenstvu s kojim me nije primećivala — i to posle onako dalekosežnog poljupca! — morao sam se diviti, ali se osvetih za nj tako što sam prilikom izlaska pridržao rukom ne nju nego neku avetinjski nakinđurenu babu. Učinilo mi se kao da se osmehnula mojoj milosrdnoj galanteriji.

U koje se doba vratila u svoju sobu, to mi je ostalo nepoznato. Ali jedanaest je jednom doći moralo, čas kad se služba doduše nastavljala, ali ju je obavljao svega jedan lift, dok su vozači druga dva bili slobodni. Ja sam večeras bio jedan od njih. Da bih se posle dnevna dirinčenja osvežio malo za najnežniji od svih ljubavnih sastanaka, prvo sam otišao u umivaonicu, pa se onda pešice spustio na drugi sprat, čiji je hodnik, sa svojim crvenim dugačkim tepihom na kome su se koraci skoro bezglasno gušili, mirovao u taj čas u tišini bez prolaznika. Smatrao sam za pristojno da zakucam na vrata salona Madame Houplé, broj 25, ali nisam dobio nikakva odgovora. Stoga otvorih spoljašnja vrata od broja 23, njezine spavaće sobe, pa primakavši uho unutrašnjim diskretno na njih zakucah.

Odgovori mi jedno upitno „*Entrez?*“¹ malko začuđeno naglašeno. Ja mu se odazvah, pošto sam začuđenost mogao prenebreći. Soba je mirovala u crvenkastoj polutami svilom zaklonjene noćne stolne lampe koja ju je jedina osvetljavala. Smela stanovnica — rado i opravdano prenosim na nju pridev

¹ Slobodno.

kojim me je ona počastila — iz kreveta je, ispod grimiznog atlasnog isprešivanog pokrivača, spazila moje oko što je hitro ispitivalo sve okolnosti —, iz raskošne mesingane postelje, koja je, uzglavljem zidu okrenuta a sa chaise-longue niže nogu, bila, stojeći slobodno, postavljena prilično blizu gusto zavešenog prozora.

U njoj je ležala moja putnica, sa rukama skrštenim ispod glave, u batistanoj spavaćici kratkih rukava i čipkama opervaženim gojnim *décolletéom*. Rasplela je bila punđu za noć, pa je zgodno i slobodno, u obliku venca, obavila bila pletenice oko glave. U talasastom uvojkju, beli joj se pramen pružao unatrag od ne više glatkog čela. Tek što sam zatvorio vrata, kad li čuh kako iza mene pade zasun kojim se pomoću ručice moglo upravljati iz kreveta.

Ona širom otvori zlatne oči svoje, svega za nagli jedan trenutak, kao obično; no crte njezina lica ostadoše iskrivljene u nekoj vrsti nervoznog laganja dok je govorila:

„Kako? Šta je to? Jedan hotelski nameštenik, jedan domestik, jedan mladić od posluge ulazi u moju sobu, u ovo doba, u čas kad se odmoru predajem?“

„Vi ste izjavili želju, Madame —“ odgovorih ja, približivši se njezinu ležaju.

„Želju? Izjavila? Ti veliš ,želju' a praviš se da misliš na naredbu koju jedna dama izdaje jednom malom služitelju, jednom liftboju, ali u bezgraničnoj svojoj drskosti, upravo bezobrazluku svom, misliš na ,žudnju', ,žarku, silnu čežnju', misliš to sasvim prosto i razumljivo, zato što si mlad i lep, tako lep, tako mlad, tako drzak... ,želju'! Reci mi bar, ti željo, snu čula mojih, *mignonu* u livreji, slatki helotu, jesi li se usudio da u drskosti svojoj makar malo i sâm tu želju podeliš!“

Rekavši to, ona me uhvati za ruku i privuče me na ivicu kreveta tako da sam na nj iskošeno seo: ravnoteže radi, morao sam ispružiti ruku preko nje i nasloniti se na začelje postelje,

tako da sam sedeo iznad golotinje njene, jedva skrivene pod finom tkaninom i čipkama, i čija me je toplota mirisno doticala. Malo uvređen, priznajem, zbog njezinog neprestanog ponavljanja i naglašavanja niskog položaja mog — šta li je samo time htela i želela? — ja se, umesto svakog drugog odgovora, nadnesoh nad nju i spustih svoje usne na njezine. Ali ne samo što je ona ovaj poljubac razvila još mnogo više no onaj prvi poslepodnevni, pri čem ni ja u predusretljivosti svojoj oskudevao nisam, — nego mi još uze ruku s mesta na koje sam se bio naslonio i uvuče je u décolleté na grudi, koje pozamašne behu, pa ju je, držeći me za članak, vodila unaokolo tako da je muškost moja, što je ona zapaziti morala, sva usplahireno skočila. Ganuta tim zapažanjem, ona stade meko da guguče, u mešavini samilosti i radosti:

„O, mladosti umiljata, mnogo lepša no telo to kome je dato da je plamenom razbuktava!“

I tu obim rukama stade da čeprka po ogrlici moje bluze, da je otvara i da s neverovatnom brzinom otkopčava dugmad na njojzi.

„Skidaj, skidaj, sklanjaj to, sklanjaj i ovo,“ brzo su joj se otkidale reči. „Skidaj i sklanjaj, da te vidim, da boga ugledam! Hajde brzo! *Comment, à ce propos, quand l'heure nous appelle, n'êtes-vous pas encore prêt pour la chapelle? Déshabiliez-vous vite! Je compte les instants! La parure de nocé!*“¹ Tako božanstvena uda tvoja zovem, koja izgaram od želje da vidim otkako sam te prvi put ugledala. Ah tako, ah to! Prsa sveta, pleća, slatku ruku! Skini-de na posletku i to — oh, la, la, to ti je galanterija! Ovamode, *bien-aimé!* Ovamo, ovamo...“ Nikad još nije bilo izražajnije žene! Sama pesma izlazila joj je iz usta, ništa drugo. I ona nastavi da se izražava i dalje kad sam bio uz nju, imala je običaj da sve izražava re-

¹ A kako, zbilja, kad zove nas čas, ne vidim spremna za molitvu vas? Skinite se brzo! Brojim trenutke! Svadbeno ruho!

ćima. U zagrljaju svom držala je pitomca i posvećenika stroge učiteljice Rozse. On je učini vrlo srećnom, i bi mu dano da čuje da je tako:

„O slatki moj! O anđele ljubavi, porode uživanja! Ah, ah, đavole mladi, dečache glatki, kako ti to umeš! Moj muž ništa ne može, baš ništa, treba da znaš. O ti usrećitelju, ti ćeš me ubiti! Slast mi dah oduzima, srce mi slama, umreću od ljubavi tvoje!“ Ona me ugrize za usnu, u vrat. „Kaži mi ti!“ jeknu odjednom, blizu vrhunca. „Grubo mi ti reci da se ponizim! *J'adore d'être humiliée! Je l'adore! Oh, je t'adore, petit esclave stupide qui me déshonorer...*”¹

Bila je van sebe. Bili smo van sebe. Dao sam joj ono najbolje od sebe, uživajući, bio sam, zaista, platio i sam. Ali kako da me ne ozlovolji što je na vrhuncu buncajući govorila o poniženju i nazivala me glupim malim robom? Mirovali smo još spleteni, još čvrsto zagrljeni, no ja, ljutit zbog onoga „*qui me déshonore*”, nisam joj uzvraćao poljupce zahvalnosti. Držeći usta na mome telu, ona ponovo dahom reče:

„Kaži mi ti, brzo! Još nisam čula to ti od tebe meni. Ležim tu, vidiš, i provodim ljubav sa jednim božanstvenim istina, pa ipak sasvim prostim sluščetom. Kako li me to divno obeščašćuje! Moje je ime Diane. Ali ti, usnama tvojim, ti mi kaži kurvo, kaži baš ,ti slatka kurvo’!“

„Slatka Diane!“

„Neću, kaži ,kurvo’! Daj da poniženje svoje u rećima osetim...“

Pustih se od nje. Ležali smo, dok su nam srca još burno udarala, jedno pored drugog. Ja rekoh:

¹ Obožavam da me ponize! Ja to obožavam! O, obožavam tebe, mali glu-pi robe, koji me obeščašćuješ!

„Ne, Diane, ti takve reči od mene čuti nećeš. Odbijam. I moram priznati da je za mene prilično mučno što nalaziš nekakvo poniženje u mojoj ljubavi...”

„Ne u tvojoj,” reče ona privukavši me sebi. „U mojoj! U mojoj ljubavi prema vama ništavnim dečacima! Ah, ti mili mali glupane, ti to ne razumeš!” Pa mi dohvati glavu i sa izvesnom vrstom nežnog očajanja udari je nekoliko puta o svoju. „Ja sam književnica, treba da znaš, žena od duha. Diane Philibert, — moj muž, on se zove Houpflé, *c'est du dernier ridicule*¹ — ja pišem pod svojim devojačkim imenom Diane Philibert, *sous ce nom de plume*.² Razume se da ti to ime nikad nisi čuo, a i kako bi? — koje se može pročitati na tolikim knjigama, to su romani, razumeš li, puni psihologije, *pleins d'esprit, et des volumes de vers passionnés*...³ Jeste, jedno miljenče moje, tvoja Diane, ona je *d'une intelligence extrême*.⁴ Ali duh — ah!” — i ona, čak nešto jače no pre toga, udari naše glave jednu o drugu — „kako da ti to shvatiš! Duh je slasno pohlepan za neduhovnim, za životno lepim *dans sa stupidité*,⁵ o, do ludosti i do samoodricanja i samoporicanja zaljubljen je on u lepo i božanstveno-glupo, on koleno pred njim spušta, on ga obožava u slasti samoodricanja, samoponiženja i on se opija time da ga ono ponizi...”

„Pa dobro, dete drago,” prekidoh je ipak. „Lep tamo, lep ovamo — ako je priroda lepo postupila prema meni — da sam baš tako s kruške pao, za takva me držati nije ti potrebno, sve ako tvoje romane i pesme...”

Ona mi ne dade da govorim dalje. Bila je ushićena na način neželjen.

¹ Od toga nema ničeg smešnjeg.

² Pod tim književnim imenom.

³ Pune duha i knjige strasnih stihova.

⁴ Izvanredne inteligencije.

⁵ U njezinoj gluposti.

„Ti mi kažeš ‚drago dete?‘“ uzviknu ona, burno me zagrlivši i zarivši usta u moj vrat. „Ah, to je divno! To je još mnogo bolje no ‚slatka kurvo!‘ To najdublja slast koju si mi dao ti, umetnik u ljubavi! Pored mene leži jedan mali goli vozač lifta i kaže mi ‚drago dete‘, meni, Diane Philibert! *C'est exquis... ça me transporte! Armand, chéri,*¹ nisam htela da te uvredim. Nisam htela reći da si ti naročito glup. Sve što je lepo, glupo je, zato što je ono, sasvim prosto, biće, predmet koji duhom obožavamo. De da te vidim, vidim sasvim — gospode, ala si lep! Tako su ti slatke grudi u mekoj i izrazitoj strogosti, vitka ruka, ljupka rebra, uvučene slabine, i ah, noge Hermesove...”

„Ta beži, Diane, nije to pravo. Ipak sam ja onaj koji sve lepo u tebi...”

„Koješta! To vi samo uobražavate. Mi žene srećne možemo biti što vam se tako dopadaju naše jadne i bedne okrugline. Ali ono božanstveno, remek delo stvoriteljevo, uzor lepote, to ste vi, vi mladi, sasvim mladi muškarci sa Hermesovim nogama. Znaš li ti ko je Hermes?”

„Priznajem, trenutno —“

„*Céleste!*² Diane Philibert provodi ljubav s jednim koji nikad nije čuo za Hermesa! O kako to divno duh ponižava! Reći ću ti, slatki klipane, ko je Hermes. On je okretni bog lopova.”

Ja se trgoih i porumeneh. Pogledah je izbliza, slutnja se u meni javi i ponovo iščeze. Misao mi jedna dođe na pamet, no ja je još ostavih po strani; ali i ona je zasu rečima svojih priznanja i ispovesti što ih je polagala u moju ruku, šapućući pa zatim toplo i raspevano podižući glas.

„Hoćeš li mi verovati, ljubljeni, da sam volela samo tebe, vazda samo tebe, od trenutka otkako osećam? To jest, prirodno, ne tebe, nego ideju o tebi, mili onaj trenutak koji ti oliča-

¹ To je divno... uznosi me. Dragi Armand.

² Božanstveno.

vaš? Reci da je to izopačeno, ali ja se užasavam zrelog čoveka sa bradom, sa grudima punim vune, zrelog pa još i značajnog čoveka — *affreux*, užasno! Značajna sam ja, — i baš to bih osećala kao perverzno: *de me coucher avec un homme penseur*.¹ Od vajkada sam volela samo vas dečake, — kao devojčica od trinaest godina bila sam zacopana u dečake od četrnaest, petnaest. Taj tip je porastao malo sa mnom i mojim godinama, ali preko osamnaest prešao nikad nije, on, niti ukus moj, niti čežnja čula mojih... Koliko je tebi?“

„Dvadeset,“ rekoj ja.

„Izgledaš mlađi. Skoro da si malko prestar za mene.“

„Ja, za tebe prestar?“

„Ostavi, mani! Kakav si da si, dobar si mi do blaženstva. Sad ću ti reći... Možda je strast moja s tim u vezi što nikad nisam bila majka, nikada majka jednog sina. Ja bih ga volela kao boga, kad bi makar malo bio lep, što je doduše neverovatno da sam ga dobila s Houplféom. Možda je, velim, ta ljubav prema vama, zamena za materinsku ljubav, čežnja za sinom... Izopačenost, veliš? A vi? Šta vi hoćete sa našim grudima koje su vas dojile, našim krilom koje vas je rodilo? Zar vi nećete samo natrag njima, zar nećete da ponovo budete dojenčad? Zar nije majka ono biće koje na način nedozvoljen u ženi volite? Izopačenost! Ljubav je izopačena skroz na skroz, ona i ne može biti nego izopačena. Stavi sondu na nju gde ti je drago, pa ćeš videti da je izopačena... No, istina, žalosno je i bolno za ženu da čoveka može voleti samo sasvim, sasvim mlada, kao dečaka. *C'est un amour tragique, irraisonnable*,² nepriznata, nepraktična, nimalo za život, nimalo za brak. S lepotom bračno spojiti, nemoguće je. Ja, ja sam se udala za Houplféa, bogatog industrijalca, da bih pod okriljem njegova bogatstva mogla pisati knjige, *qui sont énormément intelli-*

¹ Da spavam s čovekom misliocem.

² To je tragična, nerasudna ljubav.

gents.¹ Moj muž ništa ne može, rekla sam ti, bar kod mene. *Il me trompe*, kao što se to veli, sa jednom *demoiselle*² iz pozorišta. Možda kod nje nešto može — čisto sumnjam. A i svejedno mi je, — ravnodušan mi je sav taj svet čoveka i žene, i braka i prevare. Ja živim u svojoj tako zvanoj izopačenosti, u ljubavi svoga života, koja leži u osnovi svega što sam ja, u sreći i jadu ovoga entuzijazma sa svetom zakletvom njegovom da u svoj oblasti fenomena ničega, ničega nema što je ravno dražesti mladalačke i rane muškosti, — u ljubavi prema vama, prema tebi, ti željo živa, čiju lepotu ljubim s krajnjom skrušenošću duha svog! Ljubim ohole usne tvoje na belim zubima koje pri osmehu pokazuješ. Ljubim nežne bradavice grudi tvojih, zlatne maljice na tamnijoj pozadini podlaktice tvoje. Šta je to sad? Otkud ti ta put, ta svetla bronzana boja kože pored plavih tvojih očiju i plave kose? Ti me zbunjuješ. Još kako zbunjuješ! *La fleur de ta jeunesse remplit mon coeur âgé d'une éternelle ivresse*.³ Bez kraja pjanost je ta; s njom ću u smrti biti, al duh moj će se vazda oko vas, vreže, viti. U grob ćeš brzo i ti, *bine aimé* moj lepi, ali mi srce teši, ali mi srce krepí: lepote srećo kratka, što vazda biće vas, umilna nestalnosti, jedan, večiti čas!“

„Kako ti to govoriš?“

„Šta, šta? Ti se čudiš što stihovima slavim ono čemu se toliko divim? *Tu ne connais pas donc le vers alexandrin — ni le dieu vouloir, toi-même si divin?*“⁴

Stideći se kao mali, ja odmahnuh glavom. Ona nije mogla da se nasiti nežnosti, i moram priznati da me je tolika pohvala, koja je na kraju čak prešla u stihove, snažno uzbudila. Mada

¹ Koje su besкраjno umne.

² Vara me... gospođicom.

³ Ispunjava cvet mladosti tvoje pjanošću večnom staro srce moje.

⁴ Ne znaš aleksandrinac ni kradljivca-boga, mada si sam od roda božanskoga?

je žrtva koju sam joj prineo prilikom prvog našeg zagrljaja bila na moj način ravna krajnjem trošenju snage, ona me nađe ponovo u punoj ljubavnoj formi, — nađe me takva sa onom mešavinom ganutosti i ushićenja koja mi je u nje već bila poznata. Sjedinismo se ponovo. No je li se ona zar zato mahnula onoga što je nazivala samootuđenjem duha, one ludosti uniženja? Nije.

„Armand,“ šapnu mi na uho, „budi sa mnom strašan i surov! Ja sam potpuno tvoja, ja sam ti robinja! Budi sa mnom kao s poslednjom bludnicom! Ja drugo ništa ne zaslužujem i biću presrećna zbog toga!

Ja na to uopšte nisam obraćao pažnje. Ponovo obamresmo. No u trenucima klonuća ona je nešto razmišljala, pa najednom reče:

„Slušaj, Armand.“

„Šta hoćeš?“

„Hoćeš li da me istučeš? Da me jako istučeš, mislim? Мене, Diane Philibert? Neka dobijem što sam zaslužila, biću ti zahvalna. Eno ti tamo naramenica, uzmi ih, mili moj, okreni me pa me istuci da mi krv pođe!“

„Nije mi to ni na kraj pameti, Diane. Šta misliš ti o meni? Ja takav ljubavnik nisam.“

„O, kakva šteta! Ti imaš i suviše respekta od otmene gospođe.“

Tu mi se ponovo vrati misao koju sam nešto ranije smetnuo s uma. Ja rekoh:

„Slušaj sad, Diane! Reći ću ti u poverenju nešto što će te na izvestan način možda obešteti za ono što ti moram odbiti iz razloga ukusa. Reci mi: kad si stigla ovamo pa raspakovala kofer, onaj veliki, ili naredila da se raspakuje, jesi li tad primetila da ti nečega nema?“

„Da mi nečega nema? Nisam. A, jesam! Otkud znaš?“

„Kutijice?“

„Da kutijice! S nakitom. Pa otkud znaš?“

„Ja sam ga uzeo.“

„Uzeo? Kad?“

„Na carinarnici stajali smo jedno pored drugoga. Ti si se zabavila oko pregleda, a ja sam ga onda uzeo.“

„Ukrao si ga? Ti si lopov? *Mais ça c'est suprême!* Ja ležim u krevetu, sa lopovom! *C'est une humiliation merveilleuse, tout à fait excitante, un rêve d'humiliation!*¹ Ne samo slušče — sasvim običan lopov!“

„Znao sam da će te to obradovati. Ali onda to nisam znao, i moram da te zamolim za oprostjenje. Nisam mogao predvideti da ćemo jedno drugo zavoleti. Inače ti ne bih navalio na vrat brigu i strah što sam te lišio tvoga divnog nakita od topaza, briljanata i svega ostalog.“

„Brigu? Strah? Lišio? Mili moj, Juliette, moja sobarica, zabavila se bila malo tražeći. A ja, ja se za te trice nisam brinula ni dve sekunde. Šta su one za mene? Ti si ih ukrao, slatki moj, — lepo, tvoje su. Zadrži ih! Istina, šta radiš s njima? No svejedno. Moj muž, koji sutra dolazi po mene, toliko je bogat! On pravi klozetske šolje, treba da znaš. One su potrebne svakom, možeš već misliti. Strassburške klozetske šolje od Houpfléa neobično su tražene, prodaju se u svim krajevima sveta. On veša o mene nakit više no što mi je potrebno, sve zbog nečiste savesti. On će mi dati triput lepših stvari no što si mi ih ti ukrao. Ah, koliko mi više vredi lopov od onog što je ukradenog! Hermes! On ne zna ko je Hermes, a sâm je to! Hermes, Hermes! — Armand?“

„Šta hoćeš da kažeš?“

„Palo mi je na pamet nešto divno.“

¹ Ali to je prekrasno! — To je poniženje čudesno, krajnje uzbudljivo, san a ne poniženje!

„Šta?“

„Armand, ti ćeš kod mene krasti. Ovde na moje oči. To jest, ja ću sklopiti oči i praviću se pred nama dvoje kao da spavam. Ali, krišom ću te gledati gde kradeš. Ustani kakav jesi, bože kradljivaca, pa kradi! Ni izdaleka mi nisi ukrao sve što imam uza se, a za ovo nekoliko dana dok muž po mene ne dođe, ništa nisam deponovala u birou. Tamo u ormanu u uglu, u gornjoj fijoci nadesno, nalazi se ključ od komode. U njoj ćeš ispod rublja naći svega i svačega. Ima i gotova novca. Prošunjaj se po sobi kao mačka i diži! Zar ne, ti ćeš za svoju Diane učiniti tu ljubav!“

„Ali, drago dete — kažem ti tako što voliš to da čuješ iz mojih usta — drago dete, to ne bi bilo lepo i nimalo *gentlemanlike*¹ posle onoga što smo postali jedno drugom...“

„Ludo! To će biti najlepše ostvarenje naše ljubavi!“

„A sutra dolazi Monsieur Houplé. Šta će on...“

„Moj muž? Šta ima on da kaže. Uzgred ću mu sa najpravno-dušnijim licem ispričati da sam na putu opljačkana. To se dešava, zar ne, kad je žena bogata pa malo ne pazi. Čega nema, nema, a lopov je već preko sedam brda. Ne, pusti ti samo mene da svršim s mužem!“

„Ali, slatka Diane, na tvoje oči...“

„Ah, kako ti nemaš smisla za lepotu moje ideje! Dobro, neću te gledati. Ugasiću ovu svetlost.“ I ona stvarno isključila crvenu lampicu na noćnom stolu, tako da oko nas zavlada tama. „Neću te gledati. Samo ću slušati kako tiho pucketa parket pod lopovskim tvojim korakom, samo ću ti dah slušati dok budeš krao i kako ti tiho zvecku u rukama ono što si ukrao. Hajde, iskradi se od mene, šunjaj se, nađi i uzmi! To je želja ljubavi moje...“

¹ Pristojno, otmeno.

I tako sam postupio po njezinoj volji. Oprezno se digoh od nje i uzeh u sobi sve što mi je pod ruku došlo — neobično lako delom, jer odmah na noćnom stolu u jednoj činijici stajalo je prstenje, a biserni đerdan koji je nosila za dinner ležao je otvoren na staklenoj ploči stola opkoljena foteljama. Uprkos gustog mraka, našao sam isto tako odmah u ormančiću ključ od komode, otvorio njezinu gornju fijoku skoro bezglasno i podigao svega nekoliko komada rublja da bih naišao na nakit, đerdane, grivne, igle, isto kao i na nekoliko krupnih novčanica. Sve sam joj to pristojnosti radi doneo u krevet, kao da sam skupljao za nju. Ali ona prošaputa:

„Glupane mali, šta hoćeš? Pa to je tvoja lopovska ljubavna lovina. Strpaj to u džepove, obuci se i kidaj, kao što se mora! Žuri se i beži! Ja sam sve čula, čula sam te kako dišeš krađući, a sad ću telefonirati policiji. Ili bolje da to ne uradim? Šta ti misliš? Dokle si stigao? Jesi li skoro gotov? Jesi li opet obukao livreju i uzeo sve što ti daje ljubav i sreća lopovska? Valjda mi nisi ukrao kašiku za cipele, evo je... *Adieu*, Armand! Večno, večno zbogom, idole moj! Nemoj zaboraviti svoju Diane, jer znaj, u njojzi traješ. Posle mnogih godina, kad — *le temps t'a détruit, ce cœur te gardera dans ton moment béni*. Da, kad nas zemlja pokrije, Armand, *tu vivras dans mes vers et dans mes beaux romans*, koji su svi — svetu ne odaj mi! — s usana vaših skinuti. *Adieu, adieu, chéri...*”¹

¹ Budeš uništen vremenom, srce to čuvaće te u času blaženom tvom... živećeš u mojim stihovima i mojim lepim romanima... zbogom, zbogom, ljubljeni...

KNJIGA TREĆA

GLAVA PRVA

Svak će shvatiti, pa šta-više i pohvaliti što sam prethodnoj izvanrednoj epizodi ne samo posvetio čitavu glavu, nego što sam njome, ne bez raspoloženja svečanog, isto tako i završio drugu knjigu ovih ispovesti. Bio je to, tako zar reći mogu, doživljaj za čitav život, te me junakinja njegova ni moliti nije morala da ga ne zaboravim. Jedna u savršenom smislu tako kuriozna žena kao Diane Houplé i neobični susret s njom nisu takvi da bi se ikada zaboravili. Što opet ne znači da je situacija u kojoj je čitalac imao prilike da nas dvoje osluškuje, uzeta prosto kao takva, potpuno jedinstvena u životu mome. Nisu uvek dame koje same na put kreću, naročito starije, biva-le jedino i samo preplašene otkrivši kako im se u sobi, po noći, muva nekakav mladić; nije uvek, ili ne ostaje u takvom slučaju, njihov jedini impuls da dignu uzbunu. No ako sam imao takvih doživljaja (a imao sam ih), oni su ipak po neobičnoj prirodi svojoj daleko zaostajali za doživljajem one noći, te i pored sve opasnosti da interesovanje čitaočevo za dalje ispovesti svoje oslabim, ja moram izjaviti da u daljem životu svom, ma koliko visoko da sam u društvu našem i doterao, nikad više nisam doživeo da mi se ko obraća u takozvanim aleksandrincima.

Za ljubavnu lovinu lopovsku koja mi je, zahvaljujući baroknoj čudi jedne pesnikinje, ostala u rukama, dobio sam od majstor Pierre Jean-Pierrea, koji me se nije mogao sit natapšati po ramenima, šest hiljada franaka. No kako je kradljivome bogu u Dianinoj fijoci od komode naišlo pod ruku i nešto

gotova novca, to jest četiri novčanice od po hiljadu franaka, spremljene ispod rublja, to sam ja tad, sa onim što sam imao od ranije, bio vlasnik 12.350 franaka, — gospodar jednog kapitala dakle, koji uza se, razume se, nisam nosio dugo, nego što sam kraće mogao, i koji sam prvom prilikom, na ime Armand Kroull, stavio na čekovni konto kod Credit Lyonnaisa, odbivši samo nešto džeparca u visini nekoliko stotina franaka, da bih pokrio izdatke za slobodna svoja popodneva.

Uz odobravanje i sa osećanjem umirenja primiće čitalac na znanje ovu činjenicu. Lako bi bilo zamisliti mladog vetropira kakvog koji bi, kušajućom naklonošću Fortuninom do ovakvih sredstava došavši, uzeo lep stan i stao lepo da živi, u Parizu, gde su sva uživanja na domaku — sve do doglednog trenutka kad bi pare svoje potrošio. Ja na tako šta mislio nisam; ili, ako sam i mislio, misao sam odbacio, u trenutku kad se pojavila, sa moralnom odlučnošću. Čemu bi vodilo da se ostvarila? Gde bih se zatekao kad bi pre ili kasnije, zavisno od tempa života mog, imovina moja istrošena bila? I suviše sam dobro pamtio i u srcu čuvao reči kuma moga Schimmelpreestera (s kojim sam s vremena na vreme izmenjivao razglednice sa nekoliko reči) — reči njegove o hotelskoj karijeri i lepom cilju do kojeg ona, bilo upravo udarajući, bilo postranim kojim putem, čoveka odvesti može, — da ne bih brzo odoleo iskušenju da mu se izneverim i žrtvujem šansu koju mi je međunarodna povezanost njegova ponudila. Istina, ja, ostajući karakterno na polaznom položaju svome, malo sam ili nimalo mislio da „udarim upravo“ od njega, niti sam mislio da karijeru svoju završim kao nadkonobar, concierge ili šef recepcije. Utoliko su mi se više gnezdili u duši „postrani putevi“, i jedino je trebalo čuvati se da kakav god bilo ćorsokačić, kakav mi se u *ovom* slučaju otvorio, ne shvatim kao istiniti postrani put ka sreći.

Elem, i kao vlasnik čekovne knjižice, ja sam ostao liftboj u hotelu Saint James and Albany, i nije bilo bez draži da se na

nepoznatoj pekunijarnoj osnovi predstavlja ova figura, na osnovi koja je moju pristalu livreju u stvari pretvarala u pravi kostim, jedan od onih u koje me je probe radi oblačio kum moj Schimmelpreester. Potajno bogatstvo moje — jer takvim su mi se činile moje u snu stečene i zadobijene rezerve — pretvaralo je tu nošnju, pored službe koju sam u njoj obavljao, u jednu priliku samo da se prikaže i istakne moja „kostimska glava“; pa ako sam se docnije sa zasenjjućim uspehom izdavao za nešto više no što sam bio, to sam se sad za neko vreme izdavao za nešto manje, a pitanje je još u kojoj sam prevari nalazio više unutrašnje radosti, više uživanja u doživljavanju nečega začaranog i bajci sličnog.

Rđavu sam hranu imao i rđav smeštaj u ovoj kući što se platežnoj snazi bogato nudila, to je istina; ali kako u jednom tako i u drugom smislu bio sam obezbeđen bar besplatno, pa mada još nisam primao nikakvu platu, ipak ne samo što sam mogao štedeti sredstva svoja, nego su mi pomalo priticala i nova u obliku *pourboiresa*¹ ili — više volim da kažem: *douceurs*,² kojima su me putnici stalno snabdevali, — kako mene tako i moje kolege iz lifta, ili, da bih bio tačan: nešto bolje, nešto radije no njih, ukazujući mi izvesnu prednost u kojoj se prosto izražavao ljudski smisao za plemenitiji materijal i zbog koje su mi, razume se, prostiji drugovi ne jednom zavirljivo zamerali. Franak, dva ili tri, čak i pet, u pojedinim slučajevima potajne razuzdanosti upravo i deset, — toliko su mi gosti, kad bi odlazili, ili oni koji su boravili i koji bi me se setili jednom u razmaku od osam do četrnaest dana, stavljali u šaku, i to ne podignutu možda, nego mirno niz telo slušteno, propraćajući to time što bi od mene okrenuli lice ili me pak s osmehom u oči pogledavši, — žene pa čak i muškarci, koje su, kad bi bili oženjeni, dame njihove morale često upravo

¹ Napojnica.

² Napojnica.

opominjati. U sećanju su mi ostale tolike sitne bračne scene koje nije trebalo da primetim, pa sam se i pravio da ih ne primećujem, kako dame laktom muvaju u slabine svoga kavalira i gundaju mu: „*Mais donnez donc quelque chose à ce garçon, give him something, he is nice,*“¹ na šta bi onda muž, gundajući nešto natrag, vadio novčanik i još imao da čuje: „*Non, c'est ridicule, that's not enough, don't be so stingy!*”² — Dvanaest do petnaest franaka isterivao sam vazda nedeljno, — simpatičan jedan doprinos troškovima četrnaestodnevnih slobodnih popodneva koje nam je, prilično škrt, davala uprava etablissementa.

Neki put bi se dešavalo da ta popodneva i večeri provedem zajedno sa Stankom, koji se s bolesničke postelje već odavno bio ponovo vratio u *garde-manger*, taj aranžman đakonija za velike *buffets*. On je bio dobar prema meni, a i ja sam njega voleo, i bilo mi je prijatno u njegovu društvu u *caféima* i lokalima za razonodu, mada pratnja njegova nije bila baš neka dika. On je delovao prilično fićfirički i dvosmisleno egzotično u običnom odelu, čiji se ukus i suviše držao krupno kariranih i šarenih stvari, i nesumnjivo je mnogo bolje izgledao u svome belom poslovnom odelu, sa visokom esnafskom kuvarskom kapom na glavi. Tako i jeste: radni stalež ne bi trebalo da se „pravi fini“ — ne po gradsko građanskom uzoru. On to čini nespreno i svome ugledu time ništa ne doprinosi. U tom smislu slušao sam kuma svoga Schimmelpreestera kako govori više no jednom, a pogled na Stanka sećao me je njegovih reči. Za žaljenje je, govorio je on, ponižavanje naroda prilagođavanjem finoći, koje nastupa zbog normiranja sveta građanskim navikama i shvatanjem. Svečana narodna nošnja seljačka, esnafsko odevanje zanatlija od nekada, bili su nesumnjivo lepši no šesir s perima i haljina sa šlepom kakve trapave slu-

¹ Ta podajte nešto tome momku, dajte mu što, zgodan je.

² Ne, to je smešno, to nije dosta, nemojte biti tako škrti.

žavke koja u nedelju pokušava da izigrava damu, a isto je tako nespretno i kad fabrički radnik uzalud pokušava da premosti bezdan do otmenosti. No kako su minula vremena kad su se staleži u slikovitoj specifičnosti razlikovali jedan od drugog, on bi bio za društvo u kome staleža uopšte bilo ne bi, ni služavke ni gospođe, ni otmenog ni neotmenog gospodina, i gde bi svak nosio isto. — Zlatne reči, meni s usta skinute. Šta bih, mislio sam, i ja sâm imao protiv košulje, pantalona, pojasa, i dosta? Meni bi to lepo stajalo, a i Stanku bi davalo bolji izgled no neuputna otmenost. Uopšte, čoveku pristaje sve, samo ne ono što je naopako, glupo i prostačko.

Toliko uzgred i kao à propos. Sa Stankom sam, dakle, po neki put, izvesno vreme izlazio u cabarete, na café-terase, naročito u Café de Madrid, gde je u vreme kad se završavaju pozorišta veoma šareno i poučno, ali jednom sam naročito otišao i na večernju gala predstavu cirkusa Stoudebecker, koji je baš nekoliko nedelja gostovao u Parizu. I o njemu evo sad ovde dve-tri reči ili i nešto više! Ne bih peru svome oprostio kad bi samo površno dotaklo ovaj doživljaj i kad mu ne bi dalo onu boju koju je on u tolikoj meri imao.

Slavno ovo preduzeće razapelo je bilo prostrani svoj okrugli šator blizu Théâtre Sarah Bernhardt i Sene, na Square Saint-Jacques. Navala publike bila je ogromna, pošto su predstave očigledno bile ravne najboljem ili čak i nadmašale najbolje što se ikada videlo na polju ovoga smelog i visoko disciplinovanog *haut-goûta*.¹ Kakav atak na čula, nerve, na slast, zaista, taj program što se odvija u neprekidnoj promeni prizora fantastičnih tačaka, dopirućih do granica ljudskih mogućnosti, ali izvođenih sa lakim osmehom i rukom poljupce dobacujući, tačaka i vežbi kojima je osnovni model *salto mortale*; jer svi se oni igraju sa smrću, sa izgledom da polome vrat, izvežbani da budu graciozni u poduhvatu od krajnje smelosti, uz trešta-

¹ Naročit, izuzetan ukus.

nje muzike čija prostota stoji doduše u skladu sa čisto telesnim karakterom izvedbi ali ne i s njihovom napetošću, i koja uzbudljivo zastaje u trenutku kad dolazi do krajnjeg, do onoga što izvesti ne bi trebalo no što izvedeno ipak bude.

Lako i brzo klimnuvši glavom (jer u cirkusu klanjanje poznato nije), kvitira artist bučno odobravanje gomile što ispunjava amfiteatar, te jedinstvene publike koja se uzbudljivo i mučno sastoji od prostačke zjakaste svetine i izvesnog konjičkog otmenog sveta. Konjički oficiri, sa naherenom kačketom, u ložama; mladi *fêtarde*,¹ obrijani, s monoklom, karanfilom i krizantemama u rupici svojih prostranih žutih paletoa; kokote izmešane sa radoznalim ženskim svetom iz otmenih *faubourga*² u društvu stručnjaka kavalira u sivom geroku i sivom cilindru, kojima dogled sportski visi na grudima kao na trkama u Longchampu. Uz to, sva ona zavodljiva tela manježa koja uzbuđuju masu, raskošni, šareni kostimi, svetlucavi nakit, miris štale što oštrinom svojom svemu atmosferu daje, golotinja muška i ženska. Svaki ukus je zadovoljen, svako uživanje podstaknuto, prsima i vratovima, lepotom na stepenu sasvim razumljivom, divljom draži muškaračkom koja se u uzbudljivim telesnim akcijama baca u žedne ralje masovne okrutnosti. Pomahnitale jahačice sa puste, koje uz promukle uzvike sa besomučnom jahačkom veštinom, od koje se u zanos pada, skaču na neosedlane konje iskolačenih očiju. Gimnastičari u ružičastoj opni svojih trikoa što ih neobično nestvarnim čine, nabrekle, obrijane ruke atleta koje žene fiksiraju sa neobično hladnim izrazom lica, pa ljupki dečaci. Kako li mi se dopala jedna grupa skakača i ekvilibrista koja se izdvajala ne samo u navlaš civilnim, svega fantastičnog lišenim sportskim odelima, nego i u triku da se o svakoj svojoj delom strahovito opasnoj vežbi tobože tek pred nama prvo malo posavetuje. Najbolji među nji-

¹ Badavadžija.

² Predgrađe.

ma, i očigledno miljenik sviju, bio je jedan petnaestogodišnji dečak koji je, skočivši u vis sa daske, dva i po se puta obrnuo u vazduhu pa onda, ni ne zaljuljajući se, uspravno stao na ramena jednoga iza sebe, starijeg brata svog kako se činilo, a što mu je međutim polazilo za rukom samo svaki treći put. Dvaput mu nije uspevalo, promašio bi brata, skliznuo s njega, a njegov osmeh i način kako je odmahivao glavom bili su isto tako divni kao i ironično galantni pokret s kojim ga je onaj stariji pozivao da ponovo na dasku stane. Može biti da je sve to bilo namerno, jer odobravanje mase, izmešano sa muklim *bravo* uzvicima, bilo je razume se utoliko bučnije kad bi onaj treći put posle salto mortala stvarno se onde gore ne samo nepokretno zaustavio nego još i jednim „*me voilà*“¹ — šireći ruke — došao u priliku da podstakne buru od aplauza. No izvesno je da je prilikom sračunatog ili upola namernog neuspeha bio bliže mogućnosti da slomi kičmu no što je to bio slučaj prilikom trijumfa.

Kakvi ljudi, ti artisti! Jesu li oni uopšte ljudi? Eto odmah, na primer, klovnovi, potpuno neobične šaljivdžije sa malim crvenim rukama, malim nogama sa tankim cipelama, crvenom kosom ispod cilindričnih klobuka, sa svojim nerazumljivim jezikom, svojim hodanjem na rukama, zapinjanjem i spoticanjem o sve i svašta, besmislenom jurnjavom i uzaludnim pokušajima da ukažu pomoć, svojim, tuljenjem i klicanjem mase praćenim, užasno neuspelim pokušajima da podražavaju veštinu svojih ozbiljnih kolega — recimo: na užetu —, jesu li ti i nedorasli i starosti lišeni sinovi budalaštine, kojima smo se Stanko i ja srdačno smejali (no ja sam to činio sa zamišljenom uzdržanošću), jesu li oni, sa svojim kao brašno belim i do krajnje ludosti našminkanim licima — trouglim obrvama, nadole povučenim suznim crtama ispod crvenih očiju, nosevima kakvih nema, s ustima navije u blesav osmeh produženim — maske, elem, koje su u nepostojećoj inače suprotnosti

¹ Evo me.

sa raskoši njihovih kostima — crni atlas, recimo, izvezen srebrnim leptirovima, san jedan dečiji —, jesu li oni, velim, ljudi, muškarci, ličnosti koje se na bilo koji način mogu zamisliti i smestiti negde u građanskom svetu? Po meni, obična je sentimentalnost reći da su oni „takođe ljudi“, sa osobinama njihove duše i srca, recimo žene i deteta. Ja im ukazujem čast, ja ih branim od humane neukusnosti, govoreći: ne, oni to nisu, oni su neobične nemani smešnoga zbog kojih se čoveku membrana trese, blistavi kaluđeri besmisla koji životu ne pripadaju, prevrtači polutani sastavljeni od čoveka i budalaste veštine.

Sve mora da bude „ljudski“ za običan duh, pa se još veruje da se s bog zna kako blagonaklonim poznavanjem sagledala druga strana lica ako tvrdimo da smo na njoj pronašli i utvrdili nešto ljudsko. Je li ljudska pojava bila, recimo, *Andromache*, „*la fille de l'air*“,¹ kako je nazvana na dugačkom spisku programa? Još i danas sanjam o njoj, i ma koliko da je njezina ličnost i sfera bila koliko je god to više moguće udaljena od budalastog, na nju sam u stvari mislio kad sam govorio o klovnovima. Ona je bila zvezda cirkusa, velika tačka, i svoje vežbe na visokom trapezu izvodila je besprimerno. Izvodila ih je — i to je bila senzacionalna novost, jedinstveno nešto u istoriji cirkusa — bez odozdo razapete sigurnosne mreže, zajedno sa partnerom respektabilne, ali s njezinom neuporedljive veštine, koji joj je, sam se u pozadinu povlačeći, u stvari samo pružao ruku prilikom njezinih sa čudesnim savršenstvom izvođenih evolucija u vazduhu između dva zaljuljana trapeza, u neku ruku samo sređivao njezine podvige. Je li njoj bilo dvadeset godina, ili manje, ili više? ko to zna. Crte njena lica behu stroge i plemenite, i elastična kapa što ju je prilikom vežbi navlačila na obilnu u punđu savijenu kestenjastu kosu, pošto bi se ova inače prilikom prevrtanja sigurno rasplela, nije ih, čudna stvar, ružila, ne, nego ih je činila samo

¹ Kéi vazduha.

još jasnijim i privlačnijim. Bila je nešto viša od prosečne ženske visine, i nosila je priljubljen jedan i savitljiv srebrni pancir sa labudom, kome je na plećima, da bi se potvrdila titula njezina „Kćeri vazduha“, bio pričvršćen par malih krila od beloga perja. kao da joj ona prilikom leta mogu šta pomoći! Grudi joj behu sitne, kukovi uzani, muskulatura ruku, razumljivo, beše jače razvijena no inače kod žena, a šake kojima se hvatala bile su istina ne kao muške, no ni dovoljno malene da bi postalo suvišno pitanje nije li ona, zaboga, može biti i prikri-ven mladić. Ne, ženski oblik grudi njenih bio je ipak nedvo-smislen, a isto takav, pored sve vitkosti, i oblik njenih butina. Ona jedva da bi se osmehnula. Lepa joj usta, daleko od toga da budu stisnuta, stajahu većinom malko otvorena, no takve su joj bile, napregnute, i nozdrve na njenom nosu grčkog oblika, malko kosom. Prezirala je svako koketiranje s publikom. Jedva bi, odmarajući se posle jednog *tour de force*¹ na poprečnoj drvenoj motki jedne sprave, s rukom na užetu, podigla drugu ruku malko u znak pozdrava. Ali njezine ozbiljne oči, koje su gledale pravo ispod ravnomernih, nenabranih no nepokretnih veđa, nisu pozdravljale.

Ja sam je obožavao. Ona bi ustala, zaljuljala trapez što se god više moglo, odbacila se i poletela mimo svoga partnera, koji je dolazio na drugom trapezu, zaljuljan u suprotnom smeru od njezina, hvatala bi se svojim ni muškim ni ženskim šakama za okruglu motku, izvela bi oko nje, tela potpuno opružena, totalni ili takozvani veliki točak, koji je kadar izvesti veoma mali broj gimnastičara, i strahoviti zalet koji je tako dobila iskoristila je da bi poletela nazad, ponovo mimo partnera, prema trapezu koji se ljuljao prema njoj i s koga je bila došla, izvodeći pri tom, još upola u vazduhu, *salto mortale*, da bi zatim dohvatila motku u letu, lakim se naporom ručnih mišića ispela na nju i sela, ništa ne gledajući, podižući ruku.

¹ Podvig.

Beše to neverovatno nešto, što se ne čini, a ipak nešto učinjeno. Žmarci oduševljenja obuzimali bi čoveka kad bi to video i hladno bi mu bivalo oko srca. Masa ju je više poštovala no što bi joj klicama, obožavala ju je, kao ja, u mrtvoj tišini što je nastupala kad bi se muzika, prilikom najvratolomnijih njenih poduhvata i vežbi, prekinula. Da je najprecizniji proračun bio uslov života i smrti u svem onom što je radila, nije potrebno ni govoriti. Tačno u pravom trenutku, tačno u delu jedne sekunde imalo je da pođe prema njoj trapez na koji će ona poleteti i koji je partner napustio, a ne, možebiti, da se od nje baš odbije, kad je ona, izvevši preko veliki točak, izvodeći usput *salto*, htela da ga se dohvati. Ako motke ne bi bilo, ako bi njezine divne ruke zgrabile u prazno, ona bi se survala — survala, možda glavačke, iz stihije svoje umetnosti, vazduha, dole na obično tlo, koje je bilo smrt. — Čovek bi uzdrhtao od te preciznosti koju je u dlaku valjalo izračunati.

No ja ponovo pitam: je li Andromache možda bila nešto ljudsko? Je li ona to bila izvan maneža, posle podviga svojih, svojih produkcija koje se graniče sa neprirodnim i za jednu ženu neprirodnih zaista? Da je čovek zamisli kao suprugu i majku, bilo je prosto smešno; supruga i majka, ili neko ko bi to mogao biti, taj se ne veša glavačke na trapez, ne ljulja se tako na njemu da se on skoro sâm oko sebe prevrne, ne pušta se, ne leti kroz vazduh preko prema partneru koji ga hvata za ruke, ljulja ga opet tamo amo pa ga, pošto je postignut krajnji zamah, pušta da se vrati drugoj spravi, izvodeći pri tom čuveni vazdušni *salto*. To je bio njezin način opštenja sa muškarcem; drugi se kod nje zamisliti nije mogao, jer se i suviše jasno videlo da ono što drugi daju ljubavi, ovo strogo telo troši na vratolomne svoje podvige. Ona nije bila žena; ali nije bila ni muškarac, pa prema tome ni čovek. Ozbiljni anđeo lude hrabrosti beše ona sa svojim poluotvorenim ustima i napregnutim nozdrvama, nepristupačna amazonka vazduha ispod svoda šatorskog, visoko iznad gomile koju je od sleđene pobožnosti prelazila požuda prema njoj.

Andromache! Bolno u isti mah i svečano bilo mi je u duši njeno biće kad je tačka njezina već odavno bila prošla i druge naišle umesto nje. Svi štalmajstori i sluge obrazovali su špalir: ulazio je Director Stoudebecker sa svojih dvanaest ždrebac, otmen jedan gospodin sportskog tipa, sedog brka, u balskoj toaleti, sa vrpcom *Légion d'honneur* u rupici od kaputa, u jednoj ruci sa jahačkim bičem zajedno sa jednim dugim bičem u intarziji, koji mu je, kako se pričalo, poklonio persijski Shah i kojim je on umeo vanredno da puca. Njegove blistave lakovane cipele stajale su u pesku maneža dok bi on tiho upravljao poneku prisnu reč ponekom svome divnom pitomcu sa belom oglavinom što mu je ponosno stezala glavu, a konji su oko njega uz laku muziku izvodili svoje *pas*,¹ poklecivanja i okrete i pred podignutim se njegovim jahačkim bičem u silnoj kružnoj paradi uspravljali na stražnje noge. Divan prizor, no ja sam mislio na Andromache. Prekrasna životinjska tela, a između životinje i anđela, tako sam razmišljao, stoji čovek. Bliže životinji stoji, priznaćemo. Ali ona, obožavana moja, mada skroz na skroz telo, ali čisto, ljudskoga lišeno telo, stajala je mnogo bliže anđelima.

Zatim je manež ograđivan rešetkama, jer su u nj dovlačili kavez sa lavovima, a osećanje kukavičke sigurnosti trebalo je da začini glupo zazjavanje gomile. *Dompteur*,² Monsieur Mustafa, čovek sa zlatnim mindušama u ušima, nag do pojasa, u crvenim širokim čakširama i s crvenim fesom, ulazio je kroz jedna mala, brzo otvorena i još brže zatvorena vrata, u prostor gde beše pet bestija, čija se oštra divlja saga mešala s mirisom štale. One su uzmicale pred njim, nerado oklevajući, jedna bi se drugom, uz njegove uzvike, popele i čučnule na pet uokrug postavljenih tabureta, frktale bi strašno narogušene i šapama udarale prema njemu, — može biti upola prijateljski, ali je u

¹ Korak.

² Krotilac.

tom ipak bilo i mnogo besa, zato što su znale da će sad opet, sasvim protiv svoje prirode i naklonosti, biti primorane da skaču kroz obruče, i to na kraju i kroz goruće. Nekolicina ih je potresla vazduh gromoglasnom rikom od koje nežnije zverinje prašumsko zadrhće i beži. Krotilac bi na to odgovorio ispalivši u vazduh metak iz revolvera, od kog su one frkćući sagibale šiju, uviđajući da je prirodnu njihovu riku nadmašio onaj bučni pucanj. Mustafa je tada hvalisavo zapalio cigaretu, što su zveri takođe gledale sa dubokim ogorčenjem, pa je onda izgovorio neko ime, Achille ili Néron, tiho je ali s krajnjom odlučnošću pozivao prvu životinju da pristupi poslu. Jedna za drugom, kraljevske su mačke nerado morale da se maknu sa tabureta i da izvedu skok, tamo i nazad, kroz obruč što je držan ispred njih i koji je naposljetku, kao što rekoh, bio zapaljeni obruč premazan smolom. Htele ne htele, one su skakale kroz vatru, a teško im to nije bilo, nego uvredljivo. Režeći vraćale su se na podnožja, koja su već sama po sebi uvredljiva mesta bila, i netremice su motrile čoveka u crvenim pantalonama, koji je neprestano lako micao glavom da bi crnim svojim očima uhvatio zelene oči bestija, poluzatvorene od straha i izvesne privrženosti mržnje. Brzo bi se malo okrenuo kad bi za leđima začuo kakav nemir, i smirivao ga je jednim kao iznenađenim pogledom, tihim i čvrstim izgovaranjem nekakvog imena.

Svak je osećao u kakvom se ni najmanje besprekornom, savršeno neproračunljivom društvu on tamo nalazi, i to je bila ona golicava draž za koju je bezbedna radoznala publika bila platila. Svak je bio svestan da bi mu revolver malo vredeo kad bi se pet moćnih zveri prenulo iz zablude da mu ništa ne može i raskidalo ga na komade. Moj utisak je bio da bi s njim, kad bi se ne znam kako malo povredio i one mu videle krv, bilo svršeno. Shvatio sam isto tako da je zverima otišao polunag samo svetine radi: to jest, da se njezino kukavičko uživanje pooštri pri pogledu na meso u koje bi one — ko zna, verovatno se to desilo — zarile strašne svoje kandže. No kako sam ja

neprestano mislio na Andromache, dođoh sâm u iskušenje, i nađoh da je to u redu, da je zamislim kao Mustafinu ljubavnicu. Ljubomora me je od same pomisli posekla po srcu kao nož, oduzela mi je stvarno dah, i ja to uobraženje brže bolje uguših. Drugovi sa ivice smrti, to su oni mogli biti, ali ne ljubavni par, ne, ne, bila bi to nesreća i po jedno i po drugo! Lavovi bi primetili kad bi se on odao ljubavi i otkazali mu poslušnost. A ona, ona bi promašila trapez, bio sam u to siguran, kad bi se taj anđeo smelosti unizio do žene, i sramno bi se smrtno na zemlju survala...

Čega je još, pre toga i posle, bilo u cirkusu Stoudebecker? Mnogo svega i svačega, veštih čuda koliko ti srce ište. Malo bi vredelo da ih sve redom spominjem. Znam da sam s vremena na vreme posmatrao sa strane svoga druga, Stanka, koji se, kao i sav drugi svet oko nas, s mlitavim, priglupim uživanjem predavao onome beskonačnom ređanju bleštavih veština, onoj šarenoj kaskadi zavodljivih, zanosnih podviga i prizora. To meni nije odgovaralo, nije to bio moj način da primam pojave. Istina da ništa nisam propuštao, istina da sam unoseći se upijao u sebe svaku pojedinost. Bila je to predanost jedna, ali je u njoj bilo — kako da kažem — izvesne pobune, ja sam se pri tom odupirao, moja je duša — kako samo da se izrazim! — vršila suprotan pritisak na utiske koji su je saletali, bilo je — ja to ne kažem tačno, nego otprilike tačno —, uza sve divljenje, neke zloradosti prilikom detaljnog posmatranja trikova, veština, efekata. Gomila je oko mene vrila u uživanju i raspoloženju, — ja sam se, međutim, isključivao iz njenoga vrenja i previranja, hladan kao neko ko se oseća od esnafa, od struke. Ne od cirkuske struke, od salto mortale struke, razume se, tako se osećati nisam mogao, nego od struke uopšte, od struke po dejstvu, po usrećavanju ljudi i očaravanju njihovu. Zato sam se duševno udaljavao od mnoštva, koje je bilo prosto samozaboravna žrtva draži, daleko od pomisli da se s njom meri. Ono je samo uživalo, a uživanje je stanje pasivno, kojim

se ne zadovoljava niko kad se oseća rođen kao biće aktivno, rođen da izvodi sâm sebe.

Od takvog držanja susedu mome, čestitome Stanku, nije baš ništa bilo dato, i nas dvojica smo otud bili drugovi nejednaki, čije drugarstvo nije sezalo osobito duboko. Prilikom flaniranja, ja sam imao više sposobnosti da uočim prostranu divotu pariske gradske slike, izvesnih veličanstvenih perspektiva od neverovatne otmenosti i raskoši, koju on ima, i neprestano sam morao misliti na jadnoga oca svog i na skoro klonulo zanosno „*Magnifique! Magnifique!*“¹ s kojim se on toga vazda sećao. No kako ja to svoje divljenje nisam naročito isticao, on skoro da nije ni primećivao razliku u osetljivosti naših duša. Nasuprot tome, malo po malo je morao primetiti da se naše prijateljstvo na neki zagonetan mu način ne razvija kako treba, da između nas dvojice nikako da dođe do pravo uzajamnog poverenja, — što se opet objašnjavalo jednostavno mojom prirodnom naklonošću ka povučenosti i zatvorenosti, onom unutrašnjem istrajavanju u usamljenosti, odstojanju, rezervi, koje sam već spomenuo ranije, i koje ja, kao osnovni uslov svoga života, sve da sam i hteo, menjati mogao ni u čem nisam.

Nikako nego baš tako: plašljivo i ne u tolikoj meri ponosno koliko sa sudbinom svojom saglasno osećanje čovekovo da je slučaj njegov naročit, stvara oko njega izvestan vazdušni sloj i aureolu hladnoće u kojoj se, bezmalo na sopstvenu žalost njegovu, spletu i zaustave, ni sami ne znajući kako, otvorene i srdačne ponude prijateljstva i kamaraderije. Tako se Stanku desilo sa mnom. On nije štedeo poverljivosti a video je međutim da je ja više pasivno primam no što je uzvraćam. Tako mi je jedno popodne, kad smo sedeli u nekom bistrrou pored vina, pričao kako je, pre no što je stigao u Pariz, morao kod kuće godinu dana odsedeti u tamnici, zbog tamo nekakve provale u

¹ Divno.

kojoj je zaglavio ne usled sopstvene nespretnosti nego zbog gluposti svojih partnera. Ja sam to saslušao vrlo raspoloženo i sa zanimanjem, i daleko od tog da bi naše druženje pretrpelo kakvu štetu od ovog priznanja koje mene nimalo nije iznenadilo. No sledeći put, on pođe dalje i dade mi na znanje da njegovo poverenje ima neku proračunatu pozadinu koja se meni sviđala nije. On je u meni video batliju detinje lukavosti i srećne ruke, s kojim bi dobro bilo sarađivati, i nedelikatno zanemarujući činjenicu da ja za drugara takvog rođen nisam, predloži mi posao u vezi s nekom vilom u Neyu, koju je on bio pronašao i gde se lako, skoro bez rizika, moglo zajedno lepo učariti. Vrlo ga je oneraspoložilo što je kod mene naišao na ravnodušno odbijanje, i on me ljutito zapita zašto se ja to prenemažem i za šta ja to sve sebe smatram i suviše finim kad on sasvim dobro zna ko sam i kakav sam. Budući da sam uvek prezirao ljude koji su mislili da znaju ko sam i kakav sam, samo sam slegnuo ramenima i rekao, neka je i tako ali ja volje nemam. Na šta je on završio razgovor jednim „Blesavac!“ ili „*Imbécile!*“

Ali ni ovo razočarenje nije neposredno dovelo do prekida naših odnosa; no oni ohladneše, olabaveše i konačno se izgubiše, tako da nas dvojica, mada se svađali upravo nismo, ipak više nismo zajedno izlazili.

GLAVA DRUGA

Službu na liftu obavljao sam cele zime, i uprkos omiljenosti koju sam uživao kod svoje vazda druge publike, ta služba već ubrzo poče da mi biva dosadna. Imao sam razloga pribojavanju da će se to tako zauvek produžiti, da će me na toj službi tako reći zaboraviti, ostaviti me da u njoj osedim. Ono što sam čuo od Stanka, podržavalo me je u toj zabrinutosti. U svoje vreme, i on je težio da bude premešten u glavnu kuhinju sa dva velika štednjaka, dve peći za pečenje, sa roštiljem i *flambeauom*,¹ te da onde s vremenom dotera — ako ne do šefa kuhinje, a ono bar do njegova zamenika, koji prima porudžbine od konobara iz sale i raspoređuje ih na grupu kuvara. No malo izgleda ima na takvo napredovanje, rekao je on; opšte je nastojanje da se svak iskoristi na mestu na kome je, pa i meni je zloguko proricao da ću večito, ako i ne zauvek kao volonter, ostati vezan za lift i da život ove svetske kuće nikad neću upoznati iz drugog, sem ovog specijalnog i ograničenog ugla.

A baš toga sam se bojao. Osećao sam se zatvoren u svoju ascenseur-nišu i u šaht kroz koji sam se liftom penjao i spuštao, a da mi se nije pružala prilika da bacim pogled, ili ne više no samo kratak slučajaj pogled, na divan prizor društva u holu, u pet sati, za vreme čaja, kad se razleže prigušena

¹ Plamen.

muzika, kad recitatori i u grčke kostime obučene plesačice zabavljaju lepi svet koji se za negovanim svojim stolićima zavalio u pletene fotelje, uz zlatni onaj napitak kusa *petits fours*¹ i izabrane male sendviče, pa zatim s lakim trilerom miče prstima u vazduhu da ih očisti od mrvica, i pozdravlja se na dugačkome sagu kraljevskih otvorenih stepenica što između lepezastih palmi vode na emporu ukrašenu hrpama cveća, međusobno upoznaje, s distingviranim izrazom lica i pokretom glave koji na duhovitost slute, izmenjuje šale i na sve se lako smeje. Kako li je lepo onde se kretati i posluživati, u sobi za bridž kod dama isto tako, ili u trpezariji za vreme Stega, na koje sam spuštao gospodu u frakovima i žene na kojima se blistao nakit. Jednom reči, bio sam nemiran, osećao sam potrebu da nađem šire polje života, obilnije mogućnosti dodira sa svetom, i zaista: blagonaklona sreća izišla mi je u susret. Želja moja da se rešim teranja lifta i da s novom uniformom steknem novo polje rada sa širim horizontom, ispunila se: o Uskrsu sam prešao na konobarski posao, a to se desilo ovako.

Maître d'hotel, monsieur Machatschek po imenu, beše čovek na visokom položaju, koji je se sa mnogo autoriteta i svaki dan u čistom štirkanom rublju kretao po trpezariji, noseći svoj golemi trbuh. Belasa se obrijana slanina njegova kao mesec okrugla lica. Na najlepší način je raspolagao onim pokretom ruke nekuda u vis i u dalj kojim gospodar stolova poziva novoušavše goste da zauzmu mesta, a način njegov da samo u prolazu iz ugla usta pokudi greške i nespretnosti personala bio je diskretan koliko i zajedljiv. — On me je, dakle, po nalogu direkcije, kako pretpostaviti moram, pozvao sebi i primio me u malom jednom *bureauu* pored raskošne *salle à manger*.²

¹ Kolači za čaj.

² Trpezarija.

„Kroull?“ rekao je on. „Zvani Armand? *Voyons, voyons. Eh bien*,¹ čuo sam za vas — ne baš loše i ne sasvim netačno, kao što mi se čini na prvi pogled. On može i da prevari, *po-urgent*.² Vama je jasno da su usluge koje ste kući učinili dosad bile igračka i da su predstavljale mali dokaz talenta kojim vi eventualno raspolazete? *Vous consentez?*³ Postoji namera da se ovde u restoranu po mogućnosti stvori nešto od vas — *si c'est faisable*.⁴ Osećate li vi u sebi izvestan poziv za *sommele-rie*,⁵ izvestan talenat, velim — ne neki sasvim izuzetan i sjajan, kao što mi tu tvrdite, to znači preterivati u sopstvenom preporučivanju, iako *courage*⁶ opet ne može da škodi —, izvestan, dakle, talenat za elegantno serviranje i sve druge finije pažnje koje uza nj idu? Za kakvo takvo vešto ophođenje sa publikom kao što je naša? Urođen? Razume se da je tako šta urođeno, ali šta vi sve mislite da vam je urođeno, to je da se zapanjiš. Uostalom, mogu samo ponoviti da zdravo samopouzdanje nije nedostatak. Raspolazete znanjem jezika? Nisam rekao: velikim, kako se vi to izražavate, nego: najneophodnijim. *Bon*. Sve su to uostalom naknadna pitanja. Svakako ne zamišljajte razvoj stvari drukčije no da morate početi od početka. Vaš će se posao u početku sastojati u tom da sa kupljenog posuđa koje se donosi iz sale čistite ostatke, pre no što se ono odnese u praonicu. Za ovaj posao primaćete mesečni *salaire*⁷ od četrdeset franaka, — skoro preterano visoku platu kao što mi izgleda potvrđuje vaše lice. Uostalom, nije običaj da se u razgovoru sa mnom smeje pre no što se nasmejem ja. U mojoj je nadležnosti da dajem znak za smejanje.

¹ Da vidimo. Lepo.

² Ipak.

³ Slažete se?

⁴ Ako se to dâ.

⁵ Konobarsko-podrumarska služba.

⁶ Hrabrost.

⁷ Plata.

Bon. Belu bluzu za posao oko struganja posuđa dobićete od nas. Jeste li u stanju da nabavite naš konobarski frak ako jednoga dana budete pozvani u salu da skupljate posuđe? Svaka-ko vam je poznato, njega imate nabaviti na sopstveni trošak. Potpuno ste u stanju? Odlično. Kao što vidim, kod vas nema teškoća. Snabdeveni ste i neophodnim rubljem, pristojnim košuljama za frak? Recite mi zbilja: jeste li vi imućni od kuće? Nešto malo? *A la bonne heure.*¹ Čini mi se, Kroull, da ćemo vam platu u doglednom vremenu moći povišiti na pedeset do šezdeset franaka. Adresu krojača koji šije naše frakove saznate napred u birou. Možete preći kod nas kad hoćete. Nama nedostaje jedna radna snaga, a za lift ima stotinu kandidata. *A bientôt, mon garçon.*² Blizu smo sredine meseca, prema tome, sad ćete moći podići dvadeset i pet franaka, jer predlažem da počnemo sa šest stotina godišnje. Sad vam dopuštam da se nasmejete jer sam se ja nasmejao pre vas. To je bilo sve. Možete ići.“

Tako Machatschek u razgovoru sa mnom. Sudbonosni razgovor doveo je u početku do izvesnog pada u mom načinu života i onome što sam predstavljao, to se poreći ne može. Svoju liftboj livreju morao sam ponovo vratiti u magazin a umesto nje dobih belu bluzu, pored koje sam brzo morao nabaviti jedne radne pantalone, pošto pantalone od svoga izlaznog odela nikako nisam smeo tretati na poslu. Ovaj posao, prethodno čišćenje posuđa iz kojeg se jelo, struganje ostataka u kantu za odpatke, bio je malo ponižavajući u poređenju sa dotadašnjim mojim, svakako boljim zaposlenjem, a u prvi mah i gadljiv. Inače, moj je zadatak išao sve do pralice, gde je service, iz ruke u ruku, prolazio kroz nekoliko pranja, da bi stigao do brisanja, kome sam se s vremena na vreme, obučen u belu keclju, pridruživao i sam. Tako sam u

¹ U dobri čas.

² Do skorog viđenja, dečko.

neku ruku stajao na početku i na kraju procedure vraćanja u prvobitno stanje.

Zauzeti lepo držanje prema onome što ti ne priliči i biti u kordijalnim odnosima sa drugovima kojima to priliči, nije teško kad ti je pri tom u srcu reč „privremeno“. Toliko sam pouzdanja imao u smisao za neravnopravnost i za ono što je prirodno privilegovano, koji je ljudima, pored sveg insistiranja na ravnopravnosti, duboko urođen, toliko pouzdan bio u nagon njihov da taj smisao zadovolje, toliko, dakle, uveren da me na ovom stepenu neće dugo držati, da su mi ga, štaviše, dodelili samo forme radi, da sam smesta, odmah posle razgovora sa Monsieur Machatschekom, čim sam za to ugrabio slobodno vreme, otišao da poručim konobarski frak *à la Saint James and Albany*, kod krojača za uniforme i livreje, čija je radionica bila sasvim blizu hotela, u rue des Innocents. Bila je to investicija od sedamdeset i pet franaka, specijalne, između hotela i firme utvrđene cene, koju su oni bez sredstava imali postepeno da otplate od plate, a koju sam ja, razume se, platio u gotovu. Uniforma je bila veoma lepa kad je čovek umeo da je nosi: crne pantalone i tamnoplavi frak sa somotom na ogrlici i zlatnim dugmetima, koja su se, smanjena samo, nosila i na isečenom prsluku. Od srca sam se radovao ponovu, obesio ga u orman napolju pred spavaonicom pored civilnog svog odela, a pobrinuo sam se i da nabavim pripadajuću belu mašnu kao i emajliranu dugmad za košulju. Otud se i desilo, kad mi je, posle pet nedelja sudoperskog posla, jedan od dvojice obara koji su, u crnim frakovima i sa crnim mašnjama, pomagali gospodinu Machatscheku, saopštio da sam potreban u sali, i naložio mi da se što pre za nju pripremim, da mu mogah odgovoriti kako sam potpuno spreman da se onde pojavim i da stojim na raspolaganju u svakom trenutku koji žele.

I tako me je već sledeći dan zatekao kako u potpunoj *parurei*¹ debitiram u sali za vreme ručka, divnoj onoj, kao crkva prostranoj prostoriji sa kaneliranim njezinim stubovima, na čijim su pozlaćenim krunama od belog štuka počivale površine tavanice, njezinim zidnim lampama s crvenim zaklonom, bogatim crvenim prozorskim draperijama i jednim bezbrojem okruglih stolova i stolića, pokrivenih belim damastom, ukrašenim orhidejama, oko kojih su stajale fotelje od izvijenog belog lakovanog drveta i crveno tapacirane, i na kojima su paradirale salvete, savijene u obliku lepeza i piramida, sjajni jedaći pribor i tanane čaše, boce vina izvaljene u blistavim rashladnim kofama ili u laganim korpama, koje je naročito donosio konobar-podrumar, ukrašen lancem i bačvarskom keceljicom. Imao sam da budem na poslu mnogo pre no što bi se prvi gosti pojavili na *luncheon*,² da pomažem da se na određenoj grupi stolova, kojima sam bio dodeljen kao drugi, pomoćni konobar, postave *couverts*,³ da rasporedim menue karte, i nisam puštao zatim da me oteraju, nego sam goste onih stolova, onde bar gde se pretpostavljeni mi glavni server konobar u onaj mah nije mogao naći, pozdravljao s markiranim srdačnošću, damama podmetao stolice, dodavao im jelovnike, točio im vodu, ukratko, učtivo sam pitomcima tim, bez obzira na nejednake draži njihove, na prisustvo svoje pažnju obraćao.

Pravo i mogućnost za to nisu u prvi mah sezali daleko. Nisam imao prava da primam porudžbine, da donosim jelo; dužnost mi je bila samo da posle svakog jela sklonim posuđe, da iznesem tanjire i pribor i da posle *entremeta*⁴ pre no što se posluži dessert, četkom i plitkom jednom lopaticom očistim stolnjake od mrvica. One više dužnosti spadale su u nadlež-

¹ Doteranost.

² Ručak.

³ Pribor za jelo.

⁴ Među jelo.

nost Hectora, moga *sup érieura*,¹ po godinama već malo po-odmakla čoveka sanjiva izraza lica, u kome sam smesta pre-poznao onoga *commis-de-salle* s kojim sam prvog svog jutra sedeo za stolom gore u kantini i koji mi je bio poklonio ciga-rete. I on se setio mene, rekavši jedno „*Mais oui, c'est toi*,“² propratio ga umorno odmahnuvši rukom, što je ostalo karakte-ristično po njegov odnos prema meni. Bio je to od samog početka pre odnos povlačenja, no komandovanja i u red tera-nja. On je dobro video kako se klijentela, kako se naročito dame, stare i mlade, drže mene, mašu rukom meni a ne njemu kad god su tražile da im se donese što posebno, engleski senf, Worcester-sauce, tomato catchup, — želje koje su u tolikim meni sasvim jasnim slučajevima bile samo izgovor da im pri-đem stolu, da s uživanjem čuju moje „*Parfaitement, madame*,“ „*tout de suite, madame*,“³ и i da, kad bih im doneo što bi tražile, reknu „*Merci, Armand*“, s navije iskošenim blistavim pogledom koji se stvarno jedva mogao opravdati. Posle neko-liko dana reče mi Hector kad sam mu za pomoćnim stolom pomagao da jedan riblji file očisti od kostiju:

„Njima bi bilo mnogo milije da im ti ovo serviraš, *au lieu de moi*“⁴ — svi su prosto složno zacopani u tebe, *toute la ca-naille friande!*⁵ Ti ćeš me brzo priterati uz duvar i dobiti sto-love. Atrakcija si jedna — *et tu n'as pas l'air de l'ignorer*.⁶ I gazde to znaju pa te guraju. Jesi li čuo — dabome da si čuo — , kako je Monsieur Cordonnier (to je bio podkonobar koji me je doveo) rekao onomad onom švedskom bračnom paru s ko-jim si onako prijatno brbljao: „*Joli petit charmeur, n'est-ce*

¹ Viši.

² A jest, to si ti.

³ U redu, gospođo... Smesta, gospođo.

⁴ Umesto mene.

⁵ Sva ta oblaporna tevabija.

⁶ I ti ne izgledaš kao da to ne znaš.

pas?’ Tu iras loin, mon cher, — mes meilleurs, voex ma bénédiction.“¹

„Preteruješ, Hectore,“ odgovorio sam mu. „Ja treba još mnogo da naučim od tebe pre no što bih mogao pomisliti da te izguram, kad bi mi to bila namera.“

Rekao sam više no što sam mislio. Jer kad mi je jednog od sledećih dana Monsieur Machatschek lično prišao, zajedno sa svojom trbušinom, stao pored mene tako da su nam lica gledala u suprotnim pravcima, pa mi došao iz ugla usta: „Nije loše, Armand. Ne radite sasvim loše. Preporučujem vam da dobro pazite na Hectora, kako servira, ako vam je stalo da i sami jednog dana servirate,“ — ja mu odgovorih, isto onako u po glasa:

„Veoma vam zahvaljujem, maître, ali ja to već umem, i bolje od njega. Ja to, oprostite, umem sâm od sebe. Ne navaljujem na vas da me stavite na probu. Ali čim se budete odlučili, videćete da ću potvrditi što sam rekao.“

„*Blagueur!*“² rekao je on pa, malo se zasmijavši, zatresao trbušinom, i ne samo to, nego pri tom još i pogledao na jednu damu u zelenom i sa visokom plavo obojenom kosom, koja je obratila pažnju na ovaj mali dijalog, namignuo na nju i uz to mrdnuo glavom u stranu pokazujući prema meni pre no što se udaljio sitnim svojim, izrazito elastičnim korakom. A i tu je još jednom raspoloženo zatresao trbuhom.

Poslužujući kafu, dospeo sam uskoro i napolje u hol, gde sam ovaj posao obavljao dva puta dnevno zajedno sa još nekolicinom kolega. Za kratko vreme, on je prešao i na služenje čaja u holu, po podne; i kako je u međuvremenu Hector premešten za drugu grupu stolova a meni palo u dužnost da serviram za njegovom, gde sam dotle bio u ulozi aidea, to sam

¹ Zgodan mali zavodljivac, zar ne? Daleko ćeš doterati, dragi moj — moje najbolje želje, blagosiljam te.

² Hvalisavac.

imao skoro i suviše posla, te sam uveče, na svršetku raznovrsnog dnevnog posla koji sam dobio, dakle prilikom posluživanja kafe i likera, viski-sode i *infusion de tilleul*,¹ bivao većinom toliko umoran da je uzajamnim izrazima simpatije između mene i sveta ponestajalo života, intenzitet dopadanja pokreta mojih pretio da malakše i osmeh mi zastajao ukočen u neku malko bolnu masku.

Međutim, ujutru se elastična moja priroda povraćala iz takve malaksalosti sveža i raspoložena, i već me je ponovo bilo videti kako jurim između sale za doručak, šanka i kuhinje, servirajući *oatmeal*,² toast, slatko, pečenu ribu, omelet sa sirupom, onim gostima koji nisu doručkovali u krevetu i pozivali sobnu posluhu; posle toga u sali, gde sam, uz pomoć jednog trapavog drugog konobara, spremao svojih šest stolova za luncheon, prostirao damastni stolnjak preko meke vunene podloge, postavljao couverts, i, počevši od dvanaest časova, sa blokom u ruci, nalazio se pored gostiju koji su stigli na ručak, da primam porudžbine. Kako li sam samo umeo da mekim, diskretno uzdržanim glasom, kakav konobaru dolikuje, posavetujem pri tom one koji su bili neodlučni, kako li sam umeo da, stavljajući pred goste ono što sam im donosio i čime sam ih služio, oduzmem pokretima i načinu svaki karakter bacanja, nego kako sam sve to činio upravo kao da se radi o ličnoj usluzi. Pognut, s jednom rukom na leđima, kako server iz dobre škole i čini, stavljao sam pred goste porudžbine, ali sam tu i tamo izvodio otmenu veštinu da onima koji su to voleli sâm izvadim jelo, rukujući viljuškom i kašikom, u spretnoj kombinaciji, samo desnom rukom, pri čemu je onaj koga sam služio, ili ona, naročito ona, prijatno iznenađen, posmatrao moju zaposlenu ruku, koja nije bila ruka prosta čoveka.

¹ Lipov čaj.

² Ovsena kaša.

I tako, nikakvo čudo ako su me, kako je Hector rekao, „gurali“, ako su iskorišćavali dopadanje koje mi je ukazivalo luksuzno društvo prepunih stomaka. Bacali su me u naručje njemu, tome dopadanju što je ključalo oko mene, i prepuštali su mojoj sopstvenoj veštini da ga, slatkom i uglađenom predusretljivošću, podstaknem, ili, smernom ili moralnom rezervisanošću pak, da ga suzbijem.

Da bi slika karaktera moga, koju ove uspomene čitaocu daju, ostala čista, neka meni na čast bude ovde zabeleženo ovo. Nikad se sa taštım i nemilosrdnim uživanjem nisam odnosio prema patnjama bližnjih svojih kod kojih je moja ličnost izazivala želje što mi ih je životna mudrost zadovoljiti prečila. Strasti kojima smo izloženi kao objekat, a da nas same ne dotiču, neka druge prirode, drukčije od moje, ispunjavaju duhom uobražene nadmoćnosti od nelepe hladnoće ili pak onim prezrım gađenjem koje čoveka navodi da tuđa osećanja bez sažaljenja nogama gazi. Kakva li krupna razlika kod mene! Ja sam takva osećanja vazda poštovao, sa nekom vrstom svesti o svojoj sopstvenoj krivici vanredno pažljiv prema njima bio i tetošeći se trudio da na razumno odricanje navedem one koje bi obuzela, — pa iz perioda svog života koji sad obrađujem navodim za to dva primera, male Eleanor Twentyman iz Birminghama i Lorda Kilmarnocka, člana visokog plemstva škotskog, — iz tog razloga što ova dva slučaja, odigravajući se istovremeno, na dva različita načina predstavljaju dve vrste iskušenja da pre vremena skrenem sa puta koji sam izabrao, dva mamca podobna da me bace na jedan od onih postranih puteva o kojima mi je kum moj govorio, ali koje, s obzirom na pravac njihov i dužinu, dovoljno tačno ispitati moguće nije bilo.

Twentymanovi, otac, majka i ćerka zajedno, sa sobaricom, stanovali su nekoliko nedelja u jednoj *suitei*,¹ u Saint James

¹ Niz soba.

and Albany, pa se već i samo po tome mogao izvući zaključak o simpatičnom njihovom ekonomskom stanju. Ovo stanje potvrđivali su i podvlačili prekrasni biseri kojima je Mrs. Twentyman paradirala za vreme dinnera, a kojih je, mora se reći, bila suva šteta. Jer Mrs. Twentyman beše kisela žena — kisela kad bi je čovek pogledao a po svoj prilici i narav joj je bila takva —, koja se, zahvaljujući uspehom krunisanoj vrednoći birminghamskog industrijalca, iz malograđanske sfere očigledno ispela u prilike koje su je činile krutom i ukočenom. Više je dobrodušnosti bilo iz Mr. Twentymana sa njegovim kao porto rumenim licem; no žovijalnost njegova najboljim se svojim delom gasila u gluvoći što ga je obavijala a koju je pokazivao izraz praznog osluškivanja u razvodnjeno mu plavim očima. On se služio crnim jednim rogom za slušanje, i njegova supruga, kad bi, što je retko bivalo, imala što da mu kaže, morala je govoriti u taj rog, a isti taj rog držao je on i kad bih mu ja davao savete šta da poruči. Njegova ćerčica, sedamnaestogodišnja ili osamnaestogodišnja Eleanor, koja je sedela preko puta od njega za mojim stolom nr. 18, imala je katkada običaj, a i kad bi joj zar on mahnuo i pozvao je, da ustane i priđe mu na kratak kakav razgovor koji je vodila kroz rog.

Njegova nežnost prema detetu bila je očigledna i dirljiva. Što se tiče Mrs. Twentyman, ja njezina materinska osećanja poricati nikako neću, no ona su se, više no u ljubaznim rečima i pogledima, izražavala u kritičkoj kontroli Eleanorinih postupaka i ponašanja, kontroli koje radi je Mrs. Twentyman često dizala na oči lornjet od kornjačevine, nikad ne propuštajući da zameri što ćerkinoj frizuri, njezinu držanju, da je opomene neka ne gnječi mrvice od hleba, ne jede pileći batak iz ruke, ne gleda radoznalo po sali — i tako dalje. Iz sve te kontrole pokazivala se vaspitna jedna uznemirenost i briga, koja je jamačno teško padala gospođici Twentyman, no koju sam ja, usled svojih takođe teških iskustava s njom, primoran priznati kao prilično opravdanu.

Ona je bila plavo jedno malo stvorenje, lepo kao kakvo jare, sa ključnim kostima koje su, kad bi uveče obukla svilenu, malo izrezanu haljinu, bile nešto najdirljivije na svetu. Kako sam oduvek imao slabosti prema anglosaksonskom tipu, a ona taj tip izrazito predstavljala, voleo sam da je gledam — gledao sam je uostalom neprestano, prilikom jela, posle jela i prilikom muzike za vreme čaja, na koji su Twentymanovi, bar ispočetka, imali običaj da dođu i sednu tamo gde sam posluživao ja. Ja sam bio dobar prema svome jaretu, obigravao sam oko nje sa pažnjom odanoga brata, stavljao joj meso u tanjir, donosio joj dessert po dvaput, brinuo joj se za sok od nara koji je jako volela, nežno sam joj oko snežno belih sitnih ramena stavljao vezeni veo kad bi se digla iza večere — i svim tim sam učinio izrazito više no što je trebalo, neoprezno se ogrešio o tu isuviše osetljivu malenu dušu, zato što sam nedovoljno vodio računa o naročitom magnetizmu koji je, hteo ja to ili ne, bio iz moga bića i prelazio na svako bližnje biće sem ako nije bilo potpuno tupo, — koji bi prelazio, usućujem se da ustvrdim, na svako drugo čak i da je „smrtno moje telo“, kako se ono na kraju kaže, da je njuška moja, dakle, bila manje privlačna; jer ono je bilo samo vidljivi izraz, tvorevina dubljih snaga, simpatije.

Kratko i jasno, vrlo sam brzo morao primetiti da se mala zaljubila u mene preko ušiju, a to, razume se, nisam primetio samo ja, nego je to zapazio i brižni i oštri, od kornjačine kore načinjeni lornjet Mrs. Twentymanove, što su mi potvrdile i šištavim šapatom izrečene reči koje sam prilikom luncha čuo jednom iza leđa:

„Eleanor! If You don't stop staring at that boy, I'll send you up to your room and you'll have to eat alone till we leave!”¹

¹ Eleanor! Ako ne prestaneš da buljiš u tog mladića, poslaću te gore u tvoju sobu, pa ćeš morati jesti sama sve dok ne otputujemo!

Jeste, na žalost, jare nije umelo da se savlada, njojzi uopšte nije padalo na um da to učini i da bilo kako zabašuruje da je s njom svršeno. Plave njene oči povazan su mirovale na meni, ushićeno i sanjalački, a kad bi nam se pogledi sreli, ona je svoj pogled, lica krvlju podlivena, spuštala istina na tanjir, ali ga je smesta, kao da mora tako i nikako drukčije, ponovo silom, iz užarena lica svog, odano dizala prema meni. Nije trebalo kудiti materinu opreznost; nju su po svoj prilici već raniji znaci opomenuli da je ovo dete blagopristojnosti birmingemske sklono razvratu, sklono nevino-mahnitom verovanju u svoje pravo pa čak i dužnost da se javno preda strasti. Razume se da ja nisam učinio ništa što bi tom verovanju pomoglo, povukoh se s pažnjom i skoro opominjući, nisam u ponašanju prema njoj prelazio preko granica službeno mi krajnje određena staranja i odobravao sam meru, za Eleanor istina vrlo okrutnu, koju je nesumnjivo preduzela majka, da Twentymanovi, početkom druge nedelje, napuste sto kod mene i presele se u jedan udaljeniji kraj sale, gde je posluživao Hector.

Ali divlje jare moje umede da se snađe. Odjednom, već u osam sati ujutru, eto ti nje dole kod mene za *petit déjeuner*,¹ dok je sve dotle, kao i roditelji joj, doručkovala u sobi. Čim je ušla, ona se promeni u licu, potraži me crvenim svojim očima i — pošto je sala za doručak u to doba bila još retko zauzeta — veoma lako nađe mesta u mome odeljenju.

„*Good morning, Miss Twentyman. Did you have a good rest?*“²

„*Very little rest, Armand, very little,*“³ prošaputa ona

Ja se pokazah zabrinut kad sam to čuo. „Ali onda,“ rekoh, „bilo bi možebiti pametnije da ste još malo ostali u krevetu i

¹ Doručak.

² Dobro jutro, gospođice Twentyman. Jeste li dobro spavali?

³ Vrlo sam malo spavala, Armand, vrlo malo.

da ste onde uzeli čaj i *porridge*,¹ koje ću vam ja smesta doneti, ali koje biste gore, čini mi se, mogli mirnije pojesti. Tako je tiho i mirno tamo u sobi, u vašem krevetu..." A šta je na to odgovorilo to dete?

„No, I prefer to suffer.“²

„But you are making me suffer too,“³ odgovorih ja tiho, pokazujući joj na karti marmeladu koju je trebalo naručiti.

„Oh, Armand, then we suffer together,“⁴ reče ona, pa neispavane svoje oči, pune suza, podiže prema meni.

Šta je od svega toga moglo da ispadne? Ja sam joj od srca želeo da otputuje, ali do tog nikako nije dolazilo, a i razumljivo je bilo što Mr. Twentyman nije hteo dopustiti da mu boravak u Parizu skрати nekakva ljubavna mušica njegove ćerčice, za koju je on može biti doznao kroz svoj crni rog. Međutim, Miss Twentyman dolazila je svako jutro, dok su joj roditelji spavali — oni su spavali do deset sati, tako da je Eleanor, kad bi je majka potražila, mogla reći kako joj je sobni konobar već odneo posuđe od doručka —, a ja sam imao da se mučim i gledam šta ću, pre svega da joj čuvam glas i da od gostiju koji su sedeli unaokolo skrivam njezino nezgodno stanje, njezine pokušaje da mi stisne ruku i druge tamo još neprisebne lakomislenosti. Na moje opomene da će joj roditelji jednog dana ipak otkriti lukavstvo i otkriti tajnu njezina doručka, ona je ostajala gluva. Ne, Mrs. Twentyman spava ujutru najčvršće, i koliko je samo više voli kad spava nego kad je budna i kad na nju pazi! Mummy nije volela, mummy samo gleda za njom kroz lornjet. Daddy, on je voli, ali on ne uzima ozbiljno njeno srce, što Mummy ipak čini,

¹ Ovsene pahuljice na mleku

² Ne, više volim da patim.

³ Ali zbog vas ću patiti i ja.

⁴ O Armand, onda ćemo patiti zajedno.

mada s rđave strane, i Eleanor je bila sklona da joj to upiše u dobro. „*For I love you!*“¹

Ja se prvo načinih da ništa nisam čuo. Ali kad sam se vratio da je poslužim, ja neprimetno progovorih i rekoh joj: „Miss Eleanor, to što ste malo pre rekli o ‚love‘, to je prosto naprosto uobraženje i čist nonsense. Vaš Daddy ima potpuno pravo što to ne uzima ozbiljno, mada vaša Mummy opet ima pravo što uzima tako, to jest kao nonsense, i što vam to brani. Nemojte, molim vas, ni sami da uzimate to tako ozbiljno, na žalost vašu i moju, nego se potrudite da nađete u sebi malo podrugljivosti prema svemu, — što ja ne činim, sigurno ne činim, daleko od toga, ali vi činite! Kakve koristi može biti od svega? To je pre svega sasvim neprirodno. Eto vas, vi ste ćerka čoveka koji je stekao toliko bogatstvo kao što je to slučaj s Mr. Twentymann, koji nekoliko nedelja stanuje u Saint James and Albany, gde poslužujem ja, jedan konobar. Pa ja sam samo konobar, Miss Eleanor, niži član našeg društvenog poretka, prema kom ja gajim strahopoštovanje, a vi se prema njemu ponašate kao buntovnik i abnormalno, pošto ne samo što pogledom savršeno ravnodušno niste prešli preko mene, kao što bi bilo prirodno i kao što i vaša Mummy s pravom zahteva, nego, dok su vam roditelji blaženim snom sprečeni da štite društveni poredak, vi krišom dolazite na doručak i govorite mi o ‚love‘. A to je zabranjena ‚love‘, kojoj ja ruku pružiti ne mogu, i moram se naježiti od radosti što sam vam drag. Vi meni možete biti dragi, ako zadržim to za sebe, to je u redu. Ali da ja vama, ćerki Mr. i Mrs. Twentymann, budem drag, to ne ide i to je protivno prirodi. Osim toga, to je samo opseno i dolazi najvećim delom od ovoga fraka *à la* Saint James and Albany sa opšivom od somota i zlatnim dugmetima, koji je prosto naprosto ukras moga niskog položaja, i bez koga ja, uveravam vas, baš nikako ne izgledam! Ta stvar kao

¹ Jer ja vas volim!

što je vaša ‚love‘, to nailazi na čoveka kad je na putu i kad spazi ovakav frak, no kada otputuje, kao što ćete vi vrlo brzo otputovati, onda se ona zaboravlja do prve stanice. Prepustite meni da se sećam našeg ovdašnjeg susreta, pa će uspomena na nj biti sačuvana a vama na teretu biti neće!“ Jesam li mogao šta više učiniti za nju i zar nisam govorio umiljato? No ona je samo plakala tako da sam mogao biti zadovoljan što su obližnji stolovi bili prazni, jecajući me je optuživala da sam okrutan i nije htela ni da čuje za prirodni društveni poredak i za neprirodnost njezine zaljubljenosti, nego je svako jutro govorila samo o tome kako bismo se jednom mogli naći potpuno nasamo i gde bismo bili mirni i slobodni, što se tiče reči i dela, onda bi se već sve uredilo i srećno udesilo, samo ako ja nju malco volim, što ja poricao nisam, bar ne da sam joj zahvalan za naklonost; no kako da se udesi taj *rendez-vous* na kom bismo bili nasamo i slobodni za reč i delo? To ni ona nije znala, ali zato od njega odstupala nije i prepuštala je mojoj brizi da nađem kakvu mogućnost i upriličim ga.

Kratko i jasno, imao sam s njom povuci-potegni. Samo da se bar u isto to vreme, i to ne onako usput samo, nije odigravala ona stvar sa Lordom Kilmarnockom! — nimalo manje iskušenje jedno, zaista, pošto se tu nije radilo samo o tako nekakvoj lovokrađi osećanja jedne devojčice, nego o ličnosti od ozbiljnog značaja, čija su osećanja na vagi čovečanstva nešto predstavljala, tako da niti se njemu moglo savetovati da im se naruga, niti sam im se pak mogao narugati ja. Bar ja nisam bio delija da to učinim.

Lord, koji je četrnaest dana stanovao kod nas i jeo za jednim od mojih stolova za samce, beše čovek izrazito otmen, pedesetih godina, srednje visine, vitak, obučen krajnje akuratan, sa kosom još prilično gustom, posedelom malo u boji gvožđa, brižljivo očešljanom, i sa potkresanim, takođe malco posedelim brkom, koji je otkrivao pogledu njegova skoro sa ljupkošću srezana usta. Ni najmanje fino srezan i malo mu je

aristokratski bio preveliki, skoro krompirasti nos, koji mu je, pravce i teško iskakao iz lica, obrazujući dubok usek između malko kosih nakostrešenih obrva i zelenosivih očiju, koje su se otvoreno i jasno pokazivale sa izvesnim naporom i ustezanjem. Ako je to trebalo sažaljevati, prijatna je bila s druge strane izvanredno čista, do poslednje mekote isterana izbrižanost njegovih obraza i brade, koji su se osim toga presijavali od nekog krema što ga je lord upotrebljavao posle umivanja. Za džepnicu je uzimao neki parfem od ljubičice, čiji je miris bio tako neverovatno prirodan i od takve prolećne svežine kakvu inače nikad osetio nisam.

Vazda je ulazio u salu sa izvesnim ustručavanjem koje bi kod tako velikog gospodina moglo začuditi, ali koje njegovu ugledu, u mojim očima bar, nije ništa škodilo. I suviše dostojanstva izravnavalo ga je na drugoj strani, te je ono izazivalo samo slutnju da je lord naročit neki čovek i da zato oseća kako ga svet primećuje i posmatra. Glas mu beše nežan, i ja sam mu odgovarao još nežnije, da bih dockan primetio kako to po nj dobro nije. U njegovoj prirodi bilo je tužno melanholične ljubaznosti čoveka koji je mnogo prepatio; a zar da čovek, ako je boljeg soja, ne odgovori na nju, kao što sam ja, osetljivo i sa staranjem, činio poslužujući ga? No to za nj nije valjalo. Istina, retko bi me kad pogledao prilikom ovlašnih primedbi o vremenu, o jelu, na koje se isprva ograničavao naš razgovor, — kao što se i inače očima retko služio, čuvao ih i štedeo, baš kao da se boji da, posluži li se njima, ne zapadne u neprilike. Trebalo je da prođe nedelja dana pa da odnosi među nama postanu neusiljeniji i pređu preko granica čisto formalnog i konvencionalnog; sve dok sa zadovoljstvom, koje nije bilo lišeno brige, nisam kod njega opazio znake ličnog interesovanja za mene, — nedelja dana: to je valjda minimum vremena koje je potrebno duši da u svakodnevnom čestom dodiru sa stranim bićem pretrpi izvesne promene — osobito kad se očima tako štedljivo služi.

Tada me zapita koliko sam ovde već u službi, upita me odakle sam, koliko mi je godina, uzimajući nežni onaj broj na znanje sa jednim „*Mon dieu!*“ ili „*Good heavens!*“¹ služio se engleskim isto koliko i francuskim —, sa dirljivošću i sležući ramenima. Kad sam, prema tome, Nemac rodom, raspitivao se, zašto imam francusko ime Armand. Nije mi to ime, odgovorih ja, imam ga samo onako, shodno naređenju s višeg mesta. Stvarno se zovem Felix. „O, lepo,“ reče on. „Kad bi mene pitali, ja bih vam vratio vaše pravo ime.“ A nije bilo sasvim u skladu sa njegovim visokim položajem, i ostavilo je na mene utisak male neuravnoteženosti što je tim rečima dodao kako je njegovo krsno ime Nectan — a to je bilo ime jednog kralja Pikta, prastanovnika Škotske. Ja sam na to doduše odgovorio izrazom radoznalog poštovanja, ali mi se nametalo pitanje šta ja imam s tim što se on zove Nectan. Meni to ni od kakve koristi bilo nije, jer ja sam imao da mu kažem mylord a ne Nectan.

Malo pomalo, saznao sam da stanuje u jednom zamku nedaleko grada Aberdina, gde živi sam sa jednom starijom, na žalost bolešljivom sestrom, da osim toga ima letnje boravište na nekom jezeru *highlanda*,² u kraju gde ljudi još govore galski (i sâm je galski malo umeo), i gde je vrlo lepo i romantično, brda strma i ispresecana provalijama, vazduh ispunjen jakim mirisima vresa. Uostalom, i obližnji Aberdin je vrlo lep, u gradu ima svakojake razonode za onoga kome je do nje stalo, sa Severnog mora struji u nj snažno čist vazduh. Dalje sam saznao da voli muziku i da svira u orgulje. U kući na jezeru, u toku leta, ima, istina, samo harmonijum.

Za ova saopštenja, koja su dolazila ne u vezanom razgovoru, nego kako ih je donela prilika, tu i tamo, ovlašno i fragmentarno, i koja, izuzevši možda ono „Nectan“, nisu mogla

¹ Gospode bože — nebesa.

² Škotske planine.

upasti u oči kao preterano poveravanje kod putnika samca koji, sem konobara, nema s kim da ćaska, najpogodnija je prilika bila pošto je lunch bio prošao i kad bi lord, kao što je obično činio o podne, pio kafu, ne u holu, nego, pušeci egipatske cigarete, ostavši sedeći za svojim stolicem u skoro praznoj sali. Vazda je pio po nekoliko šoljica kafe, ali pre toga, niti je što pio niti ikad dovoljno jeo. Stvarno, on nije jeo skoro ništa, i čudno je bilo kako uopšte može da živi od onoga što pojede. Istina, počinjao je dobro sa supom: jaka *consommé*,¹ *moulturte*-² и *oxtail-soup*³ brzo su mu nestajale iz tanjira. Međutim, od svih drugih finih stvari koje sam mu donosio on bi uzeo samo zalogaj-dva, pa bi smesta zapalio novu cigaretu i ja sam svako jelo odnosio skoro nederuto. Posle izvesnog vremena nisam na to mogao da oćutim.

„*Mais vous ne mangez rien, Mylord,*“ rekoh zabrinuto. „*Le chef se formalisera, si vous dédaignez tous ses plats.*”⁴

„Šta da radite, nema apetita,“ odgovori on. „Nikad ga nema. Uzimati hranu — ja imam izrazitu odvratnost prema tome. Možda je to znak izvesne negacije samoga sebe.“

Te reći, koje još nikad nisam bio ćuo, preplašiš me i izazvaš kod mene ljubaznost.

„Negacija samog sebe?“ uzviknuh tiho. „U tom, mylorde, nema ćoveka koji se s vama može složiti i saglasiti. Tome bezuslovno svak mora živo protivurećiti!“

„Zaista?“ upita on i okrete prema meni svoj pogled, lagano ga, odozdo sa stola, podižući prema mome licu. U njegovom pogledu vazda je bilo nećega usiljenog i nekakvog savladavanja. No sad mu se po oćima videlo da mu je taj napor bio po

¹ Jaka supa od mesa.

² „Falš“ ćorba od kornjaće.

³ Supa od volovskog repa.

⁴ Ali vi ništa ne jedete, mylorde. Šef će se naljutiti ako odbijete sva njegova jela.

volji. Njegova usta osmehnuše se sa finom setom. No iznad njih, pravce i teško, ispadao je ovamo prema meni njegov predimenzionirani nos.

Kako li je samo moguće, mislio sam, imati tako fina usta i tako krompirast nos?

„Zaista!“ potvrdih ja pomalo zbunjeno.

„Možebiti, *mon enfant*,“¹ reče on, „da negacija samoga sebe pojačava mogućnost afirmacije drugoga.“

Rekavši to, on ustade i ode iz sale. Ja ostadoh u sali u svakojakim mislima, pored stola koji sam raspremio i ponovo postavio.

Malo je podlegalo sumnji da svakodnevni i čest dodir sa mnom nije lordu činio dobro. No ja niti sam ga mogao prekinuti niti ga učiniti neškodljivim na taj način što sam iz svoga ponašanja prema lordu izbacio svaku nežnu predusretljivost, načinio ga krutim i neljubaznim, vređajući tako osećanja koja sam stvorio. Da im se podsmevam, za to sam još daleko manje u stanju no u slučaju male Eleanor, no, razume se, ne i u položaju da, na njih, s obzirom na prirodu njihovu, pristanem. Iz toga je nastao mučan jedan konflikt, koji je neočekivanom ponudom što mi je učinjena imao da se pretvori u iskušenje, — neočekivanom što se stvarne sadržine njezine tiče, inače pak nikako.

Dogodilo se to krajem druge nedelje, prilikom posluživanja kafe posle dinnera, u holu. Mali jedan orkestar koncertirao je nedaleko od ulaza u salu zaklonjen nekim biljem. Daleko odatle, na drugom kraju prostorije, lord je bio izabrao jedan malo odvojen stolić, koji je uostalom upotrebljavao već više puta i na koji sam mu bio stavio njegovu moku. Kad ponovo prođoh mimo njega, on zaiska da mu donesem cigaru. Ja mu

¹ Dete moje.

donesoh dve kutije uvoznih, sa prstenom i bez njega. On ih stade posmatrati pa reče:

„A koju da uzmem?“

„Prodavac,“ odgovorih ja, „preporučuje ovu.“ I pokazah na one sa prstenom. „Ja lično bih pak, ako je dopušteno, posavetovao da uzmete drugu.“

Nisam mogao drukčije no da mu pružim priliku za kurtoaznost.

„Onda ću se osloniti na vaš sud,“ reče on zaista, ali se nije laćao cigare, nego me je puštao da i dalje držim pred njim dve kutije i gledao je u njih.

„Armand?“ upita tiho dok je muzika svirala.

„Mylord?“

On promeni ime i reče mi:

„Felix?“

„Mylord zapoveda?“ upitah ja osmehnuvši se.

„Da li biste imali volje,“ reče on ne podižući očiju sa cigara, „da službu u hotelu zamenite mestom kamerdiner?“

Što sam čekao, dočekao sam.

„Kako to, mylorde?“ upitah ja, tobože ne razumevajući.

On je više voleo da čuje „Kod koga?“, pa malo sleže ramenima i odgovori:

„Kod mene. To je vrlo prosto. Poći ćete sa mnom u Aberdin i zamak Nectan Hall. Skinućete tu livreju i obući umesto nje civilno odelo od distinkcije, koje će markirati vaš položaj i razlikovati vas od ostale posluge. Posluge ima svakojake: vaše dužnosti bi se potpuno ograničile na službu oko mene. Uvek biste bili pokraj mene, i u zamku i u letnjikovcu u planini. Vaša plata,“ dodade on, „iznosiće verovatno dvaput i tripud više od onoga što primete ovde.“

Ćutao sam, a on me nijednim pogledom nije podsticao da govorim. Nego mi još uze iz ruke jednu kutiju pa tu vrstu stade da upoređuje s drugom.

„O tom treba vrlo pomno razmisliti, mylorde,“ rekoah ja na posletku. „Nije potrebno govoriti da mi vaša ponuda čini izvanrednu čast. No ona dolazi tako iznenada... Moram vas zamoliti da mi date vremena za razmišljanje.“

„Za razmišljanje,“ odgovori on, „mnogo vremena nema. Danas je petak: ja putujem u ponedeljak. Dođite sa mnom! To je moja želja.“

On uze jednu od cigara koje sam mu preporučio, poče je okretati i razgledati i prinese je nosu. Bilo ko da ga je posmatrao, ne bi mogao pogoditi šta je pri tom rekao. On je rekao tiho:

„To je želja jednog usamljenog srca.“

Koji bi mi nečovek mogao zameriti što sam se uzбудio? A pri tom sam već znao da se neću odlučiti da krenem tim posmatranim putem.

„Obećavam vašem lordstvu,“ promrmljah ja, „da ću taj tok pomno iskoristiti da razmislim.“ I povukoh se.

Dobio je, mislio sam, dobru cigaru uz kavu. Jedno s drugim, to je veoma prijatno, a prijatno osećanje je, kako god bilo, niža forma sreće. Kad nije drukčije, valja se zadovoljiti i njom.

Ova misao beše nemi pokušaj da pomognem njemu, da pomognem samom sebi. Ali posle toga nastade nekoliko vrlo tegobnih dana, jer prilikom svakoga obeda a i posle čaja, lord bi po jednom digao oči i upitao: „No?“ A ja, ili sam oči samo zatvarao i podizao ramena kao da je neki težak teret na njima, ili sam zabrinuto odgovarao:

„Još nisam uspeo da se odlučim.“

Njegova fina usta bivahu očigledno sve gorča. No ako je njegovoj bolesnoj sestri sreća njegova i bila sve i sva — da li

je on pomišljao na mučnu ulogu koju bih ja imao da igram među mnogobrojnom poslugom o kojoj je govorio, pa čak i među planincima Galima? Ne bi se podrugljivost njihova, govorio sam sâm sebi, sručila na čud velikog gospodina, nego na igračku čudi njegove. U sebi sam ga, pored sveg saučešća, osuđivao zbog egoizma. Samo da još, pored svega toga, nisam neprestano morao obuzdavati Eleanor Twentyman i njezine prohteve da nađem priliku za slobodnu izmenu reči i dela!

Prilikom nedeljnog dinera pilo se u sali mnogo šampanjca. Lord ga doduše nije pio, ali preko kod Twentymanovih pukao je čep, i ja pomislih da to za Eleanor nije dobro. Ova se briga imala pokazati kao opravdana.

Posle ručka, kao obično, servirao sam kafu u holu, pored koga se, odvojena od njega staklenim vratima zavešenim zelenom svilom, nalazila biblioteka sa kožnim foteljama i dugačkim stolom sa novinama. Ta prostorija upotrebljavana je vrlo malo; samo bi ujutro sedelo onde nešto sveta i čitalo nove izložene novine. One se u stvari nisu smele iznositi iz biblioteke, ali neko je bio preneo u salu *Journal des Débats*, pa kad je odlazio, ostavio ga na stolici pokraj svog stola. Ja ga uredno zavih oko štapa i odnesoh ga preko u praznu čitaonicu. Tek što sam ga lepo složio između ostalih listova, kad li se pojavi Eleanor i dade jasna dokaza o tome da ju je nekoliko čaša Moët-Chandona bilo dokusurilo. Ona mi priđe, dršćući mi savi oko vrata gole svoje ruke i promuća:

„Armand, I love you so desperately and helplessly, I don't know what to do, I am so deeply, so utterly in love with you that I am lost, lost... Say, tell me, do you love me a little bit, too?“¹

¹ Armand, volim vas strašno i bespomoćno. Ne znam šta da radim, volim vas duboko, tako preterano da sam izgubljena, izgubljena... Recite, kažite mi, volite li malčice i vi mene?

„For heaven’s sake, Miss Eleanor, be careful, somebody might come in... for instance, your mother. How on earth did you manage to escape her? Of corse, I love you, sweet little Eleanor! You have such moving collarbones, You are such a lovely child in every way... But now get your arms off my neck and watch out... This is extremely dangerous.“¹

„What do I care about danger! I love you, I love you, Armand, let’s flee together, let’s die together, but first of all kiss me... Your lips, your lips, I am parched with thirst for your lips...“²

„No, dear Eleanor,“ rekoj ja dok sam pokušavao da ne služeći se silom skinem njezine ruke sa sebe, „tako početi nećemo. I onako ste pili šampanjca, čini mi se nekoliko čaša, i ako vas sad još i poljubim, onda je s vama potpuno svršeno, bićete sasvim nepristupačni razumnim razlozima. Pa ja sam vam tako iskreno govorio koliko je neprirodno da se ćerka dvoje usled bogatstva svog tako uglednih roditelja kao što su Mr. i Mrs. Twentyman zaljubi u prvog konobarskog momka na kojeg naiđe. To je sušta zabludlost, a sve ako bi ona i odgovarala vašoj prirodi i sklonosti, vi je, društvenoga prirodnog zakona i pristojnosti radi, ipak morate savladati. Zar ne, vi ste sad dobro, pametno dete, pa ćete me lepo pustiti i otići kod mummy.“

„O, Armand, zašto ste tako hladni, tako surovi, a ipak ste kazali da me malo volite? Kod mummy, ja mrzim mummy, i ona mene mrzi, ali daddy, on me voli, i ja sam sigurna da će

¹ Za milog boga, gospođice Eleanor, pazite, mogao bi ko naići... na primer, vaša majka. Kako ste zaboga udesili da joj pobegnete? Dabome, volim vas, slatka mala Eleanor! Vi imate tako dirljive ključnjače, vi ste u svakom pogledu tako ljupko dete... Ali sad, skinite mi ruke s vrata i izađite... To je krajnje opasno.

² Baš me briga za opasnost! Ja vas volim, volim vas, Armand, hajde zajedno da pobegnemo, zajedno da umremo, ali pre svega, poljubite me... Vaše usne, vaše usne, osušila sam se od žeđi za vašim usnama...

se on složiti sa svim kad ga stavimo pred svršenu činjenicu. Mi jedino moramo pobeći — bežimo noćas ekspresom, na primer u Španiju, u Maroko, pa ja sam zato došla da vam to predložim. Tamo ćemo se sakriti, i ja ću vam roditi dete, to će biti svršena činjenica, i daddy će se s njom složiti kad mu se zajedno s detetom bacimo pred noge, i daće nam novaca da budemo bogati i srećni... Your lips!“

I mahnito dete se stvarno stade ponašati kao da odmah tu na licu mesta hoće da od mene dobije dete.

„A sad dosta, odlučno dosta, dear *little Eleanor*,“¹ rekoh ja, pa joj nežno ali ozbiljno skidoh ruke sa sebe. „Sve su to naka-radne sanjarije zbog kojih neću da skrenem sa svog puta i udarim takvom stranputicom. Od vas nije nimalo u redu i ne slaže se sa vašim uveravanjem da me volite što me tako progonite svojim zahtevom i hoćete da me navedete na zlo, kud mi je ionako teško i kud ionako brinem druge brige, kud i-mam muke i nevolje i na drugoj strani a ne samo s vama. Vi ste baš egoista, znate li to? Ali svi ste vi takvi, i ja se na vas ne ljutim nego vam zahvaljujem, i neću zaboraviti malu Eleanor. A sad me pustite da idem, imam posla u holu.“

„Uhuhu!“, zaplaka ona, „*no kiss! no child! Poor, unhappy me! Poor little Eleanor, so miserable and disdained!*“² Pa stavivši ruke na lice, ona se baci u jednu kožnu fotelju i stade jecati da mi se srce paralo. Htedoh da joj priđem i da je, pre no što odem, pomilujem i utešim. Ali to je bilo namenjeno nekom drugom. Jer u tom trenutku, u čitaonicu uđe neko, — ne bilo ko, beše to Lord Kilmarnock od Nectan Halla. U savršenom svome večernjem odelu, obuven ne u lakovane cipele, nego u cipele od mutne, meke jagnjeće kože, lica izbrijana i sjajna od krema, on uđe, sa teško isturenim nosom ispred se-

¹ Draga mala Eleanor.

² Nema poljupca! Nema deteta! Sirota mala Eleanor, tako jadna i prezre-na...

be. Nakrivivši glavu malko prema ramenu, on se ispod kosih svojih obrva zamišljeno zagleda u devojkicu što je plakala sebi u šake, priđe njezinoj stolici pa je prstima na nadlanicu okrenutim nežno pomilova po obrazu. Očiju prepunih suza i otvorenih usta, ona zapanjeno pogleda u stranog čoveka, skoči sa stolice, pa kao lasica, kroz druga vrata, nasuprot staklenim, protrča napolje.

Zamišljen kao i ranije, on je isprati pogledom. Zatim se s mirnoćom i savršenom pristojnošću okrete meni.

„Felix,“ reče „stigao je poslednji trenutak za odluku. Putujem sutra, već ujutru. Još noćas biste morali zapakovati stvari da me pratite u Škotsku. Kakva je vaša odluka?“

„Mylorde,“ odvratih mu, „ja vam ponizno zahvaljujem i molim vas da mi oprostite. Ne osećam se dorastao položaju koji ste mi s prevelikom dobrotom ponudili i stekao sam ubeđenje da će bolje biti ako se ostavim namere da krenem tom stranputicom koja me odvodi s puta.“

„To,“ reče on, „što pričate o nekakvoj nedoraslosti, ne mogu uzeti ozbiljno. Uostalom,“ dodade i baci pogled prema izlaznim vratima, „imam utisak da su vaše stvari ovde svršene.“

Na to prikupih snagu da mu odgovorim:

„Moram svršiti i ovu, i uzimam slobodu da vašem lordstvu srdačno poželim srećan put.“

On obori glavu, pa je onda lagano podiže, da bi mi na svoj način, pun samosavladavanja, pogledao u oči.

„Felix!“ reče on, „zar se ne bojite da ćete doneti najpogrešniju odluku u svom životu?“

„Baš toga me je strah, mylorde, i otud moja odluka.“

„Zato što se ne osećate dorasli položaju koji vam nudim? Vrlo ću se prevariti ako se ne budete složili sa mnom u osećanju da ste rođeni još za sasvim drukčije položaje. Moje interesovanje za vas otvara mogućnosti koje vi, govoreći ne, niste

uzeli u račun. Ja nemam dece i gospodar sam svojih postupaka. Ima slučajeva adopcije... Jednog dana, vi biste se mogli probuditi kao Lord Kilmarnock i kao naslednik mojih poseda.“

To beše žestoko. On je zaista upotrebio sve adute. Misli u glavi su mi se stale pregoniti, ali se nisu složile u tom da odbijanje svoje povučem. Sumnjivo bi bilo to lordstvo koje mi je interesovanje njegovo stavljalno u izgled, sumnjivo u očima sveta i bez prave snage. Ali to nije bilo glavno. Glavno je bilo što je nekakav instinkt, vrlo siguran u sebe, zauzeo u meni suprotan stav prema jednoj prezentiranoj mi i još povrh toga nečistoj stvarnosti — a u korist slobodna sna i igre, stvorena sama od sebe i po milosti sopstvenoj, to jest: po milosti fantazije. Kad sam se dečakom budio sa odlukom da budem mladi knežević po imenu Karl, pa kad sam se te čiste i dražesne izmišljotine držao koliko mi se htelo — to je bilo ono pravo, a ne što mi je tu zbog interesovanja svoga nudio taj čovek isturenosa.

Vrlo brzo, skraćeno i sa hitrinom koja mi je tada pokretala misli, ja sažeh sve što se u meni odigravalo. Rekoh odlučno:

„Oprostite mi, mylorde, ako svoj odgovor ograničim na to da vam prilikom odlaska poželim sve najbolje.“

On na to preblede, i odjednom spazih kako mu je zadrhtala brada.

Gde je taj nečovek koji će me prekoreti što su se i meni, kad sam to spazio, zacrvenele, čak možda i ovlažile oči, pa ipak — samo zacrvenele? Interesovanje je interesovanje — hulja ko za nj zahvalnosti nema. Ja rekoh:

„Ali mylorde, ne uzimajte to tako srcu! Vi ste na mene slučajno naišli i redovno me viđali i u vama se javilo interesovanje prema mojoj mladosti, i ja vam za to iskreno zahvaljujem, ali ipak je ono vrlo slučajno, to interesovanje, ono bi se isto tako moglo javiti i prema kom drugom. Molim vas — ne bih hteo da vas uvredim, a ni čast sebi da umanjim, ali ako ja,

sasvim tačno takav kakav sam stvoren, samo jednom i jedinstveno postojim — svak, zaboga, postoji jedinstveno —, ipak ima čitavih miliona onih koji, u mojim godinama i mog telesnog sklopa, žive na svetu, i, ako oduzmemo ono malo nečega jedinstvenog, svi su stvoreni jedan kao i drugi. Poznavao sam jednu ženu, ona se izrazito interesovala za čitav žanr đuture — i kod vas će u osnovi biti isto tako. Žanr postoji u svako doba i na svakom mestu. Vi se sad vraćate u Škotsku — kao da ga isto tako i tamo nema, i kao da sam potreban ja da bi se interesovanje vaše javilo! Tamo on nosi karirane suknjice, koliko mi je poznato, iznad golih nogu, to mora da je pravo zadovoljstvo! I tamo možete izabrati sebi iz žanra briljantnog kamerdina, pa možete s njim razgovarati galski i na kraju ga i adoptirati. Možda on neće biti tako spretan da se pokaže kao lord, no to će se već rešiti, a biće bar domaći čovek. Ja ga zamišljam tako zgodna da sam ubeđen da ćete u njegovu društvu potpuno zaboraviti na slučajni ovdašnji susret. Ostavite da sećanje na nj bude moja stvar, ja ću ga lepo sačuvati. Jer obećavam vam da ću se vazda sa najtoplijim poštovanjem sećati ovih dana u kojima sam imao prilike da vas poslužujem i da vas posavetujem kad ste birali cigaru a i svakako lakog interesovanja koje se u vama javilo prema meni. I pored toga, jedite više, mylorde, ako smem da vas zamolim! Jer što se tiče negacije samoga sebe, u tom se s vama neće složiti niko ko ima srca i pameti.“

Tako sam ja govorio, a njemu je to ipak malko i prijalo, mada je, kad sam spomenuo ono o šarenim suknjicama, odrečno mahnuo glavom. Smeškao se istim onim finim i žalosnim osmehom kao i kad sam mu prvi put prebacio zbog negacije. Pri tom skide sa prsta jedan veoma lep smaragd — često sam mu se divio posmatrajući ga na njegovoj ruci, i nosim ga u trenutku dok pišem ove redove. Ne nije mi ga stavio na prst, nije to učinio, nego mi ga je samo onako dao i rekao vrlo tiho i isprekidano:

„Uzmite ovaj prsten. Ja to želim. Zahvaljujem vam. Ostajte zbogom.“

Pa se okrete i ode. Publici ne mogu dovoljno preporučiti da ukaže počast decentnosti ovog čoveka.

Eto, dakle, toliko o Eleanor Twentymán i Nectanu Lordu Kilmarnocku.

GLAVA TREĆA

Unutrašnji svoj odnos prema svetu, ili prema društvu, ne mogu nazvati drukčije nego protivurečnim. Pored sve želje za ljubavnim dodirima s njim, u tom odnosu ne retko je bilo ne- kakve zamišljene hladnoće, neke naklonosti ka prezrivom posmatranju, koja je iznenađivala i mene sama. Primer za to je misao koja me je zaokupljala kad bih katkada tako, u trpezariji ili holu, stajao nekoliko minuta besposlen, držeći salvet u rukama, koje bih zabacio na leđa, pa prelazio pogledom preko hotelskog društva oko koga su se muvali, poslužujući ga, plavi frakovi. Bila je to misao o *moгуćnosti zamene*. Kad bi se promenilo odelo, način oblačenja, oni što su posluživali, vrlo su često mogli isto tako biti gospoda, a mnogi od onih koji su se, s cigaretom u uglu usta, protezali u dubokim pletenim foteljama — mogli su biti konobari. Bio je puki slučaj što je stvar stajala obratno — slučaj bogatstva; jer novčana aristokratija slučajna je aristokratija koja se može izmeniti.

Zbog toga su mi ovi misaoni eksperimenti često lepo polazili za rukom, mada i ne uvek, jer, prvo i prvo, navika na bogatstva stvara ipak nekakvu bar površnu finoću, koja mi je igru otežavala, a drugo, uglađena svetina hotelskog društva bila je vazda prošarana i otmenim svetom, nezavisnim od novca, mada novcem snabdevenim. Neki put morao sam ubaciti skoro sâm sebe i nisam mogao upotrebiti nikoga od kelnera kad sam hteo da mi izmena uloga, onako u mašti,

pođe za rukom: tako i u slučaju jednog stvarno prijatnog mladog kavalira laka i bezbrižno-ljupka ponašanja, koji je, ne stanujući u hotelu, jednom ili dvaput nedeljno hospitirao o Stega kod nas u hotelu, i to u mom rejonu. On je tom prilikom telefonom poručio kod Machatscheka, za čiju se naročitu naklonost očigledno umeo postarati, sto sa jednim sedištem, a Machatschek mi je obično očima pokazivao pribor, govoreći:

„*Le Marquis de Venosta. Attention!*“¹

A i sa mnom je Venosta, koji je otprilike bio mojih godina, uspostavio kordijalan i neusiljen, skoro prijateljski odnos. Milo mi je bilo videti ga kako ulazi na svoj komotan, bezbrižan način, pa bih mu podmetnuo stolicu, sem ako Maître Machatschek ne bi to učinio sam, i sa dužnim prizvukom poštovanja odgovarao mu na pitanje kako sam.

„*Et vous, monsieur le marquis?*“²

„*Comme si — comme ça.*“³ — Ima li večeras kod vas što podnošljivo da se pojede?“

„*Comme si — comme ça,* — što znači: vrlo dobro, baš kao i vi, *monsieur le marquis.*“

„*Farceur!*“⁴ nasmejao bi se on. „Mnogo vi znate o tome kako sam!“

Zgodan inače nije više bio, mada pojave elegantne, sa vrlo finim rukama i lepo onduliranom kestenjastom kosom. Ali je imao suviše bucmaste, rumene dečije obraze, lukave sitne oči, koje su mi se uostalom sviđale i čija je zdrava veselost demantovala melanholiju koju je neki put voleo da pokazuje.

¹ Markiz de Venosta. Pažnja.

² A vi, gospodine markiže?

³ Kojekako.

⁴ Šaljivdžija.

„Mnogo vi znate o tom kako sam, *mon cher Armand*, i lako vam je govoriti. Vi očigledno imate dara za svoj *métier*¹ i zato ste srećni, dok je meni veoma sumnjivo imam li ja dara za svoj.“

Jer on je bio slikar, studirao je na Académie des Beaux Arts i crtao je akt u ateljeu svoga profesora. To i drugo saznao sam od njega prilikom isprekidanih kratkih razgovora do kojih je među nama dolazilo dok sam mu servirao dinner, donosio mu jelo, menjao tanjire, a koji su započeli tako što se on ljubazno prvo zainteresovao za mene, odakle sam i ko sam. Ta pitanja svedočila su o njegovu utisku da nisam makar ko, i ja sam na njih odgovorio kloneći se pojedinosti koje bi taj utisak mogle oslabiti. Prilikom ovog nevezanog pričanja on je sa mnom govorio naizmenično nemački i francuski. Prvi jezik umeo je dobro, jer je njegova majka, „*ma pauvre mère*“² bila nemačka plemkinja. Kuća mu je bila u Luksemburgu, gde su mu roditelji, „*mes pauvres parents*“³ u blizini prestonice, imali park i porodični zamak iz sedamnaestog veka, koji je po njegovu pričanju bio sasvim nalik na engleske castles, naslikane na tanjirima na koje sam mu stavljao dva komada pečenja i *bombe glacée*.⁴ Otac mu je bio kamerher velikog kneza „i sve ono tamo“, ali je pored toga, ili u stvari zar uglavnom, bio jedan od gospodara u industriji čelika, te otud „bogat čovek“, kao što je sin mu, Louis, naivno dodavao, uz pokret ruke koji je govorio: „A i kakav bi mogao biti! Bogat čovek, razume se,“ kao da se to nije videlo po njemu i njegovu načinu života, po debeloj zlatnoj grivni u obliku lanca ispod manžete sa dijamantskim dugmetima i po biserima na prsima od košulje!

¹ Zanat.

² Moja jedna majka.

³ Moji jadni roditelji.

⁴ Sladoled.

„*Mes pauvres parents*“ nazivao je, elem, roditelje, iz sentimentalne konvencije, no i u izvesnom stvarno sažaljivom smislu, zato što im je sin, po njegovu sopstvenom mišljenju, bio prilična danguba i neradnik. U stvari, on je na Sorboni trebalo da studira prava, ali se zbog preterane dosade tih studija brzo mahnuo, pa se, uz polovičan i brižan pristanak svojih iz Luksemburga, odao lepim veštinama — i to sa vrlo malom verom da za njih ima sposobnosti. Iz njegovih reči izlazilo je da on sâm sebe, sa izvesnim zabrinutim samodopadanjem, smatra razmaženim detetom i brigom jednom koja svojim roditeljima pričinjava malo radosti, nego, ne mogući i ne hoteći da u tom bilo šta izmeni, daje opravdana razloga njihovoj zabrinutosti kako je njemu stalo samo do toga da besposlič i da se boemski deklasira. Što se tiče ove druge tačke, tu su, kao što mi se ubrzo objasnilo, bile po sredi ne samo njegove neodlučne i bezvoljne umetničke težnje, nego i neprikladna ljubavna veza.

Jer, s vremena na vreme, markiz bi dolazio na diner ne sam, nego, izvanredno lepo, u dvoje. Tada je kod Machatscheka poručivao veći sto, — a Machatschek je naređivao da se sto cvećem naročito lepo ukrasi —, pa bi se u sedam sati pojavio u društvu jedne male koja je, što se toga tiče, zaista bila izuzetno zgodna — nisam imao nikakva prigovora njegovu ukusu, iako je to bio ukus za *beauté de diable*¹ i za lepotu očigledno vrlo prolaznu. U to doba, u cvetu mladosti, Zaza — tako ju je on zvao — bila je nešto najlepše na svetu, — Parižanka po rođenju, type grisette, ali podignut večernjim toaletama iz skupih krojačkih ateljea, belih ili u boji, koje joj je, razume se, plaćao on, i retkim starinskim nakitom, koji je, prirodno, takođe bio poklon od njega, — vitka ali puna brineta sa divnim, vazda golim rukama, malo fantastično nameštenom frizurom koja joj je pokrivala zatiljak, ali koja se neki put skrivala ispod vrlo elegantnog preveza, nalik na turban, sa

¹ Kobna lepota.

srebrnim kićankama spuštenim po strani i perima više čela, — prćasta nosa, slatkom brbljavom njuškicom i očima u kojima je igralo sto đavola.

Bilo je pravo zadovoljstvo posluživati zaljubljeni par, toliko su se divno zabavljali njih dvoje pored boce šampanjca, koja je, svaki put kad bi dolazila i Zaza, stupala na mesto pola boce Bordeaux Venosta, koji je Venosta pio kad bi bio sam. Nikakve sumnje — a ni čuda — da je on bio zaljubljen u nju do samozaboravnosti i do potpune ravnodušnosti da li ga iko posmatra, opčinjen izgledom njenoga privlačnog decolletéa, njenim brbljanjem, sitnim đavolijama crnih njenih očiju. A ona, dabome da je prihvatala i zadovoljno uzvraćala i trudila se da na sve moguće načine podstakne ljubavne nežnosti i pažnju s kojima je prosto naprosto bila izvušla glavni zgoditak i koje su mogle biti osnova za sjajne snove o budućnosti. Ja sam joj obično govorio „madame“; ali jednom, četvrti ili peti put, naumih da joj rekнем „*madame la marquise*“, čime sam postigao veliki efekat. Ona porumene, sva radosno uplašena, pa svome prijatelju dobaci jedan upitan ljubavni pogled koji njegove vesele oči prihvatiše, u izvesnoj se neprilici obarajući na tanjir.

Razume se da je koketirala i sa mnom, a markiz se pravio ljubomoran, iako je stvarno mogao biti siguran u nju.

„Zaza, ti ćeš me razbesneti — *tu me feras voir rouge*¹ —, ako se ne okaniš koketiranja sa tim Armandom. Tebi ništa ne bi bilo, je li, da snosiš krivicu zbog dvostrukog ubistva kombinovanog sa jednim samoubistvom... Hajde priznaj, tebi ne bi bilo krivo kad bi on u smokingu sedeo ovde za stolom a ja vas u plavom fraku posluživao.“

Kako neobična stvar što je on sam od sebe izrekao rečima stalni misaoni eksperimentat moje dokolice, taj nemi pokušaj

¹ Razjarićeš me.

izmenjenih uloga! Pružajući svakom od njih po jedan jelovnik, ja smogoh dovoljno drskosti da odgovorim umesto Zaze:

„U tom slučaju, vas bi zapala teža uloga, gospodine markiže, jer biti konobar, to je zanat, a biti markiz, to je egzistencija *pure et simple*.“¹

„*Excellent!*“² viknu ona smejući se sa zadovoljstvom s kojim njezina rasa uživa u lepoj reči.

„A vi ste sigurni,“ upita on, „da ste vi egzistenciji *pure et simple* dorasli bolje no ja zanatu?“

„Čini mi se da ne bi bilo ni pristojno ni tačno,“ odgovorih ja, „da vam pripisujem naročitu sposobnost za posluživanje, *monsieur marquis*.“

Ona se veoma zabavljala.

„*Mais il est incomparable, ce gaillard!*“³

„Tvoje divljenje će me ubiti,“ reče on sa teatralnim pokretom očajanja. „A pri svem tom, on je, na kraju krajeva, samo izbegao odgovor.“

Ja ostavih stvar kako jeste i povukoh se. No ono večernje odelo u kojem me je, onako u zamisli svojoj, bio posadio za sto, postojalo je — baš sam ga nedavno bio kupio i, zajedno sa drugim stvarima, sklonio ga u jednu sobicu koju sam bio iznajmio — eto ipak — nedaleko od hotela, u jednom tihom budžaku u centru, ne zato da tamo noćivam — to se dešavalo sasvim izuzetno —, nego da čuvam tamo svoju privatnu garderobu i da se slobodno uzmognem presvući kad mi se za vreme slobodnih večeri prohtelo da vodim malo nešto viši život no što sam ga vodio u društvu Stankovu. Kuća u kojoj sam unajmio sobu nalazila se u malom jednom *citéu*,⁴ jednoj

¹ Čista i jednostavna.

² Izvrsno

³ Ta nema mu para, tom lafu.

⁴ Skup zgrada.

grupi kuća ograđenoj gvozdenom ogradom, do koje se stizalo preko već mirne rue Boissy d'Anglas. Tu nije bilo ni dućana ni restorana; samo nekoliko malih hotela i privatnih kuća od one vrste gde se kroz vrata, otvorena prema ulici, vidi portirska loža i debela concierge kako posluje u stanu, muž joj sedi pored nje uz bocu vina, a pored njega mačka. U takvoj jednoj kući, elem, bio sam odnedavno podstanar kod jedne ljubazne, prema meni raspoložene postarije udovice, čiji je stan, apartman od četiri sobe, činio polovinu drugog sprata. Jednu sobu prepustila je meni za pristojnu mesečnu nagradu, — neku vrstu malog salona za spavanje sa gvozdenim krevetom i mermernim kaminom, ogledalom iznad njega, časovnikom na ploči, rasklimanim presvučenim nameštajem i počađalim baršunskim zavesama na prozoru koji je dopirao do poda i kroz koji je pogled padao na nisko i sa svih strana kućama ograđeno dvorište, dole u dnu prekriveno staklenim krovom od kuhinja. Više krova otvarao se izgled na stražnje zidove otmenih kuća faubourga Saint-Honoré, gde su se uveče videle sluge, sobarice i kuvari kako se šetaju po osvetljenim kuhinjskim prostorijama i spavaćim sobama. I tamo je negde, uostalom, rezidirao Princ od Monaka, i njegov je bio čitav taj mirni mali cité, za koji je on, čim bi mu se prohtelo, mogao dobiti četrdeset i pet miliona. I ovaj bi tad bio srušen. Ali njemu novac kao da potreban nije bio, te sam ja tako, do opoziva, ostajao gost toga monarha i velikog krupijea, — misao čija mi svojevrсна draž nije izmicala.

Lepo moje izlazno odelo iz „Printemps“-a nalazilo se na svome mestu u ormanu na hodniku ispred dortoir-a br. 4. Međutim, nove tekovine svoje, smoking odelo, večernji ogrtač sa svilom postavljenom pelerinom, pri čijem me je izboru nehotice opredeljivao jedan vazda sveži mladalački utisak, sećanje na Müller-Roséa kao atašea i ljubavnika, uz to mutan jedan cilindar i par lakovanih cipela, nisam smeo pokazivati u hotelu; čuvao sam ih u svojoj sobi u „*cabinet de toilette*“, tapaci-

ranij pregradi s kretonskom zavesom koja ga je zatvarala, a nešto malo belog uštirkanog rublja, čarape od crne svile i mašne nalazile su se u sobi u Louis Seize komodi. Smoking odelo sa atlasnim reverima nije bilo šiveno baš po meri, kupio sam ga bio gotovo i samo ga malo doterao, ali mi je stajalo tako savršeno da bih voleo videti tog stručnjaka koji se ne bi zakleo da mi ga je po meri srezao najskuplji krojač. Zašto sam ja njega i ostale fine stvari sklonio u tišinu svoga privatnog stana?

Pa rekao sam već: da bih tu s vremena na vreme, u neku ruku eksperimentalno i kao vežbu, živeo malo jednim višim životom, da bih jeo u kakvom elegantnom restoranu u rue de Rivoli, na avenue des Champs-Élysées, ili u nekom hotelu ranga mog hotela, ili možda još finijem, u Ritzu, u Bristolu, u Meuriceu, i da bih eventualno posle toga otišao na koje mesto u loži u kakvom dobrom pozorištu, bilo u kojem govornoj drami posvećenom, bilo u Opéra Comique, pa i Velikoj operi samoj. Kao što se vidi, to se pretvaralo u neku vrstu dvostrukog života, čija se draž sastojala u tom da se nije znalo u kojem sam obliku u stvari ja *ja*, a u kojem sam samo preobučen: kada sam kao livreisani *commis-de-salle* laskavo posluživao goste u Saint James and Albany, ili kad su me, kao nepoznatog gospodina od distinkcije, koji je ostavljao utisak čoveka koji drži sopstvenog jahaćeg konja i koji će jamačno, pošto obavi diner, otići da poseti nekoliko ekskluzivnih salona, posluživali drugi konobari, od kojih se nijedan, nalazio sam, u drugom ovome mome svojstvu sa mnoom porediti nije mogao. Prerušen sam, elem, bio u svakom slučaju, a nemaskirana stvarnost između obe one vidljive forme, život mene kao mene, nije se mogla odrediti, jer stvarno ni postojala nije. Neću da kažem ni to da sam jednoj od tih dveju rola, to jest: roli gospodina od distinkcije, odlučno davao prednost. Jer, posluživao sam i suviše dobro i sa uspehom da bih se bezuslovno imao osećati srećnijim kad sam bio onaj koga poslužuju, — za

šta je u ostalom potrebno isto toliko prirodno-uverljive sposobnosti kao i za ono drugo. No spremalo se i doći je imalo veće koje me je odlučno i stvarno, na ne može biti srećniji, upravo zanosan način, opredelilo za drugu ovu naklonost i sposobnost, za život i ulogu gospodina.

GLAVA ČETVRTA

Beše julsko veče još pre nacionalnog praznika, kada prestaje pozorišna sezona, i uživajući u slobodnim časovima koje mi je, svakih četrnaest dana jednom, davao moj établissement, reših se, kao što sam činio već nekoliko puta ranije, da večeram na prijatnoj, baštenskoj terasi na krovu Grand Hotel des Ambassadeurs na boulevardu Saint-Germain. sa čije zračne visine, preko cveća u sanducima na ogradi, pogled prijatno pada na široke predele gradske, preko Sene, s jedne strane na Place de la Concorde i crkvu Madeleine, s druge pak na remek-delo svetske izložbe od 1889, na Eiffelovu kulu. Penjalo se onamo liftom nekih pet ili šest spratova, a vladala je onde hladovina, i čovek bi se našao u dobrom društvu koje je poluglasno konverziralo, čiji su se pogledi klonili svake radoznalosti i u koje sam se ja uključivao lako i besprekorno. Oko stolova sa zaklonjenim lampama sedele su u pletenim foteljama dame u svetlim haljinama i modernim širokim, smelo izvijenim šeširima, i brkata gospoda u korektnom večernjem odelu kao i ja, neki čak i u fraku. Ja fraka doduše nisam imao, ali je moja elegancija bila potpuno dovoljna, te sam bez ikakve brige mogao sesti za slobodni sto koji mi je dodelio ovde nadležni konobar, naredivši da se s njega odnese drugi *couvert*. Posle prijatnog obeda očekivalo me je veče puno uživanja, jer u džepu mi je bila ulaznica za Opéra Comique, gde se to veče davala omiljena moja opera, „Faust“, raspevano remek-delo

pokojnoga Gounoda. Jednom sam je već bio čuo, te sam se radovao što ću osvežiti prijatne ondašnje utiske.

Međutim, nije imalo da bude tako. Sasvim nešto drugo i nešto po život moj značajnije pripremala mi je sudba toga večera.

Tek što sam konobaru, nagnutom nad mene, pročitavši je-lovnik, saopštio šta želim i zatražio vinsku kartu, kad li mi se oči, kojima sam nemarno i namerno malko umorno bacio pogled na društvo za večerom, sretoše sa dva druga oka, vese-la i zdrava — očima mladoga Marquisa de Venoste, koji je, obučen kao i ja, nedaleko od mene, sam, sedeo za jednim stolom i večerao. Sasvim razumljivo, ja sam njega poznao pre no on mene. Kako da mi i ne bude lakše da poverujem svojim očima, no što je bilo njemu da poveruje svojim. Pošto je mal-ko nabrao čelo, na njegovu licu javi se izraz ne može biti pri-jatnijeg iznenađenja; jer mada sam oklevao da ga pozdravim (nisam bio potpuno siguran hoće li to biti taktično), nehotični osmeh kojim sam odgovorio na njegovo zagledanje, uveri ga u moj identitet — identitet između kavalira i konobara. Zabaciv-ši glavu koso unazad, lako raširivši ruke, on pokaza kako je iznenađen, kako je zadovoljan, pa ostavi salvet i, prolazeći između stolova, dođe do mene.

„*Mon cher Armand*, jeste li vi to ili niste? Ali oprostite mi za malu sumnju! A oprostite mi i što se po navici služim va-šim imenom — nesrećnim nekim slučajem ostalo mi je prezi-me vaše nepoznato, ili sam ga možda zaboravio. Za nas, vi ste uvek bili prosto Armand...”

Ja ustadoh i stegoh mu ruku, koju mi on dotle, razume se, nije bio pružio.

„Čak ni sa imenom,” rekoh smejući se, „nije sve kako tre-ba, markiže. Armand je samo *a nom de guerre* ili *d'affaire*.¹

¹ Ratno ili poslovno ime.

Kad se tačno uzme, ime mi je Félix — Félix Kroull — srećan što vas vidi.“

„*Mon cher Kroull*, razume se, kako li sam i mogao zaboraviti! Srećan sam i ja, uveravam vas! *Comment allez-vous?*¹ Vrlo dobro, sudeći po svim izgledima, mada izgled... I ja tako izgledam, pa ipak sam loše. Da, da, loše. Ali, mahnimo se. A vi — da li da poverujem da ste kvitirali svoju tako uspešnu delatnost u Saint James and Albany?“

„A ne, markiže. Ona se nastavlja mimo ovu. Ili, ova se nastavlja mimo onu. Ja sam i tu i tamo.“

„*Très amusant.*² Vi ste mađioničar. Ali ja vas inkomodiram. Ostavljam vas... Zapravo ne ostavljam, trebalo bi da sednemo zajedno. Ne mogu vas zamoliti da pređete kod mene, moj sto je mali. Ali vidim da kod vas ima mesta. Istina, ja sam već uzeo dessert, ali ako se slažete, uzeću kod vas kafu. Ili vam je stalo da budete nasamo?“

„A ne, dobro ste mi došli, markiže,“ odgovorih ja nonšalantno. Pa okrenuvši se konobaru: „Jednu stolicu za ovog gospodina!“ Namerno nisam hteo da se pokazujem polaskan, niti sam govorio kako mi ukazuje čast i izuzetnu pažnju, nego se zadovoljih time da njegov predlog nazovem dobrom idejom. On sede preko puta od mene, i dok sam ja poručivao dinner, a njemu servirali kafu i „*fine*“, on ne prestajao da me, malko nagnut nad sto, pažljivo posmatra. Očigledno, zaokupljala ga je moja dvostruka egzistencija, do čijeg mu je boljeg razumevanja bilo, izgleda, mnogo stalo.

„Zar ne,“ reče on, „moje prisustvo ne ženira vas prilikom jela? Bio bih nesrećan kad bih vam smetao. Najmanje bih hteo da učinim to insistencijom, koja je uvek znak lošeg domaćeg vaspitanja. Vaspitan čovek vazda preko svega prelazi lako,

¹ Kako ste?

² Vrlo zanimljivo.

akceptira sve što se desi, ne pitajući ništa. To je obeležje čoveka od sveta, kakav sam tobože i ja. Dobro, jesam. Ali ima toliko prilika, na primer ova, kad vidim da sam svetski čovek ali da svet ne poznajem, nemam životnog iskustva, a tek nam ono u stvari daje pravo da preko najrazličigijih pojava pređemo sa držanjem svetskog čoveka. Nije nikakvo zadovoljstvo izigravati svetskog čoveka a biti obavljen glupošću... Vi ćete razumeti da je meni naš susret ovde isto toliko neobičan koliko me i raduje, i da on izaziva moju radoznalost. Priznajte da vaše reči o tome kako se jedno nastavlja mimo drugo i kako ste tu i tamo imaju nečega instrigirajućeg — za čoveka neiskusna. Za milog boga, jedite samo i nemojte ništa govoriti! Pustite mene da pričam i da sâm sebi pokušam da objasnim način života jednoga svog vršnjaka koji je svetski čovek očigledno više nego ja. *Voyons!* Elem, vi ste, kao što vidim ne tek ovde i ne tek danas, iz dobre porodice — kod nas plemića, izvinite za tešku reč, kaže se prosto 'iz porodice'; iz dobre porodice može biti samo građanin. Smešan svet! — Elem, iz dobre porodice — i izabrali ste karijeru koja će vas nesumnjivo odvesti do položaja koji odgovaraju vašem poreklu, ali gde je naročito važno to da se počne od najnižeg i da se privremeno prođe kroz službe i poslove koji bi čoveka manje izoštre posmatranja mogli dovesti u sumnju da nema posla sa čovekom niže klase nego takoreći sa prerusenim džentlmenom. Tačno? — *A propos*; vrlo je lepo od Engleza što su proneli svetom reč 'gentleman'. Tako smo ipak dobili oznaku za onog koji doduše nije plemić, ali koji to zaslužuje da bude, zaslužuje više no mnogi i mnogi koji se postalno oslovljava sa '*Hochgeboren*',¹ dok se džentlmenu kaže samo '*Hochwohlgeboren*',² — 'samo' — a pri tom za jedno '*wohl*' više... U zdravlje vašeg '*Wohl*'! Odmah ću poručiti još pića. To jest,

¹ Visokorodni.

² Visoko-blagorodni.

kad vi popijete svoje pola boce, naručićemo zajedno jednu celu... Sa „*Hochgeboren*“ i „*Hochwohlgeboren*“ ista je stvar kao i sa „porodicom“ i „*dobrom* porodicom“, sasvim analogno... Ala ja tu baš brbljam, bogami! No samo zato da vi mirno jedete i ne uznemiravate se zbog mene. Nemojte uzimati patku, nije dobro pečena. Uzmite ovčiji but, istina je što mi je maître rekao da je dovoljno stajao u mleku... *Enfin!*¹ Šta rekoh ono u vezi s vama? Dok izgleda kao da pripadate nižim klasama, zato što ste počeli najnižim stepenom u službi — biće, čini mi se, da vam to direktno čini zadovoljstvo — vi se, razume se, kao džentlmen u duši čvrsto držite svoga staleža, pa mu se i spolja s vremena na vreme vraćate, kao večeras. Vrlo, vrlo zgodno. Ali, meni nešto savršeno novo i zapanjujuće — eto, tu se vidi kako čovek, ma bio i svetski, malo poznaje ljudski život. Tehnički, oprostite, ono tu i tamo neće biti ni najmanje prosto. Vi ste dobro stojeći od kuće, pretpostavljam — primećujete li, ja to ne pitam, nego pretpostavljam ono što je jasno kao na dlanu. Otud ste kadri da pored službene garderobe držite i džentlmensku, a što obučeni i ovako i onako delujete jednako uverljivo, to je interesantno.“

„Odelo čini čoveka, markize, — ili bolje obrnuto: čovek čini odelo.“

„Elem, jesam li otprilike tačno protumačio vaš položaj u životu?“

„Savršeno tačno.“ I rekoh mu kako stvarno raspoložem izvesnim sredstvima — o, veoma skromnim — i kako u gradu držim mali privatni stan gde menjam svoj spoljašnji izgled, u kome sad imam zadovoljstvo da sedim preko puta od njega.

Dobro sam video gde me posmatra kako jedem, pa sam se, izbegavajući bilo kakvu afektaciju, držao sa dobro vaspitanom strogošću, uspravno sedeći, rukujući nožem i viljuškom sa

¹ Na posletku.

skupljenim laktovima: Da ga moje ponašanje zanima, pokazao je izvesnim primedbama o načinu kako jedu stranci. U Americi, kako je čuo, Evropljani se poznaju po tom što viljušku drže u levoj ruci. Amerikanac prvo sve iseče, pa onda ostavi nož i jede desnom rukom. „Malko detinjasto, zar ne?“ Uostalom, to mu je poznato samo po čuvenju. Nije bio tamo, a nema ni volje da putuje — baš nimalo — ni najmanje. — Da li sam ja već video šta sveta?

„Bože moj, nisam, markiže — a i jesam! opet ipak. Osim nekoliko lepih taunuskih banja, samo Frankfurt na Majni. No zatim Pariz. A Pariz je mnogo.“

„Pariz je sve!“ reče on sa emfazom. „Za mene je on sve, i po cenu života ne bih odlazio iz njega, pa ipak ću morati, moraću putovati, bogu dragom ću se požaliti, sasvim suprotno svojoj želji i volji. Sin koji zavisi od porodice, dragi Kroull, — ne znam uolikoj ste meri to vi i koliko ste zavisni, — no vi ste ipak samo iz dobre porodice, dok sam ja, *hélas*¹ iz porodice...“

Ja još nisam bio svršio sa svojom *Pèche Melba*, a on za nas dvojicu već poruči bocu Lafittea o kojoj je ranije bilo reči.

„Poću prvo s tim,“ reče on. „Kad popijete kavu, vi ćete mi se pridružiti, a kako sam ja već poodmakao, uzećemo jednu novu.“

„E, markiže, lepe vi namere imate. Pod mojom paskom u Saint James and Albany obično ste umereni.“

„Briga, nevolja, jad, dragi Kroull! Šta da radite, tu čoveku ostaje kao uteha samo čaša, pa se nauči da ceni dar Bacchusov. Kaže li mu se tako? ‚Bacchus‘, ne ‚Bachus‘, kao što se većinom kaže iz komocije. Kažem komocija, da ne upotrebim kakvu težu reč. Jeste li jaki u mitologiji?

¹ Na žalost.

„Nisam mnogo, markiže. Postoji na primer bog Hermes. Ali jedva da sam odmakao od njega.“

„A i šta će vam! Učenost, pogotovo nametljiva, nije stvar za džentlmena, to mu je od plemića. To je dobra tradicija iz vremena kad je čovek plemić trebalo samo dobro da sedi na konju i kad ništa više nije učio, pa ni čitati ni pisati. Knjige je prepuštao popovima. Mnogo se toga zadržalo među ljudima moga staleža. Većina od njih su elegantni glupaci, čak ni šarmantni. — Jašite li? Dopustite mi da vam sad natočim malo ove razbibrige! U vaše zdravlje još jednom! A, — u moje, zalud vam je tu šta želeti i za to piti. Tome šale pomoći nema. — Dakle ne jašite? Ubeđen sam da ste za jahanje vanredno sposobni i da biste u Bois bacili u zasenak svakog kavalira.“

„Priznajem vam, markiže: gotovo i sâm tako verujem.“

„To je zdravo samopouzdanje i ništa više, dragi Kroull. Nazivam ga zdravim zato što ga i ja imam, zato što i prema vama osećam poverenje, ne samo u ovom pitanju... Dopustite da budem sasvim otvoren. Nemam utisak da ste vi, što se vas tiče, čovek koji se lako poverava i srce svoje izliva. Uvek na kraju ima nešto što ne kazujete. Na svaki način, postoji neka tajna u vezi s vama. *Pardon*, ja sam indiskretan. Što tako govorim, to vam pokazuje kako sam ja sâm lako gotov da sve kažem, upravo kako osećam poverenje prema vama...“

„Za koje sam vam iskreno obavezan, dragi markiže. Hoćete li mi dopustiti da se raspitam kako je Mademoiselle Zaza? Bezmalom iznenađen što vas vidim bez nje.“

„Kako je lepo što se raspitujete o njoj! Zar ne, vi smatrate da je ona dražesna. A kako i ne biste? Dopuštam vam. Celom svetu dopuštam da je smatra dražesnom. Pa ipak, hteo bih je oteti svetu te da bude samo moja i ničija više. Mila mala, ona je večeras zaposlena u svome malom pozorištu, u ‚Folies Musicales‘. Ona je subreta, zar to niste znali? Trenutno nastupa u ‚*Le don de la fée*‘. No ja sam tu stvar video već toliko puta da

neću više da odlazim svaki put. A malo sam i nervozan što je prilikom svojih coupleta onako malo, oskudno obučena — malo je ukusno ali je malo, i sad je to meni krivo, mada je u prvi mah baš to bilo krivo što sam se u nju zaljubio tako bezumno. Jeste li ikad bili strasno zaljubljeni?“

„Savršeno sam u stanju da vas pratim i razumem, markiže.“

„Da se u ljubavnim pitanjima razumevate, to vam verujem i bez vašeg uveravanja. Pa ipak, izgledate mi kao tip koji je više bio voljen no što je sâm voleo. Grešim li? Dobro, neka to pitanje ostane nerešeno. Zaza ima još da peva u trećem činu. Posle toga idem po nju, pa ćemo onda zajedno na čaj u malom stanu koji sam joj ja uredio.“

„Srdačno vam čestitam! Ali to znači da ćemo se morati požuriti sa našim Lafitteom i ubrzo prekinuti prijatnu ovu sedeljku. Što se mene tiče, ja imam u džepu ulaznicu za Opéra Comique.“

„Zaista? Ne volim žurbu. Mogao bih telefonirati maloj neka me malko kasnije čeka kod kuće. A vi, biste li imali što protiv toga da stignete u ložu tek na drugi čin?“

„Ne bih mnogo. *Faust* je lepa opera. Ali zar da mene privlači njojzi nešto više no što vas privlači Mademoiselle Zaza?“

„Voleo bih naime da proćaskam s vama malko podrobnije i da vam pričam o mojim brigama. Jer da se nalazim u *bredouille*,¹ teškoj jednoj, ljubavnoj *bredouille*, to ste mogli zaključiti već iz mnogo čega što mi se večeras otelo.“

„Jesam, dragi markiže, i samo sam čekao da mi date podsticaj pa da se uzmognem s razumevanjem obavestiti o vrsti vaše neprilike. Ona je u vezi sa Mademoiselle Zazom?“

„Nego s kim drugim! Zar niste čuli da moram putovati? Da moram na put za čitavu godinu dana?“

¹ „Sos“.

„Zar odmah pa na godinu! A zašto?

„Ah, dragi prijatelju, ovakva je stvar. Siroti moji roditelji — ja sam vam koji put o njima, zar ne, i pričao — obavješteni su o mojoj *liaison*¹ sa Zazom, koja traje već godinu dana, — nije za to bilo potrebno nikakvo ogovaranje niti neka anonimna pisma, — sam sâm bio dovoljno detinjast i prostosrdačan da im u pismima rekнем usput mnogo što šta o svojoj sreći, svojim željama. Kod mene je, razumete li, što na umu to na drumu, sve mi je na jeziku a od jezika do pera put je kratak i lak. I tako su stara draga gospoda s pravom stekla utisak da ja ozbiljno mislim s tom *affaire*,² da nameravam da devojkę — ili ‚lice‘, kao što oni, dabome, kažu — uzmem za ženu, i oni su, a drukčije nisam mogao ni očekivati, van sebe zbog toga. Bili su ovde, još do prekjuče — teške sam dane preturio preko glave, čitavu nedelju dana neprestanog raspravljanja. Otac je govorio veoma dubokim glasom a mama vrlo visokim, ustreptalim od suza, — on francuski, ona nemački. O molim, nije pala nijedna teška reč, osim reči ‚lice‘, koja se neprestano vraćala i koja mi je zapravo bila teža nego da su me nazvali budalom i neuračunljivim stvorenjem, stvorenjem koje skrnavi čast porodice. To nisu učinili; samo su me neprestano preklinjali neka njima i društvu ne dajem razloga da me tako nazovu, a ja sam ih, isto takvim vrlo dubokim i ustreptalim glasom, uveravao da mi je neobično teško što im zadajem brige. Jer oni mene, zar, vole i žele mi sve najbolje, samo se u to ne razumeju, — toliko zaista, da su, za slučaj da izvedem svoje skandalozne namere, govorili čak i o lišavanju nasledstva. Nisu upotrebili tu reč, ni francuski ni nemački, rekao sam vam već da su se iz ljubavi uopšte klonili teških reči. Ali su to protumačili opisno, kao konzekvencu, kao pretnju. Istina, ja mislim da bih s obzirom na prilike moga oca i uzimajući u

¹ Ljubavna veza.

² Afera.

račun njegovo učešće u luksemburškoj industriji čelika, i kad bih dobio zakonski deo, još uvek mogao živeti sasvim lepo. Ali sa lišenjem nasleđstva ne bi bila učinjena usluga ni meni ni Zazi. Nju ne bi mnogo radovalo da se uda za čoveka lišena nasleđstva, to ćete razumeti.“

„Prilično dobro. U tom se slučaju mogu svakako uživeti u dušu Mademoiselle Zaze. No šta je s putovanjem?“

„S tim prokletim putovanjem stvar stoji ovako: roditelji hoće da me otkrave, — ,tebe prosto treba otkravit', rekao je moj otac upotrebivši ovu nemačku reč usred francuskog, — sasvim neumesnu reč, bilo da je mislio na led ili na gvožđe. Jer ja, niti sam se zaglavio u led kao polarni putnik — toplina Zazina kreveta i slatkog njezinog tela čine tu reč prosto naprosto smešnom —, niti mene drže kakvi gvozdeni okovi, nego su to cvetne vitice, mada im čvrstinu nikako ne poričem. Međutim, treba da ih raskinem, bar da pokušam, to je ideja, a tome treba da posluži put oko sveta koji roditelji hoće izdašno da finansiraju — pa oni, zar ne, tako dobro misle! Treba prosto da otputujem — i to na dugo — iz Pariza, od Théâtre des Folies Musicales i od Zaze, treba da vidim strane zemlje i ljude, kako bih na taj način došao na druge misli, izbio ,bube iz glave' — ,bube' kažu oni — i vratio se kao drugi čovek, drugi čovek! Da li biste vi mogli poželeti da postanete drugi čovek, drukčiji no što ste? Vi gledate nekud neodređeno, ali ja, ja to nikako ne želim. Ja želim da ostanem kakav sam, a ne da dopustim da mi se jednom kurom putovanja, kakvo mi prepisuju, prevrnu srce i mozak, da se udaljim sam od sebe i da zaboravim Zazu. To je, dabome, moguće. Usled dugog odsustva, snažnog dejstva promene vazduha i sijaseta novih utisaka, to se može izvesti. Ali baš zato što ga držim teoretski mogućim, meni je taj eksperimenat tako duboko odvratan.“

„Ipak, pomislite,“ rekoah ja, „ako biste postali drugi čovek, da ne biste osetili nedostatak svoje ranije ličnosti, sadašnje, i da za njom ne biste žalili, naprosto zato što ta ličnost više ne biste bili.“

„A je li to uteha meni ovakvom kakav sam sad? Ko može hteti da zaboravi? Zaborav je najbednija, najnepoželjnija stvar na svetu.“

„Pa ipak, vi u osnovi znate da vaša odvratnost prema eksperimentu nije nikakav dokaz da on ne bi uspeo.“

„Da, teoretski. Praktično, on ne dolazi u obzir. Moji roditelji, sa svom ljubavlju i staranjem, hoće da izvrše zločin nad jednim osećanjem. Oni u tom neće uspeti, siguran sam u to kao u sama sebe.“

„To je već nešto. A smem li upitati jesu li vam roditelji spremni da prime eksperimenat kao eksperimenat, i da, u slučaju da ne uspe, prihvate vaše želje i njihovu proverenu čvrstinu?“

„I to sam ih pitao. Ali nisam mogao izvući nikakvu jasnu potvrdu. Njima je sve u tom da se ja prvo 'otkravim', a dalje od toga ne misle. To i jeste nefer, što sam ja obećanje morao dati, a za uzvrat nikakvo obećanje dobio nisam.“

„Vi ste, dakle, pristali na putovanje?“

„Šta sam mogao da radim? Pa tek ne mogu izložiti Zazu da me liše nasleđstva. Ja sam joj i rekao kako sam obećao da ću putovati, i ona je jako plakala, nešto zbog dugog rastanka, nešto zato što se, razumljivo, boji da bi kura mojih roditelja mogla uspeti i da bih ja mogao promeniti mišljenje. Ja razumem taj strah. I sâm ga neki put osećam. Ah, dragi prijatelju, kakva dilema! Moram putovati a neću; obavezao sam se da putujem — a ne mogu. Šta da radim? ko će mi tu pomoći?“

„Zaista, vi ste za žaljenje, dragi markiže,“ rekoh ja. „Potpuno saosećam s vama, ali to na šta ste se obavezali, niko vam ne skide s vrata.“

„Ne, niko.“

„Niko.“

Razgovor presahnu za nekoliko trenutaka. On je okretao svoju čašu. Odjednom se diže i reče:

„Skoro da sam zaboravio... Moram telefonirati svojoj prijateljici. Hoćete li za trenutak da me...“

On ode. Terasa se bila već prilično ispraznila. Posluživali su još samo dva druga stola. Većina konobara stajala je besposlena. Ubijao sam vreme pušeći cigaretu. Pošto se vratio, Venosta poruči novu bocu Château Lafittea pa poče iznova:

„Dragi Kroull, pričao sam vam malo čas o konfliktu sa roditeljima, i za njih i za mene vrlo mučnom. Nisam pri tom, nadam se, štedeo sa izrazima dužnog pijeteta i poštovanja, niti sa zahvalnošću koju mi njihova brižna ljubav uprkos svega uleva, pa najzad ni velikodušna ponuda kojom su toj brizi dali izraza, makar i imala karakter naloga, karakter ponude koja se prihvatiti mora. Jedino moj naročiti položaj pretvara ovaj poziv, poziv na put oko sveta sa svim udobnostima, u iskušenje tako nepodnošljivo da mi je prosto nerazumljivo kako sam na nj najzad ipak mogao pristati. Za svakog drugog mladog čoveka, bio on iz porodice ili iz dobre porodice, taj bi poziv bio dar nebeski, pun svih mogućih novih stvari i avantura. I sâm ja, čak i ja, u položaju u kom sam, hvatam se poneki put — hvatam se kako izdajem Zazu i našu ljubav — u trenucima kad mi mašta slika sve primamljive draži takve jedne godine putovanja, mnoštvo prizora, susreta, iskustava, uživanja koje bi ona donela ako je čovek za sve njih samo malo osetljiv. Pomislite — daleki svet, istok, Severna i Južna Amerika, istočna Azija. U Kini, priča se, imaju ljudi čitavu četu slugu. Mladić Evropljanin ima ih desetak. Jedan postoji samo za to da ide ispred njega i nosi mu vizitkarte. Za nekakvog tropskog sultana čuo sam kako je pao s konja i polomio prednje zube, pa je u Parizu napravio nove, od zlata. U svaki nov zub stavljen mu je po dijamant. Njegova ljubavnica obučena je u narodnoj nošnji, to jest, ima oko nogu obavijenu neku skupocenu tkaninu, napred vezanu u čvor, ispod gipkih bedara, jer sva je lepa kao bajka. Oko vrata nosi tri, četiri niza bisera a ispod njih isto toliko briljanata, fantastično velikih.“

„Jesu li vam to opisali vaši poštovani roditelji?“

„Ne baš oni. Oni nisu bili prisutni. Ali zar nije to vrlo verovatno i potpuno onako kako se zamišlja, naročito bedra? Kažem vam: naročitim gostima, gostima od distinkcije, kažu, ustupa neki put svoju ljubaznicu. Razume se, ni to nisam čuo od roditelja, — oni pojma nemaju šta mi sve nude nudeći mi put oko sveta, ali zar da im uza svu tu i još veću neosetljivost, ne budem teoretski zahvalan za njihov velikodušni nalog?“

„Bezuslovno, markiže. Međutim, vi preuzimate moju ulogu i govorite tako reći mojim ustima. Moja bi dužnost bila da vas po mogućnosti izmirim sa pomišlju na putovanje koje vas toliko odbija, i to ukazujući vam na sve prednosti koje bi vam ono donelo — koje će vam doneti, —, i baš dok ste telefonirali, ja sam se odlučio da pokušam.“

„Govorili biste gluvim ušima — pa makar mi i stotinu puta rekli koliko mi zavidite, već samo zbog bedara.“

„Zavidim? To, markiže, nije sasvim tačno. Prilikom dobro-namernih mojih reči i opomena zavist me ne bi inspirisala. Od kakve je potrebe Parižaninu da odlazi u svet? Pa svet dolazi njemu. On dolazi u naš hotel, i ako u vreme kad se svršavaju pozorišta odem i sednem na terasu u Café de Madrid, sav mi je svet lepo na dohvat ruke i pred očima. Nema potrebe da vama to opisujem.“

„Nema, ali sa tom blaziranošću, uzeli ste i suviše težak zadatak kad ste naumili da mi putovanje učinite prihvatljivim.“

„Dragi markiže, ja ću to ipak pokušati. Kako da ne nastojim da vam se zahvalim za vaše poverenje? Mislio sam već da vam predložim da jednostavno povedete na put Mademoiselle Zazu.“

„Nemoguće, Kroull. Šta vam pada na pamet? Vi mislite lepo, ali šta vam pada na pamet! Što se tiče Zazinog ugovora sa ‚Folies musicales‘, preko njega prelazim. Ugovori se mogu raskinuti. Ali mi je nemoguće da sa Zazom putujem i u

isto vreme da je skrivam. I bez toga postoje teškoće kad čovek vodi po svetu ženu s kojom nije venčan. Ali ja isto tako ne bih mogao proći nezapažen, moji roditelji imaju tu i tamo veze i poznanstva, delimično i zvanične prirode, i oni bi neizbežno doznali kad bih ja poveo Zazu i tako putovanju oduzeo smisao i svrhu. Oni bi bili van sebe! Otkazali bi mi kreditna pisma. Predviđena je, na primer, duža poseta na nekoj estanciji u Argentini, kod porodice s kojom su se moji roditelji upoznali nekad u jednoj francuskoj banji. Zar da nekoliko nedelja ostavim Zazu samu u Buenos Ajresu, izloženu svim opasnostima gradske kaldrme? O vašem predlogu ne može se diskutovati.“

„Skoro da mi je to bilo jasno kad sam ga postavio. Povlačim ga.“

„To jest, ostavljate me na cedilu. Vi se namesto mene povinujete nužnosti da putujem sam. Lako se vama povinovati! Ali ja ne mogu. Ja moram da putujem a hoću da ostanem ovde. To ponovo znači: ja se moram udvostručiti, na dvoje podeliti; jedan deo Louisa Venoste mora da putuje, dok drugi može da ostane u Parizu kod svoje Zaze. Stalo mi je do toga da taj deo bude pravi. Ukratko, putovanje bi moralo teći mimo toga. Pratite li vi naporno rađanje mojih misli?“

„Pokušavam, markiže. Drugim rečima: trebalo bi da izgleda kao da putujete, dok biste u stvari ostali kod kuće.“

„Užasno tačno!“

„Užasno zbog toga što niko ne izgleda kao vi.“

„U Argentini niko ne zna kako izgledam. Ništa ja nemam protiv toga da na drugim mestima izgledam drukčije. Čak bi mi bilo i drago kad bih tamo izgledao bolje no ovde.“

„To bi, dakle, trebalo da putuje vaše ime, povezano s nekim licem koje ne bi bilo vi.“

„No koje ne bi moglo biti makar ko.“

„Razume se. Tu čovek ne bi mogao biti dovoljno izbirljiv.“ On nasu sebi punu čašu, popi je u krupnim gutljajima i stavi je značajno na sto.

„Kroull,“ reče on, „što se mene tiče, moj izbor je učinjen.“

„Tako brzo? A niste ništa ni razgledali?“

„Pa mi već dosta dugo sedimo jedan nasuprot drugom.“

„Mi? Šta vi to mislite?“

„Kroull,“ ponovi on, „oslovljavam vas po imenu, koje je ime čoveka iz dobre porodice i kojeg se čovek, prirodno, ni trenutno ne bi lako odrekao, čak kad umesto toga dobija izgled čoveka iz porodice. Biste li vi bili sposobni da pomognete prijatelju u nevolji? Vi ste mi rekli da nemate želje za putovanjem. Ali mala želja za putovanjem, kako li je ona laka prema mome hororu da napustim Pariz! Vi ste mi rekli i to, upravo mi smo se u tom složili, da mi ono što sam obećao roditeljima niko neće skinuti s vrata. Kako bi bilo kad biste mi vi to skinuli?“

„Dragi markiže, čini mi se da se vi gubite u oblasti fantastičnog.“

„Zašto? I zašto vi o fantastičnom govorite kao o sferi vama potpuno stranoj? Kod vas ipak ima nečega naročitog, Kroull! Ja sam to naročito nazvao intrigirajućim, ja sam ga najzad nazvao tajanstvenim. Da sam ga nazvao ‚fantastičnim‘, — bi li vam to bilo krivo?“

„Ta ne bi, zato što ne mislite rđavo.“

„Ništa manje no to! I otud se ne može ljutiti na mene ni zato što me je vaša ličnost dovela na ovu misao, — što je za vreme ovog našeg susreta moj izbor — moj vrlo probirljivi izbor! — pao na vas!“

„Na mene kao na onog koji napolju u svetu treba da nosi vaše ime, da predstavlja vas, da u očima sveta bude *vi*, sin vaših roditelja, ne samo iz vaše porodice, nego baš vi sami? Jeste li razmislili o tom onako kako to zaslužuje?“

„Onde gde se stvarno nalazim, ja ostajem onaj koji sam.“

„Ali napolju u svetu, bićete drugi, to jest ja. Vas će videti u meni. Za oči sveta, vi meni ustupate svoju ličnost. „Gde se stvarno nalazim“, kažete. Ali gde biste se stvarno nalazili? Ne bi li to bilo malko neizvesno, kako za mene tako i za vas? I ako bih se ja složio sa tom neizvesnošću, biste li se složili i vi? Ne bi li vama bilo neprijatno da onaj koji ste budete samo veoma lokalno, a da u ostalom svetu, dakle pretežno, egzistirate kao ja, kroz mene, u meni?“

„Ne, Kroull,“ reče on toplo i pruži mi ruku preko stola. „Ne bi — vi mi ne biste bili neprijatni. Za Louisa Venostu ne bi bilo tako rđavo kad biste mu vi ustupili svoju ličnost i kad bi on išao po svetu u vašem liku, kad bi se, dakle, njegovo ime povezalo s vašim likom, kao što u svetu napolju, ako se s tim slažete, treba i da bude. Ja nejasno slutim da ni drugim ljudima ne bi bilo nimalo krivo kad bi ta povezanost postojala prirodno. Oni se međutim imaju zadovoljiti stvarnošću, zbog čijeg se kolebanja ja malo brinem. Jer stvarno sam onde gde sam pored Zaze. A s vama se slažem kao s Louisom Venostom na drugim mestima. S najvećim ću se zadovoljstvom pojaviti pred svetom kao vi. Vi ste i tu i tamo kao poručeni, u oba lika, kao džentlmen isto kao i *commis-de-salle*. Vi imate manire kakve bih mogao poželeti mnogim sebi ravnim. Vi govorite jezike, a kad reč dođe na mitologiju, što ne biva skoro nikada, Hermes će vam biti savršeno dovoljan. Nema toga ko više zahteva od jednog plemića — čak bi se reklo da biste kao građanin bili obavezni da znate više. Prilikom odlučivanja, uzmite u račun ovu olakšicu. Pa dakle: pristajete li? Hoćete li mi učiniti ovu krupnu prijateljsku uslugu?“

„Je li vama jasno,“ rekoh ja, „dragi markiže, da se mi sve dosad krećemo po praznom prostoru i da nismo spomenuli ništa stvarno, ni jednu od mnogobrojnih teškoća sa kojima bi valjalo računati?“

„Imate pravo,“ odgovori on. „Imate pravo pre svega zato što me podsećate da još jednom treba da telefoniram. Treba da objasnim Zazi da ne mogu doći brzo, jer se nalazim u toku pregovora u kojima se radi o sudbini naše sreće. Izvinite me.“

I on ponovo ode — da bi ostao duže no prošli put. Mrak se beše spustio na Pariz, i terasa je već poduže ležala u beloj svetlosti svojih gasnih lampi. U to doba ona je bila potpuno prazna a imala je ponovo da oživi tek pošto se završe pozorišta. Osećao sam kako mi operska ulaznica u džepu propada — ne poklanjajući mnogo pažnje ovome tihom procesu, koji bi mi inače bio bolan. U glavi su mi se pregonile misli, pod nadzorom, smem tako da kažem, razuma, koji ih je, mada s mukom, opominjao da budu oprezne i koji im nije dopuštao da se pretvore u zanos. Bilo mi je milo što sam malo ostao nasamo, da bih slobodno razmotrio položaj i da bih sâm za sebe mogao unapred odlučiti ponešto što je trebalo raspraviti u nastavku razgovora. Postrani put, srećna mogućnost da skrenem sa dotadašnjeg pravca, koju mi je otkrio kum moj Schimmelprester, sâm ukazujući na takve prilike, sad mi se tu iznenađujući nudila, i to u obliku tako primamljivu da je razumu bilo mučno i dosadno da ispituje ne mami li mene to kakav ćorsokak. On učini to naročito se trudeći, ali je time postigao samo da se još pojačala draž pustolovine koja je sve moje darove stavljala na smelu probu. Uzalud je govoriti hrabru da ne čini što, dokazujući mu da je za to potrebna hrabrost. Ne ustručavam se reći da sam, mnogo pre no što se partner moj vratio, bio rešen da se u pustolovinu bacim, štaviše da sam bio rešen na nju već u onom trenutku kad sam mu rekao kako mu obećanje njegovo niko neće skinuti s vrata. I moja se briga odnosila manje na praktične teškoće koje bi nam se isprečile prilikom izvođenja plana, a više na opasnost da me spretnost s kojom se budem suočio s tim teškoćama u njegovim očima ne prikaže u rđavoj svetlosti.

Uostalom, svetlost u kojoj sam stajao u njegovim očima bila je i bez toga sumnjiva; na to ukazuju karakteristike kojima je obeležio moju egzistenciju: „intrigirajući“, „tajanstven“, „fantastičan“. Nisam se zanosio iluzijama da bi on ovu ponudu učinio svakom kavaliru i da je meni, učinivši je, ukazao počast, mada na vrlo problematičan način. Pa ipak nisam mogao zaboraviti topao stisak ruke kad me je uveravao kako mu „neće biti neprijatno“ da napolju u svetu hoda u mome liku; i ja sâm sebi rekoh, ukoliko se tu sad radilo o ugursuzluku i obešenjakluku, da će on, kome je toliko bilo stalo da prevari roditelje, imati u njemu više učešća no ja, makar ja pri tom i bio aktivnija strana. Kad se vratio posle telefonskog razgovora, sasvim sam jasno video kako ga ova ideja animira i oduševljava sama po sebi, baš kao ugursuzluk i obešenjakluk. Njegovi detinjski obrazi behu se jarko zarumeneli, ne samo od vina, a u očima mu se iskrila lukavost. Verovatno je u uhu još uvek nosio srebrni Zazin smeh kojim je ona, možebiti, propratila ono što joj je u dve-tri reči bio saopštio.

„Dragi moj Kroull,“ reče on, sednuvši ponovo pored mene, „nas dvojica smo oduvek živeli dobro, no ko bi još pre kratkog vremena mogao misliti da ćemo se toliko zbližiti, — da nas neće moći razlikovati! Tako smo amizantnu stvar izmislili, ili, ako ne baš izmislili, bar nabacili, da se u meni sve trese od smeja. A vi? Nemojte praviti tako ozbiljno lice! Apelujem na vaš humor, na vaš smisao za dobru šalu — za tako dobru šalu da ne treba štedeti nikakvu muku da je pripremimo, ne uzimajući čak u obzir njezinu neophodnost za dvoje koje se vole. Da vi pak, kao treći, nećete od nje ništa imati, to valjda nećete tvrditi. Imaćete tušta i tma, — imaćete u stvari svu šalu i sve uživanje. Zar to poričete?“

„Ja uopšte nisam navikao da život shvatam kao šalu, dragi markiže. Olako živeti, nije moja osobina, naročito ne u šali; jer ima šala koje valja uzimati vrlo ozbiljno, ili od njih ništa

ne biva. Dobra šala nastaje kad se za nju upotrebi sva naša ozbiljnost.“

„Vrlo dobro. Tako ćemo i učiniti. Govorili ste o problemima, teškoćama. U čemu ih vidite u prvom redu?“

„Najbolje, markiže, dopustite meni da postavim nekoliko pitanja. Koji je pravac vašeg putovanja?“

„E, moj dobri papa sa svojom brigom napravio je vrlo lepu rutu, vrlo atraktivnu za svakog drugog sem za mene: obe Amerike, ostrva Južnog mora i Japan, zatim interesantno putovanje u Egipat, Carigrad, Grčku, Italiju, i tako dalje. Putovanje obrazovanja radi, baš kakvo treba da bude, kakvo, da mi nije Zaze, bolje poželeti ne bih mogao. A sad vama mogu da čestitam na njemu.“

„Troškove snosi vaš gospodin papa?“

„Pa razume se. Izbacio je za to ništa manje nego 20.000 franaka, u želji da putujem kako mi dolikuje. Putna karta za Lisabon i brodska za Argentinu, kamo putujem prvo, čak i nisu u toj sumi. Papa mi se za njih postarao sam i rezervisao mi kabinu na brodu *Cap Arcona*. Onih dvadeset hiljada položio je kod Banque de France, ali u formi takozvanog cirkularnog kreditnog pisma koje glasi na banke na glavnim stanicama putovanja. Ona su u mene.“

Ja očeknuh.

„Kreditno pismo daću dabome vama,“ dodade on.

Još uvek sam ćutao. Od dopuni:

„Već kupljene karte, razume se, isto tako.“

„A od čega ćete,“ upitah, „živeti vi dok u mom liku budete trošili svoj novac?“

„Od čega ja — A tako! Vi ste me sasvim zbunili. Ali i postavljate pitanja na neki način, kao da vam je stalo da me sasvim zbunite. Jeste, dragi Kroull, kako ćemo to? Ja stvarno nisam navikao da mislim od čega ću živeti na godinu.“

„Hteo sam vas samo upozoriti na to da nije jednostavna stvar dati svoju ličnost u najam. No pređimo preko tog pitanja! Nemojte me goniti da na nj odgovorim, jer bi to značilo pretpostaviti u mene nešto kao prevejanost, a gde je prevejanost, tu ja loše stojim. Prevejanost nije gentlemanlike.“

„Ja sam samo smatrao za moguće, dragi prijatelju, da će vam poći za rukom da iz svoje druge egzistencije prenesete malo prevejanosti u vašu egzistenciju kao džentlmen.“

„Ono što te dve egzistencije vezuje, stvar je mnogo decen-tinija. Postoje izvesne građanske uštedećvine, mali jedan bankovni konto...“

„Koji ja ne mogu upotrebiti ni u kakvim okolnostima!“

„Moraćemo to na bilo koji način uneti u kalkulaciju. Uostalom, imate li pri sebi što za pisanje?“

On se brzo opipa po džepovima.

„Imam, nalivpero. Ali nemam hartije.“

„Evo malo hartije.“ I ja iskidoh list iz svoje beležnice. „Interesovalo bi me da vidim kako se potpisujete.“

„Zašto? — Kako hoćete.“ Iskosivši ruku i pero jako nalevo, on izvede svoj potpis i gurnu ga preda me. Bilo ga je vrlo smešno videti već onako okrenuta. Odbacujući zavrnutu liniju na kraju, on je njome zapravo počinjao.

Crtački naduvano slovo *L* nastavljalo je donji svoj deo daleko udesno, pa ga je onda u luku vraćalo i presećalo njime spreda sâm inicijal, da bi se zatim, zatvoreno u tako nastali oval, nastavilo kao *ouis Marquis de Venosta* čestim i ulevo nagnutim izduženim slovima. — Ne mogoh se uzdržati da se ne nasmehnem, ali mu s odobravanjem klimnuh glavom.

„Nasleđen ili samostalno pronađen?“ upitah ga, uzevši mu nalivpero.

„Nasleđen,“ reče on. „Papa potpisuje isto tako. Jedino ne tako dobro,“ dodade.

„Vi ste ga, prema tome, nadmašili,“ govorio sam mehanički, jer sam bio zaokupljen prvim pokušajem imitiranja, koji je ispaao prilično dobro. „Bogu hvala, nije potrebno da ga izvodim bolje od vas. To bi čak bila greška.“ Govoreći to, ja načinih drugu kopiju, — na svoje manje zadovoljstvo. No treća beše bez greške. Ja prebrisah obe gornje i pružih mu hartiju. On je bio zapanjen.

„Neverovatno!“ uzviknuo je. „Moj rukopis, ovejani! I vi nećete da čujete za prevejanost! Ali ni ja nisam baš tako neprevejan kao što vam se može biti čini, znam ja sasvim dobro zašto vi to vežbate. Potreban vam je moj potpis da biste podizali novac na kreditno pismo.“

„Kako se potpisujete kad pišete roditeljima?“

On se trže i viknu:

„Pa dabome, bar sa izvesnih tačaka na putu moram se javiti starima, u najmanju ruku poštanskim kartama. Boga vam, vi na sve mislite! Kod kuće me zovu Loulou, jer sam detetom sâm sebe tako zvao. Ovako ja to radim.“

Nije to napisao drukčije no i celo ime: izveo je naduvano *L*, povukao oval i njime spreda unakrst prevukao arabesku koja se zatim u tom okviru nastavljala koso *oulou*, ukoso levo izduženo.

„Lepo,“ rekoh ja, „to ćemo umeti. Imate li uza se bilo kakvo pismo koje ste pisali sami?“

On se izvini što nema nikakvo.

„Onda, molim vas, pišite.“ Ja mu dadoh nov list hartije. „Pišite: *Mon cher Papa*, draga mama, sa ove značajne tačke svoga puta, iz veoma lepog grada, šaljem vam svoje zahvalne pozdrave. Uživam u novim utiscima i zaboravljam zbog njih mnogo što šta što mi se ranije činilo neophodnim. Vaš Loulou.“ Otprilike tako.“

„Ne, baš sasvim tako! Pa to je izvanredno. *Kroull, vous êtes admirable!*¹ Kako ste to samo istresli iz rukava —“ I on ispisa moje rečenice, rukom iskošenom ulevo, izduženim slovima koja su bila isto onako česta i gusta kao što su kod pokojnoga mog oca bila razvučena, ali koja nije bilo ništa teže imitirati no ova. Stavih u džep ovaj uzorak. Stadoh se raspitivati za imena posluge u zamku, za kuvara, koji se zvao Ferblantier, i kočijaša, kome je bilo ime Klosmann, za ličnog slugu markiževa, jednog već odrhtavelog čiču duboko u šezdesetim godinama, po imenu Radicule, i o sobarici markizinoj, zvanoj Adelaide. Raspitao sam se tačno čak i o domaćim životinjama, jahaćim konjima, hrtu Friponu, malteškom psetancetu markizinom, Minimi, stvorenju koje je mnogo patilo od dijareje. Raspoloženje nam je raslo što je sedeljka duže trajala, ali svežina Loulouva duha i njegov dar razabiranja se u toku vremena u izvesnoj meri smanjio. Čudio sam se kako to da ne ide u Englesku, u London. Razlog je bio u tom što ih je već poznao, što je u Londonu čak proveo dve godine kao pitomac izvesne privatne škole. „Pa ipak,“ reče on, „bilo bi vrlo dobro kad bi se i London mogao ubaciti u program. Ala bi mi onda bilo lako da podvalim malo starom pa da usred putovanja skočim odande do Pariza i do Zaze!“

„Ali, ta vi ste celo vreme pored Zaze!“

„Tačno,“ uzviknu on. „To je prava podvala. Mislio sam malopre na nepravu koja se s pravom ne može meriti. *Pardon.* Vrlo vas molim da izvinite. Podvala je to da uživam u novim utiscima, a međutim ostajem pored Zaze. Zna li vi da se ja moram dobro paziti da se ne počnem odavde raspitivati za Radikula, Fripona i Minimu, dok isto vreme, može-biti iz Zanzibara, pitam kako su? To se, razume se, spojiti ne može, mada će se ličnosti spojiti — i pored velike međusobne udaljenosti... Slušajte, sama situacija donosi da jedan drugom

¹ Kroull, vi ste divni.

počnemo govoriti ti! Pa u tvoje zdravlje, Armand — Félix, mislim — mislim, Lulu. Zapamti, iz Pariza se ne smeš raspitivati za Klosmana i Adelaidu, nego iz Zanzibara. Uostalom, koliko mi je poznato, ja u Zanzibar uopšte ne idem, prema tome ne ideš ni ti. No svejedno — gde bilo da sam pretežno, ukoliko ovde ostanem, u svakom slučaju moram nestati iz Pariza. Eto ti, vidiš kako oštro mislim. Zaza i ja, mi moramo ispariti, da upotrebim šatrovački i obešenjački izraz. Zar šatrovci ne kažu „ispariti“? Ali kako bi to mogao znati ti, džentlmen i mladić iz porodice! Ja moram otkazati stan, i Zaza isto tako. Zajedno ćemo se preseliti u kakvo predgrađe, lepo neko predgrađe, bilo Boulogne ili Sèvres, i ono što od mene preostane — biće to dovoljno jer će biti pored Zaze —, dobro će može biti učiniti ako uzme neko drugo ime — logika, čini mi se, zahteva, da se nazovem Kroull, — istina, za to bih morao naučiti tvoj potpis, za šta ću verovatno imati dovoljno prevejanosti. Tamo ću dakle, dok budem na putu, u Versaillesu ili još dalje, udesiti Zazi i sebi ljubavno gnezdo, srećno ugur-susko... Ali Armand, to jest: *cher Louis*,“ i on raširi sitne svoje oči koliko je više mogao, „odgovori mi, ako si kadar, na jedno pitanje: Od čega nas dvoje da živimo?“

Odgovorih mu da smo to pitanje već rešili, samim tim što smo ga se dotakli. Ja raspolazem, rekoh, bankovnim kontom od 12.000 franaka, koje će mu stajati na raspolaganju kad dobijem od njega kreditno pismo.

On beše ganut do suza. „Gentleman!“ uzviknuo je. „Plemić od glave do pete! Ako ti nemaš prava da pozdravljaš Minimu i Radikula, ko da ga ima? U njihovo ime naši će roditelji pozdrav srdačno uzvratiti. Dignimo poslednju čašu u zdravlje džentlmena koji smo nas dvojica!“

Naša sedeljka ovde gore produžila se preko tih sati dok su trajale pozorišne predstave. Prekinuli smo je i pošli kad se terasa, u blagoj noći, ponovo počela puniti. I pored mog protesta, on plati obe večere i četiri boce Lafitea. Bio je vrlo zbr-

kan, u isti mah i od radosti i od vina. „Zajedno, sve zajedno!“ naredi on konobaru koji je naplaćivao. „Nas dvojica smo jedno. Ime nam je Armand de Kroullosta.“

„Vrlo dobro,“ odgovori mu konobar sa smeškom koji podnosi sve i sva i koji mu je svakako pao utoliko lakše što mu je napojnica bila enormna.

Venosta me je fijakerom doveo do moga stana, gde me ostavi. Usput smo se dogovorili da se ponovo nađemo, pa da ja njemu predam svoju gotovinu a on meni svoje kreditno pismo i putne karte.

„*Bonne nuit, à tantôt, monsieur le marquis,*“¹ reče mi on s pijanom grandezzom kad smo se na rastanku rukovali, — čuo sam tu titulu prvi put iz njegovih usta, i pomisao na jednakost bića i izgleda, koju je život sâm hteo da mi da, izgleda, koji je sâm s pravom hteo da doda biću, prožma me radosnim žmarcima.

¹ Laku noć, do skorog viđenja, gospodine markiže.

GLAVA PETA

O kako dosetljivi život ume da ostvari snove detinjstva našeg — kako iz maglenog tako reći stanja ume da ih pretvori u stanje čvrsto i opipljivo! Draži inkognita koje sam sad kušao, kratko još vreme služinski posao svoj i dalje obavljajući, zar nisam te draži, dečakom još, u mašti svojoj unapred doživeo, a da niko ni slutio nije da sam knez? Detinjska igra, radosna koliko i slatka. Sad je ona bila postala stvarnost, u toj meri, do tog stepena, da sam, za vremenski rok o čijem produžetku misliti nisam hteo ni mogao, da sam za godinu dana to jest, tako reći držao u džepu plemićku grofovsku povelju — vanredno jedno saznanje koje sam, kao i nekada, nosio u sebi po cele dane, od trenutka kad bih se probudio, i opet na način da okolina moja, da kuća u kojoj sam u plavi frak obučena slugu izigravao, nije to ničim ni primetiti mogla.

Saosećajni čitaoč! Bio sam vrlo srećan. Sâm sebi dragocen bejah i voleo sam sam sebe na onaj po društvo samo korisni način usled kog se ljubav prema sebi spolja u ljubaznost prema drugima izmeće. Glupaka kakvog, ovo saznanje u kojem sam živeo navelo bi možda da se poasi, da bude nepokoran i drzak prema višima, da nedrugarski digne nos od nižih. Što se mene pak tiče, nikada učtivost moja prema gostima trpezarijskim privlačnija, glas kojim sam im govorio nikad meko uzdržaniji, ponašanje moje prema onima koji su me za sebi ravna držali, prema kolegama konobarima, prema sobnim drugovi-

ma na mansardi, nikad raspoloženo-kordijalnije no onih dana, — obojeno, to je moguće, mojom tajnom, obasjano smeškom, no smeškom koji je tajnu tu više čuvao nego je odavao: čuvao je već iz proste opreznosti, jer ja, bar u početku, nisam mogao biti bezuslovno izvestan nije li se nosilac moga sad pravog imena možebiti već sutradan posle savetovanja našega, u stanju treznome, pokajao zbog dogovora i neće li ga povući. Bio sam dovoljno oprezan da poslodavcima svojim ne otkažem posao od danas na sutra; no u osnovi, mogao sam se pouzdati u svoju stvar. I suviše srećan bio je Venosta zbog rešenja koje smo našli — koje sam našao pre ja no on —, a magnetična snaga Zazina bila mi je zaloga vernosti njegove.

Ne prevarih se. Desetog jula uveče bio je naš veliki dogovor, a pre 24. nisam mogao biti slobodan da se nađem s njim na sledećem, završnom sastanku. Međutim, već 17. ili 18., video sam ga ponovo, jer je jednog od tih večeri dinirao sa prijatelji-
com kod nas u sali, ne propuštajući da me, apelujući na moju upornost, uveri u svoju. „*Nous persistons, n'est-ce pas?*”¹ šapnuo mi je prilikom serviranja, a ja sam mu, koliko jasno toliko diskretno, uzvratilo „*C'est entendu.*”² Posluživao sam ga s pažnjom koja je u osnovi proisticala iz poštovanja prema samom sebi, a Zazu, koja nije propustila da me đavolasto pogleda i krišom mi namiguje, nazvao sam više no jednom „*madame la marquise*“, — jednostavan jedan tribut zahvalnosti.

Posle toga nije više bilo nimalo lakomisleno da Monsieur Machatscheku saopštim kako me porodične prilike primoravaju da 1. augusta napustim službu u Saint James and Albany. On za to nije hteo ni da čuje, reče mi da sam propustio propisani termin, da sam neophodan, da, ako tako budem pobegao, nikad više mesta naći neću, da će mi obustaviti platu za tekući mesec, i tako dalje. Postigao je samo to da sam uz tobože

¹ Ostajemo pri svome, zar ne?

² U redu je.

popustljiv naklon odgovorio da ću kuću napustiti još pre prvog, to jest odmah. Jer ako mi je vreme dok nisam stupio u svoju novu i višu egzistenciju bilo dugo, — u stvari je ono bilo i suviše kratko, to jest da se pripremim za put, da nabavim sve one stvari koje sam dugovao svome staležu. Znao sam: 15. augusta, moj brod, „*Cap Arcona*“, polazi iz Lisabona. Mislio sam da bar osam dana pre toga treba da otputujem onamo, — a iz tog se vidi koliko mi je kratak bio rok da napravim i kupujem sve što treba.

I o tome sam porazgovarao sa putnikom koji je ostajao kod kuće, kad sam ga, pošto sam podigao svoju gotovinu, to jest: kad sam je prepisao na njegovo, upravo na svoje ime, posetio u njegovom lepom trosobnom stanu u rue Croix des Petits Champs, kamo sam krenuo iz privatnog svoga refugijuma. Hotel sam bio napustio u potpunoj tišini i ranome jutru, prezrivo ostavivši u njemu svoju livreju i ravnodušno odustavši od poslednje mesečne plate. Stalo me je prilično samosavladavanja da služi koji mi je kod Venoste otvorio vrata kažem svoje otrcano, lično mi davno već odvratno ime, a prešao sam preko toga zahvaljujući jedino pomisli kako je ovo poslednji put što sam sebe njime nazivam. Louis me je dočekaao sa srdačnim raspoloženjem, i ne imade da učini ništa hitnije nego da mi preda ono tako važno kreditno cirkularno pismo za putovanje: dvostruko presavijenu hartiju, čiji je jedan deo predstavljao faktični kreditni dokumenat, to jest: potvrdu banke da putnik koji putuje na njezin teret može podizati novac u visini celokupne sume, a drugi je sadržavao popis korespondirajućih banaka u gradovima koje je vlasnik pisma nameravao posetiti. U tom delu, na unutrašnjoj strani, trebalo je, kao sredstvo identifikacije, staviti potpis korisnika pisma, i Loulou je taj potpis, na svoj meni već tako poznat način, bio stavio. Zatim mi je predao ne samo železničku kartu za portugalsku prestonicu i brodsku za Buenos Ajres, nego je, dobričina, bio spremio za mene i nekoliko vrlo prijatnih oproštajnih poklona:

pljosnat zlatni džepni časovnik sa monogramom, zajedno sa finim lančićem od platine i *chatelaineom*¹ za veče, od crne svile i s inicijalima *L. d. V.* izvezenim zlatom, pored toga jedan onaj zlatni lanac koji ide ispod kaputa i vodi u stražnji džep od pantalona, o kom su ljudi u ono doba voleli da nose upaljač, nožić, olovku i maleni etui za cigarete. I dok je sve to bilo samo prijatno, do izvesnog se svečanog raspoloženja uzdigao trenutak kad mi je stavljao na prst tačnu kopiju svoga prstena, koju je razborito bio poručio, s porodičnim grbom izrezanim u malahitu, gradskom kapijom flankiranom kulama i koju su čuvala dva grifona. Ova radnja, pantomima jedna čiji smisao beše „Budi kao ja“, probudila je i suviše mnogobrojne uspomene na detinji nam već znane i prisne priče o prerušavanju i uzvišavanju, te me se naročito kosnuti morala. No sitne Loulouove oči smejahu se pri tom lukavije no igda i pokazivahu veoma jasno kako mu je bilo stalo da ne propusti nijednu pojedinost komedije u kojoj je uživao kao u takvoj i bez ikakva obzira na njezinu svrhu.

O mnogo čemu smo porazgovarali još, uz više čašica benediktinskog likera i vrlo dobre egipatske cigarete. Više se ni malo nije plašio zbog rukopisa, ali je rekao da mi je vrlo dobar predlog da njemu šaljem pisma koja na putu budem dobijao od roditelja, na već utvrđenu novu adresu (Sèvres, Seine et Oise, rue Brancas), da bih mogao razumeti eventualne i nepredvidljive pojedinosti porodičnog i društvenog karaktera i odgovoriti na njih, ma i docnije i naknadno, prema njegovim uputstvima. Još mu je palo na pamet i to da se bavi slikarstvom te da ću i ja zar na njegovu mestu zapasti u položaj da, makar neki put, dam o tome znaka. Kako ja to, *nom d'un nom*,² mislim da uradim! — Zbog toga, rekoh, hrabrosti gubiti ne smemo. I zamolih ga da mi pokaže svesku sa skicama, u

¹ Lančić.

² Dodavola.

kojoj je bilo nekoliko mazarija pejzaža, izrađenih na rapavom papiru vrlo mekom olovkom ili kredom, sem toga nekoliko ženskih portreta, poluaktova i aktova za koje mu je kao model očigledno stajala ili — ležala Zaza. Glavama, koje su bile shvaćene sa — rekao bih — izvesnom neopravdanom smelošću, mogla se priznati sličnost — ne velika, ali je postojala. Što se tiče skica pejzaža, one su imale nekakav nekontrolisano siluetan karakter, gde su se predmeti jedva raspoznavali, a koji je nastao tako što su sve linije, tek što su povučene, pomoću nekakvog brisača skoro brisane i neodređeno slivane jedna u drugu, — izvestan umetnički ili pak varalački metod, što nisam pozvan da prosuđujem, ali sam zato smesta prosudio da, radilo se o prevari ili ne, i sâm to mogu. Zamolih ga da mi da jednu njegovu meku kredu i štapić sa krpicom, od velike upotrebe već sasvim crnom, pomoću kog je produktima svojim davao uzvišeni karakter nejasnosti, pa, ovlašno bacivši pogled nekuda u prazno, nacrtah, prilično nespreno, seosku crkvu sa drvećem što se povijalo u oluji, tako što sam, već za vreme rada, pomoću brisača obavijao tu detinjastu stvar ovejanom genijalnošću. Louis se kao malo zbuni kad sam mu pokazao crtež, ali je bio i veoma radostan, pa reče da se s tim već bez brige mogu pokazati.

Časti radi žalio se što nemam dovoljno vremena da odem u London da kod slavnog krojača Paula, kod kojeg je često šio, poručim neophodna odela, frak, gerok, cutaway sa prugastim pantalonama, svetle, tamne, plave sakoe, ali mu je bilo u toliko prijatnije kad je video kako sam tačno obavešten o svemu što mi je potrebno da bih, kao što to plemiću dolikuje, bio snabdeven platnenim i svilenim rubljem, raznim cipelama, šeširima i rukavicama. Imao sam vremena da mnoge od tih stvari nabavim još u Parizu, štaviše, sasvim sam mirno još tu mogao kod krojača poručiti potrebna odela, ali sam od zametnog ovog posla odustao sa raspoloženim obrazloženjem da konfekcija, ma i samo osrednja, na meni stoji kao najskuplje šiveno odelo.

Ostavio sam da izvestan deo neophodnih stvari, posepce belu tropsku garderobu, nabavim u Lisabonu. Za kupovine u Parizu Venosta mi dade nekoliko stotina franaka koje su mu roditelji ostavili da se pripremi za put, i poveća ih za još nekoliko stotina od kapitala koji sam mu bio dao ja. Od svoje volje obećah mu da mu taj novac nadoknadim od ušteda za vreme putovanja. Dao mi je još svesku za skiciranje, krede i korisni brisač, kao i svežnjić posetnica sa našim imenom i povrh toga njegovom adresom; zagrli me, sa neuzdržanim smehom tapšući me po plećima, požele mi najveće moguće uživanje u novim utiscima i otpusti me u daleki svet. —

Dve nedelje i još nekoliko dana, blagonakloni čitaooe, i točkovi me, kotrljajući se, ponesoše u susret njemu, dalekom tome svetu, udobno smeštena u polukupeu prve klase u ekspresu sever-jug, ukrašenu ogledalom, presvučenu sivim plišem, kraj prozora, s rukom naslonjenom na pokretni naslon klupe, s temenom na zaštitnoj čipki udobnog naslona, s nogom preko noge, obučena u odelo od pažljivo ispeglanog engleskog flanela, sa svetlim gamašnama preko lakovanih cipela. Krcato puni brodski kofer moj bio je predan kao prtljag, ručni pak prtljag od teleće i krokodilske kože, sav snabdeven utisnutim monogramom L. d. V. i devetokrakom krunom, nalazio se u mreži iznad mene.

Nisam imao potrebe bilo šta da radim, bilo šta da čitam. Sedeti i biti ono što sam bio, — kakve mi je druge zabave još trebalo? Nežno i sanjarski beše mi od toga uzbuđena duša, ali pogrešio bi ko bi pomislio da je zadovoljstvo moje proisticalo samo, ili zar i pretežno samo, iz okolnosti što sam eto bio tako otmen. Ne, nego ono što me je stvarno ispunjavalo i srećnim činilo, to beše što se promenilo i obnovilo iznošeno moje Ja uopšte, činjenica što sam mogao svući sa sebe sve staro i obući novo. Jedino mi je padalo u oči što je sa promenom egzistencije bilo povezano ne samo izvesno divno osveženje, nego nekakva praznina u duši mojoj, — u toliko, naime, što mi je iz

duše valjalo isterati sva sećanja koja su pripadala mome sad više nevažećem životu. Ovakav kakav sam sad bio, ja na njih više prava imao nisam, — što, izvesno, nije bio nikakav gubitak. Moja sećanja! Nije bio baš nikakav gubitak što više nisu imala da budu moja. Jedino što nije baš bilo sasvim lako staviti na njihovo mesto, sa izvesnom tačnošću, druga sećanja, koja su mi sad pripadala. Umalo da me u luksuznom onome uglu mome ne obuže izvesno specifično osećanje slabosti, upravo praznine u memoriji. Primetio sam da o sebi ništa ne znam sem da sam detinjstvo proveo na plemićkom nekom posedu u Luksemburgu, a novoj prošlosti mojoj davalo je preciznost svega nekoliko imena, kao Radicule i Minima. Štaviše, ukoliko sam hteo da dovedem pred oči samo izgled dvorca među čijim sam zidovima odrastao, bio sam prinuđen da prizovem u pomoć slike engleskih zamkova na porcelanu sa kog sam nekada, u nižoj formi egzistencije, morao strugati ostatke od jela, — a to je značilo, na način potpuno nedopustljiv, u sećanja koja su mi sad jedino odgovarala, unositi druga, odbačena.

Takve misli i razmatranja prolazila su kroz glavu sanjaru, praćena ritmičkim udaranjem i hitanjem voza, i ja nikako neću da kažem kako su me ona teško brinula. Naprotiv: ona unutrašnja praznina, ono neodređeno slučajno poznavanje nekih podrobnosti, na izvestan se melanholično pristali način, činilo mi se, spajalo sa mojom otmenošću, i ja sam im rado dopuštao da pogled koji sam preda se bacao oboje izrazom izvesnog tihi zanesenog, nežno setnog i otmenog neznanja.

Voz je napustio Pariz u šest časova. Spuštao se suton, svetlost se upali, a moja privatna kabina dođe mi na njoj još lepša. Kondukter, već poodmakao u godinama, lako zakucavši zamoli za dopuštenje da uđe, salutirajući stavi ruku na kapu i ponovo mi tako odade poštu kad mi je vratio kartu. Čestitome čoveku, na čijem se licu moglo pročitati lojalno i konzervativno njegovo raspoloženje, a koji je, prolazeći po vozu, dolazio u dodir sa svim slojevima društva, pa i sa njegovim problema-

tičnim elementima, očigledno je bilo milo što je u mojoj ličnosti imao prilike da pozdravi plemeniti i lepi njegov cvet, čiji pogled samo dušu već pročišćava. Zaista, nije se imao brinuti za mene i moje dobro pošto njegov putnik više ne budem. Što se mene tiče, ja se čovečno raspitah za porodični mu život, pa dopunih to jednim blagonaklonim smeškom i snishodljivo klimnuvši glavom, što je njega u konzervativnom njegovom nastrojenju nesumnjivo do borbenosti osnažilo.

Pažljivim kucanjem na vrata oglasio se i onaj što raznosi karte za rezervaciju mesta o večeri u kolima za ručavanje. Ja uzeh od njega broj; i kako se malo posle napolju ogласi gong koji je pozivao na obed, ja dohvatih ručnu svoju torbu sa obilatim priborom za noć i toaletu, da bih se malo doterao, popravih pred ogledaom kravatu i otidoh u vagon-restoran, za nekoliko kola udaljen od moga vagona, a njegov korektni šef otprati me do mesta, pozivajući me lepim pokretima, i podmetnu mi stolicu da sednem.

Za stolom, zabavljen hors-d'œuvresom, sedeo je već neki postariji gospodin, malen rastom, malo staromodno obučen (pred očima mi lebdi fatermerder ogrlica koju je nosio) i sa sivom kratkom bradom, koji je, kad mu učtivo nazvah dobro večer, podigao glavu prema meni i pogledao me zvezdanim svojim očima. Nisam kadar da kažem u čemu se sastojala zvezdano svetla priroda njegova pogleda. Da mu zenice mo-žebiti nisu bile naročito jasne, blage, sjajne? Jeste, bile su takve zaista, — no jesu li mu oči već zbog toga bile zvezdane? „Zvezda“ je uobičajena reč za zenicu, no budući da obeležava nešto isključivo fizičko, ona se ni ukoliko ne poklapa sa onom reči koja se meni nametala, jer kad od zvezde-zenice, koju ima svak, treba da nastanu zvezdane oči, onda tu mora da se pomešao nekakav specifično moralni momenat.

Pogled tih očiju ne smače se sa mene brzo; on me je pratio dok sam sedao, odgovarao na moj pogled, i dok se ispočetka sastojao samo u posmatranju u kome beše nežne ozbiljnosti,

posle kratkog vremena sinu u njemu jedan u neku ruku saglasan, ili da rekнем: odobravajući smešak, praćen u bradici izvesnim osmehom usta, osmehom koji je, vrlo zakasnelo, u času kad sam već sedeo i latio se jelovnika, odgovorio na moj pozdrav. Izgledalo je upravo kao da sam ja propustio da izvršim ovu obavezu učtivosti pa mi je ovaj gospodin zvezdanih očiju isprednjačio u tom, dajući mi poučan primer. Ja dakle nehotice ponovih već rečeno „*Bonsoir, monsieur*,“¹ ali on na to nadoveza:

„*Bon appetit, monsieur*,“ i dodade: „Mladost vaša neće vas u tom izneveriti.“

Pomislivši u sebi da čovek sa zvezdanim očima ima prava da dopusti sebi štošta neobično, ja mu odgovorih nasmešeno se poklonivši, uostalom, već okrenut poslužavniku sa sardinama, ruskom salatом i celerom, koji mi behu podneli. Pošto sam bio žedan, naredih da mi se donese boca piva, što gospodin sa sivom bradicom, ne plašeći se prigovora da se nepozvan meša, ponovo pohvali sa nekoliko reči.

„Vrlo pametno,“ reče on. „Vrlo pametno što za večeru poručujete jako pivo. Ono umiruje i pomaže snu, dok vino većinom deluje razdražljivo i škodi snu, sem kad ga se čovek mnogo napije.“

„Što bi bilo vrlo protivno mom ukusu.“

„Pretpostavljao sam. — Uostalom, ništa nam neće smetati da odmor svoj noćni produžimo koliko nam je volja. Pre podneva nećemo biti u Lisabonu. Ili je vaš cilj bliži?“

„Ne, ja putujem u Lisabon. Dugačko putovanje.“

„Najduže možete biti koje ste dosad preduzeli?“

„Ali neznatno malo,“ rekoh ja, ne odgovarajući direktno na njegovo pitanje, „u poređenju sa svim onim koja me još čekaju.“

¹ Dobro veče, gospodine.

„Gledaj, molim te!“ odgovori on, pa sa šaljivim iznenađenjem zabaci glavu i diže obrve. „Vi ste se, dakle, dali na posao da obavite ozbiljnu inspekciju ove zvezde i stanovništva koje sad na njoj živi.“

Njegova oznaka zemlje kao „zvezde“, u vezi sa osobinom njegovih očiju, dojmila me se neobično. Pored toga, i reč „*sad*“, koju je upotrebio u vezi sa stanovništvom, izazvala je u meni izvesno osećanje prostranstva. A pored toga, u načinu na koji je govorio i izrazu lica koji mu je govor pratio, bilo je vrlo mnogo od onoga kako se govori detetu, istina vrlo finom detetu, — nešto lako začikljivo. Svestan toga da izgledam još mlađi no što sam, ja to primih.

On je bio odbio supu pa je besposleno sedeo preko od mene, baveći se najviše tim da natoči u čašu vichysku vodu, što je valjalo činiti pažljivo jer su se kola jako drmala. Ja sam, onako jedući, samo zbunjeno malo pogledao u njega, ne odgovarajući mu više na reči. Ali on očigledno nije želeo da se konverzacija prekine, jer iznova poče:

„Lepo, no kud bilo da vas odvede putovanje, — ne bi trebalo da njegov početak uzmete olako, prosto zato što je početak. Dolazite u veoma interesantnu zemlju velike prošlosti, kojoj svak ko uživa u putovanju duguje zahvalnost, zato što je ona u prošlim stolicima prva otvorila tolike puteve. Lisabon, koji po svoj prilici nećete razgledati suviše površno, bio je jednom najbogatija varoš na svetu, zahvaljujući onim putovanjima i otkrićima — šteta što niste naišli onamo pet stotina godina ranije —, zatekli biste ga obavijena mirisima začina iz prekomorskih zemalja i videli ga kako zgrće zlato. U svem tom lepome spoljašnjem posedu istorija je izvela žalosne redukcije. Ali, videćete, zemlja i ljudi ostali su privlačni. Kažem ljudi, pošto se u svakom uživanju putničkom krije prilična količina želje za još nepoznatim ljudskim sojem, prilična količina radoznalosti da se zagledamo u druge oči, druge fizionomije, da

uživamo u nepoznatom telesnom sklopu ljudskom i načinu njihova ponašanja. Ili, kako se vama čini?“

Šta je meni imalo da se čini? Bez sumnje će imati pravo, rekoh, kad putničko uživanje svodi delimično na tu vrstu radoznalosti.

„I tako ćete,“ nastavi on, „u zemlji u koju putujete naići na rasnu mešavinu veoma zanimljivu usled svog šarenila. Izmešano je bilo već starosedelačko stanovništvo, Iberci, kao što vam je, razume se, poznato, sa keltskim crtama. Ali su u toku dve hiljade godina, Feničani, Kartaginjani, Rimljani, Vandali, Suevi i Zapadni Goti a uz to naročito Arabljani, Mavari, učestvovali u stvaranju tipa koji vas očekuje, — ne zaboravljajući i simpatičan dodatak crnačke krvi, od mnogobrojnih crnoputih robova koji su uvoženi u doba kad je zemlja držala čitavu afričku obalu. Ne treba da se začudite izvesnim osobinama kose, izvesnim usnicama, izvesnom melanholičnom životinjskom pogledu koji zar tu i tamo nailaze. Ali mavarsko-berberski rasni elemenat, videćete, u odlučnoj je prevazi — iz dugog perioda arapske vladavine. Konačni rezultat je ne baš junačan, ali zato vrlo ljubak soj ljudski: crnokos, malko žučkaste kože i stasa pre sitna, s lepim, inteligentnim mrkim okom...“

„Iskreno se radujem,“ rekoh ja i dodadoh: „Ako je slobodno upitati, gospodine, jeste li i vi Portugalac?“

„A ne,“ odgovori on. „Ali sam već odavno pustio onde koren. Bio sam sad samo na jedan skok u Parizu, — poslovno. Službenim poslom. — Šta ono htedoh reći: arapsko-mavarsko obeležje srešćete svud, kad budete razgledali stvari, i u arhitekturi zemlje. Što se tiče Lisabona, moram vas pripremiti na njegovo siromaštvo u istorijskim građevinama. Grad, znate, leži u jednome centru zemljotresa, i već samo veliki potres u prošlom stoleću razorio ga je u dve trećine. No, on je ponovo postao mesto vrlo lepo, i ima u njemu znamenitih stvari koje vam dovoljno ne mogu preporučiti. Naša botanička bašta na

zapadnom uzvišenju, to bi trebalo da vam bude prva poseta. U celoj Evropi nema joj ravne, zahvaljujući klimi u kojoj tropska flora uspeva isto kao i flora srednjih zona.

Bašta je prepuna araukarija, bambusa, papirosa, juka i svih vrsta palmi. No sopstvenim ćete očima videti u njoj i biljke koje u stvari nikako ne pripadaju sadašnjoj vegetaciji naše planete, nego jednoj ranijoj, to jest papratno drveće. Otidite odmah i pogledajte papratno drveće iz karbona! To je više no kratkodaha kulturna istorija. To je starost zemlje.“ Ponovo me obuze osećanje neodređenog prostranstva, koje su njegove reči u meni jednom već izazvale.

„Izvesno neću propustiti,“ uveravao sam ga.

„Morate mi oprostiti,“ izgledalo mu je da mora dodati, „što vas ja na ovaj način snabdevam direktivama i nastojim da vam usmerim korake. No, znate li vi na šta me podsećate?“

„Molim vas da mi kažete,“ odgovori smešeći se.

„Na morski ljiljan.“

„To zvuči ne malo laskavo.“

„Samo zato što vam zvuči kao ime cveta. No morski ljiljan nije cvet, nego nepokretna životinjska forma morskih dubina, delom pripadajući vrsti bodljara i verovatno njezina najdrevnija grupa. Imamo mnoštvo njegovih fosila. Takve životinje, pričvršćene za jedno mesto, sklone su cvetnoj formi, to jest izvesnoj zvezdastoj i cvetnoj kružnoj simetriji. Današnji morski ljiljan, potomak ranog morskog ljiljana, samo je još dok je mlad pričvršćen jednom peteljkom o dno. Zatim se oslobađa, emancipuje se, pa plivajući i verući se odbija se u pustolovine uz obalu. Oprostite mi to vezivanje u mislima, ali tako, moderni morski ljiljan, i vi ste se odvojili od peteljke i polazite na inspekciono putovanje. Čovek dolazi u iskušenje da malko posavetuje tog novajliju u kretanju... Uostalom: Kuckuck.“

U jedan mah mi se učini da nije sasvim pri čistoj pameti, ali sam tada razumeo da mi se on to, mada toliko stariji od mene, predstavio.

„Venosta,“ pohitah ja da odgovorim, malo se ukoso nagnuvši prema njemu, pošto su mi baš u taj mah s leve strane servirali ribu.

„*Marquis* Venosta?“ upita on malko podižući obrve.

„Molim,“ odgovorih ja ostavljajući njemu da sâm to vidi, i skoro odbijajući.

„Od luksemburške loze, pretpostavljam. Imam čast poznavati jednu vašu tetku iz Rima, Contessu Paolinu Centurione, koja je rođena Venosta, od italijanske loze. A ova je opet u srodstvu sa Szechényjevima u Beču te dakle sa Esterhazyjevima de Galantha. Vi imate, kao što znate, svuda bližih i daljih rođaka, gospodine markiže. Moja upućenost ne treba da vas iznenadi. Genealogija i nauka o poreklu moja je omiljena zabava, — bolje rečeno: moja profesija. „Profesor Kuckuck,“ dopuni on reči kojima se predstavio. „Paleontolog i direktor Prirodnjačkog muzeja u Lisabonu, jednog dovoljno još nepoznatog instituta čiji sam osnivač ja.“

On izvadi lisnicu i pruži mi preko stola svoju posetnicu, što podstače i mene da mu dam svoju, to jest: Luluovu. Na njegovoj je pisalo njegovo ime: Antonio José, zvanje i njegova adresa u Lisabonu. Što se tiče paleontologije, ono što je bio govorio, stavilo mi je unekoliko do znanja kakva je to struka.

Čitali smo posetnice obojica sa izrazom poštovanja i zadovoljstva. Zatim ih obojica stavismo u džep, izmenivši uzajamno kratke poklone u znak zahvalnosti.

„Slobodno mogu reći, *monsieur le professeur*,“ dodadoh ja učtivo, „da sam imao sreće kad mi je dodeljen ovaj sto.“

„I ja takođe,“ odgovori on. — Dotle smo govorili francuski; sad, on upita:

„Ako se ne varam, vi vladate nemačkim, markiže Venosta? Vaša gospođa majka, koliko mi je poznato, potiče iz kraja oko Gothe — i moga zavičaja, uzgred rečeno —, rođena Baronessa Plettenberg, ako se ne varam? Vidite li, ja sam obavešten. Prema tome, možemo...“

Kako li je Lulu samo mogao propustiti da me obavesti da mi je majka Plettenbergova! Dočepah to kao novost i poslužih se time da obogatim svoje pamćenje.

„Ali drage volje,“ odgovorih ja, menjajući jezik na njegov predlog. „Bože moj, kao da za vreme detinjstva nisam toliko brbljao nemački, ne samo s mamom, nego i s našim kočijašem Klosmannom!“

„A ja sam,“ odgovori Kuckuck, „skoro potpuno odviknut od svog maternjeg jezika i ništa mi nije milije nego kad uhvatim priliku da se ponovo mogu kretati u njegovim oblicima. Meni je sad pedeset i sedam, — dvadeset i pet je već godina kako sam došao u Portugaliju. Oženio sam se jednom domaćom — jednom rođenom da Kruz, kad smo već kod imena i porekla, —, stara portugalska krv, a ovoj je, kad već mora da se govori stranim jezikom, francuski izrazito bliži od nemačkog. Ni naša ćerka, i pored sve nežnosti koju gaji prema meni, nije se jezički odlučila za tatu, nego više voli da, pored portugalskog, vrlo lepo brblja francuski. Uopšte, vrlo milo dete. Zouzou je zovemo.“

„Ne Zaza?“

„Ne, Zouzou. Dolazi od Susanna. Otkuda li dolazi Zaza?“

„Ne mogu da kažem ni pored najbolje volje. Sretao sam neki put to ime — u umetničkim krugovima.“

„Vi se krećete u umetničkim krugovima?“

„Između ostalog. I sâm sam malko umetnik, slikar, grafičar. Studiram kod Profesora Estomparda, Aristide Estompard sa Académie des Beaux Arts.“

„O, umetnik pored sveg ostalog. Vrlo lepo.“

„A vi ste, gospodine profesore, bili u Parizu sigurno u vezi s vašim muzejom?“

„Pogodili ste. Svrha moga puta bila je da od paleozoološkog instituta nabavim nekoliko fragmenata skeleta koji su nam važni, — lobanju, rebra i lopatice jedne davno izumrle vrste tapira, od koje se, preko mnogobrojnih stupnjeva, razvio naš konj.“

„Šta, zar konj potiče od tapira?“

„I od nosoroga. Da, vaš jahački konj, gospodine markiže, prošao je kroz različite oblike. Povremeno, mada već konj, imao je liliput format. O, mi imamo učena imena za sva njegova rana i najranija stanja, imena koja se sva svršavaju na *hippos*, 'konj', počevši sa 'eohipposom', — onaj njegov predak tapir, naime, živio je u razdoblju Eocena.

„U Eocenu. Obećavam vam, profesore Kuckuck, da ću zapamtiti tu reč. Kad je bio Eocen?“

„Nedavno. To je novo doba zemljino, nekih stotinak hiljada godina unazad, kad su se prvi put pojavili kopitari. — Uostalom, vas će kao umetnika interesovati da mi držimo u službi specijaliste, majstore svoje veštine, koji prema nalazima skeleta neobično upečatljivo i živo rekonstruišu sve prošle životinjske forme, isto kao i nekadašnjeg čoveka.“

„Čoveka!“

„Isto kao i čoveka.“

„Čoveka iz Eocena?“

„Teško da je on znao za njega. Moramo priznati, njegova se uspomena gubi malko u tami. Naučno je dokazano da se on razvio dockan, tek u okviru razvitka sisara. On je, takav kakva ga poznajemo, pozna pojava na zemlji, i biblijska geneza ima potpuno pravo kad smatra da proces stvaranja vrhuni u njemu. Samo što ona malo drastično skraćuje taj proces. Organski život na zemlji star je, rđavo računato, pet stotina pedeset miliona godina. Nije mu se mnogo žurilo da stigne do čoveka.“

„Izvanredno su me zainteresovali vaši podaci, gospodine profesore.“

Tako je bilo. Bio sam izvanredno zainteresovan — već tad, a zatim sve više i više. Slušao sam tog čoveka sa tako napregnutim učestvovanjem i koje me je do dna duše tako ispunjavalo da sam zbog toga skoro sasvim zaboravio da jedem. Nudili su me, i ja sam vadio jelo na tanjir, prinosio uz to po koji zalogaj ustima, ali tad nisam micao vilicama, da bih slušao njegove reči, dok sam, držeći u rukama viljušku i nož i ništa njima ne radeći, gledao u njegovu lice, u njegove „zvezdane oči“. Ne mogu da izrekнем kolika je bila pažnja kojom sam upijao u dušu sve što je on još rekao zatim. No da li bih bez nje, bez te upornosti u primanju, i danas još, posle toliko godina, bio kadar da taj razgovor za stolom, bar u glavnim tačkama njegovim, reprodukuјem skoro od reči do reči, mislim: sasvim od reči do reči? On je govorio o radoznalosti koja čini bitni deo uživanja u putovanju, i već je u tome, tako se sećam, bilo nečega neobično izazivačkog, nečega što je prodiralo u osećanje. Baš ta vrsta provokacije i dodira najtajnijih groznica narasla je u toku njegova govora i obaveštenja do opojne bezmernosti draži, mada je on celo vreme govorio vrlo mirno, hladno, odmereno, katkada sa osmehom na ustima...

„Da li mu predstoji isto toliko vreme, životu,“ nastavio je on, „kao što je ono vreme za njim, to ne može reći niko. Istina, žilavost njegova je enormna, naročito u najnižim njegovim oblicima. Verujete li da spore izvesnih bakterija punih šest meseci izdržavaju neprijatnu temperaturu vasionе, minus dve stotine stepeni, a ne uginu?“

„To je čudесno.“

„Pa ipak su nastanak i postojanje života vezani za izvesne, vrlo ograničene uslove, koji nisu uvek postojali niti će pak uvek postojati. Vreme koliko se na jednoj zvezdi može obitavati, ograničeno je. Života nije uvek bilo niti će ga uvek biti. Život je epizoda, i to, u razmerama eona, epizoda veoma kratka.“

„To u meni izaziva simpatije za nj“ rekoah ja. Reči „za nj“ upotrebio sam iz čistog uzbuđenja i što mi je bilo stalo da se o stvari izrazim formalno i književno. „Postoji,“ dodadoh, „pesmica: ‚Uživaj, živi, jer svetlost žića još sja.‘ Rano sam je čuo i uvek sam je voleo, no zbog vaših reči o ‚kratkoj epizodi‘ dobija ona, razume se, jedno šire značenje.“

„I kako se organski život požurio,“ nastavio je Kuckuck da govori dalje, „da razvije svoje vrste i oblike, baš kao da je znao da svetlost neće večno sjati. To naročito važi za prvo njegovo doba. U Kambrijumu — tako nazivamo najniži sloj, najdublju formaciju paleozojskog perioda — biljni svet je još oskudan: morska trava, alge, više ničega nema, — život potiče iz slane vode, iz toplog pramora, treba da znate. No životinjsko carstvo smesta je tu, zastupljeno ne samo jednoćelijskim praživotinjama, nego i mekušcima, crvima, bodljarkama, zglavkarima, to jest: svim rodovima izuzevši kičmenjaka. Izgleda da od pet stotina pedeset miliona godina nije trajalo ni punih pedeset dok prvi vertebrati nisu izašli na kopno, od kojeg je izvestan deo već stajao na suvu. A zatim je evolucija, cepanje vrsta, toliko uznapredovala da je posle svega dve stotine pedeset miliona daljih godina postala čitava Nojeva barka, uključujući i gmizavce, — samo još nije bilo ptica i sisara. A sve to zahvaljujući jednoj ideji koju je priroda začela u prvobitnim vremenima i kojom se nije prestala služiti sve do čoveka...“

„Lepo vas molim da mi je kažete!“

„A, to je samo ideja skupnog života ćelija, samo zamisao da se staklasto-služava grudvica praživotinje, elementarnog organizma, ne ostavlja sama, nego da se od nje, ispočetka od nekoliko njih samo, a zatim od miliona i miliona, stvore životni oblici višeg reda, mnogoćelijske životinje, krupne individue, da postanu meso i krv. Ono što nazivamo ‚meso‘ i što religija kudi kao slabo i grešno, kao ‚sam greh‘, nije ništa drugo nego takav skup organski specijaliziranih sitnih individua, mnogoćelijsko tkivo. S pravim žarom rukovodila se priroda tom svojom jed-

nom, dragom joj osnovnom idejom — sa preteranim žarom neki put —, nekoliko puta je pri tom prekardašila i počinila neumerene stvari zbog kojih je imala da se kaje. Stvarno je bila stigla već do sisara kad je dopustila da život još jednom zadivlja i stvori plavog kita, velikog koliko dvadeset slonova, čudovište jedno koje zemlja uopšte ne može držati i hraniti, — ona ga je poslala u more, i tamo sad on kao ogromno bure masti, sa zakržljanim stražnjim nogama, perajima i maslinastim očima, na umerenu radost svoje životne mase, lovina industrije masnoća, u nezgodnom položaju doji svoju mladunčad i guta račiće. No već mnogo ranije, u početku srednjeg razdoblja zemljina, Trijasa, mnogo ranije no što se i jedna ptica vinula u vazduh ili se počelo zeleneti lisno drvo, nailazimo na čudovišta, reptile, dinosauruse, — jakote od tolikih prostornih pretenzija kakve ovde na zemlji uopšte nisu u redu. Takva je individua bila visoka kao velika soba i dugačka koliko železnička kompozicija, a teška četrdeset hiljada funti. Vrat mu je bio kao palma, a glava, u odnosu prema celini, smešno mala. Ta preterana telesina mora da je bila glupava kao noć. Inače dobroćudna, kao što već to biva kod nespretnih...“

„Dakle, po svemu, ne vrlo grešna, uprkos tolike količine mesa.“

„Iz gluposti verovatno ne. — Šta da vam još rekнем o dinosaurusima? Možda ovo: imali su naklonost da koračaju uspravno.“

I Kuckuck upravi na mene zvezdane svoje oči, a od njihova pogleda mene obuze nešto kao zbunjenost.

„Hja,“ rekoh ja sa izveštačenom nonšalansom, „na Hermesa su ta gospoda malo ličila kad su koračala uspravno.“

„Kako ste došli na Hermesa?“

„Oprostite, u toku vaspitanja moga u dvoru, vazda je obraćena pažnja na mitologiju. Lična jedna naklonost moga domaćeg učitelja...“

„O, Hermes,“ odgovori on. „Elegantno božanstvo jedno. — Ja ne pijem kafu,“ reče konobaru. „Dajte mi još jednu bocu Vichya! — Elegantan bog,“ ponovi on. „I srazmeran prilikom i stasom, ni suviše malen, ni suviše velik, prema ljudskoj meri. Neki stari neimar imao je običaj da kaže kako svak ko hoće što da gradi, valja prvo da upozna savršenstvo ljudske figure, jer u ovoj se kao kriju najdublje tajne proporcije. Mističari srazmernosti tvrde da se čovek — pa dakle i čovekoliki bog — stasom svojim i visinom nalazi tačno na sredini između sveta najvećih i sveta najmanjih stvari. Oni kažu da je najveće materijalno telo u vasioni, crvena jedna džinovska zvezda, onoliko puta veće od čoveka koliko je najmanji deo atoma, ono nešto što bi u prečniku trebalo povećati za sto biliona puta da bi bilo vidljivo, manje od njega.“

„Po tom se vidi šta vredi koračati uspravno kad se ne drži mera.“

„Vrlo vispren, po svemu što se čuje,“ nastavi moj drug za stolom, „kažu da je bio, taj vaš Hermes, u svojoj grčkoj isproporcionosti. Čelično tkivo njegova mozga, ako se kod jednog boga može govoriti o njemu, biće dakle da je imalo naročito obešenjačke oblike. Ali baš: ako ga ne zamislimo od mermera, gipsa ili ambrozije, nego kao živo telo čovekolikog sklopa, i kod njega se nalazi mnogo zakržljalih starih prirodnih ostataka. Zanimljivo je kako su, suprotno mozgu, ruke i noge čovekove ostale bliske prvobitnom stanju. One su sačuvalе sve kosti koje nalazimo već kod najprimitivnijih zemaljskih životinja.“

„To je uzbudljivo, gospodine profesore. To nije prvo uzbudljivo saopštenje koje od vas čujem, ali spada među najuzbudljivije. Kosti ljudskih ruku i nogu kao kod najprimitivnijih životinja! Nije reč o tom da mi to smeta, ali uzbuđuje me. Ne govorim o čuvenim Hermesovim nogama. Ali uzmite kakvu vitku i okruglu žensku ruku i kako nas, ako imamo sreće, lepo zagrlj, — kukavnog li mu — pardon, nisam hteo ništa loše — ali ne bi trebalo misliti —“

„Izgleda mi, dragi markiže, da kod vas postoji nekakav kult ekstremiteta. On svakako ima smisla kao odvratnost jednog razvijenog bića prema obliku crva, lišena ruku. No što se tiče vitke i okrugle ženske ruke, valjalo bi, kad je reč o tim udima, imati pred očima da one nisu ništa drugo nego krila-kandže kod praprice i prsna peraja u ribe.“

„Dobro, dobro, ja ću ubuduće misliti na to. Verujem da vas mogu uveriti da ću misliti bez gorčine, bez razočarenja, nego upravo od sveg srca. Ali čovek, tako se uvek čuje, potiče zar od majmuna?“

„Dragi markiže, recimo radije: on potiče iz prirode i koreni su mu u njoj. Sličnost njegove anatomije sa anatomijom viših majmuna ne bi trebalo možebiti da nas suviše zasenjuje, ljudi su oko toga dizali suviše galame. Plave oči sa trepavicama i svinjska koža imaju u sebi više ljudskog nego bilo koji šimpanzo, — kao što nago ljudsko telo veoma često podseća na svinjče. No našem mozgu, prema visokom stepenu njegove razvijenosti, najbliži je mozak pacova. Sličnosti sa životinjskom fizionomijom srećete među ljudima na svakom koraku. Vidite među njima ribu i lisicu, psa, morskog psa, kopca i ovna. S druge pak strane, sav životinjski svet, samo ako nam je otvoren pogled za nj, dolazi nam kao maska i kao žalosno zamađijana ljudska priroda... O jeste, čovek i životinja, oni su dovoljno srodni! No ako je reč o poreklu, onda čovek potiče od životinje, otprilike kao što organski život potiče iz neorganskog. Nešto mu je pridošlo.“

„Pridošlo? Šta ako smem pitati?“

„Odprilike isto ono što je pridošlo kad je iz ništavila nastalo bivstvo. Da li ste ikad čuli što o Prazračću?“

„Izvanredno mi je stalo da čujem o njemu.“

On se malko obazre oko sebe pa mi onda reče sa izvesnim poverenjem — očigledno samo stoga što sam to bio ja, Marquis de Venosta:

„Postojalo je ne jedno, nego tri Prazačeca: nastanak Bivstva iz Ništavila, buđenje Života iz Bivstva i rođenje Čoveka.

„Rekavši to, Kuckuck popi jedan gutljaj Vichyja. Čašu zadrža držeći je obema rukama, pošto smo se klatili u nekom zavijutku. Gosti u vagon restoranu behu se razredili. Konobari su stajali većinom besposleni. Posle večere, koju sam bio propustio, ja sam sad pio kafu, jednu za drugom, ali sve veće uzbuđenje koje me je obuzimalo ne pripisujem samo toj okolnosti. Sedeo sam povijen unapred i slušao čudnovatoga saputnika koji mi je govorio o Bivstvu, o Životu, o Čoveku — i o Ništavilu, iz koga je sve začeto i u koje će se sve vratiti. Nema sumnje, rekao je on, da nije samo život na zemlji srazмерно brzo prolazna epizoda, i *bivstvo je isto takvo* — između Ništavila i Ništavila. Bivstvo nije uvek postojalo, niti će uvek postojati. Bio je početak pa će biti i kraj, a s njima prostor i vreme, jer oni su povezani samo za Bivstvo i kroz Bivstvo jedno s drugim. Prostor, reče on, nije ništa više nego red ili odnos materijalnih stvari između sebe. Bez stvari, koje ga zauzimaju, ne bi bilo ni prostora a ni vremena, jer vreme je samo red zbivanja omogućenih prisustvom tela, produkt kretanja, uzroka i posledice, čije sledovanje daje vremenu pravac bez koga vremena, ne bi bilo. Međutim, nepostojanje prostora i vremena odredba je Ništavila. Ono se ne može proširivati ni u kojem smislu, stalna je večnost, a prostorno-vremensko Bivstvo prekinulo ga je samo prolazno. Više veka, za eone više, dato je bivstvu nego životu; ali jednom, sasvim sigurno, ono će prestati, a sa isto toliko sigurnosti, kraju odgovara početak. Kad je počelo vreme, zbivanje? Kad je planula prva iskra bivstva u ništavilu, snagom jednoga „Neka bude“, koje sa nepokolebljivom nužnošću uključuje u sebi već i „Neka prestane“? Može biti da „Kad“ postanja uopšte ne postoji odavno, da istome „Kada“ prestanka rok uopšte nije tako dalek — svega nekoliko biliona godina ovamo ili onamo može biti... Za to vreme, Bivstvo slavi tumultuoznu svoju gozbu i svečanost u

neizmernim prostorima koji su njegovo delo i kojima ono stvara rastojanja što strepe od ledene hladnoće. I on mi je pričao o divovskom poprištu te gozbe i svečanosti, o vasioni, tome smrtnome čedu večnoga Ništavila, ispunjenome materijalnim telima bez broja, meteorima, mesecima, kometama, maglinama, milionima i milionima zvezda, koji su, delovanjem svojih gravitacionih polja, jedni s drugima povezani, jedni prema drugima poređani u grupe, oblake, mlečne puteve i nadsisteme mlečnih puteva, od kojih se svaki sastoji od bezbrojnih zapaljenih sunaca, planeta koje se okreću i vrte, od masa razređenog gasa i hladnih ruševina i krša železa, kamena i kosmičke prašine...

Uzbuđeno sam slušao, znajući dobro da je naročito preimućstvo slušati ova saopštenja: preimućstvo koje sam imao da zahvalim otmenosti svojoj, okolnosti što sam bio Marquis de Venosta i što mi je jedna Contessa Centurione u Rimu bila tetka.

Naš Mlečni put, čuo sam, jedan među bilionima, nalik bezmalo na stidak, obuhvata, na udaljenosti od trideset hiljada svetlosnih godina od svog središta, naš lokalni sunčani sistem, s njegovom džinovskom, no srazmerno ni najmanje značajnom usijanom loptom, nazvanom sunce, mada bi u stvari zasluživala oznaku jedno sunce, i sa planetama na službi privlačnome polju njegovu, među njima i zemljom, čije je uživanje i čija je muka da se, brzinom od hiljadu milja na sat, obrće oko svoje osi i da, prevaljujući dvadeset milja u sekundi, opisuje krug oko sunca, usled čega nastaju dani i godine, — njeni dani i godine, primetiti valja, jer ima i drugih. Planeta Merkur, recimo, najbliža suncu, opisuje svoj kružni put za osamdeset i osam naših dana a pri tom se još jednom obrne i oko sebe, tako da su dan i godina za nju jedno isto. Iz tog se vidi šta je to vreme, — ništa više nego težina, koja je takođe lišena svakog opšteg obeležja. Na belom pratiocu Sirijusovom, na primer, telu jednom samo triput većem od zemlje, nalazi se materija u stanju takve gustine da bi jedan kubni palac njezin kod

nas bio težak jednu tonu. Materija Zemljina, naše stenovite planine, naše ljudsko telo, u porećenju s tim, najrastresitija su, najlakša pena.

Dok se zemlja, tako sam imao preimućstvo da čujem, vrti oko svoga sunca, vrte se ona i njezin mesec jedno oko drugog, pri čemu se čitav naš mesni sunčani sistem kreće u okviru jednog jedinog nešto većeg, još uvek vrlo mesnog zvezdanog kompleksa, i to kreće ne baš sporo — a čitav se taj kompleks opet, velikom brzinom, vrti u samom Mlečnom putu, dok se ovaj, naš mlečni put, u odnosu prema svojoj udaljenijoj braći, kreće i juri sa takođe nezamislivom brzinom, a uza sve to, ti najdalji materijalni kompleksi bivstva s takvom brzinom da je let komada rasprsnutog đuleta, upoređen sa njihovim kretanjem, prosto naprosto mirovanje, rasprskavaju se na sve strane, u Ništavilo, kamo ih prostor i vreme nose u nezadrživom naletu.

To međusobno preplitanje i uzajamno uplitanje i vrćenje, to zgušnjavanje maglina u tela, to gorenje, plamsanje, hlađenje, rasprskavanje, u prah razbijanje, survavanje i jurnjava, začeti u Ništavilu i Ništavilo budeći, ono koje bi bolje možebiti, može biti pametnije uradilo da je ostalo u snu, i koje san svoj ponovni čeka, — to je Bivstvo, nazvano još i Priroda, i ono je jedinstveno svugde i u svem. Ne treba da sumnjam da sve Bivstvo, sva Priroda, čini zatvoreno jedno jedinstvo i celinu, od najjednostavnije beživotne materije do najpunijeg života, do žene sa vitkom okruglom rukom i do Hermesova lika. Naš ljudski mozak, naše telo i naše kosti — oni su mozaici istih onih elementarnih delića od kojih su sačinjene zvezde i prah zvezdani, tamne, prostranstvom gonjene magline interstelarnog prostora. Život, izazvan u Bivstvu, kao što je ono jednom izazvano u Ništavilu, — život, taj cvet Bivstva, — on ima osnovne materije istovetne kao i Neživa priroda, — ni jedna se jedina ne može naći koja bi pripadala samo njemu. Ne može se reći da se nesumnjivo razlikuje od samog Bivstva kao

takvog, neživog. Granica između njega i neživoga neodređena je. Biljna ćelija poseduje prirodnu mogućnost da materije koje pripadaju kamenom carstvu preradi pomoću sunčanog etra, tako da one u njojzi postanu žive. Prazačetna snaga biljnog zelenila pruža nam dakle primer o nastajanju organskog iz neorganskog. A ima i obratnih primera. Imamo kamene formacije nastale iz životinjske silicijeve kiseline. Buduće kopnene planine rastu u moru, onde gde je ono najdublje, od ostataka kostura sićušnih živih bića. U prividnom životu, u poluživotu tečnih kristala, jedno se prirodno carstvo očigledno pretace u drugo. Uvek kad nam, kao u kakvoj mađiji, prikazuje neorgansko u obliku organskome, kao u sumpornim, ledenim cvetovima, Priroda hoće da nas pouči da je ona samo jedno.

Organsko pak ne zna za jasnu granicu između svojih vrsta. Životinjsko prelazi u biljno, onde gde sedi na peteljki i prima kružno simetrični, cvetni oblik, a biljno pak u životinjsko, onde gde hvata i jede životinju, umesto da se hrani i život iz mineralnog stvara. Iz životinjskoga je proizišao čovek, nasleđivanjem kako se kaže, u stvari pak pomoću nečega što je pridošlo, a što se po imenu ne može nazvati isto koliko ni suština života, ni poreklo Bivstva. No tačku gde je on već čovek a ne više životinja, ili ne više samo životinja, nju je odrediti teško. Čovek čuva životinjsko, kao što život čuva neorgansko u sebi; jer u zadnjim svojim delovima od kojih je sastavljen, u atomima, ono prelazi u ne više neorgansko, u još ne organsko. U najdubljoj unutrašnjosti međutim, u atomu ispod vidljivosti, materija se raspršava u nematerijalno, ne više telesno; jer ono što se tamo zbiva a čemu je atom nadgradnja, to je skoro ispod Bivstva, pošto ne zauzima bilo kakvo odredljivo mesto u prostoru niti pak kakvu odredljivu količinu prostora, kao što je pravom i poštenom telu dužnost. Bivstvo je sačinjeno od nečega što već jedva da je bivstvo a razređuje se u nešto što jedva još da je bivstvo.

Sva Priroda, od najranijih svojih, skoro još imaterijalnih i najprostijih oblika, do najrazvijenijih i u najvećoj meri živih, ostala je na okupu i postoji uporedo, — zvezdana maglina, kamen, crv i Čovek. Što su mnogobrojni životinjski oblici izumrli, što više ne postoje leteći gušteri ni mamuti, ništa ne smeta da pored Čoveka i dalje živi upravo već čvrsto uobičajena prazivotinja, jednoćelijska, infuzor, mikrob, sa jednim otvorom za uvlačenje i jednim za izbacivanje u svojoj ćeliji-telu, — više mu potrebno nije da bi bilo životinja, a da bi bio čovek, većinom takođe nije potrebno više.

Bila je to šala Kuckuckova, šala kaustična. Mladome jednom čoveku iz velika sveta, kao što sam ja bio, on je po svojoj prilici mislio da duguje malo kaustične šale, pa sam se ja i nasmejao, prinoseći ustima, rukom koja je drhtala, šestu, ne, svakako osmu *demi-tasse*¹ zašecerene moke. Rekao sam već i ponovo kažem da sam bio izvanredno uzbuđen, i to usled širine osećanja koja je moju prirodu skoro prenaprezala, a koja je bila posledica onoga što je moj sused za stolom govorio o bivstvu, životu, ljudima. Zvučalo to neobično koliko mu god drago, ali ta silna širina bila je u bliskoj vezi sa onim, ili upravo: ona nije bila ništa drugo do li ono što sam ja detetom, ili upola detetom, označavao nejasnom reči „Veliko uživanje“, tajnom jednom formulom moje nevinosti, koja je u prvi mah imala da izrazi nešto specijalno, na drugi način neizražljivo, no koju je od najranijeg doba karakterisao jedan zanosni široki smisao.

Postoji napredak, rekao je Kuckuck nastavljajući da govori pošto se našalio, nema sumnje da postoji, od *Pithecanthropus erectus* do Newtona i Shakespearea, dug je to put koji odlučno vodi naviše. No kakvo je stanje u ostaloj Prirodi, takvo je i u svetu čoveka: i ovde je sve vazda na okupu, sva stanja kulture i morala, sve, od najranijeg do najpoznijeg, od najglupljeg

¹ Pola šoljice.

do najpametnijeg, od najpradrevnijeg, najtamnijeg, najdivljijeg do u najvišoj i najtananijoj meri razvijenog, postoji vazda uporedno u ovom svetu, pa štaviše, često se ono najfinije nasiti samo sebe, zacopa se u ono pradrevno i kao pijano se ponovo u divljinu vraća. O tome ništa više. No on će dati Čoveku što mu sleduje, i meni, Marquis de Venosti, zatajiti neće šta je to što Homo sapiensa, izdvaja od sve druge Prirode, kako organskog tako i prostoga Bivstva, ono što je „pridošlo“ kad je Čovek izašao iz oblasti životinjske. To je znanje o Početku i Kraju. Ja sam rekao stvar u najvećoj meri ljudsku kad sam kazao kako se u meni budi simpatija prema Životu zato što je on samo jedna epizoda. Jer, daleko od toga da oduzima vrednost, prolaznost je baš ono što svem životu vrednost, dostojanstvo i ljupkost daje. Samo ono što je epizodno, samo ono što ima početak i kraj, interesantno je i pobuđuje simpatiju, zadahnuto duhom prolaznosti. No takvo je sve — čitavo kosmičko Bivstvo zadahnuto je prolaznošću, a večno, pa zato bez duha i nedostojno simpatije, samo je Ništavilo, u kome je ono stvoreno na radost svoju i muku.

Stanje Bivstva nije isto što i stanje prijatnosti; ono je radost i muka, i prostorno-vremensko Bivstvo, sva materija, učestvuje, pa ma to bilo i u obliku najdubljeg dremeža, u toj radosti, toj mucu, u osećanju koje Čoveka, nosioca najprobuđenijeg osećanja, poziva na sveobuhvatnu simpatiju. — „Na sveobuhvatnu simpatiju,“ ponovi Kuckuck, poduprevši se rukama o sto, da bi ustao, pogledavši me pri tom zvezdanim svojim očima i klimnuvši mi glavom.

„Laku noć, markiže de Venosta,“ reče on. „Mi smo, kao što primećujem, poslednji u kolima. Vreme je da idemo spavati. Dopustite mi da se nadam da ću vas ponovo videti u Lisabonu! Ako hoćete, biću vam vodič po svome muzeju. Prijatno spavanje! Sanjajte o Bivstvu i Životu! Sanjajte o kovitlanju mlečnih puteva, koji, kad već postoje, s radošću podnose muku svoga postojanja! Sanjajte o vitkoj okrugloj ruci sa prasta-

rim kostima i o cvetu poljskom, koji je kadar da u sunčanome etru razdvoji neživo i pretvori ga u svoj živi organizam! I nemojte zaboraviti da sanjate o kamenu, o kamenu prekrivenu mahovinom, koji već hiljadama godina leži u potoku planinskome, a slap i pena ga kupaju, hlade, struje preko njega! Sa simpatijom pogledajte na njegovo postojanje, najbudnije biće na najdublje usnulo, i pozdravite ga u stvorenju! Njemu je drago ako se stanje Bivstva i stanje Prijatnosti bilo kako slože. Prijatnu vam laku noć želim!“

GLAVA ŠESTA

Verovaće mi ljudi da me je te noći, bez obzira na urođenu moju ljubav i obdarenost prema snu, uprkos lakoće s kojom sam inače redovno svraćao u slatki i okrepljujući zavičaj nesvesnoga, i uprkos udobnosti putničke postelje moje u prvoj klasi, san izbegavao, skoro potpuno, do samih jutarnjih časova. A i zašto sam imao da pijem toliko kafe pre spavanja, spremajući se da provedem prvu noć u vozu koji je jurio, ljuljao se, gruvao se vagonima, čas stajao, čas trzajući se ponovo polazio? To je značilo, sama sebe iz obesti lišiti sna, koga me inače lišiti nije mogao već ni sâm moj nov mi, uzdrmani položaj. No da to same po sebi ne bi mogle učiniti ni onih šest do osam šoljica moke, da nisu bile nehotična popratnja radnja uzbudljivog, duši mojoj neizrecivo prijatnog razgovora Profesora Kuckucka — to ću prećutati, mada sam to već tad znao isto tako dobro kao što znam i sad, — prećutaću, jer tankočutni čitalac (a za takve ja ispovesti ove svoje dajem) treba to sâm sebi da rekne.

Ukratko, u svilenoj svojoj pidžami (pidžama, bolje no što to može košulja, čuva čoveka od dodira sa možebiti ovlašno opranim posteljnim rubljem), ležao sam te noći budan do zore, uzdišući i tražeći položaj koji bi mi pomogao da Morfejevo naručje nađem; pa kad me je san nehotice ipak ophrvao, sanjao sam svakojaka čuda, kako to već biva u snu neduboku i koji prava odmora ne donosi: jašući na skeletu tapira, kretao sam se duž jednog Mlečnog puta, koji sam prepoznao po tome što je stvarno

bio od mleka ili mlekom preleven, a po tom mleku šljapkala su kopita koštane moje životinje. Sedeo sam tvrdo i nezgodno na njezinoj kičmi, čvrsto se obim rukama držeći za grudni joj koš, no pri tom me je ćudljivi hod njezin gadno tresao, a to mi se žurno treskanje voza prenosilo valjda na san. No ja sam tumačio kao da je to otud što nisam naučio jahati pa to što pre treba da postignem ako želim da se održim kao mladić iz porodice. Meni u susret, pa već i mimo mene, prolazila je, šljapkajući po mleku mlečnog puta, gomila šareno obučena sveta, sitnih ljudi i žena, gracilnih, žućkaste puti i sa veselim mrkim očima, koji su mi nešto dovikivali na nekom nepoznatom jeziku — po svoj prilici bio je to portugalski. Jedna je međutim vikala na francuskom, to jest: „*Voilà le voyageur curieux!*“¹, a po tome što je govorila francuski, ja sam poznao da je to Zouzou, dok su mi njezine do ramena obnažene, vitke a pune ruke, ipak govorila da će to pre — ili pak u isti mah — biti Zaza. Iz sve snage počeo sam cimati tapira za rebra, ne bi li stao i pustio me da siđem, jer sam veoma želeo da pristupim ka Zouzou ili Zazi i da se s njom porazgovaram o prastarom obliku kostiju njezinih dražesnih ruku. No jahaća se životinja moja tvrdoglavo usići i prope zbog cimanja, te me zbaci u mleko mlečnoga puta, a sav onaj crnokosi sitni svet, i s njim zajedno i Zouzou ili Zaza, pršte u grohotan smeh, i san se izgubi negde u tom smehu, da bi prepustio mesto drugima, isto tako budalastim uobraženjima moga mozga, koji je doduše spavao ali se nije odmarao. Tako sam se, na primer, verao na sve četiri uz nekakvu blatnjavu strmu obalu morsku, vukući za sobom dugačku jednu, na lijanu nalik peteljku, u srcu sa plašljivom neizvesnošću jesam li ja to životinja ili biljka, — sumnja u kojoj je opet bilo i nečeg laskavog, pošto se mogla svesti na ime „morski ljiljan“. I sve tako.

Konačno, u zoru, san mi se ipak produbi do stanja bez snova, te se probudih baš pred samo podne i pred dolazak u Lisabon,

¹ Evo radoznalog putnika.

tako da se na doručak više misliti nije moglo i da sam imao samo toliko vremena da se poslužim lepim uređajem priručne svoje krokodilske torbe. Profesora Kuckucka nisam više video u vrevi perona, a ni na trgu pred staničnom zgradom, koja je ostavljala utisak nečeg mavarskog, kamo sam izašao za nosačem prema jednom otvorenom jednoprežnom fijakeru. Dan beše svetao i sunčan, ne suviše topao. Mladi kočijaš, stavivši pored sebe brodski moj kovčeg koji je nosač bio izvadio, sasvim je mirno mogao biti jedan od onih što su mi se na mlečnom putu smejali kad sam ono bio pao s tapira: sitan i malen i žučkaste puti, sasvim prema opštoj karakteristici Kuckuckovoj, sa cigarilom u zubima između lako podvijenih usana ispod ufrkanih brčića, on je nekakvu okruglu platnenu kapu nosio malo nahereću na čupavoj svojoj i malko na slepoočnice mu paloj kosi, a mrke njegove oči nisu uzalud gledale onako živahno. Jer pre no što sam mu sâm rekao ime hotela gde sam telegrafski bio uzeo sobu, on mi ga reče sam, inteligentno raspolažući mnome: „Savoy Palace.“ Procenjivao je po meni da spadam onamo, da mi to dolikuje, a ja sam odluku njegovu jedino mogao potvrditi rekavši „*C'est exact*,“ što je on nespretno i smejući se uzeo ponavljati, popevši se na sedište i pljesnuvši jednom konja uzdama. „*C'est exact-c'est exact*,“¹ ponovio je on još nekoliko puta, zadovoljno pevuckajući, za vreme kratke vožnje do hotela. Prolazili smo kroz svega nekoliko uskih ulica, a tada se otvori širok jedan i dug bulevar, Avenida da Liberdade, jedna od najraskošnijih ulica koje sam ikad video, sa tri pravca, sa jednim elegantne vreve punim putem za vozila i jahače u sredini, a i s jedne i s druge strane njegove pružale su se još dve lepo popločane aleje, ukrašene lejama cveća, statuama i vodoskocima. Na tom raskošnom korzu nalazio se moj zaista na dvorac nalik stan.

Kako li je, bože, dolazak moj u nj ispao drukčije no kad sam ono nekada jedno i bedno stigao u hotel u rue Saint-

¹ Tačno je.

Honoré u Parizu! Smesta su se tri, četiri gruma i zelenim keceljama opasana služitelja kućna stala majati oko moga fijakera, istovarati veliki moj kovčeg, prtiti ručni kofer, kapute i uvijeni pled, i nositi ih brzo, kao da ni minuta ne smem zakasniti, ispred mene u vestibil, tako da sam ja, praznih ruku kao šetač, obesivši o ruku jedino štap od španske trske sa kukom od slonovače i srebrnim prstenom, ušetao kroz hol prema recepciji, gde sad više nije bilo ništa da se crveni, niti pak više ikakvo „Idite natrag! Idite sasvim natrag!“, nego, u znak odgovora na moje ime, samo smešak pun prisnog razumevanja i dobrodošlice, obradovani pokloni, najdelikatnija molba da, možebiti, ako izvolim, ispunim prijavu najneophodnijim podacima... Nekakav gospodin u silateaui, žarko zainteresovan pitanjem da li mi je putovanje proteklo u savršenoj udobnosti, poveze me gore na prvi sprat, da bi me onde uveo u za mene rezervisani apartman, salon i spavaću sobu sa pločicama obloženim kupatilom. Pogled na te sobe, čiji su prozori izlazili na Avenidu, oduševio me je više no što sam smeo pokazati. Zadovoljstvo, ili upravo: radost koju je gospodska njihova lepota izazvala u meni, ja umanjih i spustih do gesta nehajnog odobravanja, kojim sam otpustio svog pratioca. Ali ostavši nasamo, i čekajući da mi stigne prtljag, ja se po prostorijama koje su mi bile dodeljene stadoh vrteti sa tako detinjastom radošću kakvu zapravo nisam sâm sebi mogao dopustiti ni nasamo.

Ono što je činilo naročiti moj ponos, to beše zidna dekoracija salona — ona visoka, tankim pozlaćenim letvicama obrubljena polja štukature, koja sam ja građanskom tapaciranju vazda odlučno pretpostavljao i koja su, zajedno sa isto tako vrlo visokim, belim, i zlatom ornamentiranim, u nišama ugrađenim vratima, davali prostoriji izrazito dvorski i kneževski izgled. Ona beše vrlo prostrana i podeljena na dvoje otvorenim jednim lukom koji je od glavnog dela odvajao jedan manji, pogodan da se u njemu, po želji, drže privatni obedi. I onde, isto kao i u daleko većoj drugoj poli, visio je, spuštajući se prilično nisko sa

visoke tavanice, po jedan kristalni luster sa svetlucavim prizmama, kakve sam uvek vrlo voleo da vidim. Meki i išarani sagovi sa širokim rubovima, jedan od njih strašno velik, prekrivahu pod, od kog se tu i tamo mogao primetiti po koji besprekorno ulašteni komad. Ljupke slike krasile su delove zida između tavanice i raskošnih vrata, a iznad jedne ukrasne komode na tananim nogama, sa satom i kineskim vazama, nalazio se na zidu čak i jedan goblen, otmeno razapet i koji je predstavljao čuvenu jednu otmicu žena, poznatu iz priča. Lepe francuske fotelje stajale su u prijatnoj distinkciji oko ovalnog malog stola sa čipkom ispod staklene ploče na koju je, ako bi se gost izvoleo osvežiti, bila stavljena korpica lepo sortiranog voća kao i pribor za nj, tanjir sa biskvitima i brušena jedna činijica za propiranje, — što je predstavljao galanteriju hotelske direkcije, čija je karta stajala zabodena između dve narandže. Mala jedna vitrina, iza čijih su se stakala videle veoma ljupke porcelanske figure, kavaliri u galantno izvijenim stavovima i dame u širokim suknjama, od kojih je jednoj haljina bila ostrag poderana tako da je iz poderotine prilično pohotljivo virila najokruglija njezina golotinja, a ona se u najvećem *embarassementu*¹ osvr-tala; stojeće lampe sa svilenim zaklonima; bronzani čiraci, figurativno izvedeni, na vitkim postamentima; stilski jedan otoman sa jastucima i somotskim čebetom upotpunjavali su sobni uređaj čiji je izgled godio željnome oku mome isto kao i luksuz spavaće sobe, sve u plavom i sivom, sa zavešenom njezinom posteljom pored koje je, pozivajući na meditativni prethodni počinak, prostrana jedna naslonjača širila svoje tapacirano naručje, sa njezinim prigušujućim sagom koji je prekrivao ceo pod, njezinim uzdužno ispruganim tapetama ugašeno plave boje koja smiruje nerve, njezinim visokim ogledalom, svetiljkom od mlečna stakla, toaletnim stolom, belim i širokim ormanskim vratima na kojima su se blistale mesingane kvake...

¹ Neprilika.

Stiže mi prtljag. Još mi se na ruci nije nalazio sluga, kao što mi je docnije periodično po jedan stajao u službi. Ja spremih nešto stvari u engleske pregrade u ormanu, obesih nekoliko odela na čiviluke, okupah se i doterah sa brižljivošću koja mi je u tim stvarima vazda bila svojstvena. Uvek je u tome bilo ponečeg od glumačkog maskiranja, mada mi stvarna kosmetička pomoć, pored trajnog mladalačkog izgleda mog, nikad nije bila potrebna. — Obučen u sveže rublje i klimi odgovarajuće odelo od lakog, svetlog flanela, otidoh u trpezariju, pa se, pošteno izgladneo posle večere na putu, propuštene zbog slušanja, i prespavanog doručka, baš od srca predadoh užini, koju je sačinjavao jedan ragoût u školjki, stek na žaru i izvrstan čokoladni soufflé. Međutim, bez obzira na prilježnost s kojom sam jeo, misli su mi se još uvek bavile oko sinočnjeg razgovora, čija mi je velikosvetska draž bila tako duboko prodrila u dušu. Sećanje na nj predstavljalo je jedno više uživanje, koje se vezivalo sa zadovoljstvom zbog otmenosti novoga mog života, a ono što me je zaokupljalo više no doručak, bilo je pitanje da li da se još danas stavim u vezu sa Kuckuckom — da li da ga prosto posetim u njegovoj kući, ne samo zato da se s njim dogovorim o poseti njegovu muzeju, nego, i to pre svega, i da se upoznam sa Zouzou.

Međutim, to bi moglo ispasti kao preterana nasrtljivost, i ja se savladah da odlazak kod njega odložim do sutra. I bez toga malo neispavan, odlučih da za današnji dan ograničim svoju aktivnost na izvesno razgledanje grada, pa popivši kavu, pođoh da to učinim. Prvo sam pred hotelom ponovo uzeo kola, da me odnesu na Praça do Comércio i do moje banke koja se onde nalazila, nazvana takođe Banco do Comércio; jer namera mi je bila da pomoću cirkularnog pisma iz budželara podignem prvu sumu novca da bih platio hotelski račun i još druge kojekakve izdatke. Praça do Comércio, vrlo dostojanstven i preth trg, jednom je stranom svojom otvoren prema pristaništu, prostranom zalivu u koji se ovde povlače obale

reke Tagus, a s ostale tri strane opkoljen je arkadama, pokrivenim cvetnim prolazima, gde se nalaze carinarnica, glavna pošta, različita ministarstva a i poslovne prostorije banke kod koje sam bio akreditovan. Onda sam došao u dodir sa jednim čovekom crnog brka i dobrog ponašanja, koji je ulivao poverenje i koji je moje isprave primio sa poštovanjem, moj zahtev primio na znanje, veštom rukom upisao što je trebalo pa mi onda sa učtivom molbom podneo pero da bih potpisao receptise. Živa istina, nije mi bilo potrebno da ispod oka bacam pogled na Loulouov potpis na suprotnom dokumentu, da bih tačnu njegovu kopiju, lepo moje ime, s radošću i ljubavlju, sa ukoso nalevo nagnutim slovima i obavijen u ovalnu izvijenu liniju, stavio u dnu potvrde o primitku. „Originalan potpis,“ ne mogade se činovnik uzdržati da ne kaže. Ja se nasmeših slegnuv ramenima. „Neka vrsta naslednog predanja,“ rekoh upola se izvinjavajući. „Već generacijama tako potpisujemo.“ On se ljubazno pokloni, a ja izađoh iz banke, sa novčanikom od gušterove kože punim milreisa.

Odatle udarih na blizu poštu, gde sam predao sledeću depešu kući u dvorac Monrefuge: „Šaljem bezbroj pozdrava i javljam srećan dolazak ovamo, Savoy Palace. Uživam u novim utiscima koje ću verujem uskoro saopštiti pismom. Utvrđujem da mi se već menjaju misli, koje nisu uvek išle pravim putem. Vaš zahvalni Loulou.“ Obavivši i to, ja prođoh kroz neku vrstu trijumfalnog luka ili monumentalne kapije koja se na trgu, na suprotnoj strani od pristaništa, otvara prema jednoj od ukusnih ulica gradskih, prema Rua Augusta, gde sam imao da ispunim izvesne društvene obaveze. Izvesno će, mislio sam, biti postupak prikladan i u skladu sa mišljenjem mojih roditelja, ako učinim formalnu posetu luksemburškom poslanstvu, koje se nalazilo ovde kao stanar u *bel-étageu*¹ jedne ugledne kuće, pa sam tako i učinio. Ne raspitujući se mnogo

¹ Otmeni prvi sprat.

da li su diplomatski predstavnik moje zemlje, izvesni gospodin von Hüon, ili njegova supruga, kod kuće ili ne, ja jednostavno predadoh slugi koji mi je otvorio dve posetnice, od kojih sam na jednu brzo napisao svoju adresu, i zamolih ga da ih odnese gospodi, Monsieur ili Mme. von Hüon. Bio je to neki već ostareo čovek sa kovrčavom sedom kosom, grivnama u ušima, malo mesnatim ustima i nekim setnim životinjskim pogledom, čija me krvna mešavina navede na razmišljanje i izazva moje simpatije. Odlazeći, ja mu klimnuh glavom sa naročitom ljubaznošću, pošto je on u neku ruku poticao iz doba kolonijalnog cvetanja i veoma unosnog svetskog monopola na začine.

Vrativši se na Rua Augusta, ja tom mnogoljudnom i saobraćaja punom ulicom pođoh naviše prema jednom trgu koji mi je hotelski portir bio preporučio kao najznatniji u gradu, nazvanom Praça de Dom Pedro Quarto ili, po narodskom nazivu, „Rossio“. Preglednosti radi neka bude primećeno da je Lisabon opkoljen delom vrlo visokim brežuljcima, na kojima se, desno i levo od pravih ulica novog dela grada, skoro bez prelaza dižu bele kućice viših kvartova. Znao sam da se negde u tim gornjim regionima nalazi kuća Profesora Kuckucka, pa sam zato mnogo gledao onamo gore, štaviše, raspitah se kod jednog policajca (vazda sam naročito voleo da razgovaram sa policajcima), više znacima no govoreći, gde je Rua João de Castilhos, čije sam ime bio pročitao na Kuckuckovoj posetnici. On mi je tad ispruženom rukom i pokazao u pravcu te ulice sa vilama i dodao na svome idiomu, nerazumljivom mi isto kao i onaj što sam ga već bio čuo u snu, nešto o tramvaju, žičanoj železnici i *mulos*, očigledno u vezi sa načinom na koji ću se onamo odvesti. Ja mu zahvalih francuski za njegovo u taj mah ni najmanje hitno obaveštenje, a on, završavajući kratki ali pun gesta i prijatni razgovor, salutirajući stavi šaku na letnji svoj šlem. O kako je lepo primati izraze poštovanja od strane takvog jednog jednostavno ali ukusno uniformisanog čuvara javnog reda!

Ali neka mi dopušteno bude da uzvik ovaj uopštim i da srećnim nazovem onog kome su vile o rođenju dale na dar osetljivost za draži koja običnu meru prelazi, koja je aktivna vazda, i u najbeznačajnijim prilikama. Sumnje nema da dar ovaj znači povećanje osetljivosti uopšte, suprotnost od zatupelosti, pa da zbog toga stvara i mnogobrojne nevolje od kojih su drugi pošteđeni. Ali sa radošću tvrdim da ono što se u radosti životnoj dobija, koju ona stvara, svemu štetnome — ako je to tako — ravnotežu drži, a taj dar osetljivosti za najsitnije pa čak i svakodnevnne draži razlog je zbog kog sam ime svoje, prema kom se kum moj Schimmelpreester vazda s gorčinom držao a koje je prvo i pravo ime moje — to jest Felix —, vazda smatrao kao ime koje mi pripada zaista.

Baš je suštu istinu govorio Kuckuck kad je vibrirajuću razdoznavalost prema još nepoznatom ljudskom soju i prirodi nazvao glavnim ingrediensom svekolikog uživanja putničkog! Razgledao sam i zagledao populaciju ove guste ulice, te crnokose ljude koji su živahno kružili očima i južnjačkim pokretima ruku reči svoje podvlačili, sa srdačnošću, i nastojao sam da stupim s njima u lični kontakt. Mada mi je bilo poznato ime trga prema kom sam koraćao, ja sam s vremena na vreme zaustavljao ponekog prolaznika ili stanovnika — i pitao ga za to ime, decu, žene, građane i mornare, — samo da bih, dok su oni skoro uvek vrlo ljubazno i opširno odgovarali, posmatrao njihova lica, promene izraza na njima, da bih slušao njihov strani govor, zvuk njihova često malko egzotična promukla glasa i da bih se u duhu sloge i raspoloženja ponovo od njih odvojio. Takođe sam u prosjačku činijicu nekakvog slepca spustio milostinju čija je visina onoga svakako iznenadila, a koji je, sa ispisanim kartonom što ga je kao takvog izričito preporučivao, stajao na trotoaru naslonjen na jednu kuću, a još sam većim poklonom pomogao nekakvog starijeg čoveka koji me je, gundajući nešto, oslovio i koji je doduše nosio gerok i medalju neku na njemu, ali zato nije imao ogrlice a obuven bio u poderane cipele. On se

veoma uzbudi i zaplaka se malo, poklonivši mi se na način koji je pokazivao da je on, usled kakvih god bilo karakternih slabosti, iz viših redova društvenih skliznuo u oskudicu.

A kad sam zatim stigao na „Rossio“, sa dva njegova bronzana studenca, spomenikom u vidu stuba i mozaičkim njegovim pločnikom sa neobičnim talasastim linijama, dobio sam mnogo više povoda da se raspitujem, među šetačima kao i među onima što su, besposleno se sunčajući, sedeli na bunarima: o zgradama koje su, visoko se uzdižući iznad onih što su obrubljivale trg, slikovito štrčale u plavo nebo, o gotskim ruševinama nekakve crkve i o nekoj novijoj građevini što se gore onamo pružala i koja se pokazala kao Municipio ili Gradska kuća. Ovamo dole, fasada nekakvog pozorišta zatvarala je jednu stranu pračaa, dok su druge dve obrubljivale dućani, kavane i restorani. I pošto sam tako, pod izgovorom radoznalosti, dovoljane se nasitio uživanja da dođem u dodir sa svakojakim svetom ove strane zemlje, prisedoh za sto u nekoj kafani, da se odmorim i popijem čaj.

Za susednim stolom do mene, služeći seosveženjem popodnevnim takođe, sedelo je otmeno neko društvo od tri člana, koje je smesta privuklo moju vaspitano neupadljivu pažnju. Behu to dve dame, starija jedna i jedna mlađa, majka i ćerka po svemu sudeći, u društvu gospodina srednjih godina, sa orlovskim nosom i naočarima, kome je kosa, ispod panama šešira, duga i na umetnički način, padala preko ogrlice od kaputa. Godina po svoj prilici nije imao toliko da bih ga smatrao mužem *senhorinim*, ocem devojčinim. Dok je jeo sladoled, držao je na krilu, očigledno iz kavaljerstva, nekoliko lepo uvezanih kupovnih paketa, istih kakvi su, dva do tri na broju, ležali na stolu ispred dama.

Mada sam se stvarno držao kao da sa interesovanjem posmatram prskanje vode na obližnjem vodoskoku ili da studiram arhitekturu razrušene crkve onamo gore, a s vremena na vreme ispod oka okrzнем pogledom i ličnosti za susednim

stolom, ipak se moja radoznalost i nežno moje zanimanje odnosilo na majku, na ćerku, — jer u tome odnosu posmatrao sam ih obe, i njihove različite draži stapale su se preda mnom, zamišljene u tome odnosu, na način pun najvećeg ushićenja. A to je karakteristično za moj osećajni život. Ranije sam već govorio o uzbuđenju s kojim sam nekad, usamljeni mladi u-lični prolaznik, upijao u dušu svoju, stojeći na ulici, umiljatu sliku brata jednog i sestre koji su se za nekoliko kratkih minuta pojavili na balkonu hotela Zum Frankfurter Hof. Izričito sam primetio da ono ushićenja u meni nije mogla podstaći ni jedna figura uzeta sama za sebe, ni ona ni on, nego da je ono što me je privuklo bilo dvojstvo njihovo, njihov čisti bratsko-sestrinski odnos. Onaj koji voli ljude, imaće interesa da čuje na koji se način ta naklonost ka dvostrukom oduševljenju, ka očaranosti dvojnošću nejednakom, pokazala ovde, umesto na odnosu brat-sestra, na odnosu majka-ćerka. Mene je to, bar, veoma interesovalo. No dodaću samo da je fascinaciju moju hranila slutnja, koja je iskrsla vrlo brzo, kako slučaj igra ovde čudesnu jednu igru.

Jer mlada osoba, sa svojih osamnaest godina, kako sam procenjivao, u jednostavnoj i poširoj, plavim prugama ispruganoj i vrpcom od istog materijala opasanoj letnjoj haljini, — na prvi pogled me je do zapanjenosti podsetila na *Zazu*, — no pri tom je moje pero upravo obavezno da napiše i jedno „samo što“. Druga Zaza, samo što se njezina lepota, ili, ako je to reč suviše snažna da bi pre (o čemu ću se odmah izjasniti) pristajala uz njenu majku, — samo što se ljupkost njezina tako reći dokazati mogla, iskrenija, naivnija no ona u Loulouove prijateljice, kod koje je sve bilo samo *froufrou*,¹ mala *feu d'artifice*² i opsena koju je bolje bilo ne ispitivati. Ovde si se mogao pouzdati — ako se ta iz moralne oblasti uzeta reč može

¹ Gizda.

² Izveštačenost

primeniti u oblasti ljupkoga — detinjasta jedna otvorena iskrenost izraza, čije sam zapanjujuće manifestacije imao docnije da doživim...

Druga Zaza — toliko drukčija zaista da se naknadno pitam je li uopšte i bilo sličnosti, mada mi se činilo da je očima gledam. Da li mi se činilo da je vidim samo zato što sam hteo da je vidim, zato što sam se — čudno i reći — nalazio u potrazi za dvojnicom Zazinom? S obzirom na tu tačku, ja sâm sa sobom nisam načisto. Sasvim izvesno je da u Parizu moja osećanja nisu bila u konkurenciji sa osećanjima čestitoga Louloua; ja u njegovu Zazu, ma koliko da je ona volela koketirati sa mnom, zaljubljen uopšte nisam bio. Može li biti da sam zaljubljenost u nju primio u sebe zajedno s novim svojim identitetom, da sam se naknadno zaljubio u nju i da sam u stranoj zemlji želeo da susretnem jednu Zazu? Kad se setim kako sam našulio uši kad je Profesor Kuckuck prvi put spomenuo svoju ćerku sa sličnim imenom, ja ovu teoriju ne mogu sasvim da odbacim.

Sličnost? Osamnaest godina i crne oči već stvaraju sličnost, ako čovek to baš hoće, mada oči ovde nisu sevale i vrtile se kao tamo, nego su većinom, ako baš ne bi, sa zadebljanim donjim kopcima koji su im smetali, sinule u amiziranom smeću, gledale sa izvesnim obesnim ispitivanjem, mladalačke isto kao i glas, koji sam nekoliko puta, prilikom kratkih upadica, bio čuo, i koji nikako nije bio srebrnast, nego takođe pre obestran i pomalo grub, bez i truni *minauderiee*¹ nego upravo istinit i iskren, baš kakav je i u mladića. Nos se uopšte nije slagao: nije to bio pisavi nos Zazin, nego sa vrlo tananim hrbatom, mada ne i sa baš tako tananim nosnicama. Što se tiče usta, dobro, tu još i danas dopuštam da je bilo sličnosti: i tu kao i tamo bile su usne (no čije je živo crvenilo ovde nesumnjivo bilo savršeno prirodno), zahvaljujući podavijenosti gor-

¹ Izmotavanje.

nje, skoro uvek odvojene, tako da su se između njih vazda videli zubi, a i jamica ispod nje, ljupka linija brade što vodi prema mekome grlu, mogla je podsetiti na Zazu. Inače je sve bilo drukčije, kao što mi pokazuje sećanje, — iz karaktera pariskog preneseno u karakter ibersko-egzotično, naročito zbog visoko zabodenog češlja od kornjačine kore, kojim je bila pričvršćena kosa, iz potiljka naviše začešljana. Od čela je tekla nazad u suprotnom pravcu, i ostavljala ga je slobodno, ali je, veoma dražesno, u dva mala uvojka, visila sa obe strane pored ušiju, što je takođe stvaralo neki južnjačko-strani, i to španski efekat. Uši su nosile nakit, — ne dugačke minduše od gagata, koje su se ljuljale, kao u matere, no ipak prilično velike krugove opala, opervazene sitnim biserima, koji su u čitavoj njezinoj pojavi delovali takođe malo egzotično. Južnjačku put kao od slonovače imala je Zouzou — tako sam je, eto, smesta nazvao — isto kao i mati joj, čiji su tip i držanje bili sasvim drukčiji, impozantniji, da ne kažem: majestetičniji.

Viša od privlačnog devojčeta, stasa ne više vitka, ali nikako suviše puna u jednostavnoj svojoj ali otmenoj platnenoj krem haljini, oko vrata i na rukavima probušenoj nalik na čipku, pored koje je nosila dugačke crne rukavice, ova se žena približavala godinama matrone mada još u njima nije bila, a razbacane sitne sedine u njezinoj tamnoj kosi, pod tada modernim širokim, nekim cvetovima ukrašenim slamnim šeširrom, valjalo je dobro tražiti. Crna, srebrom ukrašena somotska vrpca, koja joj se vila oko vrata, vrlo joj je dobro stajala, isto kao i vrlo pokretljive minduše, a sve je to doprinosilo ponosnom načinu na koji je držala glavu, naglašenom jednom dostojanstvu, koje je uostalom davalo obeležje čitavoj njezinoj pojavi i koje se, skoro mračno, skoro tvrdo, javljalo na njezinom prilično krupnom licu sa oholo stisnutim ustima, napregnutim nosnicama, u dvema strogim borama između obrva. Bila je to tvrdoća juga, za koju mnogi potpuno ne znaju, živeći u ideji da je jug laskavo sladak i mek, a da tvrdoću treba

tražiti na severu — potpuno naopaka ideja. „Stara iberska krv, po svoj prilici,“ mislio sam ja sâm za sebe, „dakle, sa keltskom mešavinom. A verovatno će tu biti još mnogo čega feničanskog, kartaginskog, rimskog i arapskog. S tom tikve saditi, verovatno nije dobro.“ I dodao sam u mislima da je pod okriljem ove majke ćerka sigurnija nego pod bilo kakvom muškom *chaperonnageom*.¹

Međutim, meni je bilo ne malo drago što je postojalo i takvo okrilje, muško — očigledno da bi dve dame imale pristojnu zaštitu na ovom javnom mestu. Gospodin sa naočarima i dugačkom kosom sedeo mi je od sve njih troje najbliže, skoro me dodirujući ramenom, pošto je stolicu bio namestio posrtrance prema stolu i bio mi okrenuo svoj veoma izraziti profil. Ja nimalo ne volim da vidim kosu koja pada na ogrlicu od kaputa, pošto je ona, kad to tako traje, neizbežno mora umastiti. No, savladao sam svoj senzibilitet pa se, u isti mah okrenuvši dame jednim izvinjavajućim pogledom, obratih njihovom kavaliru sledećim rečima:

„Oprostite, gospodine, smelost jednog tek prispelog stranca, koji na žalost ne vlada jezikom ove zemlje pa se ne može sporazumeti s konobarom, koji, razumljivo, drugi jezik ne poznaje. Oprostite, ponavljam,“ — i moj pogled ponovo pređe preko dama, kao da se ne usuđuje da ih dotakne — „smetnju koju vam stvara jedan nasrtljivac! No meni je veoma važno da dobijem izvesno obaveštenje u vezi sa lokalnim prilikama. Imam želju i prijatnu društvenu obavezu da načinim posetu jednoj kući u nekoj od ulica u gornjem gradskom kraju vila, koja se zove Rua João de Castilhos. Kuća na koju mislim — dodajem to u neku ruku kao dokaz, — kuća je jednog vrlo uglednog lisabonskog naučnika, Profesora Kuckucka. Da li biste imali izvanrednu dobrotu da me najkraće informišete o prevoznim sredstvima koja mi stoje na raspolaganju za taj mali izlet?“

¹ „Gardiranje“.

O kako je dobro kad čovek ugađenim i dopadljivim rečnikom raspolaže, kad ima dar lepe forme, koji mi je ona sklona vila nežnom rukom u kolevku stavila, a koji mi je za ove moje ispovesti i celo delo ovo toliko potreban! Bio sam zadovoljan načinom na koji sam onog oslovio, mada sam se pri poslednjim rečima pomalo pokolebao: i to iz razloga što se mlada devojka, kad sam rekao ime ulice a zatim spomenuo ime Kuckuckovo, veselo kroz zube nasmejala, upravo nekako ustima prsnula. To me je, velim, izbacilo u nekoliko iz koncepta, — pošto je izgledalo kao da potvrđuje slutnje koje su me podstakle da govorim. S dostojanstvenim opominjanjem, glavom mašući, pogledala je *senhora* na svoje čedo zbog ovog neuzdržanog izraza veselosti — pa se zatim ni sama nije mogla uzdržati da se ne osmehne strogim ustima svojim, na čijoj se gornjoj usni crnela slaba senka nausnice. No dugokosi gospodin malo iznenađen, razume se, pošto on — smem da tvrdim: nasuprot ženama — o meni još uopšte ništa nije bio čuo, odgovori vrlo učtivo:

„Molim, gospodine. Postoje različite mogućnosti — ne sve jednako preporučljive, da radije odmah dodam. Možete uzeti fijaker, no ulice su onde gore dosta strme, pa čovek dolazi zar u položaj da na izvesnim mestima mora sići i ići pored kola. Savetnije je da se poslužite tramvajem na mazge, koje uspone dobro savladavaju. Međutim, najupotrebljivija je žičana železnica, a ulaz u nju naći ćete odmah u Rua Augusta, koju izvesno već poznajete. To prevozno sredstvo doveste vas udobno i pravo u neposrednu blizinu Rua João de Castilhos.“

„Izvršno,“ odgovorih. „To je sve što mi je potrebno. Ne mogu dovoljno da vam se zahvalim, gospodine. Vaš savet mi je merodavan. Zahvaljujem vam najlepše.“

I rekavši to, ja kao da se povukoh na svojoj stolici, sa najodlučnijim znacima da nikako više ne želim da budem na dosadi. Međutim devojče, koje sam već zvao Zouzou, i koje kao da se nimalo nije bojalo preteći opominjućih pogleda svoje

majke, još uvek je jednostavno nastavljalo sa izrazima svoje veselosti, tako da *senhora* na kraju krajeva nije znala ništa drugo nego da mi se, objašnjavajući ovu raspojasanost, obrati govoreći.

„Izvinite veselost jednog deteta, gospodine,“ reče mi ona francuski s tvrdim izgovorom, prijatnim muklim altom. „No ja sam Madame Kuckuck iz Rua João de Castilhos, ovo je moja kći Susanna, ovo Dom Miguel Hurtado, naučni saradnik moga muža, i ja verovatno neću pogrešiti smatrajući da govorim saputniku Dom Antonio Joséa, Marquisu de Venosta. Moj muž pričao mi je danas kad je došao o susretu s vama...“

„Očaran, madam!“ odgovorih ja s iskrenom radošću, poklonivši se njoj, mladoj devojci i Hurtadou. „To je prekrasna igra slučaja! Dabome, moje ime je Venosta, i ja sam na putu od Pariza dovde stvarno imao prilike da izvesno vreme uživam u društvu vašeg supruga. Slobodno mogu reći da još nikad nisam putovao sa većom korišću. Razgovor gospodina profesora uzvisuje dušu...“

„Ne treba da se čudite, gospodine markiže,“ upade na ovom mestu mlada Susanna, „što me je vaše raspitivanje amiziralo. Vi se mnogo raspitujete. Posmatrala sam vas već na trgu kako zaustavljate svakog trećeg prolaznika da se o nečem raspitate. A sad se kod Dom Miguela raspitujete za naš sopstveni stan...“

„Ti si brzopleta, Zouzou,“ prekore je majka zbog tih reči — a za mene je divno bilo prvi put čuti kako je oslovljavaju tim imenom od milošte koje sam joj ja potajno već odavno bio dao.

„Oprosti, mama,“ odgovori mala, „ali brzopleto je sve što se rekne u mladim godinama, a markiz, koji je i sâm još mlad, jedva stariji od mene kako izgleda, i sâm je bio malko brzopleto kad je započeo razgovor preko stola. Uostalom, ja mu uopšte nisam rekla ono što sam htela da mu kažem. Pre svega sam htela da ga uverim da nam papa nije smesta i na vrat na nos ispričao kako se s njim sreo, kao što bi se moglo učiniti

po tvojim rečima. On nam je prvo ispričao sijaset drugih stvari, pa tek onda uzgred dodao kako je zajedno večerao s nekim gospodinom de Venosta...“

„Ni kad se o istini radi, dete moje,“ pokudi je ponovo, mašući glavom, rođena da Cruz, „ne sme se biti brzoplet.“

„Bože moj, mademoiselle,“ rekoj ja, „to je istina u koju nikad nisam posumnjao. Ja ne uobražavam —“

„Dobro je, dobro je što ništa ne uobražavate!“

Mama: „Zouzou!“

Mala: „Mladić koji se tako zove, chère maman, i pri tom slučajno tako dobro izgleda, nalazi se u velikoj opasnosti da svašta uobrazi.“

Nije preostalo ništa drugo nego da se posle ovih reči prepustimo opštoj veselosti. I Hurtado joj se predade. Ja rekoj:

„Mademoiselle Susanna ne bi trebalo da ispusti iz vida daleko veću opasnost u kojoj se ona, zahvaljujući svome izgledu, nalazi da ponešto uobrazi. Tome se pridružuje prirodno iskušenje da se bude ohol zbog takvog jednog papa — i takve mame.“ (Poklon u pravcu *senhore*.) Zouzou porumene — u neku ruku zbog majke, koja ni izdaleka nije ni pomislila da porumeni; a možda i iz ljubomore na nju. Na zapanjujući način pređe mala preko toga što je porumenela i zbrisa to prosto kao da nije istina, pokazavši glavom na mene i ravnodušno primetivši:

„Ala ima lepe zube.“

Nikad otkako sam živ nisam naišao na takvo neokolišenje. A osionost koje je u njemu bilo, devojka je umela ukloniti pošto je na *senhorino* „Zouzou, vous êtes tout à fait impossible!“¹ imala odgovor:

¹ Zouzou, ti si sasvim nemoguća.

„Ali on ih neprestano pokazuje. Očigledno želi da mu se to kaže. A o takvim stvarima ne treba ni ćutati. Ćutanje nije zdravo. Kad se kaže, to će biti još od najmanje štete i njemu i drugima.“

Izvanredno jedno stvorenje. U koliko meri izvanredno, u koliko sasvim lično ispadajući iz okvira akceptiranog i čitave svoje društvene i nacionalne okoline, to mi je tek docnije imalo da se objasni. Tek docnije sam imao zapravo da iskusim sa kakvom je skoro strašnom direktnošću ova devojka imala običaj da postupa u skladu sa meni neobičnom svojim rečenicom. „Ćutanje nije zdravo.“

Razgovor pomalo zbunjeno zape. Mme Kuckuck-da Cruz vrhovima prstiju lako je dobovala po stolu. Hurtado je nameštao naočare. Ja pomogoh da izađemo iz zbunjenosti, rekavši:

„Svi ćemo mi učiniti dobro ako se budemo divili pedagoškim talentima Mademoiselle Susanne. Već ono pre imala je savršeno pravo primetivši da bi bila smešna pretpostavka kako je njen poštovani gospodin otac počeo da priča o svome putovanju govoreći o meni. Kladim se da je počeo govoreći o onome zbog čega je putovao u Pariz, to jest izvesnim delovima skeleta jedne vrlo važne, no na žalost izumrle vrste tapira, koja je živela u doba časnog eocena...“

„Potpuno ste pogodili, markiže,“ reče *senhora*. „Baš o tom je Dom Antonio počeo da priča pre svega, a ovde vidite ličnost koja se toj nabavci naročito raduje, pošto će joj ona dati posla. Predstavila sam vam Monsieur Hurtadoa kao naučnog saradnika svoga muža, — a to je značilo: on je izvrstan majstor u pravljenju životinja, koji za naš muzej potpuno prirodno pravi ne samo sve moguće savremene životinje, nego se bavi i veštinom da na osnovu fosilnih ostataka životinja koje više ne egzistiraju izvanredno ubedljivo rekonstruiše njihov izgled.“

Otud kosa na ogrlici od kaputa. Nije bila baš bezuslovno potrebna. Glasno reko: „Ali madame — ali Monsieur Hurta-

do — pa to se nije moglo desiti bolje! Zamislite samo, gospodin profesor mi je na putu pričao i o vašoj izvanrednoj delatnosti, a sad me sreća nanosi da na prvom koraku u grad steknem vaše poznanstvo...“

Šta li je rekla gospođica Zouzou, okrenuvši lice na drugu stranu? Njojzi pođe za rukom da rekne:

„Kakva radost! Što mu se odmah ne bacite oko vrata! Poznanstvo s nama ne da se valjda ni uporediti sa tim zbog koga se tu oduševljavate? A pri tom, markiže, vi nimalo ne izgledate kao da su vam nauke naročito bliske. Vaše interesovanje usmereno je po svoj prilici više prema baletu i konjima.“

Nije, verovatno, uopšte trebalo obraćati pažnje ne ono što je ona govorila. No ja ipak odgovorih:

„Konjima? Prvo, gospođice, konj je sa tapirom iz eocena u vrlo velikoj daljoj vezi. Pa čak i balet može da navede na naučne misli, to jest, ako pomislimo na prvobitni izgled kostiju lepih nogu koje se u njemu produciraju. Oprostite što to govorim, no vi ste prvi počeli o baletu. Uostalom, niko vas ne sprečava da gledate u meni vetropira sa savršeno plitkim interesovanjem, koji nema nikakvog smisla za više stvari, za kosmos i tri prazračea i sveobuhvatnu simpatiju. To vam, kao što rekoh, stoji na volju, samo, moglo bi biti da mi time nanosite nepravdu.“

„Red je na tebe, Zouzou,“ reče mama, „da izjaviš kako to nije bila tvoja namera.“

Ali Zouzou je tvrdoglavo ćutala.

Gospodin Hurtado, međutim, vidljivo polaskan, vrlo ljubazno odgovori na moj obradovani pozdrav.

„Mademoiselle,“ reče on izvinjavajući, „voli da zadeva, *monsieur le marquis*. Mi muškarci moramo to podneti, a ko između nas ne bi bio spreman da to učini? I mene ona neprestano zadeva i naziva me majstorom, onim što ispunjava životinje, zato što je to u početku bio sav moj posao: zarađivao

sam hleb ispunjavajući krepale miljenike, kanarince, papagaje i mačke, i pravio im lepe staklene oči. No posle toga sam, razumljivo, prešao na nešto bolje, na dermoplastiku, sa zanata na umetnost, i više mi nisu potrebne krepale životinje da bih napravio nove koje izgledaju žive živcijske. Za to se, pored vešte ruke, traži da čovek mnogo posmatra prirodu i studira, to ne poričem. Sve takve osobine koje su svojstvene meni, ja sam već pre mnogo godina stavio u službu našeg prirodničkog muzeja, — uostalom, nisam ja sam, još dva umetnika iste branše rade za instituciju koju je stvorio Kuckuck. Da bi se napravile životinje koje pripadaju drugim epohama razvitka zemlje, arhaičke dakle, potrebna je, razume se, čvrsta anatomska polazna tačka, iz koje se onda logično razvija celokupan izgled njihov, i zbog toga sam toliko zadovoljan što je gospodinu profesoru pošlo za rukom da u Parizu iskamči najnužnije delove skeleta toga ranog kopitara. Ono što smo dobili ja ću već popuniti. Životinja nije bila veća od lisice i sigurno je još imala četiri dobro razvijena prsta na prednjim i tri na stražnjim nogama...”

Hurtado je stao da govori sa žarom. Ja sam mu srdačno čestitao zbog prekrasnog zadatka i izrazio jedino žaljenje što neću moći sačekati rezultat tog njegovog posla, pošto mi već kroz nedelju dana polazi brod — moj brod za Buenos Aires. Ali sam rešen da vidim što je više moguće od onog što je već izradio. Profesor Kuckuck se veoma širokogrudno ponudio da mi lično bude vodič po muzeju. I meni se radi baš o tom da se s njim tačno dogovorim.

To se može odmah urediti, reče Hurtado. Ako se sutra pre podne, recimo u jedanaest sati, potrudim do muzeja, Rua da Prata, nedaleko oдавде — gospodin profesor, isto kao i njegova malenkost, biće u to doba onde, i biće im čast ako mi se budu mogli priključiti prilikom obilaska.

Divno. Ja sam mu u znak saglasnosti skoro pružio ruku, a dame su nas pustile da se dogovorimo sa više ili manje blago-

naklonosti. Smešak *senhorin* bio je snishodljiv, a Zouzou se osmehnula podrugljivo. Ali u kratkom razgovoru koji je došao posle toga uzela je ipak učešća i ona, mada ne bez primese onoga što je Monsieur Hurtado nazvao „zadevanjem“. Saznao sam da je „Dom Miguel“ dočekaio profesora na stanici, otpratio ga kući i ručao u krugu porodice, a zatim pravio damama društvo prilikom kupovina tu dole, i najzad ih doveo da se osveže ovde gde im bez muške pratnje inače, po običaju koji vlada u ovoj zemlji, ne bi bilo slobodno doći. Bilo je reči i o mome nameravanom putovanju, tom putu oko sveta za godinu dana, koji su mi omogućili moji dragi roditelji iz Luksemburga — svome jedincu sinu, prema kome, eto, imaju slabost.

„*C'est le mot*,¹ ne uzdrža se Zouzou da ubaci. „Svakako, to se nesumnjivo može nazvati slabošću.“

„Vi se, gospođice, kao što vidim, neprestano brinete o mojoj skromnoj ličnosti.“

„To bi svakako bila beznadežna briga,“ odgovori ona.

Majka je pouči:

„Drago moje dete, mlada devojkica treba da nauči da razlikuje šta je čednost a šta zajedljivost.“

Pa ipak je baš ta zajedljivost budila u meni nadu da ću jednog dana — ma kako da su mi dani odmereni bili — moći poljubiti te dražesno izvijene usne.

Sama Madame Kuckuck imalo je da bude ona koja me je u toj nadi osnažila, jer se desilo da me je sa svom formalnošću pozvala sutra na ručak. Hurtado se naime bio upustio u razmišljanje za koje bi znamenitosti u gradu i okolini bezuslovno trebalo da upotrebim odmereno svoje vreme. Preporuči mi uzvišeni pogled na grad i reku, u kome se može uživati iz javnog parka Passeio de Estrella, govorio je i o nekoj predstojećoj borbi bikova, hvalio je naročito manastir Belem, biser arhitek-

¹ To je prava reč.

tonske umetnosti, i dvorce u Sintri. Ja sam mu međutim priznao da je ono što me, prema svemu što sam čuo, najviše privlači, botanička bašta, gde kažu da ima biljaka koje pripadaju pre karbonu no sadašnjoj vegetaciji naše planete, to jest papratnog drveća. To me privlači više od svega drugog, i, ako ne uzmem u obzir prirodnjački muzej, onamo ću otići u prvom redu.

„To je šetnja, ništa više,“ reče *senhora*. Lako ju je učiniti. Najprostije će biti da, pošto posetim muzej, ručam *en famille* u Rua João de Castilhos, a za posle podne, hteo Dom Antonio José da pođe ili ne hteo, može se uzeti u obzir botanička promenada.

Dostojanstveno je učinila ovaj predlog, uputila poziv, a da sam ih ja, i jedno i drugo, prihvatio sa najučtivijim iznenađenjem i zahvalnošću, nije potrebno da uveravam. Nikada, rekoh, nisam na program bilo kojeg sledećeg dana gledao sa više radošti nego danas. Pošto je sve utvrđeno, digosmo se da pođemo. Hurtado sredi sa konobarom račun za sebe i dame. Ne samo on, nego i Madame Kuckuck i Zouzou pružiše mi ruku na rastanku. „*À demain*,“¹ ponovismo nekoliko puta. Čak i Zouzou reče „*À demain*.“ „*Grâce à l'hospitalité de ma mère*,“² dodade podrugljivo. A zatim, malko oborivši oči: „Ja ne volim da govorim kad mi se naređuje. Zato sam odlagala da vam kažem kako nisam imala nameru da vas vređam.“

Bio sam toliko zaprepašten što se njezina zajedljivost tako naglo ublažila, da sam je u zabuni nazvao Zaza.

„*Mais Mademoiselle Zaza...*“³

„Zaza!“ ponovi ona nasmejavši se i okrete mi leđa... Bio sam primoran da upravo viknem za njom:

„*Zouzou! Zouzou! Excusez ma b vue, je vous en prie!*“¹

¹ Do sutra.

² Zahvaljujući gostoprimstvu moje majke.

³ Ali gospođice Zaza...

I dok sam se, mimo mavarske železničke stanice, kroz uzanu Rua do Príncipe, koja vezuje Rossio sa Avenida da Liberdade, vraćao u hotel, prekorevao sam sâm sebe što mi se o-makao jezik. Zaza! Ona je bila samo ona, samo udvoje sa svojim zaljubljenim Loulouom — ne sa ponosnom jednom majkom pra-iberske krvi —, a to je, dabome, bila golema razlika!

¹ Zouzou! Zouzou! Izvinite moju zabunu, molim vas!

GLAVA SEDMA

U Museu Ciências Naturaes u Lisabonu, smešten u Rua da Prata, stiže se u nekoliko koraka iz Rua Augusta. Fasada zgrade je neugledna, bez prilaznih stepenica, bez portala sa stubovima. Čovek jednostavno uđe u nj i smesta se, još pre no što prođe kroz drvenu vrtešku pored koje stoji kasirov sto ukrašen fotografijama i razglednicama, iznenadi od prostranstva i dubine predvorja, koje posetioca već pozdravlja prirodnim jednim prizorom od kog se duša uzbuđi. Jer, otprilike u sredini predvorja, spazi čovek nekakvo uzvišenje nalik na pozornicu, sa travnim tlom, a u pozadini njegovoj crni se šumski gustiš, delimično naslikan, delimično stvarno načinjen od stabala i lišća. Pred njim međutim, baš kao da je maločas izašao iz njega, na travi, na tankim, skupljenim nogama, stajao je jedan beli jelen, raskošno krunisan širokim rogovima od lopatica i šiljaka, izgleda dostojanstvena i u isti mah plašljivo oprezna, ušni otvori ispod rogova behu mu iskošeni i napeti, a široko postavljenim i sjajnim, mirnim doduše ali pažljivim očima, motrio je na ljude koji su ulazili. Svetlost u predvorju padala je odozgo baš na travni proplanak i na belasastu priliku životinje, onako ponositu i opreznju. Trebalo se bojati da će u jednom skoku nestati u tami šumske dekoracije ako se učini korak prema njoj. I ja zato sa strahom, strepeći zbog straha usamljene divljači onamo preda mnom, zastadoh u mestu, ne primećujući u prvi mah Senhor Hurtada, koji je, s rukama na

leđima, stajao i čekao u podnožju podijuma. On se pokrenu odande i pođe prema meni, dade čoveku za kasom znak da mi ne naplaćuje ulaznicu, pa okrete krst na pokretnoj barijeri, ljubazno me pozdravljajući.

„Video sam kako ste zastali kao ukopani, *monsieur le marquis*,” reče on, „zbog našeg ovdašnjeg domaćina, belog lopatara. Sasvim razumljivo. Lep je to komad. Ne, nisam ga ja postavio. Učinila je to druga ruka, pre no što sam ja stupio u vezu sa institutom. Gospodin profesor vas čeka. Smem li biti slobodan...”

No ipak je sa osmehom morao dopustiti da prvo priđem o-
namo divnoj životinji, da bih je, pošto srećom stvarno pobeći
nije mogla, osmotrio iz što veće blizine.

„Nije lopatar,” objašnjavao je Hurtado, „nego iz klase plemenitih jelena, koji su ponekad beli. Uostalom, ja verovatno pričam poznavao. Vi ste lovac, pretpostavljam?”

„Samo katkada. Samo kad moram zbog društvenih okolnosti. Ovde se ne osećam nimalo kao lovac. Mislim da ovoga ne bih mogao gađati. U njemu ima nečega legendarnog. I pri tom — zar ne, Senhor Hurtado, pri tom je jelen preživar?”

„Svakako, *monsieur le marquis*. Kao i njegovi rođaci, irvas i los.”

„I kao goveče. Vidite, to se vidi. U njemu ima nečeg legendarnog, ali to se vidi. On je beo, izuzetno, a rogovi mu daju nešto od kralja šumskog, a trk mu je gizdav. No telo odaje porodicu, — protiv koje se nema šta reći. Zadubimo li se u trup i sapi i pomislimo li pri tom na konja — on je nervniji, konj, mada, kao što je poznato, potiče od tapira, — čoveku će se jelen učiniti nekako nalik na krunisanu kravu.”

„Vi ste kritičan posmatrač, *monsieur le marquis*.”

„Kritičan? Ta nisam. Imam smisao za oblike i karaktere života, prirode, to je sve. Osećanje za njih. Izvesno oduševljenje. Preživari imaju, prema svemu što mi je poznato, neobično

čudan stomak. On ima nekoliko komora, a iz jedne od tih komora oni ono što su pojeli ponovo izbacuju u usta. Pa onda legnu i sa uživanjem ga još jednom temeljito prožvaću. Možda ćete vi reći da je čudno biti krunisan za kralja šumskog pored takvih porodičnih navika. No ja se divim prirodi u svim njezinim čudima i sasvim se lepo mogu uživeti u navike preživakavanja! Konačno, postoji nešto što se zove sveobuhvatna simpatija.“

„Sumnje nema,“ reče Hurtado iznenađeno. On je stvarno bio pomalo zbunjen zbog mog podignutog načina izražavanja — kao da za ono što znači „sveobuhvatna simpatija“ postoji neki manje podignut izraz. No kako je on, onako zabunjen, gledao preda se ukočeno i žalosno, ja pohitah da ga podsetim kako nas domaćin čeka.

„Sasvim tačno, markiže. Ne bi bilo pravo da vas ovde duže zadržavam. Smem li vas moliti, levo...“

S leve strane u hodniku nalazila se Kuckuckova kancelarija. Kad smo ušli, on se diže iza pisaćeg stola, skinuvši radne naočare sa svojih zvezdanih očiju, koje ja prepoznadoh sa osećanjem kao da sam ih pre toga video u snu. Pozdravio me je srdačno. Dade izraza svome zadovoljstvu zbog slučaja koji me je već doveo u vezu sa njegovim damama, i zbog onoga što smo se dogovorili. Nekoliko minuta sedeli smo za njegovim stolom, a on se raspitivao kako sam se smestio, kakvi su mi prvi utisci u Lisabonu. Zatim predloži: „Da pođemo na obilazak, markiže?“

Tako i učinismo. Napolju ispred jelena stajao je sad jedan razred đaka, deca od deset godina, kojima je učitelj govorio o životinji. S ravnomerno podeljenim poštovanjem šetala su deca očima tamo i amo između nje i svoga mentora. Zatim ih povedoše mimo staklenih ormara sa zbirkama buba i leptira, koji su stajali uokolo dvorane. Mi se tu nismo zadržavali, nego uđosmo nadesno u otvoreni niz prostorija nejednake veličine, gde je „smisao za karaktere života“, kojim sam se

bio pohvalio, mogao da se zadovolji, upravo do guše prezadovolji, jer je sala bila tako natrpana i na svakom koraku izazivala pogled simpatije tvoračkim oblicima prirode, među kojima su se, pored još mutnih i nedorađenih pokušaja, videli i oni potpuno razvijeni, u svojoj vrsti do kraja savršeni. Iza staklene pregrade bio je napravljen komad morskog dna, na kome je u klici bujao najraniji organski život, biljni, delimično sa izvesnom nepristojnošću oblika. A odmah pored toga, videle su se, u preseku, školjke iz najnižih slojeva zemlje — istruli behu već pre nekoliko miliona godina mekušci bez glave kojima su one služile kao zaštita — sa takvom minucioznom izradom unutrašnjosti oklopa da se čovek morao čuditi do kakve je savršene veštine bila doterala priroda u tako starim danima.

Pojedinačni posetioci, ljudi koji su nesumnjivo morali da plate verovatno popularnu ulaznu kartu, presretali su nas, bez vodiča, budući da njihov društveni rang nije davao nikakva povoda za naročito ophođenje, tako da su imali da se ispomognu objašnjenjima ispisanim na portugalskom jeziku, kojima su izloženi predmeti bili snabdeveni. Oni su se radoznalo osvrtni za našom malom grupom i po svoj prilici su mislili da sam ja neki strani princ kome uprava muzeja čini *honneurs*.¹ Ne poričem da mi je to bilo milo; a pri tom sam kao nekakvu laku draž osećao kontrast između moje profinjenosti i elegancije i duboke primitivnosti često na oko strašnih fosilnih eksperimenata prirodnih, koje sam ovlašno upoznao, onih pradrevnih rakova, glavonožaca, rukonožaca, strahovito starih sundera i raznih morskih ljljana bez utrobe.

Ono što mi je dušu tom prilikom pokretalo, beše misao da su sve to zameci, prethodni pokušaji, ni u jednom, ma koliko apsurdnom slučaju, lišeni izvesnog ličnog dostojanstva i svrhovitosti, usmereni u pravcu prema meni, to jest: prema čove-

¹ Počast.

ku; a to je uticalo i na učtivo pribrano držanje sa kojim sam, recimo, dopustio da mi prikažu morskoga saurusa, gole kože, šiljatih usta, čiji je pet metara dugi model plivao u staklenom jednom bazenu. Taj prijatelj, koji je mogao narasti daleko više od veličine ovde prikazane, bio je reptil, ali ribolik, i bio je nalik na delfina, koji je međutim sisar. Lebdeći tako između vrsta, on je sa strane buljio u mene, dok su moje sopstvene oči, pod Kuckuckovim rečima, već unapred grabile u dalje sobe, gde je, pošto bi se kroz više njih prošlo, ograđen crvenim somotskim gajtanom, stvarno, izgleda, bio napravljen dinosaurus u potpunoj prirodnoj veličini. Tako to biva u muzejima i na izložbama: oni pružaju suviše; tiho se udubiti u jedan predmet, ili pak samo nekoliko njih, iz obilja njihova, bilo bi po duh i osećanje svakako korisnije; čim čovek stupi pred jedan, već mu pogled leti ka drugom, čija privlačnost smeta pažnji za onaj, i tako neprestano u nizu izloženih stvari. Uostalom, ja to govorim prema jedinstvenom iskustvu, jer docnije jedva da sam ikad više odlazio da posetim takva po- učna mesta.

Što se pak tiče alvatnog stvorenja, koje je, pošto ga je priroda sa dosadom batalila, bilo sad ovde verno rekonstruisano na osnovu njegovih potopljenih ostataka, muzej nije raspola- gao salom koja bi bila dorasla njegovim dimenzijama, — sve u svemu, ono je, bog da prosti, bilo četrdeset metara dugačko, pa mada su mu bili dali dve sobe spojene vrlo otvorenim lu- kom, i one su, zahvaljujući samo veštom rasporedu udova, mogle da odgovore zahtevima koje su oni postavljali. Prošli smo kroz jednu sobu mimo ogromnog kožnog repa savijeno postavljena, kožnatih stražnjih nogu i jednog dela trbušatog trupa; u drugoj sobi bilo je za prednji deo podignuto stablo drveta — ili je to bio zatupljeni kameni stub? —, a jadnik se, upola se podigavši, ne bez neke strahovito goleme gracije, naslanjao na nj jednom nogom, dok se beskrajni vrat sa niš- tavnom glavicom u snuždenoj zamišljenosti — no može li se

biti zamišljen sa mozgom kolik vrapčiji? — spuštao prema toj nozi.

Pogled na dinosaurusu veoma me je uzbudio i ja mu u duši rekoh: „Nemoj da se žalostiš! Jeste, ti si odbačen i kasiran zbog neumerenosti, ali, eto vidiš, mi smo te opet napravili i sećamo te se.“ Pa ipak mi pažnja nije bila potpuno zaokupljena ni ovom dikom muzeja, nego su je u isti mah remetile i privlačile druge stvari: viseći sa tavanice, lebdeo je, raširivši kožna krila, leteći saurus, a pored njega praptica, proizašla iz reptila, sa repom i krilima sa kandžama. Bilo je u blizini i sisara koji legu jaja, sa nosivim torbama, a dalje i tupoliki džinovski oklopnik, koga je priroda brižljivo snabdela leđnim i trbušnim oklopom od debelih koštanih ploča. No priroda se isto tako bila postarala i za proždrljivog mu neprijatelja, tigra sa sabljastim zubima, pa mu stvorila tako snažne čeljusti i takve zube da je njima mogao lomiti koštani oklop i otkidati sa oklopnikova tela veliko komade njegova verovatno vrlo ukusna mesa. Ukoliko je odvratni domaćin bivao više i deblje oklopljen, utoliko su snažnije bivale čeljusti neprijatelja njegova, koji mu je sa uživanjem skakao na leđa da se počasti. No kad su jednog dana, pričao je Kuckuck, klima i biljni svet velikom oklopniku podvalili, tako da on bezazleno svoje sklonište nije mogao više naći, nego je izumro, i tigar sa sabljastim zubima našao se, posle svih bitaka i utakmica, besposlen, sa čeljustima svojim i zubima što su oklope lomili, pa je brzo zapao u nevolju i napustio egzistenciju. Za ljubav oklopnika, koji je neprestano rastao, činio je on sve i sva da za njim ne zaostane i da bude kadar da oklop lomi. Onaj, međutim nikad ne bi onako narastao i oklopio se bez ljubitelja mesa svoga. Ali, ako je priroda htela da ga zaštititi od onog, oklopom koji se mogao razbiti sve teže, zašto je onda u isti mah neprestano pojačavala čeljusti i sabljaste zube neprijateljeve? Ona je držala stranu obojici — dakle nijednom od obojice —, samo je s njima provodila šalu pa ih, kad ih je dovela do vrhunca nji-

hovich mogućnosti, ostavila na cedilu. Šta li to misli priroda? Ne misli savršeno ništa, pa ni čovek ne može o njoj ništa da misli, nego može samo da se čudi aktivnoj njezinoj ravnodušnosti i može srce svoje da poklanja čas levo čas desno, kad kao počasni gost korača između mnogobrojnih njezinih obliča, čiji su tako prekrasni modeli, napravljeni delom rukom gospodina Hurtada, ispunjavali prostorije Kuckuckova muzeja.

Biše mi predstavljeni: sa podignutim kljovama svojim, dlakavi mamut, koji više ne postoji, i, obavijen krpastom kožom, nosorog, koji još postoji, mada ne izgleda tako. Sa grana na drveću gledali su me, zgrčeni, prevelikim, blistavim očima, polumajmuni, mali noćni majmun šlanklori, kog sam zauvek u srcu poneo, tako su mu sitne šačice, bez obzira na oči, bile na ručicama u kojima kosti behu, razume se, kosti najstarijih kopnenih životinja, pa vampirski maki sa očima kao šoljice za čaj, dugačkih tananih prstiju koje je skupljene držao na grudima, a sa izuzetno širokim pljosnatim nožnim prstima. Tim smešnim licima priroda kao da je htela da nas zasmeje; no ja sam se, gledajući ih, čuvao čak i da se ne osmehnem. Jer, konačno, sve je na njima i suviše jasno bilo usmereno prema meni, mada na jedan prikriven i tužno šaljiv način.

Kako da spomenem i pohvalim sve one životinje koje je muzej iznosio pred oči posetilaca, ptice, bele čaplje koje su sedele na gnezdu, mrzovoljne sovuljage, tankonoge flaminge, jastrebe i papagaje, krokodila, morskog psa, vodozemce, daždevnjake i bradavičave žabe, jednom reči, sve što puzi i leti! Nikad zaboraviti neću malu jednu lisicu, zbog obešenjačkog njezinog lica, i svima, lisici, risu, lenivcu i alavcu, pa čak i jaguaru na drvetu, sa očima kosim, zelenim i podmuklim i gubicom koja je pokazivala da je uloga što je njemu dodeljena grabljiva i krvava, — svima njima rado bih bio pomilovao dlakavu glavu, pa sam to ponegde i činio, mada je bilo zabranjeno dirati predmete. No koju slobodu nisam mogao uzeti ja? Mojim je pratiocima bilo milo što sam pružio ruku medvedu

koji je uspravljeno trupkao a šimpanza, koji se beše spustio na zglavke prstiju, sokoleći ga, potapšao po plećima.

„Ali čovek,“ rekoh. „Gospodine profesore! Pa vi ste mi obećali čoveka. Gde je on?“

„U suterenu,“ odgovori Kuckuck. „Ako ste ovde sve pregledali, markiže, da odemo dole.“

„Gore, hteli ste reći,“ ubacih ja duhovito.

Suteren je bio veštački osvetljen. Tamo kud smo prolazili, stajala su, ugrađena u zidu, iza staklenih okana, mala pozorišta, plastične scene u prirodnoj veličini, i mi smo zastajali pred svakim uz komentare domaćinove, ponekad se i vraćali, na moj zahtev, od sledećeg još jednom ka predašnjem, ma koliko da smo onde već stajali. Hoće li se zar setiti skloni čitalac kako sam u ranim godinama svojim, radoznao da saznam poreklo upadljive svoje telesne skladnosti, gledao svakojake slike svojih predaka i tražio prve zametke ličnosti svoje? Vazda se početne naklonosti sa povećanom snagom vraćaju u životu, pa kad sam sad, gladna oka i sa srcem koje je lupalo, razgledao ono što je iz najdalje daljine bilo usmereno prema meni, osećao sam kako sam se potpuno vratio onome zanimanju. Gospode bože, šta li je to, obraslo sitnim dlakama, čučalo zajedno u plašljivoj grupi, kao da se na nekakvom jeziku pre jezika, punom mljaskanja i gukanja, dogovara kako da se probije, kako da uspe na ovoj zemlji zatečenoj pod vlašću daleko bolje opremljenih, jače naoružanih bića? Je li prazacheće, o kom sam bio čuo, izvelo ovde podelu od životinjskog ili još nije? Jeste, jeste, ako sam se pitao ja. Za to je govorilo baš plašljivo nesnalaženje i bespomoćnost onih maljavih stvorova u datome jednom svetu, za koji oni nisu bili snabdeveni ni rogovima ni veparskim očnjacima, ni tigrovskim čeljustima, ni koštanim oklopima, niti pak gvozdenim oštrim kljunovima. Pa ipak su znali oni, po mome uverenju, i čučajući su o tome krišom govorili, da su zamešeni od boljeg testa no svi drugi.

Otvorila se jedna pećina, prostrana, neandertalci su u njoj ložili vatru — svakako, dežmekasti ljudi, spljoštene glave, — ali čik neka dođe bilo ko drugi, najlepší šumski kralj, pa neka vatru ukreše i naloži! Za to je bilo potrebno nešto više no kraljevsko držanje; trebalo je nešto da prideđe. Vrlo je spljoštene i kratke lobanje bio naročito glava klana, muškarac jedan, sa brkovima i oblim plećima, sa jednim kolenom do krvi odrtim, s rukama predugačkim za njegovu visinu, s jednom rukom na rogovima jelena kojeg je bio ubio i baš u taj mah uvlačio u pećinu. Kratkovrati, dugoruki i nimalo jaki, bili su svi: ljudi kraj vatre, dečak koji je sa poštovanjem gledao u hranitelja i donosioca lovine, i žena koja je, s detetom na grudima, izlazila iz stražnje pećine. Ali, gle, dete je bilo isto kakva su i današnja napršćad, izrazito moderno i naprednije po stepenu od odraslih, međutim, rastući, i ono će se verovatno vratiti još na njihov stepen.

Nisam mogao da se odvojim od neandertalaca, no posle njih, isto tako ni od osobenjaka koji je pre mnogo hiljada godina sâm sedeo u goloj kamenoj pećini pa sa neobičnom prilježnošću pokrivaio zidove slikama bizona, gazela i druge lovne divljači, a pored njih i lovcima. Njegovi drugovi po svoj su se prilici negde napolju bavili lovom, a on je, služeći se raznobojnim sokovima, slikao, i njegova od boje zamrljana leva šaka, kojom se prilikom rada naslanjao na zid, ostavljala je na njemu između slika mnogobrojne otiske. Dugo sam ga posmatrao, pa ipak sam, kad smo već bili otišli dalje, još jednom hteo da se vratim vrednome osobenjaku. „Ali evo ovde još jednog,“ rekao je Kuckuck, „ovaj, onako kako ume, urezuje u kamen ono što je zamislio.“ A i taj, savijen nad kamenom i sav predan rezanju, bio je takođe veoma dirljiv. Smeo je i borben bio, međutim, onaj što je na jednoj bini, praćen psima i sa kupljem, udarao na vepa koji se, borben isto tako, ali na podređen jedan način, spremao na boj. Dva psa — bila je to nekakva kuriozna, danas neviđena više rasa, tresetni vučjaci,

koje je pripitomio čovek iz vremena sojenica — ležali su već, rasparani njegovim oštrim zubom, na travi, no njih je bilo još mnogo, gospodar njihov bio je nišaneći podigao koplje, i kako ishod stvari nije mogao biti nejasan, mi smo produžili i prepustili svinjče podređenoj njegovoj sudbini.

Video se lep jedan primorski predeo, gde su se ribari na obali bavili svojim nekrvavim ali ipak nadmoćnim zanatom; pomoću kudeljnih mreža ulovili su bili dobar lov. Ali tu pored njih zbivalo se nešto sasvim drukčije no igde drugde, značajnije no ono kod neandertalaca, lovaca na divlje svinje, ribara što su vukli mreže, pa čak i vrednih osobenjaka: bili su podignuti kameni stubovi, mnogo stubova; stršili su u vis nepokriveni, bila je to dvorana sa stubovima, samo sa nebom kao tavanicom, a napolju na ravnicima baš je izlazilo sunce, plamteći rumenilom dizalo se iznad horizonta. Međutim, u nepokrivenoj dvorani stajao je nekakav čovek snažna rasta i, podigavši ruke, prinosiso suncu kitu cveća! Je li još ko video tako nešto? Čovek nije bio ni starac ni dete, bio je u najboljim godinama. I baš to što je bio u tim godinama i snažan, davalo je neku naročitu nežnost onome što je činio. On i oni što su s njim živeli i, iz nekakovih ličnih razloga, njega za ovu njegovu službu bili izabrali i odredili, još nisu umeli da grade i pokrivaju; umeli su samo da postavljaju kamen na kamen i da tako načine stubove koji su stvarali krugove da se u njima čini isto ono što je ovde sad činio onaj snažni čovek. Grubi stubovi nisu nikakav razlog za oholost. Lisičji i jazavičji log i izvanredno spleteno gnezdo ptičje pokazivali su čak više dosetljivosti i veštine. Međutim, oni su bili samo celishodni i ništa više — sklonište i leglo, smisao njihov preko toga nije prelazio. Krug stubova bio je, međutim, nešto drugo; sklonište i leglo nisu s njim imali nikakve veze, oni behu nešto ispod smisla njegova, koji se, lišen dosetljive potrebitosti, dizao u vis prema plemenitoj potrebi, — pa i ovamo, čik neka iz čitave prirode dođe bilo ko drugi i neka mu na um padne da smerno kitu cveća suncu povratnome prinese!

Glava mi je bila malko grozničavo topla od upornog posmatranja dok sam srcem svojim, koje toliko puta već poklonio bejah, izazov ovaj bacao. Čuo sam profesora kako kaže da smo sad videli sve i da se ponovo možemo popeti, a zatim otići još i više, u Rua João de Castilhos, gde su nas njegove dame očekivale na doručak.

„Skoro da ga čovek i zaboravi kad ovako sve gleda,“ odgovorih ja, no zaboravio ga nikako bio nisam, nego sam upravo obilazak muzeja smatrao kao pripremu ponovnog viđenja sa majkom i ćerkom, — skoro isto onako kao što je Kuckuckov razgovor u vagon-restoranu bio priprema za ovaj obilazak.

„Gospodine profesore,“ rekoh, pokušavajući da na kraju održim mali govor. „Ja doduše u mladome svom životu još nisam video mnogo muzeja, ali da je vaš jedan od naj-uzbudljivijih, o tome ne može biti razgovora. Selo i grad duguju vam zahvalnost što ste ga stvorili, a ja što ste mi lično bili vodič. I vama najtoplije zahvaljujem, Senhor Hurtado. Kako li ste verno rekonstruisali dinosaurusu i ukusnog oklopnika! No sad, ma kako nerado odlazio odavde, ni po koju cenu ne smemo Senhoru Kuckuck and Mademoiselle Zouzou pustiti da nas čekaju. Mati i kći — i to je nešto uzbudljivo. Brat i sestra, lepo, i u tom često ima velike draži. No mati i kći, slobodno to kažem — pa makar i pomalo grozničavo zvučalo —, najlepša je dvojnost koje na ovoj zvezdi ima.“

GLAVA OSMA

I tako sam eto uveden u kuću čoveka čije su reči na putu dušu moju tako snažno pokrenule, — u taj domicil, prema čijoj sam uzvišenoj okolini poglede svoje iz donjeg dela gradskog često već željno bacao i koji mi je, usled nenadanog poznanstva sa ženskim stanovnicima njegovim, majkom i ćerkom, postao bio još privlačniji. Hitro i udobno iznela nas je žičana železnica, o kojoj je govorio Hurtado, u one visoke regione, a pokazalo se da joj je stanica u najbližoj blizini Rua João de Castilhos, tako da smo se posle nekoliko koraka našli pred Kuckuckovom vilom, belom malom kućom, kakvih je ovde više bilo. Trava je bila posejana pred njom sa lejom cveća u sredini, a unutrašnjost njezina bila je unutrašnjost skromnog naučničkog doma, po dimenzijama i uređaju u krajnjem kontrastu prema raskoši moga stana u gradu, tako da se, hvaleći pogled koji se iz nje pružao i udobnost soba, nisam mogao odbraniti od izvesnog osećanja snishodljivosti.

Uostalom, ovo je osećanje brzo do bojažljivosti prigušeno drugim jednim kontrastom koji se nametao: to jest pojavom domaćice, Senhore Kuckuck-da Cruz, koja nas je — a to znači naročito mene — u potpuno građanskom salonu pozdravila sa tako savršenim dostojanstvom kao da se nalazi u kakvoj kneževskoj dvorani za prijem. Utisak koji je ta žena ostavila na mene prošlog dana porastao je prilikom ovog ponovnog viđenja još znatno. Obratila je bila pažnju na to da se pokaže u

drukčijoj toaleti nego juče: bila je to haljina od veoma finog svilenog moarea sa vrlo lepo skrojenim, bogato nabranim gornjim delom, uskim, ali nabranim rukavima i crnim baršunskim povezom visoko ispod grudi. Stari zlatni ukras sa medaljonom visio joj je oko vrata boje slonovače, koji je, isto kao i krupno, strogo lice između vrlo pokretnih minduša, bio za nekoliko nijansi tamniji od veoma bele haljine. U punoj crnoj kosi, na čelu sa nekoliko uvojaka, videlo se danas, bez šešira, ipak nekoliko srebrnih vlasi. No kako li je samo besprekorno bila očuvana njezina stasita figura, s visoko podignutom glavom, koja je gledala na čoveka vazda ispod očnih kapaka, skoro umorna od ponositosti! Ne poričem da me je ta žena plašila i u isto vreme, baš istim onim čime me je plašila, izvanredno privlačila. Njezinu skoro mračno veličanstvenu prirodu, položaj koji je zauzimala, položaj supruge jednog svakako zaslužnog naučnika, opravdavao je ipak nedovoljno. Igralo je pri tom ulogu i nešto isključivo vezano za krv, nekakva rasna oholost, u kojoj je bilo nečega animalnog i baš zbog toga uzbudljivog.

Pri svem tom, ja sam u osnovi gledao gde je Zouzou, koja je mojim godinama i interesovanju bila ipak bliža nego Senhora Maria Pia — ta sam oba imena čuo od profesora koji nam je točio porto iz boce što je, okružena čašama, stajala na plišanom stolnjaku, na stolu u salonu. Nije trebalo čekati dugo. Zouzou stupi u sobu tek što smo otpili gutljaj aperitiva, pa pozdravi prvo majku, zatim, drugarski, Hurtada, a sasvim naposletku mene, — što je svakako bilo iz pedagoških razloga i zato da ništa ne bih uobrazio. Ona je dolazila sa tenisa sa neakvim mladim poznanicima, čija su imena glasila otprilike Cunha, Costa i Lopes. O igri ovog ili onog davala je pohvalne ili prezrive sudove, iz kojih se moglo zaključiti da sama sebe smatra za majstora. Okrenuvši glavu preko ramena, ona me upita da li igram, i mada sam ja svega neki put, jednom u Frankfurtu, kroz ogradu na ivici teniskih igrališta, gledao —

istina, sa velikim unošenjem gledao — kako elegantan mladi svet igra, pa čak neki put, džeparca radi, na tim igralištima bio skupljač lopti, kupio izbačene lopte i bacao ih igračima ili im ih stavljao na reket, što je, međutim, bilo sve —, ja olako odgovorih da sam ranije nekada, kod kuće, na igralištu u dvorcu Monrefuge, bio prilično dobar partner, no da sam od tada mnogo popustio i zaboravio.

Ona sleže ramenima. O kako sam se radovao što ponovo vidim lepe njezine šiške oko ušiju, onu dražesnu liniju podbratka i grla, obesno ispitljivi pogled onih crnih očiju ispod ravnomernih obrva! Ona je imala na sebi jednostavnu belu pamučnu haljinu sa kožnim pojasom i kratkim rukavima, koja joj je slatke njezine ruke ostavljala skoro sasvim slobodne, — ruke koje su za mene dobijale još veću draž kad bi ih savila pa obema nameštala zlatnu vrpcu koja joj je ukrašavala kosu. Jeste, rasno veličanstvo Senhore Marie Pie uticalo je na mene tako da sam bio potresen; no srce moje kucalo je ipak za nje — umiljato čedo, i ideja kako je ova Zouzou Zaza Louisa Venoste na putu, ili kako to mora postati, sve upornije mi je obuzimala misli, mada sam bio svestan enormnih teškoća koje su se suprotstavljale takvom stanju stvari. Kako je šest, sedam dana, koliko mi je ostajalo do ukrcavanja, moglo biti dovoljno da, u okolnostima ne može biti nepovoljnijim, stignem da prvi put poljubim ta usta, jednu od tih divnih ruku (sa prastarim kostima)? Tad mi se odmah nametnula i misao da bezuslovno treba da produžim prekratko odmereno vreme, da promenim program putovanja, jedan brod preskočim, da bih odnosu svome prema Zouzou dao mogućnosti da se razvije.

Kakve li mi budalaste ideje nisu padale na pamet! U misli mi se potkraše bračne želje onoga koji beše ostao kod kuće. Osećao sam se kao da svoje roditelje u Luksemburgu moram prevariti putom oko sveta koji mi je bio određen, isprositi dražesnu ćerku Profesora Kuckucka i ostati u Lisabonu kao njen muž, — mada sam i suviše jasno i bolno bio svestan da

mi tanani lelujavi karakter moje egzistencije, opasno njezino dvojstvo, potpuno zabranjuje da se na takav način ponesem sa stvarnošću. Kao što rekoh, to me je bolelo. No kako sam se, opet, ipak radovao što sam mogao naći nove prijatelje na o-nome društvenom stepenu koji je odgovarao prefinjenosti moje supstance!

Međutim, predosmo u ručionicu, u kojoj je dominirao bife od orahova drveta, za tu sobu prevelik, veoma važan isuviše izrezbaren. Profesor je seo u pročelje. Ja sam sedeo pored domaćice, Zouzou i Hurtado nama preko puta. Njihova mesta, zajedno sa mojim nažalost zabranjenim mi bračnim snovima, učiniše te sam sa izvesnim nemirom posmatrao njihovo držanje jednog prema drugom. I suviše je blizu pameti bila misao da su dugokosi čovek i dražesno devojčice bili namenjeni jedno drugom, i to me kao malko zabrinu. Međutim, odnos njihov beše tako lak i ravnodušan da su se moje sumnje umirile.

Jedna starija služavka vunaste kose posluživala je jelo, koje je bilo sasvim dobro. Imali smo hors d'œuvres sa izvrsnim domaćim sardinama, ovčije pečenje, kolače sa pavlakom a zatim još voće i suve kolače sa sirom. Svi su pili neko prilično jako crno vino, koje su dame mešale s vodom a profesor ga uopšte nije pio. Njemu se činilo kako treba da spomene da ono što oni imaju da ponude ne može, razume se, rivalizirati sa jelima u Savoy Palaceu, na šta Zouzou smesta, pre još no što sam mogao odgovoriti, reče kako sam ja današnji svoj ručak izabrao od svoje volje i kako sigurno nisam očekivao da će mene radi praviti nešto naročito. Sasvim sigurno, pravili su nešto naročito, no ja pređoh preko toga i rekoh samo kako nemam nikakva razloga da žalim za kuhinjom moga avenida-hotela, i kako sam oduševljen što mi je dopušteno da ovaj ručak obavim u jednom tako distingviranom i na sve moguće načine privlačnom porodičnom krugu, a i da dobro znam kome to imam da zahvalim. Pri tom poljubih ruku *senhori*, dok sam očima gledao u Zouzou.

Ona oštro dočeka moj pogled, skupivši malko obrve, odvojiv usne, napetih nosnica. Sa zadovoljstvom sam utvrdio kako spokojstva, koje je srećom vladalo u odnosu njezinu prema Dom Miguelu, u držanju prema meni nije bilo. Ona skoro ne skidaše oka s mene, posmatraše, ne krijući to, svaki moj pokret i isto je tako otvoreno slušala, pažljivo i nekako već unapred ljutito, sve što bih rekao, pri čemu nijednom — recimo, osmeha radi — nije menjala lice, nego bi neki put samo kratko i nipodaštavajući duhnula na nos. Jednom reči: trnovita jedna i neobično borbena razdražljivost bila je svakako osećanje koje je u njojzi pobuđivala moja prisutnost, a ko bi mi zamerio što sam tu vrstu — ma i neprijateljskog — zanimanja za svoju ličnost smatrao boljom i s više nade no ravnodušnost?

Razgovor, vođen na francuskom, pri čem smo profesor i ja neki put izmenjali nekoliko nemačkih reči, kretao se još oko moje posete muzeju i utisaka što su podsticali na sveobuhvatnu simpatiju i za koje sam imao da zahvalim toj poseti, dotakao se predstojećeg izleta u botaničku baštu, pa je onda skrenuo na one arhitektonske znamenitosti u blizini grada koje nije trebalo da propustim. Ja potvrdih svoju radoznalost i kako dobro pamtim savet svoga poštovanog saputnika da Lisabon ne pogledam ovlaš, nego da njegovom studiju posvetim dovoljno vremena. No baš me je, rekoh, strah zbog vremena; moj plan putovanja ostavlja mi ga isuviše malo, te stvarno počinjem da se bavim pitanjem kako bih ga, da bih produžio svoj ovdašnji boravak, mogao promeniti.

Zouzou, koja je volela da meni preko glave govori o meni u trećem licu, zajedljivo reče kako izvesno nema smisla tražiti od *monsieur le marquisa* da bude temeljit. Po njezinom mišljenju, to znači ne poznavati moje navike, koje su pre navike kakvog leptira koji leti s cveta na cvet, da bi sa svakog srknuo odozgo malo slasti. Prekrasno je, odgovorih ja, podražavajući njen stil govora, kad se mademoiselle bavi mojim

karakterom — a osobito je ljupko što to čini u tako poetskim slikama. Na to ona postade još zajedljivija pa reče kako je čoveku teško da ne padne u poetski ton kad moja ličnost sija tolikim sjajem. Iz njenih reči govorio je gnev pored ranije već izrečenog uverenja da stvari treba nazivati po imenu i da „ćutanje nije zdravo“. Oba gospodina se nasmejaše, dok je mati mašući glavom opominjala goropadno svoje dete. Što se mene tiče, ja sa poštovanjem digoh čašu prema Zouzou, a ona, zbuñjena ogorčenjem, htede već da se maši svoje, no zatim porumenevši trže ruku i ponovo se ispomože duhnuvši onako prezrivo na nos.

I oko daljih mojih putničkih namera, koje su mi boravak u Lisabonu tako nemilo skraćivale, bavio se razgovor, naročito sa argentinskom *estanciero* porodicom, čije su poznanstvo moji roditelji bili načinili u Trouvilleu i koja me je očekivala u goste. Ja rekoh o njoj što sam znao prema obaveštenjima koja mi beše dao onaj što je ostao kod kuće. Ti ljudi zvali su se jednostavno Meyer, no i Novaro, jer tako su im se zvala deca, jedna kći i jedan sin, koji su poticali iz prvog braka gospođe Meyer. Ona je, rekao sam, bila rodom iz Venecuele, i vrlo se mlada udala za nekakvog Argentinca u državnoj službi, koji je streljan u revoluciji od 1890. Pošto je godinu dana žalila muža, ona je dala ruku bogatome konzulu Meyeru pa je sa decom, koja se zovu Novaro, otišla s njim njegovoj kući u Buenos Airesu i na njegov veliki, od grada prilično udaljeni, u brdima smešteni posed, nazvan El Retiro, gde porodica živi skoro uvek. Znatna udovička penzija gospođe Meyer prešla je prilikom njezine druge udaje na decu, koja su, prema tome, ne samo kao budući naslednici bogatog Meyera, nego već sad, imućni mladi ljudi. Sad će im biti osamnaest i sedamnaest godina.

„Senhora Meyer je po svoj prilici lepotica?“ upita Zouzou.

„Ne znam, mademoiselle. Međutim, kako je brzo našla proscu, pretpostavljam da nije ružna.“

„To se može misliti i za decu, to dvoje Novara. Znete li već njihova imena?“

„Ne sećam se da su mi ih roditelji rekli.“

„Ali, kladim se da ste nestrpljivi da ih saznate.“

„Zašto?“

„Ne znam, vi ste o njima dvoma govorili sa neprikrivenim interesovanjem.“

„Nisam toga potpuno svestan,“ rekoh potajno pogođen. „Ja o njima nemam još nikakvu predstavu. No priznajem da je ljupka slika brata i sestre za mene uvek predstavljala izvesnu draž.“

„Žao mi je što ne mogu da vam se prikažem drukčije nego tako jedna i sama.“

„Prvo,“ odgovorih poklonivši se, „i pojedinac, sasvim sam, može imati dovoljno draži.“

„A drugo?“

„Drugog? Rekao sam ,prvo' ne misleći pri tom baš ništa. ,Drugog' nemam na raspolaganju. U najboljem slučaju, da ima i drugih lepih kombinacija sem sestre i brata, to bi se moglo primetiti na drugom mestu.“

„*Patatípatatá!*“

„Ne kaže se tako, Zouzou,“ umeša se majka u razgovor. „Markiz će svašta misliti o tvome vaspitanju.“

Ja stadoh uveravati da se moje mišljenje o Mlle Zouzou ne može tako olako izbaciti iz kolotečina poštovanja. Poustajali smo iza stola i prešli ponovo u salon na kafu. Profesor reče da ne može poći s nama u šetnju do botaničke bašte, nego da se mora vratiti u kancelariju. Ali se još odvezao s nama dole u grad i oprostio se od mene na Avenida da Liberdade sa ljubaznom toplinom, u kojoj je po svemu dolazila do izraza zahvalnost za interesovanje koje sam pokazao prema muzeju. On reče kako sam njemu i njegovoj porodici bio prijatan, ce-

njen gost i kako ću to biti, u svako doba, dokle god se zadržavam u Lisabonu. Ako zaželim i uzimam vremena da ponovo igram tenisa, njegovoj će ćerci biti zadovoljstvo da me uvede u svoj klub.

Sa oduševljenjem je spremna, reče Zouzou, da to uradi.

Mašući glavom, sa smeškom punim praštanja i koji je molio za oprostjenje, on pokaza prema njoj, dok mi je stiskao ruku.

Od mesta na kome smo se rastali, zaista se lako nalazi put napolje prema blagim uzvisinama na kojima se, okolo jezera i jezercica, preko humaka, po pećinama i otvorenim poljanama, širi čuveni park koji nam je bio cilj. Koračali smo izmenjujući se: čas smo Dom Miguel i ja išli pored Senhore Kuckuck, dok je Zouzou švrljala ispred nas. Neki put našao bih se ja sâm pored ponosne žene i gledao sam Zouzou i Hurtada kako idu ispred nas. A desilo se da smo ćerka i ja činili par, ispred ili iza *senhore* i dermoplastičara, koji mi je, međutim, češće prilazio da bi mi pružio obaveštenja o kraju, o čudima biljnog sveta, a priznajem da mi je to bilo najmilije — ne „majstora“ i njegovih obaveštenja radi, nego što je onda ono oporeknuto „drugo“ dolazilo do izražaja, te sam majku i ćerku gledao ispred sebe u divnoj kombinaciji.

Ovde je mesto da ubacim kako priroda, pa ne znam kako probrana bila, ne znam koliko znamenita ispadala, malo našu pažnju privlači ako nas zaokupljaju ljudske stvari i ako nam je duh njima zabavljen. Ona u tome slučaju, uprkos svih nastojanja, ne uspeva da bude više od kulise, pozadine naših osećanja, obične dekoracije. No svakako, kao takva, bila je vredna svakog priznanja. Četinari džinovskog rasta, rekao bih nekih pedesetak metara visoki, izazivali su iznenađenje. Park je bio krcat pun lepezastih i lisnatih palmi svih vrsta i iz svih krajeva sveta, a njihova je bujnost na izvesnim mestima prelazila u prašumsku gustinu. Egzotične vrste trski, bambus i papirus, rasli su po ivicama ukrasnih jezercica na kojima su plivale šare-

ne svadbene i mandarinske patke. Na mnogim mestima mogli smo se diviti palmolikim ljiljanima sa tamno zelenom bojom njihova ćubasto skupljena lišća iz kog su visoko terale velike kite belog zvonastog cveća. A tu je bilo i starodrevno papratno drveće, na nekoliko mesta se u zamršene i neverovatne šumice sabirući, sa bujnim niskim samorastom i vitkim stablima koja su se širila u lepezaste krošnje ogromnog lišća, koje je, kako nas je poučio Hurtado, nosilo posude sa prahom spora. Vrlo je malo mesta na zemlji, sem ovog, primetio je on, na kome još ima papratnog drveća. No paprati uopšte, dodao je, lišenoj cveta i u stvari i semena, verovanje primitivnog sveta pripisuje od drevnih vremena tajanstvene snage, naročito da su dobri za ljubavne čarolije.“

„Pfui!“ reče Zouzou.

„Kako to mislite, mademoiselle?“ upitah je ja. Čoveka iznenađuje kad, rekoh, u znak odgovora na jednu tako naučničku stvarnu reč kao što je reč „ljubavne čarolije“, pri čem je nemoguće pomisliti na bilo šta određenije, čuje ovakvu jednu emocionalnu reakciju. „Protiv koje se reči, od te dve, bunite?“ raspitivao sam se. „Protiv ljubavi ili protiv čarolije?“

Ona ne odgovori, nego me samo ljutito pogleda, čak mi preteći mahnu glavom.

Pa ipak ispade tako da sam išao sad s njom, iza majstora za životinje i rasno ponosne majke.

Sama ljubav je jedna čarolija, rekoh. Zar je onda čudo ako su prvobitni ljudi, papratni ljudi, tako reći, kojih takođe još ima, jer je na zemlji sabrano sve istovremeno i jedno pored drugog, dolazili u iskušenje da od nje prave čaroliju?

„To je jedna nepristojna tema,“ odbi me ona.

„Ljubav? Kakva okrutnost! Čovek voli lepotu. Prema njoj se okreću srce i duša kao što se cvet okreće prema suncu. Neće tek biti da ste malopredašnjim jednosložnim uzvikom hteli da pogodite ljubav?“

„Ja smatram da je krajnje neukusno skretati razgovor na lepotu kad je čovek sâm lep.“

Na ovu direktnost ja odgovorih ovako:

„Vi baš terate pizmu, gospođice. Zar da pristojan izgled nečiji bude kažnjen time što ćete oduzeti pravo da mu se drugi dive? Zar nije pre kažnjivo biti ružan? Ja sam to vazda pripisivao izvesnoj vrsti nehata. Iz urođenog obzira prema svetu koji me je očekivao, ja sam, nastajući, obratio pažnju na to da mu ne vređam oči. To je sve. Rekao bih da je to stvar samodiscipline. Uostalom, ne bi se trebalo hitati kamenjem kad sami sedimo u kući od stakla. Kako li ste lepi vi, Zouzou, kako li ste čarobni sa svojim neuporedivim šiškicama ispred malih ušiju. Ne mogu sit da se nagledam tih šiškica pa sam ih čak i naslikao.“

To je upalilo. Jutros, pošto sam u prijatnom jedaćem odeljenju svoga salona bio doručkovao, načinio sam, pušeći cigaretu, na Loulouovim crtežima Zazinih aktova, pokraj ušiju, zulufe koje je nosila Zouzou.

„Šta! Vi ste se usudili da me crtate?“ uzviknu ona prigušeno kroz zube.

„Pa jeste, s vašim dopuštenjem — ili bez njega. Lepota je slobodni plen srca. Ona ne može sprečiti osećanje koje stvara, niti može zabraniti da je pokušamo umetnički stvoriti.“

„Ja želim da vidim te crteže.“

„Pa, ne znam hoće li se to moći — mislim: smem li vam se s njima pokazati.“

„To je sasvim svejedno: ja zahtevam da mi predate taj crtež.“

„Ima ih više. Razmisliću o tom, da li bih, kad i gde mogao da vam ih pokažem.“

„Kad i gde, to se mora naći. O da li, nema ni reči. Ono što ste napravili meni iza leđa, moja je svojina, a ono što ste ma-

ločas rekli o slobodnom plenu, bilo je veoma, veoma bezobrazno.“

„Svakako nisam mislio tako. Bio bih neutešan kad bih vam dao povoda da svašta mislite o mome vaspitanju. ‚Slobodan plen srca‘ rekao sam, pa zar nisam pogodio? Lepota ne može da se brani od našeg osećanja. Ona može da bude prema njemu potpuno ravnodušna, od njega netaknuta, ono ni najmanje ne mora da je se tiče. Ali ne može mu ništa.“

„Zar vama nikako ne polazi za rukom da najzad promenite temu?“

„Temu? Vrlo rado! Ili, ako ne rado, ono ipak lako. Dakle, na primer —“ nastavih glasnije, sa karikiranim tonom konverzacije: „Smem li pitati da li ste vi, odnosno vaši poštovani roditelji, možebiti poznati sa Monsieur i Madame von Hüon, luksemburškim poslanikom i njegovom suprugom?“

„Ne, šta se nas tiče Luksemburg.“

„Tu ste opet vi u pravu. Za mene je bilo umesno da učinim onde posetu. Tu sam postupio po čudi svojih roditelja. Sad svakako imam od njih da očekujem poziv na déjeuner ili dinner.“

„Mnogo zadovoljstva!“

„Ja imam pri tom još jednu zadnju misao. To je želja da me gospodin Hüon predstavi njegovom veličanstvu.“

„Tako? Vi ste i udvorica?“

„Ako baš tako hoćete da kažete —. Ja sam dugo živeo u jednoj građanskoj republici. No čim se ispostavilo da će me putovanje odvesti u jednu kraljevinu, ja sam krišom naumio da učinim posetu monarhu. Možda će se to vama učiniti detinjasto, ali to odgovara mojim potrebama, i radovaće me da se poklonim onako kao što se ljudi klanjaju samo pred kraljem, i da u razgovoru što češće upotrebljavam reči ‚Vaše Veličanstvo‘. ‚Ser, molim Vaše Veličanstvo da primi moju najponizniju zahvalnost za milost što je Vaše Veličanstvo‘ — i tako povazdan. Još više

bih voleo da izmolim audijenciju kod Pape, i sigurno ću to jednog dana učiniti. Tamo se čak savija i koleno, što će meni biti veliko uživanje, i kaže se, *Votre Sainteté*.“¹

„Vi se pravite, markiže, da mi pričate o svojoj potrebi za devocijom —“

„Ne za devocijom. Za lepom formom.“

„*Patatípatatá!* U stvari, vi hoćete samo da učinite na mene utisak vašim vezama, vašim pozivom u poslanstvo i time da imate svud pristupa i da se krećete po najvišim vrhovima ljudskog društva.“

„Vaša gospođa mama zabranila vam je da mi govorite *patatípatatá*. A inače...“

„Maman!“ viknu ona tako da se Senhora Maria Pia okrenula. „Moram da ti kažem da sam baš sad ponovo rekla markizu *patatípatatá*.“

„Kad se sa našim mladim gostom svađaš,“ odgovori Iberka svojim lepim muklim altom, „onda više nećeš ići s njim. Hodi ovamo i neka te vodi Dom Miguel. Ja ću međutim pokušati da zabavim markiza.“

„Uveravam vas, madame,“ rekoj ja pošto smo se izmenili, „da nije bilo ničeg ni nalik na svađu. Ko da ne bude oduševljen ljupkom neposrednošću kojom neki put raspolaže Mademoiselle Zouzou.“

„Biće da smo vas i suviše ostavili u društvu deteta, dragi markiže,“ odgovori južnjakinja kraljevskog izgleda, čije su se minđuše klatile. „Mladeži je mladež većinom suviše mlada. Društvo zrelih osoba joj je, na kraju krajeva, ako ne milije, a ono korisnije.“

„U svakom slučaju, ono joj čini više časti,“ odgovorih ja, nastojeći da u formalnost unesem izvesnu opreznost.

¹ Vaša svetosti.

„I tako ćemo nas dvoje,“ nastavljala je ona, „završiti ovu šetnju zajedno. Je li vas interesovala?“

„U najvećoj meri. Uživao sam u njoj neopisano. A siguran sam: to uživanje ne bi bilo ni upola tako intenzivno, ni upola tako otvorena ne bi bila moja prijemčivost za utiske koje mi pruža Lisabon, utiske od stvari i ljudi — bolje da kažem: od ljudi i stvari —, bez pripreme koju mi je omogućio srećan slučaj, navevši me na putu na razgovor sa vašim vrlo poštovanim suprugom, *senhora*, — ako se može govoriti o razgovoru kad je jednom sagovorniku dodeljena samo uloga oduševljenog slušaoca —, bez, ako bih se smeo tako izraziti, paleontološke razlabavljenosti koju je, usled njegovih pouka, osetila moja duša, i koja ju je učinila entuzijastički prijemčivim tlom za ove utiske, utiske rasne vrste recimo, saznanje o pradrevnoj rasi, koja je u toku raznih epoha imala da primi najinteresantnije mešavine, i koja oku, srcu, pruža sliku majestetičnog krvnog dostojanstva...“

Stadoh da povratim dah. Moja pratilica sonorno pročisti grlo, što nije bilo bez uticaja na još veću strogost njezina držanja.

„Ne mogu pa ne mogu,“ nastavih ja, „predmetak ,pra', *le-primordial*,¹ neprestano mora da mi se potkrada u sve misli i reči. To je, eto, posledica paleontološke razlabavljenosti o kojoj sam govorio. Šta bi za mene značila, bez nje, i papratna drveta, koja smo videli, čak kad bi mi neko i rekao da su ona prema drevnom shvatanju pogodna za ljubavne čarolije? Sve mi je od tada postalo tako značajno, — stvari i ljudi — mislim: ljudi i stvari...“

„Pravi razlog vaše osetljivosti, dragi markize, biće da je vaša mladost.“

„O, *senhora*, kako divno zvuči reč ,mladost' u vašim ustima! Vi je izgovarate sa dobrotom zrelog bića. Mademoiselle

¹ Prvobitno.

Zouzou, izgleda, samo se ljuti zbog mladosti, shodno vašoj primedbi da je mladost mladosti većinom suviše mlada. U izvesnoj meri važi to čak i za mene. Mladost, sama i jedina, još ne bi izazvala oduševljenje u kom živim. Moje preimućstvo je što mi je dato da očima gledam lepotu u dvojnosti, kao detinji cvet i kao kraljevsku zrelost...“

Jednom reči, govorio sam prekrasno, i suada moja primljena je ne bez blagonaklonosti. Jer kad sam se u podnožju žičane železnice, koja je moje društvo imala ponovo da odnese u vilu Kuckuck, opraštao, da bih se vratio u hotel, *senhora* primeti kako se nada da će me pre no što otputujem još koji put videti. Dom Antonio je i onako spomenuo da bih, ako mi je volja, mogao osvežiti svoju zapuštenu tenisku veštinu sa Zouzou i njezinim sportskim prijateljima. To nije loša misao, možebiti.

Misao zaista ne loša, mada veoma smela! Ja upitah Zouzou očima, pa kako je ona izrazom lica i ramenima pokazivala da je neutralna, što mi pristanak nije činilo direktno nemogućim, dogovorismo se onako stojeći da jednog od sledećih dana, trećeg dana od danas, dođem ujutru na partiju tenisa, posle koje je, „u znak oprostaja“, trebalo još jednom da ručam u krugu porodice. Pošto sam, poklonivši se, poljubio ruku Marije Pie i Zouzou, a sa srdačnom se otvorenošću rukovao s Dom Miguelom, pođoh svojim putem, razmišljajući o tom kako će izgledati skora budućnost.

GLAVA DEVETA

LISBONNE, 25. AUGUST 1895

Premili roditelji! Draga Mama! Poštovani i isto tako dragi Papa!

Ovi redovi, posle telegrama kojim sam vas obavestio o svome dolasku ovamo, stižu sa suviše velikim razmakom a da se ne bih morao pribojavati da sam izazvao vaše neodobravanje. Ono će se udvostručiti — moram toga na žalost biti izvestan — datiranjem moga sadašnjeg pisma, koje je toliko u suprotnosti sa vašim očekivanjem, našim dogovorom i mojim ličnim namerama. Vi već deset dana mislite da sam na moru, a ja vam još pišem sa prve stanice svog puta, iz portugalske prestonice. Ja ću vam, dragi roditelji, objasniti ovu i meni samom nepredviđenu činjenicu, isto kao i moje dugo ćutanje, i nadam se da ću time u klici uništiti nezadovoljstvo kojeg mi se valja plašiti s vaše strane.

Sve je počelo tim što sam na putovanju ovamo sklopio poznanstvo sa jednim istaknutim naučnikom po imenu Profesor Kuckuck, čiji bi razgovor, to pouzdano verujem, vaš duh, vaša osećanja, isto tako zaokupio i inspirisao kao što je to bio slučaj s vašim sinom.

Nemac poreklom, kao što i ime kaže, rođen u kraju oko Gothe, kao ti, draga mama, i iz dobre kuće, mada, razume se, ne iz porodice, on je po zanimanju paleontolog, i živi, oženjen pravom Portugalkom, već odavno u Lisabonu, osnivač i direk-

tor ovdašnjeg prirodnjačkog muzeja, koji sam ja od onog vremena pod njegovim ličnim vodstvom razgledao, i čiji su me se naučni eksponati, kako u paleozoološkim tako i u paleoantropološkim relacijama (ovi izrazi će vam svakako biti poznati), izvanredno kosnuo. Kuckuck je prvi, opomenuvši me u razgovoru da ne pristupim olako početku svoga putovanja samo zato što je početak, i da ne razgledam ovlažno takav jedan grad kao što je Lisabon, izazvao u meni bojazan da sam i suviše kratko vreme odredio za boravak u mestu od tako velike prošlosti i punu tako različitih savremenih znamenitosti (navešću ovde samo papratno drveće iz botaničke bašte, koje pripada periodu karbona).

Kad ste mi, dragi roditelji, dobrotom svojom i mudrošću, odredili ovo putovanje, ni vi sami, nesumnjivo, niste shvatili njegov smisao samo kao sredstvo kojim ću se okanuti izvesnih, priznajem, ćudljivih ideja u koji se nezrelost moja bila zaplela, nego i kao izvestan vaspitni doživljaj, toliko potreban mladiću iz porodice za usavršavanje njegova obrazovanja. Pa eto, do toga značenja uzdiglo se smesta ovo putovanje zahvaljujući prijateljskim mojim vezama sa kućom Kuckuck, čija tri, odnosno četiri člana (jer jedan naučni asistent profesora, Senhor Hurtado, dermoplastičar, ako vam ta reč što kaže, spada u neku ruku u nju) tome značenju, istina u nejednakoj meri, doprinose. Priznajem da ne znam baš šta bih sa damama. Odnos prema njima, u toku ovih nedelja, nikako da postane topliji, pa neće takav, prema svem predviđanju, postati ni kroz još toliko vreme. *Senhora, rođena* da Cruz i drevnog iberskog porekla, žena je čija strogost, upravo krutost, plaši, i od izvesne upadljive oholosti, čije je razloge, bar meni, teško naći; ćerka, koja je godinama nešto mlađa od mene i čije ime sve do sad nisam uspeo da zapamtim, gospođica je koju čovek pada u iskušenje da ubroji u porodicu bodljara, toliko joj je ponašanje oštro. Uostalom, ukoliko neiskustvo moje može videti, spomenutog Dom Miguela (Hurtado) treba svakako

smatrati za presumptivnog verenika i supruga njena, pri čem nikako ne prestajem donekle sumnjati da mu zbog toga valja zavideti.

Ne, domaćin, Profesor K., ono je lice uz koje ja pristajem, a svakako još i njegov u celokupnoj oblasti životinjskih oblika iskusni saradnik, čijem rekonstruktivnom ingenijumu muzej toliko ima da zahvali. Od te dvojice, poimence, razume se, od K. lično, proizilaze sva obrazovanju mome tako korisna obaveštenja i pouke, koji uveliko prelaze granice uvoda u studijum Lisabona i arhitektonskih dragocenosti njegove okoline, nego se pružaju doslovce na celokupno Bivstvo zajedno sa prazračćem i iz njega proizašlim organskim Životom, računavši od kamena do Čoveka. Zbog te dvojice izvanrednih ljudi, koji s pravom gledaju u meni nešto kao morski ljljan koji se od peteljke svoje otkinuo, to jest: saveta i pouke potrebitog novajliju u kretanju, direktno mi je milo i drago produženje moga boravka ovde, suprotno programu, i za čije odobrenje vas ja, dragi roditelji, kao pravo dete molim, mada bi preterano bilo reći da su ga prouzrokovali oni.

Spoljašnji uzrok, daleko pre, bio je sledeći. Smatrao sam za ne više sem korektno i smatrao sam da ću postupiti vama po volji ako iz grada ne otputujem ne predavši svoju posetnicu našem diplomatskom pretstavniku, Herr von Hüonu i njegovoj supruzi. Ovu formalnu učtivost obavio sam još prvog dana svog ovdašnjeg boravka, i s obzirom na godišnje doba nisam očekivao nikakve dalje posledice. Pa ipak mi je posle nekoliko dana stigao u hotel poziv da učestvujem u jednoj, očigledno pre moje posete zakazanoj muškoj večeri u poslanstvu, večeri čiji je termin bio veoma blizu moga polaska na brod. Pa ipak, ako sam hteo da ispunim svoju želju i odazovem se pozivu, još nije bilo neophodno da termin menjam.

Postupio sam tako, dragi roditelji, i u prostorijama poslanstva u Rua Augusta proveo sam jedno vrlo prijatno veče koje — da ne krijem to vašoj ljubavi — mogu upisati kao svoj lični uspeh,

za koji imam da zahvalim vašem vaspitanju. Večera je priređena u čast rumunskog princa Joana Ferdinanda koji, jedva nešto stariji od mene, sa svojim vojnim guvernerom, kapetanom Zamfiresku, baš ovih dana boravi u Lisabonu, a imala je karakter muške večere zato što je Frau von Hüon otišla u neko primorsko letovalište na portugalskoj rivijeri, dok je njezin suprug zbog nekih poslova morao prekinuti odmor i vratiti se u prestonicu. Broj zvanica bio je ograničen, jedva da je prelazio petnaest osoba, no ipak je, počevši od posluge koja nas je dočekala u pantalonama do kolena i sa šeputima na galoniranim kaputima, bila vrlo svečana. U čast prinčevu, propisani su bili frakovi i odlikovanja, i ja sam sa zadovoljstvom posmatrao krstove oko vrata i zvezde na grudima skoro sve one po godinama mi i *embonpointu* daleko odmakle gospode, — priznajem, ne bez izvesne zavisti zbog tih drangulija koje su im podizale toaletu. Pa ipak, ne laskajući ni vama ni sebi, mogu vas uveriti da sam, i u propisanom večernjem odelu bez ukrasa, od trenutka kad sam stupio u salon, zadobio sročnu blagonaklonost domaćinovu i njegovih gostiju, ne samo zbog svog imena, nego i zbog gracioznog učtivog ophođenja i poznavanja društvenih formi, koje uz ime idu.

Istina, za vreme *soupera*, u drvetom obloženoj trpezariji, u krugu svih tih delimično ovdašnjih, delimično inostranih diplomata, vojnika i veleindustrijalaca, u kom se jedan savetnik austro-ugarskog poslanstva u Madridu, jedan Grof Festetics, slikovito isticao u svojoj krznom opervaženoj mađarskoj narodnoj nošnji sa podavijenim čizmama i s krivom sabljom, bio sam, posaden između nekog brkatog belgijskog kapetana fregate i nekakvog vinariskog veletrgovca Portugalca, razvratne spoljašnjosti, čije je šepurenje govorilo o velikom bogatstvu, unekoliko prepušten *ennuiu*,¹ pošto se razgovor kretao oko meni dalekih političkih i privrednih predmeta, tako da se

¹ Dosada.

moje učešće duže moralo ograničiti samo na živahnu mimiku. Docnije, međutim, princ, koji mi je sedeo ukoso preko puta, inače umorna kao mleko bela lica, i koji je govorio šapćući i mucajući, naveo me je na razgovor o Parizu, u koji su se (jer ko ne voli da priča o Parizu!) ubrzo umešali svi a u kom sam ja, ohrabren ljubaznim osmehom i šapućućim mucanjem njegovog visočanstva, uzeo hrabrosti i malko poveo reč. No tek posle večere, kad smo se raskomotili u poslanikovu salonu za pušenje, srkali kafu i likere, zapade me, kao samo od sebe, mesto pored visokog gosta, pored kog je s druge strane sedeo domaćin. Potpuno besprekorna, ali bezbojna spoljašnjost Herr von Hüona, sa njegovom retkom kosom, razvodnjenim plavim omima i tankim, dugačkim brkovima, nesumnjivo vam je poznata. Joan Ferdinand nije mu se skoro uopšte obraćao, nego je dopuštao da ga zabavljam ja, što se našem domaćinu činilo po volji. Po svoj prilici sam za svoj promptni poziv imao da zahvalim želji da se princu u ovome društvu nađe vršnjak po godinama kvalifikovan da se s njim zabavi.

Smem da kažem da sam ga veoma amizirao, i to najprostim sredstvima, koja su za njega baš odgovarala. Pričao sam mu o svome detinjstvu i prvim mladićkim danima kod nas kod kuće u dvorcu, o nespretnosti našeg dobrog starog Radiculea, zbog kog je, kad sam ga počeo podražavati, pao u detinjasto oduševljenje, tvrdeći mi da u njemu sasvim prepoznaje drhtavu i nespretnu uslužnost svoga sopstvenog sobara iz Bukurešta kog mu je dao otac; o neverovatnom uspijanju tvoje Adelaide, draga Mama, čije sam mu vilinsko lebdenje po sobama prikazao takođe na zadovoljstvo od kog je uzdržavajući se prskao u smeh; dalje, o psima, o Friponu i o tom kako cvokoće zbog izvesnog povremenog fizičkog stanja onako ipak sićušne Minime, kao i njoj samoj sa njezinom, za psetance što se u krilu drži, tako mučnom i opasnom naklonošću, koja je tvoju haljinu, Mama, stala već tolikih nevolja. U muškom društvu mogao sam govoriti o tome, kao i o Friponovom cvokotanju, u

elegantnim zar rečeničkim obrtima, a u svakom slučaju, našao sam opravdanje u suzama koje je kraljevsko visočanstvo, smejući se delikatnoj slabosti Miniminoj, neprestano brisalo sa lica. Ima nečega dirljivog videti kako se tako neusiljenoj veselosti prepušta stvorenje koje jezikom onako zapinje i muca.

Može biti da će tebi, draga Mama, biti malo neprijatno što sam nežnu slabost tvoje ljubimice tako izložio smehu; no efekat koji sam time postigao izmirio bi te s mojom indiskrecijom. Svi su se okrenuli videvši raskalašnost pod kojom se Princ povijao, dok mu se Veliki krst, obešen o ogrlicu uniforme, klatio tamo amo, pa su joj se nehotice pridružili. Svak zažele da, kao i on, čuje šta je to s Radiculeom, Adelaidom i Minimom, pa počеше vikati *da capo*.¹ Krznom opervaženi Madžar nikako se nije prestajao udarati šakom po butini, toliko da ga je moralo boleti, a debelom, sa bogatstva svoga više puta odlikovanom vinarskom veletrgovcu, otkinulo se, usled snažnog drmusanja trbuha, dugme sa prsluka, i naš poslanik bio je veoma zadovoljan.

No posledica toga bila je da mi je on pri kraju soiréea u četiri oka ponudio da me pre no što otputujem predstavi Njegovom Veličanstvu Kralju, Dom Carlosu I, koji se baš u to isto vreme nalazio u prestonici, kao što je to uostalom pokazivala zastava Braganze koja se vila na krovu dvora. U neku ruku spada u njegovu dužnost, rekao mi je Herr von Hüon, da prezentira monarhu sina visokog luksemburškog društva, koji se nalazi na proputovanju i koji je, tako se izrazio, mladić „priyatne darovitosti“. Osim toga, plemenita duša monarhova —, duša jednog umetnika, jer Njegovo Veličanstvo voli pomalo da slika u ulju — i duša naučnika uz to, jer je On ljubitelj okeanografije, to jest: studija mora i živih bića u njemu — potištena je, ta duša, zbog političkih briga koje su je skolile odmah pošto je kralj stupio na presto, pre šest godina, usled

¹ Ponovo ispočetka.

konflikta portugalskih i engleskih interesa u centralnoj Africi. U to doba, popustljivo njegovo držanje uzбудilo je javno mnjenje protiv njega, i on je Englezima bio direktno zahvalan zbog ultimatumata koji je njegovoj vladi dopustio da se, uz formalan protest, povuče pred britanskim zahtevima. Međutim, zbog toga je u većim gradovima zemlje došlo do nemilih nereda, a u Lisabonu su morali suzbiti jednu republikansku pobunu. A onda još i kobni deficit portugalskih železnica, koji je pre tri godine doveo do teške finansijske krize i do neke vrste državnog bankrota, naime do dekretiranog smanjenja državnih obaveza za dve trećine! To je dalo snažan podstrek republikanskoj partiji i radikalnim elementima olakšalo podri-vačku njihovu delatnost. Njegovo Veličanstvo nije čak pošteđeno ni više puta ponovljenog žalosnog saznanja kako je policija još na vreme otkrila zavere za atentate na njegovu ličnost. Moje predstavljanje moglo bi, kao nepredviđena promena u toku svakodnevnih rutinskih audijencija, razonoditi možda visokog gospodina i osvežiti ga. Po mogućnosti, ako to razgovor ikako dopusti, trebalo bi da pokušam da pokrenem temu o Minimi, na koju je siroti princ Joan Ferdinand večeras tako od srca reagovao.

Razumećete, dragi roditelji, da je, uzevši u obzir moje izrazito i orno rojalističko raspoloženje i moju entuzijastičku naklonost (o kojoj vi možete čak niste mnogo ni znali) da se poklonim legitimnome veličanstvu, ovaj predlog poslanikov imao za mene veliku privlačnu snagu. Ono što me je sprečavalo da ga primim, beše nemila činjenica da će priprema audijencije zahtevati nekoliko dana, četiri ili pet, a da je to prekoračivalo termin moga ukrcavanja na „Cap Arconu“. Šta je trebalo da činim? Moja želja da se pojavim pred kraljem spojila se sa opomenama učenoga moga mentora Kuckucka da gradu kao što je Lisabon ne poklonim suviše ovlašnu pažnju, i pretvorila se u odluku da, preskačući jedan brod, promenim svoje dispozicije u poslednjem trenutku. Posetio sam biro za

putovanje i saznao da je sledeći brod iste linije, „Amphitrite“, koji ima da napusti Lisabon za otprilike četrnaest dana, veoma zauzet i da mi, pošto „Cap Arconi“ nije ravan, ne bi mogao ponuditi dostojan *accommodement*. Najpametnije, tako me posavetovala *clerk*,¹ biće ako budem sačekao povratak „Cap Arcone“, za nekih šest do sedam nedelja, od 15. ovog meseca računajući, da rezervaciju kabine prenesem na sledeće putovanje i da svoj put odložim do kraja septembra ili čak početka oktobra.

Vi me znate, dragi roditelji. Vazda spreman da donesem odluku bez okolišenja, ja prihvatih predlog činovnika, izdadoh odgovarajuće *ordres*² a nije valjda potrebno ni spomenuti da sam vaše prijatelje, Meyer-Novaro, jednim lepo sročnim kablogramom obavestio o produženju puta i zamolio ih da me čekaju tek u toku oktobra. Na taj način, kao što vidite, vreme moga boravka u ovdašnjem gradu odužilo se skoro suviše čak i za moje želje. Ali neka! Smešten sam u hotelu, bez preterivanja rečeno, podnošljivo, a poucnog društva i korisnog razgovora neće mi ovde, dok se ne budem ukrcao, ponestati. Smem li dakle biti ubeđen u vašu saglasnost?

Bez nje, razume se, duševno moje dobro raspoloženje nestalo bi. Ali ja verujem da ćete mi je vi u toliko lakše dati kad čujete kako je izvanredno srećno, upravo uzvišeno protekla audijencija kod Njegova Veličanstva Kralja, koja je u međuvremenu prošla. O milostivom njezinom odobrenju obavestio me je Herr von Hüon, i na vreme me je, pre određenog časa, svojim kolima povezao iz hotela u kraljev dvor, čije smo spoljašnje i unutrašnje straže prošli bez zadržavanja i sa odlikovanjem, zahvaljujući tome što je poslanik akreditovan i što se pokazao u svojoj službenoj i dvorskoj uniformi koju je bio obukao. Popeli smo se uza stepenice, u podnožju flankirane

¹ Činovnik.

² Naredbe.

nekolikim karijatidama u pozama od suviše napregnute lepote, popeli se do niza prijemnih dvorana, koje se, ukrašene poprsjima nekadašnjih kraljeva, slikama i kristalnim lusterima, dekorisane većinom crvenom svilom i s nameštajem istorijskog stila, pružaju ispred kraljeve sobe za audijencije. Iz jedne sale u drugu prelazi se polako, a već u drugoj, dežurni funkcioner maršalata dvora ponudio nas je da sednemo. Ako se ne uzme u obzir raskoš ovoga mesta, ono nije ništa drukčije no kod kakvog veoma traženog lekara, koji neprestano sve više zaostaje u ordiniranju jer mu se akumuliraju produženja te pacijent mora da čeka mnogo duže od sata za koji je naručen. U sobama je bilo mnogo svakojakih dostojanstvenika, domaćih i inostranih, u uniformi i gala-civilu, koji su stajali u grupama tiho razgovarajući ili se dosađivali na sofama. Videlo se mnogo kićanki, galoniranih ogrlica i odlikovanja. U svakom novom salonu u koji bismo stupili, poslanik se kordijalno pozdravljao sa ovim ili onim diplomatom s kojim je bio poznat i predstavljao mene, tako da mi je, pošto sam neprestano imao da dajem dokaza o svome ponašanju u kome uživam, prilično brzo prošlo neizbežno čekanje od nekih sigurno četrdeset minuta.

Jedan krilni ađutant sa ešarpom, držeći listu sa imenima u ruci, pozva nas naposletku da stanemo pokraj vrata kraljeve radne sobe, flankirana dvama lakejima u napudranim perikama. Iz kabineta je izašao nekakav stari gospodin u gardijskoj generalskoj uniformi, koji je po svoj prilici išao da se zahvali za neku milost. Ađutant stupi u kabinet da prijavi nas. Zatim nam se, pokrenuta rukama lakeja, otvoriše oba krila zlatnim letvicama obloženih vrata.

Kralj, mada tek nešto preko trideset godina, ima već proređenu kosu i tela je malo debeljuškasta. Obučen u sivomaslinastu uniformu sa crvenim reverima i svega jednom zvezdom na grudima, u čijoj je sredini orao držao skiptar i jabuku, on nas primi stojeći za писаćim stolom. Lice mu je bilo rumeno od

mnogobrojnih razgovora. Obrve su mu kao ugalj crne, no brkovi, puni doduše, ali na krajevima šiljasto uvrnuti, počinju već malko da sede. Duboki poklon poslanikov i moj on dočeka pokretom ruke, sto puta milostivo ponovljenim, pa pozdravi zatim Herr von Hüona trepćući očima na način u koji je umeo da unese mnogo prisnosti.

„Dragi moj ambassadeur, zadovoljstvo mi je kao i uvek... Zar i vi u gradu?... Znam, znam... *Ce nouveau traité de commerce... Mais ça s'arrangera sans aucune difficulté, grâce à votre habileté bien connue...*¹ Zdravlje ljubazne Madame de Hüon... je izvrsno. Kako me raduje! Kako me stvarno raduje!... I tako eto, — kakvog mi to Adonisa danas dovodite?“

Dragi roditelji, ovo pitanje valja razumeti kao jednu sasvim u šali rečenu *courtoisie*,² koja stvarnosti nimalo ne odgovara. Istina da frak lepo pristaje mojoj figuri, koju sam nasledio od Papa. Pa ipak, poznato vam je isto kao i meni, da se na meni, sa mojim kao jabuka bucmastim obrazima i kosim očima koje u ogledalu nikad nisam mogao ugledati a da se ne naljutim, ne može otkriti ništa mitološkog. I tako, ja dočekah kraljevsku šalu sa pokretom vesele rezignacije; i kao da hita da šalu zbriše i u zaborav baci, Njegovo Veličanstvo, držeći moju ruku u svojoj, nastavi smesta vrlo milostivo:

„Dragi moj markiže, dobro došli u Lisabon! Nije mi potrebno govoriti da mi je vaše ime dobro poznato i da se radujem što vidim kod sebe mladi izdanak visokog plemstva zemlje koja sa Portugalijom, ne naposletku zahvaljujući aktivnosti vašeg gospodina pratioca, stoji u tako srdačnim prijateljskim odnosima. Kažite mi — “ i on trenutak razmišljaše šta da mu kažem. — „Šta vas dovodi nama?“

¹ Taj novi trgovinski ugovor... No to će se urediti bez ikakve teškoće, zahvaljujući vašoj dobro poznatoj veštini...

² Uljudnost.

Neću, dragi roditelji, da se hvalim ljupkom, u najboljem smislu dvorskom, u isti mah devotnom i neusiljenom okretnošću s kojom sam odgovarao monarhu. Konstatovaću samo, na umirenje vaše i vaše zadovoljstvo, da se nisam pokazao nespretn i kao vezana vreća. Ispričao sam Njegovom Veličanstvu o jednogodišnjem putu oko sveta, u svrhu vaspitanja, koji mi je širokogrudost vaša omogućila, o tome putu, na koji sam krenuo iz Pariza, mesta stanovanja svog, a čija je prva stanica ovaj neuporedljivi grad.

„O, Lisabon vam se dakle dopada?“

„*Sire, énorémment! Je suis tout à fait transporté par la beauté de votre capitale, qui est vraiment digne d’être la résidence d’un grand souverain comme Votre Majesté.*¹ Nameravao sam da se zadržim u njemu svega nekoliko dana, ali sam uvideo kako je ta namera glupa pa sam čitav svoj plan putovanja preokrenuo, da bih bar nekoliko nedelja posvetio boravku koji bi čovek želeo da nikad prekinuti ne mora. Kakav grad, Sire! Kakve avenije, kakvi parkovi, kakve promenade i izgledi! Lične veze učinile su da sam se pre svega upoznao sa Prirodnjačkim muzejom Profesora Kuckucka — divnim jednim institutom, V. Veličanstvo, meni lično interesantnim ne u poslednjem redu zbog svog okeanografskog karaktera, budući da toliki broj njegovih eksponata izvanredno poučno iznosi pred oči da se poreklo sveg života nalazi u moru. No onda divote botaničke bašte, Sire, Avenida-Park, Campo Grande, Passeio da Estrella sa neuporedljivim njegovim pogledom na grad i reku... Zar je čudo što mi se pokraj svih tih idealnih slika, nebom blagoslovene a ljudskom rukom uzorito negovane prirode suzom ovlažilo oko, oko koje je malo — malo, bože moj! — oko umetnika? Priznajem, naime, da sam se —

¹ Sire, beskrajno! Sasvim sam zanesen lepotom vaše prestonice koja je zaista dostojna da bude sedište jednog velikog suverena kao što je Vaše Veličanstvo.

sasvim drukčije nego V. Veličanstvo, čije je majstorstvo u toj oblasti poznato — u Parizu bavio malko likovnom umetnošću, da sam crtao, slikao, kao prilježni mada skromni i nevešti samo učenik Profesora Estomparda sa Académie des Beaux Arts. Ali to nije pomena vredno. Ono što treba reći, to je: da u Vašem Veličanstvu treba poštovati vladaoca jedne od najboljih zemalja na svetu, verovatno najbolje. Gde inače na svetu ima panorama koja se može uporediti sa onom što se posmatraču pruža sa visokih kraljevskih zamkova u Sintri, pogled na Estremaduru, koja se preliva u bojama žita, grožđa i južnog voća?...”

Uzgred primećujem, dragi roditelji, da još nisam posetio zamke u Sintri ni manastir Belem, čiju sam elegantnu arhitekturu analizirao takođe. Nisam dosad još uspeo da ih posetim zato što dobar deo vremena posvećujem tenisu, u okviru jednog kluba lepo vaspitane mladeži, u koji su me uveli Kuckuckovi. No svejedno! Pred kraljevskim sam uhom s pohvalom govorio o utiscima koje još uopšte doživeo nisam, a Njegovo je Veličanstvo izvolele ubaciti kako moju prijemчивost ume da ceni.

To me je ohrabrilo da, sa svom lakoćom koja mi je data, ili koju mi je dala izvanredna situacija, nastavim da govorim i hvalim monarhu Portugaliju i Portugalce. Čovek ne dolazi u posetu jednoj zemlji baš samo zemlje radi, nego i — i to može biti prevashodno — ljudi radi, iz radoznalosti, ako tako smem reći, prema još nepoznatom soju ljudskom, iz potrebe da se zagleda u druge oči, druge fizionomije... Svestan sam, rekoh, da se izražavam nepotpuno, ali ono na šta mislim, jeste želja da uživam u nepoznatom telesnom sastavu ljudi i njihovu ponašanju. Portugalija — *à la bonne heure*. Ali Portugalci, Njegovog Veličanstva podanici, oni zapravo tek privlače svu moju pažnju. Elementat keltsko-praiberski, s kojim su se zatim izmešale razne istorijske količine krvi iz oblasti feničanske, kartaginske, rimske i arapske — kakav je dražestan, zanosan

soj ljudski stvorilo to malo pomalo, — čas gordo ljubak, čas opet oplemenjen izvesnom rasnom ponositošću koja izaziva strahopoštovanje, pa čak i strah. „Biti vladar takvog fascinativnog naroda, kako li srećnim treba zbog toga nazvati Vaše Veličanstvo!“

„Tja, da, vrlo lepo, vrlo zgodno,“ reče Dom Carlos. Hvala vam za vaš prijateljski pogled, dragi markiže, kojim posmatrate Portugaliju i Portugalce.“ I ja već pomislih da će tim rečima predstavljanje završiti, pa se prijatno iznenadih kad je on, naprotiv, dodao: „No zar nećemo sesti? *Cher ambassadeur*, hajde malo da sednemo!“

Nema sumnje da je u prvi mah nameravao da audijenciju obavi stojeći i da je, budući da se radilo samo o mome predstavljanju, završi za svega nekoliko minuta. Što ju je sad produžio i učinio udobnijom, možete — kažem to više zato da bih učinio zadovoljstvo vama no zato da bih polaskao svojoj taštini — pripisati tečnom mome razgovoru, koji ga je svakako zabavljao, kao i dopadljivosti čitavog moga držanja.

Kralj, poslanik i ja posedasmo u kožne fotelje pred rešetkama zagrađenim mermernim kaminom sa satom, čiracima i orijentalnim vazama na ploči. Oko nas je bila prostrana, vrlo lepo nameštena radna soba, u kojoj nisu nedostajala dva ormana za knjige sa staklenim vratima, a patos joj je prekrivao persijski ćilim džinovskih razmera. Nekoliko slika, uramljenih u teške zlatne ramove, visilo je iznad kamina s obe strane, a jedna je od njih prikazivala nekakav planinski, druga pak neki cvećem obrastao ravničarski predeo. Herr von Hüon pokaza mi očima na slike, u isti mah pokazujući i na kralja, koji je baš u tom trenutku sa izrezbarenog malog stola za pušenje prenosio srebrnu kutiju za cigarete. Razumeo sam.

„Hoće li V. Veličanstvo,“ rekoh, „milostivo oprostiti ako mi pažnja za trenutak skrene sa vaše ličnosti na ova remek dela, koja neodoljivo privlače moje poglede. Da li mi je slobodno da ih pogledam izblize? Ah, to je slikarstvo! To je ge-

nije! Potpis ne mogu sasvim da razaberem, ali i jedna i druga svakako će biti od prvog umetnika vaše zemlje.“

„Od prvog?“ upita kralj nasmehnuvši se. „Kako se uzme. Slike su od mene. Ova levo je pogled sa Serra da Estrella, gde imam lovačku kuću, ova desno pokušava da dà štimung naših barskih nizija, gde često idem u lov na šljuke. Vidite, pokušao sam da izrazim ljupkost cistroza koje često pokriva-ju te ravnice.“

„Rekao bi čovek da im oseća miris,“ rekoh ja. „Baš jeste, bože moj, pred takvom veštinom diletantizam mora da se zastidi.“

„A to baš smatraju za diletantizam,“ odgovori Dom Carlos slegnuvši ramenima, dok sam se ja kao silom odvajao od njegovih dela i ponovo seo na svoje mesto. „Kad je u pitanju kralj, svak misli samo na diletantizam. Vazda se u tim prilikama javlja misao na Nerona i njegove *qualis artifex*¹ ambicije.“

„Sažaljenja su dostojni ljudi,“ odgovorih ja, „koji ne mogu da se oslobode takvih predrasuda! Treba da se raduju srećnom slučaju kad se najviše spoji sa najvišim, preimućstvo uzvišenog roda sa preimućtvom i darom muza.“ Njegovom Veličanstvu to je očigledno bilo milo čuti. On je sedeo udobno zavaljen, dok smo ja i poslanik izbegavali, kao što i priliči, da se leđima dotaknemo kosih naslona. Kralj reče: „Ja se radujem, dragi markiže, vašoj prijemčivosti, osećajnoj vašoj nesnebivljivosti s kojom posmatrate stvari, svet, ljude i dela, lepoj bezazlenosti s kojom to činite i zbog koje vam treba zavideti. Ona je može biti mogućna baš na onom društvenom stepenu na kome se vi nalazite. Za ružnoću i gorčinu života zna se sasvim samo u nizinama društva i na njegovom najvišem vrhu. Običan čovek ih zna — i rukovodilac države, koji udiše mijazme politike.“

¹ Kao umetnik.

„Primedba vašeg Veličanstva,“ odgovorih ja, „puna je duha. Samo ponizno molim da ne mislite kako se moja pažnja zadržava u priprostom uživanju na površini stvari, bez ikakvog pokušaja da proдре u njihove manje prijatne podzemne delove. Ja sam Vašem Veličanstvu izrazio svoje divljenje s obzirom na stvarno zavisti dostojnu sudbinu da se bude vladar tako slavne zemlje kao što je Portugalija. No ja nisam slep za izvesne senke koje tu sreću hoće da pomrače, i znam za kap gorčine i žuci koje zloba cedi u zlatni napitak vašeg života. Nije mi nepoznato da i ovde, čak i ovde, da li da rekнем: baš ovde?, ne nedostaju elementi — elementi koji se nazivaju radikalnim, valjda zato što kao miševi podrivački glođu korene društva —, odvratni elementi, ako svojim osećanjima prema njima smem da dam u svakom slučaju umeren izraz, kojima svaki *embarrasement*, svaki politička ili finansijska poteškoća države dobro dođe da iz nje stvore kapital za svoje mahinacije. Oni se nazivaju ljudima naroda, mada se njihov odnos prema narodu sastoji u tom da razaraju njegove zdrave instinkte i da mu, na njegovu nesreću, uništavaju prirodnu njegovu veru u neophodnost hijerarhijskog društvenog uređenja. Čime? Time što hoće da ga zaraze savršeno protivprirodnom pa zato i narodu tuđom idejom jednakosti i što ga plitkom retorikom navode na zabludu kako je neophodno ili pak ma i najmanje poželjno — o mogućnosti da i ne govorim — da se razlike rođenja, krvi, razlike između bogatog i siromašnog, otmenog i prostog, uklone, — razlike zbog kojih se priroda, da bi ih održala, vezuje sa lepotom. U krpe obučeni prosjak daje životom svojim isti onaj prilog raznobojnoj slici sveta, kao i veliki gospodin koji u ponizno ispruženu ruku, trudeći se, istina, koliko više može da je ne dotakne, milostinju stavlja, — i, Vaše Veličanstvo, prosjak to zna; on je svestan neobičnog dostojanstva koje mu je poredak sveta dodelio, i u najdubljem kutku svoga srca i ne želi ništa drugo no ono što je. Potrebno je da dođu zlonamerni ljudi i pobune ga, da bi

on zaboravio na slikovitu svoju ulogu, da mu u glavu ubace ludu nepokornu misao kako ljudi moraju biti jednaki. A oni to nisu, i rođeni su da to uvide. Čovek dolazi na svet sa aristokratskim osećanjima. To je, koliko god da sam mlad, moje iskustvo. Ko bio da bio, klerik, član crkvene hijerarhije ili pak one druge, marcijalne, prostosrdačni kakav podoficir u kasarni svojoj — on pogledom i osećanjem, neprevarnim jednim čulom pipanja pokazuje da zna šta je prosta ili probрана supstanca, kakvo je testo od kog je ko zamešen... Divnih li prijatelja naroda, zaista, koji onim prostorodjenim i niskorodjenim, oduzimaju uživanje u onome što je iznad njega, u bogatstvu, plemenitim navikama i formama gornjeg društvenog sloja, i koji to uživanje pretvaraju u zavirljivost, pohlepu, buntovništvo! Koji masi oduzimaju religiju koja je u pobožnim i srećnim granicama održava, i pored toga je varaju kako će promenom državne forme sve biti kao što treba, kako monarhija mora pasti i kako će se, kad se republika uspostavi, priroda čoveka promeniti, a sreća i jednakost kao čarolijom nastupiti... Ali vreme je da zamolim Vaše Veličanstvo da milostivo primi ovaj moj osećajni izliv na koji sam se usudio.“

Kralj klimnu poslaniku glavom visoko podigavši obrve, čemu se ovaj veoma obradovao.

„Dragi markiže,“ reče tada Njegovo Veličanstvo, „vi pokazujete shvatanja koja se samo mogu pohvaliti, — shvatanja, uostalom, kakva odgovaraju ne samo vašem poreklu, nego i vama lično i individualno, dopustite da vam kažem, potpuno pristaju. Jeste, jeste, ja kažem kako mislim. *A propos*, vi ste spomenuli zapaljivu retoriku demagoga, njihovu opasnu veštinu brbljivosti. Zaista i po nesreći, veština baratanja rečima nalazi se sasvim pretežno kod takvih ljudi, advokata, častoljubivih političara, apostola liberalizma i neprijatelja postojećeg poretka. Ono što postoji, nailazi retko na zaštitnike od duha. Izuzetak je i vrlo je blagotvorno čuti jednom kako se u korist dobre stvari dobro i privlačno govori.“

„Ne mogu da kažem,“ odgovorih, „koliko me usrećuje i koliko mi časti čini baš ta reč ‚blagotvoran‘ koja dolazi iz usta Vašeg Veličanstva. Možda je i smešno kad običan jedan mlad plemić uzima hrabrost da misli kako jednom kralju može da učini nešto blagotvorno, — ja ipak priznajem da je moje nastojanje baš to. A šta me navodi na to nastojanje. Samilost, Vaše Veličanstvo. Samilost je ono što učestvuje u mome strahopoštovanju, — ako je to smelost, ja bih ustvrdio kako teško da postoji mešavina osećanja sa više duha no što je baš mešavina strahopoštovanja i samilosti. Mene boli ono što je mladosti mojoj poznato o brigama Vašeg Veličanstva, o neprijateljstvu na koje nailazi princip koji vi zastupate pa čak i prejasna ličnost Vaša, i ja ne mogu na ino no da želim da se koliko je god više moguće tih crnih briga otresete, da se koliko je god više moguće prijatno rasonodite. To je nesumnjivo ono što Vaše Veličanstvo traži i nalazi u lepoj veštini, u slikarstvu. Pored toga, sa radošću čujem da se rado predajete zadovoljstvu lova...“

„Imate pravo,“ reče kralj. „Priznajem da se najbolje osećam daleko od prestonice i spleta političkih, u slobodnoj prirodi, u polju i na planini, opkoljen malim brojem poverljivih i pouzdanih ljudi, kad gonim divljač ili kad je čekam. Jeste li vi lovac, markiže?“

„Ne mogu da kažem, Vaše Veličanstvo. Sumnje nema da je lov zabava najviteškija, no ja, sve u svemu, nisam za pušku, i samo poneki put odazivam se takvom pozivu. Ono što mi pri tom čini najviše zadovoljstva, jesu psi. Onaj čopor hajkačkih pasa i ptičara, čija se strast jedva obuzdati može, s njuškom na zemlji, s repovima koji mašu, svih mišića napetih, — ponosni paradni korak kojim tako neko pseto, zabacivši glavu, nosi u njuški kakvu pticu ili zeca, — ja se tog sit ne mogu nagledati. Jednom reči, ja izjavljujem da sam veliki prijatelj pasa i od malih sam se nogu majao sa tim drugovima čovekovim. Njihov uporan pogled, njihova od smeha razvaljena njuška kad se

čovjek s njima šali — pas je jedina životinja koja ume da se smeje —, njihova nespreatna nežnost, njihova elegancija u igri, gipka lepota njihova hoda, ako je pseto rasno — sve mi to veseli srce. Njihovo poreklo od kurjaka ili od šakala kod velike većine vrsta je potpuno neprimetno. Ono im se većinom ne vidi isto onako kao što se konju ne vidi da potiče od tapira ili nosoroga. Već tresetni vučjak iz vremena sojenica nije me više podsetio na to poreklo, a kome bi ono palo na pamet kad vidi spaniela, jazavičara, pudlu, škotskog terijera, koji kao da na trbuhu hoda? Kakva varijabilnost vrste! Nema je nigde više. Svinjče je svinjče, govedo — govedo. Ali zar se može verovati da je danska doga, velika kao tele, ista ta životinja kao i mali pinč? A uz to,“ nastavljao sam da pričam i olabavio držanje, naslonivši se ipak na stolicu, što je zatim učinio i poslanik, „a uz to, čini nam se kao da ta stvorenja nisu svesna svoga formata, bilo da je ogroman bilo sićušan, i u međusobnim odnosima ne vode o njemu računa. A tek ljubav — neka Vaše Veličanstvo oprosti što se dotičem te oblasti —, ona potpuno uništava svaki smisao za ono što se može i ne može. Mi imamo kod kuće u dvorcu ruskog hrta, Fripona po imenu, velikog jednog gospodina, hladna držanja i sa uobraženo sanjivom fizionomijom, koja stoji u vezi sa beznačajnošću njegova mozga. A s druge strane, imamo Minimu, malteško sobno psetance moje Mame, klupče bele svile, jedva nešto veće od moje pesnice. Čovek bi rekao da Fripon ipak shvata kako ta drhtuljava princezica u izvesnom smislu uopšte ne može biti partner za njega. No kad ženskost njezina postane aktuelna, onda on, mada ga drže daleko od nje, tako cvokoće zubima od neostvarljive zaljubljenosti, da se to cvokotanje čuje u nekoliko soba dalje.“

Kralj se razveseli zbog cvokotanja.

„Ah,“ pohitao sam da produžim, „usput moram ispričati Vašem Veličanstvu nešto o rečenoj Minimi, preciznom jed-

nom stvorenjcu, čija je konstitucija u mučnom odnosu sa njezinom ulogom sobnog pseta.“

I tako sam, draga Mama, daleko bolje i sa komičnijom podrobnosću *détailsa* ponovio svoju nedavnu produkciju, opisao na žalost često ponavljanu tragediju u tvome krilu, uzvike straha, alarmno zvonjenje, — naslikao Adelaidu kako stiže lepršajući, s njenom besprimernom afektacijom koju je nezgoda još povećala, i kako odnosi nesrećno miljenče koje se kopreca, opisao drhtavu uslužnost Radiculeovu, koji pokušava da pomogne tebi, zbunjenoj, donoseći lopaticu i kofu s pepelom. Kralj se za slabine držao od smeha —, i zaista, prava je i duboka radost videti kako se tako jedan krunisan i brižan čovek, sa podrivačkom partijom u zemlji, tako samozaboravno predaje veselosti. Oni koji su slušali u predsoblju, bio ko bio, ne znam šta su mogli misliti o ovoj audijenciji, ali sigurno je da je Njegovo Veličanstvo izvanredno uživalo u naivnoj razonodi koju sam mu pružio. On se prisetio konačno da ime poslanika, na kome su se mogli primetiti ponos i sreća što je, predstavivši me, stekao kod vladaoca takve zasluge, i moje lično ime, svakako nisu poslednja imena na listi krilnog adutanta, pa je, brišući oči, ustao i dao znak da je prijem završen. Ali dok smo se mi klanjali opraštajući se, dobro sam čuo, mada tobože nije trebalo da čujem, dvaput izrečeno „*Charmant, charmant!*“¹ kojim je monarh izrazio zahvalnost Herr von Hüonu, — i dragi roditelji, — zbog toga ćete nesumnjivo u povoljnijoj svetlosti videti ne samo sitno moje ogrešenje o pijetet, nego i u izvesnoj meri samovoljno produženje ovdašnjeg moga boravka —: dva dana docnije, stigao mi je iz kraljevog dvorskog maršalata paketić sa insignijama portugalskog ordena Crvenog Lava druge klase, koji mi je Njegovo Veličanstvo izvolelo dati, na karminskoj vrpici što se nosi oko vrata, — tako da u prilikama formalnog karaktera neću više,

¹ Divno, divno!

kao još ono kod poslanika, imati da se pokažem samo u golom fraku.

Dobro znam da čovek pravu vrednost svoju ne nosi u e-majlu na prsima od košulje, nego duboko u grudima svojim. No ljudi — vi ih poznajete duže i bolje no ja — žele ono što se vidi, ono što je očigledno, amblem i odlikovanje koje se nosi, i ja ih ne prekorevam stoga, ja imam mnogo blagog razumevanja za njihove zahteve, pa ako se radujem što ću detinjastu njihovu potrebu u buduće moći da zadovoljim Crvenim Lavom druge klase, radujem se iz čiste simpatije i ljubavi prema bližnjima.

Svega toliko za danas, najmiliji roditelji. Hulja ko pruža više no što ima. Uskoro ću vam javiti druge svoje doživljaje i iskustva, koja ću potpuno imati da zahvalim vašoj širokogrudosti. I ako bi mi vaš odgovor stigao još na ovu adresu i uverio me o vašem dobrom raspoloženju, bilo bi to nešto najlepše za dobro raspoloženje

Vašeg sa nežnošću odanog i poslušnog sina

Loulou

Ovo pismo, napisano dobro prostudiranim, malko ulevo iskošenim rukopisom, sastavljeno delom nemački, delom francuski, koje je, sa ovalom obavijenim potpisom, ispunjavalo čitavu hrpu listova hotela Savoy Palace, otišlo je roditeljima mojim u dvorac Monrefuge kod Luksemburga. Truda sam uložio u nj, pošto mi je izistinski bilo stalo do korespondencije sa ovim tako mi bliskim gospodskim svetom i što sam sa iskrenom radoznalošću očekivao odgovor, koji će, kako sam mislio, svakako doći od markize. Nekoliko dana bio sam utrošio na malo delo ovo, koje je sve što sam doživeo, izuzevši nekoliko zamagljenih mesta na početku, reprodukovalo sasvim verno, čak i u tački da je Herr von Hüon, svojom ponudom da me predstavi kralju, sâm izišao u susret mojim željama. Brižljivost koju sam uložio u pismo treba ceniti utoliko više što

sam vreme potrebno za nj morao otkinuti od vrednih svojih poseta Kuckuckovoj kući, s mukom održavanih u granicama diskrecije, od poseta koje su se — ko bi to i pomislio — uglavnom zasnivale na sportu kojim sam se dotle bavio isto onako malo kao i bilo kojim drugim, na igranju tenisa sa Zouzou i njezinim klupskim društvom.

Pristati na onaj dogovor i držati ga se, značilo je ne malu drskost s moje strane. No treći dan zatim, rano pre podne, kao što smo i utanačili, ja se, u besprekornom sportskom dresu, flannelskim pantalonama s belim pojasom, snežnobelom, na vratu otvorenom košuljom, povrh koje sam, do početka igre, nosio plav kaput, i sa onim bezglasnim, gumom lako pođonjenim platnenim cipelama, koje omogućavaju kretanje kao u plesača, našoħ na igralištu, nimalo daleko od roditeljske kuće male Zouzou, vrlo dobro održavanom i sa dva polja, čija je upotreba u određene dane i časove stajala na raspolaganju njoj i njezinim prijateljima. Osećao sam se u duši vrlo slično kao nekada kad sam, sa pustolovnom jednom, plašljivom doduše ali ornom odlučnošću u srcu, izlazio pred vojnu regrutnu komisiju. Odlučnost je sve i sva. Nošen duhom ubedljive svoje odeće, krilatom obućom na nogama svojim, ja sam se ufao da ću se, opsenjujući, dobro pokazati u igri koju sam doduše bio gledao i u sebe upio, no koju igrao nikada nisam.

Stigoh prerano, još sam bio sâm na igralištu. Bila je tamo neka baraka koja je služila kao garderoba i za smeštaj pribora za igru. Tamo sam skinuo kaput, uzeo jedan reket i nekoliko zgodnih krećnobelih lopti, pa se na igralištu stadoħ ogledati kako da, igrajući se i kao sa poznavanjem, upotrebljavam te ljupke predmete. Lupkao sam loptu da skaće na elastično prepletenom reketu, udarao je o zemlju da bih je reketom dohvatio u vazduhu, i podizao sam je kad bi pala onim poznatim lakim pokretom kao kad se kopa. Da bih malo oslobodio ruku i ispitao snagu koja je potrebna za udarac, slao sam lopte, jednu za drugom, udarajući ih forhendom i bekhendom, preko

mreže, — po mogućnosti preko mreže, jer obično su mi padale u mrežu ili pak nedopušteno daleko preko osnovne linije s druge strane, pa štaviše, kad bih se suviše uneo u stvar, i preko visoke ograde igrališta napolje.

Tako sam se, sa uživanjem obuhvatajući dršku lepog reketa, muvao, u singlu ni protiv koga, a u tom me zateče Zouzou Kuckuck kad je nemarno ušla na igralište, u društvu dvoje takođe belo obučених mladih stvorenja, momka i devojke, koji, međutim, nisu bili brat i sestra nego kuzen i kuzina. Njemu je, ako ne Cunha, bilo ime Costa, a njoj, ako ne Lopes a ono Camoes, — ne znam baš više tačno. „Pazi, markiz trenira solo. Izgleda da mnogo obećava,“ reče Zouzou podrugljivo i upozna me sa dvoje mlade, istina elegantne, ali u ljupkosti daleko od nje zaostale gospodske dece, pa zatim i sa drugima koji su došli, muškim i ženskim članovima kluba, po imenu Saldacha, Vicente, de Menezes, Ferreira i slično. U svemu se bilo okupilo nekih dvanaestak igrača, uključujući mene, no više njih, međutim, smesta razgovarajući posedaše na klupe izvan ograđenog prostora, da za prvi mah samo gledaju. Po četvoro izađoše na oba igrališta da igraju, — Zouzou i ja na suprotnim poljima jedno prema drugom. Dugačak jedan mladić ispe se na uzvišeno sedište sudijsko, da zabeleži i izrekne broj dobivenih lopti, greške i autove, dobivene gemove ili set.

Zouzou se postavila na mreži, dok sam ja to mesto prepustio svojoj partnerki, nekoj gospođici žute puti i zelenih očiju, i sa pribranom spremnošću, usplamteo telom, ostao sam pozadi. Partner Zouzou, onaj mali kuzen, servirao je prvi, prilično teško. Ali, priskočivši, imao sam u početku sreću da sa velikom preciznošću vratim njegovu loptu niskim i ostrim udarcem, tako da je Zouzou rekla „E tako“. Zatim sam izveo masu besmislica i neznanja obavijena gipkim skakanjem i klizanjem na sve strane, što je išlo u korist protivnika; izvodio sam, prikazujući se kao obestan, igrajući se igrom i čineći se kao da je nimalo ozbiljno ne uzimam, more svakojakog izmotavanja i žonglerskih trikova,

koji su, isto kao i strašni moji promašaji, pobuđivali veselost kod gledalaca, — a sve mi to nije smetalo da, tu i tamo, iz čistog ingenijuma, izvedem stvari koje su sa često приметnim mojim neznanjem stajale u zbunjujućoj suprotnosti i zbog kojih se to neznanje moglo prikazati u svetlosti običnog nehata i kao prikri- vanje mojih sposobnosti. Zapanjivao sam ponekom servisnom loptom izvanredne oštine, prevremenim dočekivanjem poneke lopte, ponovljenim returniranjem najnemogućnijih udaraca, — što sam sve imao da zahvalim telesnoj svojoj inspirisanosti pod- staknutoj prisustvom Zouzou. Još vidim sâm sebe kako primam niski jedan forhend, s jednom nogom izbačenom, sa drugom savijenom u kolenu, što je svakako bila veoma lepa slika pošto mi je donela aplauz sa gledalačkih klupa; vidim se kako se u skoku neverovatno odbacujem, takođe uz uzvike odobravanja i tapšanje, da bih u protivničko polje vratio visoku jednu loptu koja je prelazila daleko iznad glave moje partnerke — i još, tu i tamo, svakojake mahnite, oduševljene pogotke.

Što se tiče Zouzou, koja je igrala umešno i sa mirnom ko- rektnošću, ona niti se smejala mojim blamažama — kad bih, recimo, promašio servisnu loptu koju sam sam bacio —, ni neumesnim mojim koještarijama, ali niti je menjala izraz lica prilikom neočekivanih mojih šampionskih podviga i odobra- vanja koje su mi oni donosili. I suviše slučajni, oni nisu mogli sprečiti da, uprkos solidne igre moje drugarice, strana na kojoj je igrala Zouzou, posle dvadeset minuta, zabeleži četiri dobi- jena gema, a posle još deset, set. Posle toga smo prekinuli igru, da pustimo na igralište druge. Svi skupa zagrejani, pose- dali smo zajedno na jednu klupu.

„Igra gospodina markiza je amizantna,“ reče moja žutoze- lena partnerka, kojoj sam bio upropastio toliko prilika.

„*Un peu phantastique, pourtant*“¹ odgovori Zouzou, koja se, pošto me je bila uvela u društvo, osećala odgovornom za

¹ Ipak, malo fantastična.

moje ponašanje. Pri tom mi se činilo da mogu verovati kako svojim „fantastičnostima“ nisam ništa izgubio u njenim očima. Izvinjavao sam se svojim ponovnim početništvom i dao izraza verovanju da ću ubrzo povratiti ono što sam nekad znao, da bih bio dostojan takvih suigrača i protivnika. Pošto smo malo porazgovarali i za to vreme posmatrali igrače i radovali se dobrim udarcima, priđe nam neki gospodin koga su zvali Fidelio, pa reče na portugalskom nešto kuzenu i kuzini, i odvede ih od nas da se nešto dogovore. Tek što sam ostao nasamo sa Zouzou, kad ona počne:

„No, a crteži, markiže? Gde su crteži? Vi znate da ja želim da ih vidim i uzmem.“

„Ali Zouzou,“ odgovorih, „nemoguće je bilo da ih ponesem ovamo. Gde da ih ostavim i gde da vam ih pokažem kad se svakog trenutka možemo izložiti opasnosti da nas pritom uhvate...“

„Kakav način izražavanja — ,da nas uhvate’?“

„Pa jeste, ti maštoviti proizvodi moga sećanja na vas nisu za oči trećih lica, — ostavljajući sasvim po strani pitanje jesu li što i za vaše. Ja bih, bogami, voleo kad bi okolnosti ovde, kod vas kod kuće i svugde, bile manje protivne mogućnosti da sačuvamo naše tajne.“

„Tajne! Pripazite, molim vas, na reči!“

„Ali, ta vi me podstičete da postupamo tajno, a to je, kako stvari stoje, vrlo teško ostvariti.“

„Ja prosto kažem da je pitanje vaše spretnosti da nađete priliku i predate mi te crteže. Spretnosti vi lišeni niste. Bili ste spretni prilikom igre — fantastično, kao što sam malo pre rekla s uviđavnošću, i često tako nezналаčki da bi čovek rekao kako tenis nikad niste ni učili. Ali spretni ste bili.“

„O kako sam srećan, Zouzou, kad čujem to iz vaših usta...“

„Otkud vi zapravo uopšte dolazite da me zovete Zouzou?“

„Pa svi vam tako kažu, a ja toliko volim to ime. Prosto sam digao glavu kad sam ga prvi put čuo i smesta sam ga uneo u svoje srce...”

„Kako se ime može uneti u srce!”

„Pa ime je nerazdeljivo vezano sa ličnošću koja ga nosi. Zato me čini toliko srećnim, Zouzou, kad iz vaših usta — kako volim da govorim o vašim ustima — čujem trpeljivu, upola pohvalnu kritiku jadne moje igre. Verujte mi, ako ju je uza sve neznanje ipak bilo nekako moguće posmatrati, to je samo zato što sam sasvim bio prožet svešću da se krećem pred vašim milim, divnim crnim očima.”

„Vrlo lepo. Ono u čem se tu vežbate, markiže, tome se zar kaže udvarati se devojci. Po originalnosti, to se ne može meriti sa fantastičnošću vaše igre. Većina mladića ovde gleda na tenis manje ili više kao na izgovor za tu degutantnu rabotu.”

„Degutantnu, Zouzou? Zašto? I nedavno ste nazvali ljubav nepristojnom temom i rekli *pfui* povodom nje.”

„Kažem to ponovo. Vi mladići, svi ste vi gadni, poročni stvorovi koji ste gotovi na nepristojnosti.”

„O, kad ste ustali i kad hoćete da odete, oduzimate mi mogućnost da se stavim u odbranu ljubavi.”

„To i hoću. Već i suviše dugo sedimo ovde udvoje. Prvo, to nije red, a drugo (jer kad kažem prvo, ja nemam običaj da izostavljam drugo), drugo, vama se pojedinačno malo dopada, nego vas pre oduševljavaju kombinacije.”

„Ona je ljubomorna na majku,” rekoh ja sâm sebi ne bez radosti, dok mi ona dobaci „*Au revoir*” i udalji se. „O kad bi i rasna kraljica bila ljubomorna na ćerku! To bi odgovaralo ljubomori koju moje osećanje prema jednoj gaji na osećanje prema drugoj.”

Put od igrališta do vile Kuckuck prešli smo zajedno sa mladim parom u čijem je društvu Zouzou bila došla, sa kuzenom i kuzinom, koji su tuda prolazili idući kući. *Déjeuner*, koji je

trebalo da bude oprostajni ali već nije važio kao takav, obavljeno je ovaj put svega u četvoro, pošto gospodina Hurtada nije bilo. Zouzou ga je začinila rugajući se i sprdajući mojoj igri, za koju je Dona Maria Pia, smešeći se i raspitujući, pokazala izvesno radoznavo interesovanje, naročito kad joj je ćerka uspela da se savlada i spomene pojedine moje uspehe, — kažem: da se savlada, jer je to govorila kroz zube i namrštenih obrva, u neku ruku veoma ljutito. Ja joj to rekoh, a ona odgovori:

„Ljutito? Pa jeste. Oni nisu odgovarali vašem neznanju. To je bilo neprimamljivo.“

„Reci odmah natprirodno!“ nasmeja se profesor. „Sve u svemu, meni se čini kako sve ispada na to da je markiz bio toliko galantan pa omogućio pobjedu vaše strane.“

„Ti si, dragi Papa,“ odgovori ona ljutito, „dovoljno daleko od sporta da bi mogao misliti kako galanterija u njemu ima bilo kakvo mesto, i imaš veoma blaga objašnjenja za apsurdno ponašanje svoga saputnika.“

„Papa je uvek blag,“ zaključio *senhora* ovu prepirku. Nije bilo nikakve šetnje posle tadašnjeg ručka, jednog od mnogih kojima sam u toku sledećih nedelja imao prilike da prisustvujem u Kuckuckovoj kući. Posle onih docnijih, išli smo na izlete u okolinu Lisabona. Ponešto o tome reći ću odmah. Ovde bih još samo spomenuo radost koju mi je, četrnaest do osamnaest dana kako sam poslao svoje, prouzročilo pismo moje gospođe majke, koje mi je predao concierge kad sam se jednom vratio iz grada. Napisano na nemačkom, ono je glasilo:

VICTORIA MARQUISE DE VENOSTA nee DE PLETTENBERG
DVORAC MONREFUGE, 3 SEPTEMBER, 1895

Dragi moj Loulou!

Tvoje pismo od 25. prošlog meseca Papa i ja primili smo tačno, i oboje ti zahvaljujemo za tvoju savesnu i neosporno

interesantnu opširnost. Tvoj rukopis, dragi moj Loulou, još uvek nije besprekoran niti, kao ni pre, lišen maniriranosti, ali ti je stil, po negovanosti i prijatnoj polituri, znatno bolji od ranijeg, što ja delom pripisujem uticaju, kod tebe sve приметnijem, pariske atmosfere, gde se ceni reč i *esprit*¹ a u kojoj si toliko živeo. Osim toga, zbilja je istina da je smisao za lepu, privlačnu formu, koji si imao vazda jer smo ga mi u tebe usadili, stvar čitavog čoveka i ne iscrpljuje se u telesnim manirima, nego se širi na sve čovekove manifestacije, pa dakle i na pismeno i usmeno izražavanje.

Uostalom, ne mislim da si Njegovom Veličanstvu Kralju Carlosu govorio onako retorski-elegantno kao što piše u tvom pismu. To je svakako fikcija stvorena za vreme pisanja pisma.

Pa i pored toga, ti si nam time načinio zadovoljstvo, i to pre svega idejama koje si izneo tom prilikom i koje si svome ocu i meni govorio isto onako iz duše kao i visokome gospodinu. Mi oboje potpuno delimo tvoje shvatanje da je božija volja da na zemlji postoji razlika između bogatih i siromašnih, otmenih i prostih i da je postojanje prosjaka nužnost. Gde bi inače bilo prilike za dobročinstva i dobra dela u hrišćanskom smislu kad ne bi bilo siromaštva i bede?

Ovo kao uvod. Neću da ti krijem, a ti drukčije nisi ni očekivao, da su nas tvoje zaista pomalo samovoljne dispozicije, prilično odlaganje tvoga daljeg puta za Argentinu, isprva malo oneraspoložile. No mi smo se s njima složili, pa i izmirili, jer razlozi koje za to navodiš mogu se prihvatiti, i s pravom možeš reći da rezultati opravdavaju tvoje odluke. Razume se da pri tom u prvom redu mislim na to što si dobio orden Crvenog Lava, za koji treba da zahvališ milosti kraljevoj i privlačnom svome ponašanju kod njega, i na kojem ti Papa i ja od srca čestitamo. To je prilično ugledno odlikovanje, kakvo se u tako mladim godinama retko dobija, i koje, mada druge klase, ni-

¹ Duh, duhovitost.

kako ne može da se nazove drugorazrednim. Ono će biti na diku cele porodice.

O ovome lepom događaju reč je i u jednom pismu Frau Irmingard von Hüon, koje sam primila skoro u isto vreme kad i tvoje, i u kom mi ona, na osnovu pričanja svoga supruga, piše o tvojim društvenim uspesima. Ona je njime želela da razveseli moje materinsko srce, i postigla je to potpuno. Pa ipak, moram ti reći, ne želeći da te uvredim, da sam njen, odnosno poslanikov opis čitala s izvesnim iznenađenjem. Istina, šaljivdžija si uvek bio, no da imaš takav parodistički talent i dar burleskne travestije da njime možeš zasmejati čitavo društvo, uključujući i jednog princa, i srce jednog brižnog kralja navesti na skoro nemajestetičnu veselost, to mi verovali nismo. Dosta to da pismo Frau von Hüon potvrđuje ono što kažeš sam, a i ovde treba primetiti da uspeh opravdava sredstva. Opraštam ti, dete moje, što si za osnovu svojih priča uzeo pojedinosti iz našeg domaćeg života, koje bolje da ostanu među nama. Minima mi leži u krilu dok ovo pišem, i verovatno bi se složila sa našim praštanjem kad bi se njen mali mozak mogao njim pozabaviti. Dopustio si sebi krupna preterivanja i groteskne licence kad si izvodio ono o čemu pišeš, i u naročito si smešnoj svetlosti prikazao svoju majku opisujući kako ona sva isprljana i upola u nesvestici leži u fotelji a stari Radicule joj pritiče u pomoć sa lopaticom i kofom za pepeo. O kofi za pepeo meni ništa poznato nije, ona je proizvod tvoga žara i želje da zabaviš, koji su, međutim, i urodili tako lepim plodom, da na kraju krajeva ništa ne mari ako je time malo obesno žrtvovano moje lično dostojanstvo.

Mome majčinskom srcu bilo je nesumnjivo namenjeno i uveravanje Frau von Hüon da te svugde i na sve strane smatraju kao naročito lepa i o tebi tako govore, čak kao o suštjoj mladićkoj lepoti, što nas je u izvesnom stepenu takođe začudilo. Pravo govoreći, ti si zgodan dečko, i kad, simpatično se podsmevajući sâm sebi, govoriš o svojim obrazima bucmastim

kao jabuka i o kosim očima, sâm umanjuješ lepotu svoje spoljašnjosti. To sigurno nije istina. Ali da si stvarno lep, ne može se reći, bar mi to ne znamo, i takvi komplimenti koji mi čine, zbunjuju me, mada mi kao ženi nije nepoznato u kolikoj meri želja za dopadanjem može iznutra da ponese i ozari spoljašnjost, ukratko, da bude sredstvo *pour corriger la nature*.¹

Ali šta ja tu pričam o tvome eksterijeru i o tome da li je on lep ili samo passable! Ta radi se o tvome duševnom, o tvome društvenom spasenju, zbog koga smo mi roditelji neko vreme morali drhtati. I zato je naše srce doživelo pravo olakšanje kad smo iz tvog pisma, isto kao već iz telegrama, razumeli da smo ovim tvojim putovanjem našli pravo sredstvo da te oslobodimo more degradirajućih želja i projekata, da ti ih prikažemo u pravoj svetlosti, to jest kako su nemogući i štetni, i da ih, zajedno sa osobom koja ti ih je na našu bojazan ulivala, bacimo u zaborav!

Povoljne okolnosti, prema tvome saopštenju, idu tome na ruku. Ne mogu na ino no da u susretu tvom sa onim profesorom i direktorom muzeja, čije ime, istina, zvuči šaljivo, ne vidim srećno opredeljenje, i da tvoje opštenje sa njegovom kućom ne smatram korisnim i spasonosnim. Razonoda je dobra stvar; no utoliko bolje ako se spoji sa izvesnim dobitkom u obrazovanju i briljantnom znanju, onakvom kako se prilično jasno vidi u tvome pismu, recimo kad ono spominješ poređenje sa morskim ljiljanom (biljkom meni nepoznatom) ili kad aludiraš na prirodni razvitak psa ili konja. Takve stvari su ukras svake društvene konverzacije i nikad neće promašiti u dejstvu da mladog čoveka, koji ih ume uplesti bez pretencioznosti i sa ukusom, prijatno distingviraju od onih koji raspolažu samo rečnikom iz sporta. Čime neću da kažem da sa zadovoljstvom nismo primili na znanje, tvog zdravlja radi, da si se ponovo počeo baviti davno zanemarenim *lawn tennisom*.²

¹ Da bi se popravila priroda.

² Tenis na travi.

Inače, ako ti ophođenje sa damama one kuće, majkom i ćerkom, koje si opisao sa izvesnom ironičnom svetlošću, manje prija i manje koristi no sa učenim domaćinom i njegovim pomoćnikom, nije potrebno da te opominjem — ali bih to sad ipak učinila —, da im nikad ne dopustiš da primete kako ih manje ceniš, i da ih predusrećeš vazda sa otmenošću koju jedan kavaljer duguje drugome polu u svim prilikama.

I tako, srećno, dragi Loulou! Kad se za otprilike četiri nedelje, posle povratka „Cap Arcone“, ukrcaš na brod, naše molitve vinuće se nebu da ti da miran put preko mora, plovidbu koja ti ni jednog dana neće aficirati stomak. Pošto si put produžio, ispašće samo od sebe da ćeš u Argentinu stići u proleće i da ćeš verovatno okusiti i leto toga kraja koji nam se nalazi na suprotnoj strani. Pobrinućeš se, nadam se, za odgovarajuću garderobu. Fini flanel je najpreporučljiviji, jer pruža najbolju zaštitu od prehlade, koju čovek, što, istina, ne važi kao uzrečica, lakše navuče na vrućini no na hladnoći. Ako bi ti sredstva koja su ti stavljena na raspolaganje slučajno ispala nedovoljna, budi uveren da sam ja kadra da se sa uspehom zauzmem kod oca da ih poveća.

Najljubaznije se preporučujemo tvojim domaćinima, Herr i Frau Consul Meyer.

*Blagosilja te,
Maman*

GLAVA DESETA

Kad pomislim na divna i otmena kola, blistave viktorije, faetone i svilom obložene soireze, koji su mi docnije povremeno pripadali, prosto me dirne dečaćko zadovoljstvo kojim sam se za vreme onih nedelja u Lisabonu služio jednim zapravo samo pristojnim najmljenim kolima koja su mi, po sporazumu sa jednim preduzećem za iznajmljivanje kola, stajala po želji na raspolaganju, tako da je od slučaja do slučaja conciergeu „Savoy Palacea“ trebalo samo da rekнем neka po njih telefonira. U osnovi, bio je to samo fijaker, istina s krovom na spuštanje, ipak u stvari bivše četverosedne gospodske kočije, prodane onom preduzeću. S konjima i amovima mogao sam se, istina, pokazati, a nadoplativši nešto malo, postavio sam kao uslov da kočijaš bude obučен na odgovarajući nezvaničan način, da ima šešir sa rozetom, plav kaput i posuvraćene čizme.

Voleo sam da se ispred svog hotela popnem u kola, čija mi je vrata otvarao jedan paž, dok bi se kočijaš, kao što sam ga naučio, salutirajući rukom uz obod cilindra, malko nagnuo sa sedišta prema meni. Neophodno mi je bilo takvo prevozno sredstvo, ne samo da bih se izvezio u šetnju i na korzo, u vožnju, kad sam zabave radi izlazio u parkove i na promenade, nego i da bih se na izvestan svečaniji način mogao odazivati društvenim pozivima koji su učestali posle večere kod poslanika, a koje je po svoj prilici podstakla i audijencija kod kralja. Tako su me onaj bogati izvoznik vina, koji se zvao

Saldacha, i njegova izvanredno debela žena, pozvali na jednu garden party¹ na prekrasni svoj posed izvan grada, gde sam, pošto se lisabonsko društvo polako vraćalo iz letovališta, naišao na mnoštvo lepog sveta. Sa izvesnim promenama i u manjem broju naišao sam na nj prilikom dva dinersa, od kojih su jedan priredili grčki otpravnik poslova, Knez Maurocordato, i njegova klasično lepa i pri tom neobično predusretljiva supruga, a drugi Baron i Baronica Vos von Steenwyk, u holandskom poslanstvu. U tim prilikama mogao sam se, dakle, pokazati sa odlikovanjem svoga Crvenog Lava, na kojem mi je svak čestitao. Mnogo sam sveta imao da pozdravljam na Avenidi, jer su se distingvirana moja poznanstva množila; no sva su se ona držala površnih i formalnih granica, — tačnije: iz ravnodušnosti, držao sam ih ja sam u njima, jer su pravi moji interesi bili vezani za belu kuću onde gore, za dvostruki lik majke i ćerke.

Teško da mi je potrebno i reći da sam kola držao zbog njih, ne na poslednjem nego na prvom mestu. Tako sam mogao da im priredim zadovoljstvo da se izvezu u šetnju, na primer do istorijskih mesta čiju sam lepotu hvalio kralju unapred; i ništa mi nije bilo milije nego da na prednjem sedištu svoga iznajmljenog ekipaža sedim nasuprot njih dveju, majke, uzvišene po rasi, i njezine dražesne ćerke, eventualno pored Dom Miguela, koji je poneki put udešavao da bude slobodan, — naročito prilikom poseta dvorcima i manastiru išao je s nama i on da bi nam objasnio znamenitosti.

Pre vožnji i izleta, vazda bi se, jednom do dvaput nedeljno, igrao tenis, posle kog bismo išli na déjeuner kod Kuckuckovih. Moja igra, u kojoj sam se neki put nalazio kao partner Zouzou, neki put kao njen protivnik, a ponekad, kako bi se već desilo, i daleko od nje na drugom igralištu, brzo je postala ujednačena. Nestali su bravurozni podvizi nagle inspiracije,

¹ Prijem u bašti.

zajedno sa krajnje smešnim dokazima neukosti, te sam igrao sa pristojnom osrednjošću, mada je uzbudljivo prisustvo voljene devojke davalo mojim pokretima više telesnog duha — ako se tako može reći —, no što ga prosek ima. Samo da sam s manje teškoća mogao ostati s njom nasamo! Zahtevi južnjačke strogosti stajali su mi na putu svečano, ali nezaobilazno. Ni pomisliti nisam mogao da dođem po Zouzou kad smo išli na igralište; sastajali bismo se tek tamo. Nije bilo ni mogućnosti da prilikom povratka sa igrališta do vile Kuckuck idem s njom sam: kao da se to razume samo po sebi, vazda smo bili u pratnji. O tom da se bilo kakav *tête-à-tête*¹ sa njom u samoj kući, pre ili posle ručka, u salonu ili gde bilo, ni zamisliti nije mogao, neću ni da govorim. Samo kad bismo se odmarali na klupi izvan igrališta uhvatili bismo tu i tamo priliku da se porazgovaramo u četiri oka, a ti su razgovori redovno počinjali time što me je ona opominjala na crteže, zahtevala da joj ih pokažem, upravo: da joj ih dam. Ne osporavajući tvrdoglavu teoriju njenog prava na vlasništvo tih crteža, ja sam njenim zahtevima vazda izmicao opravdano se izgovarajući kako nema sigurne prilike da joj ih pokažem. Uistini pak, sumnjao sam da li ću joj te vrlo smeće crteže ikada smeti pokazati, a ta sumnja bila mi je draga, isto kao što mi je bila draga njezina nezasitna radoznalost — ili kakvu bi već reč ovde trebalo upotrebiti —, zato što su ti nepokazani crteži činili izvesnu tajnu vezu između nas, vezu koja me je oduševljavala i koju sam hteo da očuvam.

Imati tajnu s njom, na bilo koji način stajati pred drugima s njom u dosluhu — bilo to njoj po volji ili ne —, bilo mi je od slatke važnosti. Tako sam vodio računa da o društvenim svojim doživljajima pričam prvo njoj samoj, pre no što bih ih ispričao u njezinoj porodici, za stolom, — i da to za nju učinim podrobnije, intimnije, sa više primedbi no docnije za nje-

¹ Sastanak u četiri oka.

ne roditelje, tako da sam je onda mogao pogledati i susresti se s njom u zajedničkom smešku izazvanom sećanjem na ono što sam joj već ispričao. Primer jedan bio je moj susret sa Kneginjom Maurocordato, čije su božanski lepe crte lica i stas činili tako neočekivanim njeno ponašanje, koje nije bilo ni najmanje božansko, nego pre kao u kakve subrete. Pričao sam Zouzou kako me je Atinjanka u jednom uglu u salonu neprestano lupkala lepezom, pokazivala pri tom vršak jezika u uglu usta, namigivala mi i činila najslobodnije avancee,¹ — potpuno ne mareći za strogo dostojanstvo na koje bi, reklo bi se, svest o klasičnoj lepoti trebalo da obaveže ženu već po samoj svojoj prirodi. Duže vremena razgovarali smo nas dvoje na klupi o suprotnosti koja je zjapeći stajala između pojave i ponašanja, i bili smo se složili da ili se kneginja nije slagala sa uzornim svojim izgledom, osećala ga kao dosadno jedno moranje i ponašanjem se svojim protiv njega bunila, — ili pak da se radi o običnoj gluposti, o nedostatku svesti i smisla za sopstvenu ličnost, onako kao što to pokazuje kakva lepa bela pudla kad se, maločas čisto oprana i kao sneg bela, stuši pravo u kakvu kaljugu pa se u njoj valja.

O svem tom nije bilo reči kad sam zatim, prilikom déjeunea-ra, govorio o večeru kod Grka, o kneginji i o njezinom savršenom obrazovanju.

„— koje je na vas, razume se, ostavilo dubok utisak,“ reče *senhora* Maria Pia, kao i uvek veoma uspravna, ne naslanjajući se i nimalo ne popuštajući leđima, sedeći za stolom sa gagatnim mindušama koje su se lagano klatile. Ja odgovorih: „Utisak, *senhora*? Ne, odmah prvog dana u Lisabonu stekao sam utiske o ženskoj lepoti koji me, moram priznati, prema drugima čine prilično neosetljivim.“ Pri tom sam je poljubio u ruku, u isti mah sa smeškom pogledajući na Zouzou. Tako sam postupao uvek. Dvostruki lik hteo je tako. Kad bih ćerki

¹ Predlog.

rekao kakav kompliment, pogledao bih na majku, i obratno. Zvezdane oči domaćina u čelu stola posmatrale su sve to sa neodređenom blagonaklonošću, stvorenom udaljenošću koliko do Sirijusa, odakle mu je pogled dolazio. Osećanje poštovanja koje sam imao prema njemu nije ni najmanje trpelo zbog zapazanja da je, dok sam se trudio da zadobijem naklonost dvosrukog lika, svaki obzir prema njemu bio izlišan.

„Papa je uvek blag,“ rekla je *senhora* Maria Pia s potpunim pravom. Verujem da bi glava porodice sa istom tom rasejanošću i izdaleka prisutnom blagošću slušala i razgovore koje sam vodio sa Zouzou na teniskom igralištu, ili kad smo na izletima koračali u dvoje, a koji su bili dosta strašni. Oni su to bili zahvaljujući načelu „Ćutati nije zdravo“, njezinoj fenomenalnoj direktnosti van svih granica akceptiranog — zahvaljujući predmetu na kom je to neokolišenje dolazilo do izraza: temi ljubavi, na koju je Zouzou, kao što je poznato, rekla „*Pfui*“. Ja sam zbog toga mučio muku s njom, jer sam je voleo i na sve načine joj to stavljao do znanja, a ona to i znala, ali kako! Predodžbe koje je ta dražesna devojkica imala o ljubavi bile su krajnje neobične i komično podozrive. Ona kao da je u njojzi gledala tajno neko petljanje nevaspitanih dečaka, kao da je porok nazvan „ljubav“ pripisivala isključivo muškom polu i smatrala da ženski nema s njim nikakve veze, nema po prirodi ni najmanje sklonosti prema njemu, nego da samo mladići stalno nastoje da uvuku ženski u tu ružnu stvar, da ga na nju namame, i to udvaranjem. Govorila mi je:

„Eto, ponovo mi se udvarate, Louis,“ (da, istina je, ona je bila počela da me u četiri oka neki put zove ‚Louis‘, kao što sam ja nju zvao ‚Zouzou‘), „sipate slatke reči i gledate me uporno — ili da kažem nametljivo? ne, treba da kažem: umiljato, ali to je laž — plavim svojim očima, koje, vi to znate, pored plave vaše kose, tako preko svake mere čudesno kontrastiraju sa vašom zagasitom puti da čovek ne zna šta da o vama misli. I šta hoćete? Do čega vam je stalo pored tih vaših reči i

pogleda koji se sve tope? Do nečega neizrecivo smešnog, apsurdnog i detinjasto-neukusnog. Velim: neizrecivo, ali to, razume se, neizrecivo nije, i ja ću ga i reći. Vi hoćete da pristanem da se nas dvoje zagrlimo, dva ljudska stvora, po prirodni brižljivo odvojeni i rastavljeni, i da vi svoja usta pritisnete na moja, pri čemu nam nozdrve dolaze unakrst i jedno udiše dah drugoga, odvratna jedna nepristojnost i ništa drugo, samo preokrenuta u uživanje pomoću putenosti — tako se kaže, znam dobro, a značenje te reči jeste jedna kaljuga indiskrecije u koju vi hoćete da nas namamite da u njoj zajedno s vama pamet izgubimo, te da se dva civilizovana stvorenja počnu ponašati kao ljudožderi. Do toga je vama stalo s tim vašim udvaranjem.“

Začutala je i uspela da ostane sedeći sasvim mirno, bez ubrzana daha, bez ikakva znaka iscrpenosti posle te provale direktnosti, koja, međutim, nikako nije delovala kao provala, nego prosto kao doslednost načelu da svaku stvar treba nazvati po imenu. Čutao sam i ja, preplašen, ganut i ražalošćen.

„Zouzou,“ rekoah naposletku, držeći za trenutak svoju ruku iznad njezine i ne dotičući je, pa onda, na izvesnom odstojanju, po vazduhu dakle, izvodeći jedan u neku ruku zaštitni pokret počevši od kose joj i uz celu nju naniže, — „Zouzou, vi mi velik bol pričinjavate kad takvim rečima — kako da ih nazovem, grubim, groznim, preterano istinitim i zbog toga samo istinitim upola, neistinitim zapravo — kidate nežne magle kojima osećanje prema vašoj ličnosti tka veo oko moga srca i duše. Nemojte se mokirati kad kažem ,tko veo’! Namerano i svesno kažem ,tko veo’, jer poetičnim rečima moram da branim poeziju ljubavi od vašeg okrutnog, nakaznog opisa. Molim vas lepo, kako vi to govorite o ljubavi i o onom do čeg je njoj stalo! Ljubavi baš ni do čega nije stalo, i ona ne razmišlja o sebi van sebe same, ona je samo ono što je, i potpuno je zanesena sobom — ne smejte se nosićem što kažem ,zanesena’, rekao sam vam da se hotimice služim poetičnim

— a to jednostavno znači pristojnim — rečima u ime ljubavi, jer ona je u srži pristojna, a vaše tako okrutne reči nalaze se daleko ispred nje na putu o kome ona pojma nema, čak ako ga i poznaje. Molim vas, kako vi to govorite o poljupcu, najnežnijem uzajamnom dodiru na svetu, nemom i ljupkom kao kakav cvet! O tom što se zbude nenadano potpuno kao samo od sebe, tom slatkom susretu dvaju usta, čije granice osećanja zanosom svojim ne prelazi, zato što je on neshvatljivo blažena potvrda svoga jedinstva sa nekim drugim!“

Uveravam i zaklinjem se: tako sam govorio. Govorio sam tako zato što mi je način na koji je Zouzou kudila ljubav izgledao detinjast i što sam poeziju smatrao manje detinjastom od okrutnosti te devojke. No poezija mi je padala lako zbog nežne i lebdeće prirode moje egzistencije, i lako mi je bilo govoriti kako ljubavi ni do čega stalo nije i kako ona ne misli dalje sem, recimo, do poljupca, zato što meni, nestvarnom kakav sam bio, nije bilo dopušteno da se ponesem sa stvarnošću te da Zouzou može biti zaprosim. Najviše sam mogao sebi postaviti kao cilj da je zavedem, ali tome su se isprečavale ne samo najveće teškoće nego i njezino čudesno direktno i preterano stvarno mišljenje o smešnoj nepristojnosti ljubavi. Slušajte samo, mada sa tugom, kako je ona dočekala poeziju koju sam ja bio pozvao u pomoć!

„*Patatípatatá!*“ rekla je ona. „Tka veo i zanesen i ljupki cvetni poljubac! Sve same slatke reči zato da biste nas brbljanjem namamili na vašu dečaćku poročnost! *Pfui*, poljubac, taj baš nežni uzajamni dodir! On je početak, pravi početak, *mais oui*, jer u stvari on je već sve, *toute la lyre*,¹ i u isti mah ono najgore, a zašto? Zato što je koža ono što vaša ljubav ima na umu, obična koža na telu, a koža na ustima je istina tanka, iza nje je odmah krv, tako je nežna, i otuda poetični susret usta — ona bi u nežnosti svojoj htela i onako svud da stignu, i ono do

¹ Cela lira, cela skala.

čega je vama stalo, to je da s nama ležite goli, koža pored kože, i da nas naučite apsurdnom zadovoljstvu kako jedno stvorenje ljudsko ustima i rukama dodiruje isparenjem obloženu površinu drugog stvorenja, ne stideći se i ne misleći pri tom na bedno smešnu prirodu onoga što čine, a što bi im igru smesta pokvarilo i što sam jednom u obliku stiha pročitala negde u jednoj duhovnoj knjizi:

*Čovek, ma kako gizdav bio, lep i mlad,
iznutra je ipak samo utroba i smrad.*

„Gadan je to jedan stih, Zouzou,“ odgovorio sam ja dostojanstveno i s neodobravanjem mašući glavom, „gadan, ma kako se kao duhovni izdavao. Prihvatiću svu vašu okrutnost, ali taj stih s kojim mi dolazite, on vapije do neba. Zašto, hoćete li da znate? Hoćete, hoćete, pouzdano smatram da hoćete i spreman sam da vam kažem. Zato što taj podmukli stih hoće da razori veru u lepotu, oblik, sliku i san, u svaku pojavu, koja je prirodno, kao što i reč već kaže, privid i san, no šta bi bilo sa životom i svakom radošću, bez koje života ni nema, kad privid ništa više vredeo ne bi niti čulna lepota površine? Reći ću vam nešto, dražesna Zouzou: vaš duhovni stih grešniji je no najgrešniji puteno uživanje, jer on je kvariigra, a kvariti igru životu to nije samo prosto greh, to je naprosto đavolski. Šta sad kažete? Ne, molim, ne pitam ja to da biste me prekinuli. I ja sam vas pustio da govorite, ma koliko da ste bili okrutni, no ja govorim plemenito, i reći mi u srce naviru! Kad bi bilo kao što taj skroz naskroz maliciozni stih tvrdi, ovda bi vredan poštovanja a ne samo prividan bio u najbolju ruku neživi svet, anorgansko biće — kažem: u najbolju ruku, jer, ako se zlobno razmisli, naći će se zakačaljka i njegojov solidnosti, i da li su rumen na Alpima i vodopad kakav vredni poštovanja više no slika i san, istiniti koliko i lepi, hoću da ka-

žem: lepi u sebi, bez nas, bez ljubavi i divljenja, o tom se na kraju krajeva može sumnjati takođe. No desilo se tako da je pre izvesnog vremena iz neživog, neorganskog bića, pomoću prazračea, koje je već samo po sebi nejasna jedna stvar, proizšao organski život, a da s njim baš nije i ne biva sve na način najčistiji, to se razume već unapred. Zanovalo kakvo moglo bi reći kako cela priroda nije ništa drugo do li trulež i plesan na ovoj zemlji, no to je samo zagrižena jedna, zanovaltana puna primedba i do kraja i konca svih dana neće ona ubiti ljubav i radost, uživanje u slici. Bio je tako jedan slikar koji je tako govorio, i on je sa svom mogućnom predanošću slikao plesan, i sâm sebe zvao profesorom za nj. Ljudsku priliku uzeo je da mu stoji kao model za grčkog jednog boga. U Parizu, u čekaonici kod jednog zubara kod kojeg sam jednom pravio malu zlatnu plombu, video sam jedan album, knjigu slika pod naslovom *„La beauté humaine”*.¹ U njoj je sve vrvelo od fotografija umetnički prikazanih lepih oblika ljudskih što su kroz sva vremena sa uživanjem i prilježnošću izrađivani u boji, bronzi i mermeru. A zašto je sve vrvelo od tih s divljenjem stvaranih dela? Zato što je na zemlji u sva vremena sve vrvelo od čudaka koji ni najmanje nisu marili za duhovni slik na „lep i mlad”, nego su gledali istinu u obliku i prividu i površini, i postajali sveštenici njihovi, pa često i profesori za njih.“

Zaklinjem se: tako sam govorio, jer su mi reči u srce navirale. I nisam samo jedanput govorio tako, nego više puta, čim bi se za to ukazala prilika i kad bih se našao nasamo sa Zouzou, bilo na nekoj klupi na teniskom igralištu ili prilikom kakve šetnje u četvoro, sa Senhor Hurtadom, posle déjeunera na kom je bio i on, a posle koga smo išli u šetnju: na šumskim stazama Campo Grande ili između nasada banana i tropskog drveća u Largo do Príncipe Real. U četvoro smo morali biti,

¹ Ljudska lepota.

zato da bih mogao naizmenično činiti par sa dostojanstvenim delom dvostruke prilike i sa ćerkom, da bih s njom mogao malko zaostati i plemenitim i zrelim rečima pobijati njezino vazda sa stupendnom direktnošću izražavano detinjasto shvaćanje o ljubavi kao o neukusnom jednom dečaćkom poroku.

Onog shvaćanja ona se tvrdoglavo držala, mada sam poneki put rečitošću svojom uspevao da izazovem kod nje znake izvesne zbunjenosti i kolebljive saglasnosti, kakvog nemo radoznalog pogleda sa strane, koji je brzo bacala na mene i koji je odavao kako lepo moje nastojanje da se pretvorim u branitelja uživanja i ljubavi nije kod nje promašilo u dejstvu. Takav trenutak je došao, i ja ga nikad neću zaboraviti, kad smo na kraju krajeva — izlet se taj mnogo odugovlačio — u mojim kolima izašli u selo Sintru, pod instruktivnim vođstvom Dom Miguela pregledali stari dvor u selu, zatim zamkove na stenovitim uzvišenjima odakle je pucao širok vidik, pa onda posetili slavni manastir Belem, to jest: Bethlehem, koji je koliko pobožni toliko i raskoši odani Kralj, Emanuel Srećni, sagradio u čast i za uspomenu na unosna portugalska putovanja i otkrića. Otvoreno priznajem, Dom Miguelova tumačenja o stilu zamkova i manastira, i sve ono drugo što se tu bilo pomešalo, mavarsko, gotsko, italijansko, čak sa izvesnim dodatkom vesti o indijskim čudesima, meni je, kako se ono kaže, na jedno uvo ulazilo a na drugo izlazilo. Ja sam imao da mislim na nešto drugo, to jest kako bih tvrdoj Zouzou mogao objasniti ljubav, a za dušu zaoкупljenu ljudskim stvarima, i najkurioznija građevina, isto kao i priroda, samo je dekoracija, samo ovlašno primećena pozadina za ljudsko. Bez obzira na to, ipak moram zabeležiti da me je neverovatni, kao da ga je dete kakvo usnilo čudesno kitnjasti klaustar manastira Belema, izlazeći iz okvira svih doba i ni u jednom zapravo neukorenjen, sa šiljastim svojim tornjićima i drobnim stubićima u lučnim nišama, svojom fantastičnom raskoši, kao anđeoskim rukama u prijatno patiniranom belom peščaru izrezanom, raskoši koja je delovala baš kao da se ka-

men može seći najtanjom drvorezbarskom testerom i kao da se dragocenosti isečenog čipkastog ukrasa od njega mogu praviti — da me je, velim, ta kamena *féerie*¹ oduševila, dušu mi fantastično uznela i da nesumnjivo nije bila bez zasluge što su mi reći, koje sam uputio Zouzou, bile izvanredne.

Jer nas četvoro zadržavali smo se poprilično u čudesnom klastru, obilazili ga više puta, a pošto je dom Miguel zapazio kako mi mladi ne obraćamo naročitu pažnju na njegove pouke o stilu Kralja Emanuela, on se držao Dona Marie Pie, išao s njom ispred nas, a mi smo išli za njima na odstojanju o kojem sam, da bih ga povećao, vodio računa ja.

„Elem, Zouzou,“ rekoh, „čini mi se da za ovu građevinu srca naša kucaju u istom ritmu. Na ovakav klaustar još nisam naišao.“ (Nikad još ni na jedan klaustar nisam bio naišao, a prvi koji sam video bio je smesta baš takav san detinji.) „Vrlo sam srećan što ga razgledam zajedno s vama. Hajde da se sporazumemo kojom reći da ga pohvalimo! „Lep“? Ne, to ne pristaje, mada je on, razume se, daleko od tog da ne bude lep. No „lep“, ta reč je i suviše stroga i otmena, zar ne nalazite? Trebalo bi smisao reći „ljubak“ i „dražestan“ isterati sasvim visoko, do njihova vrhunca, do krajnosti, pa da se dobiju prave reći kojima se može pohvaliti ovaj klaustar. Jer on sâm to čini. On isteruje ljupkost do krajnosti.

„Vi to samo pričate, markiže. Daleko od tog da nije lep, ali nije ni lep nego samo krajnje ljubak. No ono što je krajnje ljupko, ipak je na kraju krajeva valjda lepo.“

„Nije, ima izvesna razlika. Kako da vam je objasnim? Vaša mama, na primer...“

„Je lepa žena,“ upade Zouzou brzo u reč, „a ja sam, recimo, ljupka, zar ne, na nama dvema demonstriraćete mi, je li, vašu brbljivačku razliku?“

¹ Divan prizor.

„Vi istrčavate pred tok mojih misli,“ odgovorih ja pošto sam određeno vreme počutao, „i pri tom mu menjate smisao. On se kreće otrprilike slično kao što ste rekli, ali ne baš tako. Oduševljava me kad vas čujem kako kažete ‚mi‘, ‚nas dve‘, o vašoj majci i vama. No pošto sam malo uživao u tom spoju, napuštam ga i pristupam pojedinačnom razmatranju. Dona Maria Pia može biti je primer za to kako se lepota, da bi bila potpuna, ne može potpuno lišiti ljupkog i umiljatog. Kad lice vaše mame ne bi bilo tako krupno i mračno, i kad usled strogosti ne bi plašilo iberkom svojom rasnom ohološću, nego kad bi imalo malko ljupkosti vašeg lica, ona bi onda bila savršeno lepa žena. Kako stvari stoje, ona nije sasvim ono što bi trebalo da bude: lepotica. Vi ste, međutim, Zouzou, ljupkost i dražest u perfekciji i na vrhuncu. Vi ste kao ovaj klaustar...“

„Baš vam hvala! Ja sam prema tome devojka u stilu kralja Emanuela, ja sam kapriciozna građevina. Mnogo, mnogo vam hvala. To je pravo udvaranje.“

„Od volje vam je da iskrenim mojim rečima dajete smešan smisao, nazivate ih udvaranjem a sebe građevinom. Međutim, ne treba da vas čudi što mi se ovaj klaustar tako dopada da ga upoređujem s vama, koji ste mi se dopali takođe. Ja ga razgledam prvi put. Vi ste ga izvesno razgledali već više puta?“

„Nekoliko puta, jeste.“

„Onda bi trebalo da vas raduje što ga jednom razgledate u društvu čoveka koji ga vidi prvi put, kome je on sasvim nov. Jer to čoveku omogućava da ono što mu je poznato vidi novim očima, očima novog čoveka, kao prvi put. Uvek bi trebalo pokušavati da sve stvari, pa i najobičnije, koje kao da su tu i da postoje sasvim prirodno, sagledamo novim, iznenađenim okom, kao prvi put. Na taj način one ponovo stiču snagu kojom iznenađuju, usnulu u prirodnom i razumljivom, i svet nam ostaje svež; inače pak, sve zaspi, život, radost i iznenađenje. Na primer, ljubav...“

„*Fi donc! Taisez-vous!*“¹

„Ali zaboga, zašto? Pa vi ste govorili i o ljubavi, u više mahova, shodno vašem verovatno tačnom načelu da ćutanje nije zdravo. Ali vi ste se o njoj izrazili toliko okrutno, navodeći, povrh toga, ružan duhovni stih, da se čovek čuditi mora kako je moguće govoriti o ljubavi tako bez ljubavi. Tako ste se grubo pokazali lišeni ganutosti što postoji ta stvar, ljubav, da i to opet nije više zdravo i da čovek oseća obavezu da vas koriguje, da vam, ako tako smem da kažem, namesti glavu kako treba. Kad čovek pogleda ljubav novim okom, kao prvi put, kako li je ona onda dirljiva jedna i sasvim neobična stvar! Ona je čudo, ni više manje. A sasvim na kraju, uzevši uopšte i sve onako đuture, čitav je život čudo, no ljubav je, po meni, čudo najveće. Vi rekoste onomad kako je priroda pomno odelila i odvojila čoveka od čoveka. Vrlo tačno i baš tako. Po prirodi, to je pravilo. Međutim, u ljubavi priroda čini izuzetak — u najvećoj meri čudnovato kad se pogleda novim okom. Izvolite zapaziti, priroda je ona koja tako iznenađujući izuzetak dopušta ili bolje reći stvara, i ako se vi u tom opredelite za prirodu a protiv ljubavi, priroda vam za to neće biti ni najmanje zahvalna, to je vaš *faux pas*,² vi ste se greškom opredelili protiv prirode. Ja ću to obrazložiti, ja sam se poduhvatio da vam namestim glavu kako treba. Istina je: čovek živi odvojen i odeljen od drugih u svojoj koži, ne samo zato što mora, nego zato što drukčije neće. On hoće da bude odvojen kao što je, hoće da bude sâm i u osnovi neće za drugog da zna. Drugi, svaki drugi u svojoj koži, u stvari mu je odvratan, a odvratan mu nije isključivo i jedino njegova sopstvena ličnost. To je prirodni zakon, ja govorim kako jeste. Kad sedi zamišljen za stolom, podboči se laktom i stavi glavu na ruku, staviće katkada prst-dva na obraz a jedan u usta. Lepo, to je njegov prst i

¹ Fuj! Ćutite!

² Pogreška.

njegova usta, i šta tu onda još? Ali kad bi mu u ustima bio prst nekog drugog, njemu bi to bilo nepodnošljivo, to bi mu prosto izazvalo gađenje. Ili zar ne bi? Uzevši u osnovi uopšte i po prirodi, njegov odnos prema drugom završava se gađenjem. Telesna blizina drugog, ako ga suviše pritisne, do krajnosti mu biva fatalna. On bi se pre ugušio nego što bi svoja čula otvorio u blizini tuđeg tela. O tom nehotice vodi računa svak u svojoj koži, i pazeći na osetljivost drugoga, pazi na osetljivost svoje lične odvojenosti. Lepo. Ili bar tačno. Ja sam ovim rečima dao u skici, ali tačno, prirodno i opšte stanje stvari, i sad u govoru, koji sam pripremio naročito za vas, činim nov paragraf.

Jer sad nastupa nešto u čemu priroda od osnovnog tog svog postupka tako iznenađujući odstupa, nešto što čitavo gadljivo nastojanje čovekovo da bude odvojen i sâm sa svojim telom, što gvozdeni zakon po kome svak nije odvratan na kraju krajeva isključivo sebi samom tako potpuno i čudesno ukida, da čoveku koji se potrudi da to prvi put sagleda — a upravo nam je dužnost da tako postupamo —, od iznenađenja i ganutosti biser-suza niz obraz se kruniti počne. Kažem 'biser-suza' a i 'kruniti', jer je to poetično pa dakle stvari prikladno. Samo 'suza' mi je suviše ordinarno u ovoj prilici. Oko suzi i kad u njega upadne zrnice ugljene prašine. Ali 'biser-suza', to je nešto više.

Treba da izvinite, Zouzou, ako u govoru što sam ga za vas pripremio pokatkad načinim pauzu i tako reći počnem nov paragraf. Ja lako skočim na nešto drugo, kao maločas povodom biser-suze što se kruni, pa se neprestano moram pribirati za zadatak da vam namestim glavu kako treba. Elem, hajdemo! Kakvo je to odstupanje prirode od sebe same, i šta je to što na iznenađenje kosmosa ukida odvojenost između jednog tela i drugog, između ja i ti? To je ljubav. Svakodnevna jedna stvar, ali vazda nova i, kad se na svetlosti dana zagleda, ništa manje no neverovatna. Šta se zbiva? Dva pogleda susretnu se dolazeći

iz odvojenosti, susretnu se kao što se pogledi inače nikad ne susreću. Preplašeni i zaboravljajući na svet, zbunjeni i malko se stideći što su po prirodi potpuno drukčiji od svih drugih pogleda, ali ni za šta na svetu spremni da se te svoje drukčije prirode okane, oni tonu jedan u drugi — ako želite, reći ću: rone jedan u drugi, no ‚rone‘ nije potrebno, ‚tonu‘ je isto tako dobro. Malo nečiste savesti ima u tome — na šta se ona odnosi, to ću ostaviti po strani. Ja sam jednostavan plemić, i niko ne može od mene zahtevati da tajnama sveta prodrem do dna. U svakom slučaju, to je najslađa nečista savest koja uopšte postoji, i sa njom u oku i u srcu, ono dvoje odjednom od svih zakona izuzetih, ne skrećući pogledom prilaze jedno drugom. Oni govore jedno s drugim običnim jezikom o koječemu, ali je laž i jedno isto kao i drugo, a isto tako i obični jezik, i zato su im usta dok govore malko lažljivo razvučena i oči im pune slatke laži. Jedno gleda kosu, usne, uda drugoga, pa onda brzo obaraju lažljive oči ili ih okreću nekuda u svet gde one ništa nemaju da traže niti uopšte išta vide, jer su oči i jednog i drugog slepe za sve i sva sem za njih dvoje. Te oči se samo sakrivaju u svet da bi se smesta ponovo, utoliko sjajnije, vratile kosi, usnama, udima drugoga, jer su oni, suprotno svemu uobičajenom, prestali da budu nešto strano i više no ravnodušno, to jest neprijatno, čak odvratno, zato što nisu jednog, nego drugog, i postali su predmetima ushićenja, žudnje, dirljivog prohteva za dodirom, — slasti jedne od koje oči unapred već uzimaju, unapred krađu onoliko koliko im je dato.

To mi je paragraf u govoru, Zouzou, tu pravim odeljak. Da li me dobro slušate? Nadam se. Ne bude dugo, pa već stigne i trenutak kad ono dvoje izuzetih budu do preko guše siti laži i skanjeranja sa ovim i onim, i razvučenih usta, kad sve to batale i odbace kao da već odela svoja odbacuju, i jedinu pravu reč na svetu, za njih jedino pravu, izgovaraju, prema kojoj je sve ostalo samo lažni izgovor: reč ‚Ja te volim‘. Ona je pravo oslobođenje, najsmeliše i najslađe koje postoji, i rekavši je, oni

tonu, moglo bi se reći i: rone, usnama svojim jedno u drugo, u poljubac, u to tako jedinstveno zbivanje u svetu odvojenosti i pojedinačne izdvojenosti da bi čoveku biser-suze na oči doći mogle. Molim vas, kako ste nemilosrdno govorili o poljupcu, koji je zapravo pečat čudesnog ukidanja odvojenosti i gadljivog hotimičnog neznanja svega onog što nismo mi sami! Priznajem, priznajem sa najživljim simpatijama da je on početak svega ostalog i daljeg, jer on je nemo, iznenađujuće priznanje da je blizina, ona blizina koja je inače bila da se ugušiš mučna, postala vrhovnim pojmom svega što se može poželeti. Ljubav, Zouzou, čini preko ljubavnika sve što može, ona čini i pokušava krajnje, da blizinu učini bezgraničnom, da je učini savršenom, da je sprovede dotle da dvoje ljubavnika budu stvarno, potpuno jedno, ali joj to, na način smešan ili žalostan, uza sve napore, nikad ne polazi za rukom. Do te mere ona prirodu savladati ne može, prirodu koja, uprkos toga što je stvorila ljubav, načelno ipak ostaje pri odvojenosti. Da od dvoje jedno bude, to se sa ljubavnicima ne dešava, dešava se istina iz njih, kao treće, sa detetom, koje iz njihovih napora nastaje. No ja ne govorim o blagoslovu dečijem niti sreći porodičnoj; to izlazi iz okvira moje teme, i ja se toga poduhvatiti neću. Ja govorim o ljubavi rečima novim i plemenitim i nastojim da vam otvorim oči za nju, Zouzou, da probudim u vama razumevanje za dirljivu neverovatnu prirodu njezinu, da ne biste još jednom govorili o njoj onako nemilosrdno. Ja to činim po paragrafima, zato što ne mogu da izrekнем sve jednim dahom, pa ovde sad ponovo činim odeljak, da bih u sledećem rekao još sledeće:

Ljubav, draga Zouzou, ne postoji samo u zaljubljenosti, u kojoj jedno odvojeno telo iznenađujući prestaje da bude neprijatno drugom. U nežnim tragovima i znacima provlači se ona kroz ceo svet. Ako na uglu ulice date nekoliko centavosa kakvom detetu što prosi i koje vas je pogledalo, i ne učinite samo to, nego ga još i rukom, makar i ne bila u rukavici,

pogladite po kosi, mada u njoj verovatno ima vašiju, i nasmešite mu se pri tom u oči, pa posle toga produžite, malko srećniji no što ste bili pre toga, — šta je to drugo nego nežan trag ljubavi? Kazaću vam nešto Zouzou: taj pokret kojim ste, golom rukom, pomilovali kosu detinju, kao i što ste posle toga malko srećniji no pre, to je možebiti čudnija manifestacija ljubavi no što je milovanje nečijeg voljenog tela. Osvrnite se po svetu, pogledajte ljude kao da ih gledate prvi put!

Na sve strane videćete tragove ljubavi, znake njezine, ustupke koje joj čini odvojenost i hotimično odbijanje da primimo na znanje tuđe telo. Ljudi pružaju jedni drugima ruke, — to je nešto vrlo obično, svakodnevno i konvencionalno, niko pri tom ni na šta ne misli sem onih koji vole i koji u tom dodiru uživaju jer im drugi još dopušten nije. Drugi to čine bez osećanja i bez pomisli da je ljubav ona koja je ustanovila taj običaj; ali čine. Njihova tela ostaju na odmerenom odstojanju — samo nikakve preterane blizine, nipošto! Ali, preko tog odstojanja i pojedinačnog svog života koji strogo čuvaju, oni pružaju ruke, i ruke stranih ljudi se sastaju, obuhvataju, stežu jedna drugu, — i to baš ništa nije, najobičnija stvar na svetu, ničega u tom nema, tako izgleda, tako se misli. U istini, međutim, sagledano na svetlosti dana, to spada u oblast najčudniju, i jedna je mala svečanost odstupanja prirode od same sebe, negacija odvratnosti jednog stranog tela prema drugom, trag ljubavi, prisutne krišom u svemu.“ Moja gospođa majka u Luksemburgu pomislila bi sad sigurno kako ja ovako nikako govoriti mogao nisam, kako je to nesumnjivo lepa fikcija. Ali časti mi moje, zaklinjem se: tako sam govorio. Jer su mi reči u srce navirale. Možda bi se delimično moglo staviti na konto ekstremne ljupkosti i potpune originalnosti klaustera belemskog, po kom smo se šetali, što mi je tako originalan govor pošao za rukom; neka bude kako bilo. U svakom slučaju, govorio sam tako, a kad sam završio, desilo se nešto neobično čudnovato. Zouzou mi je, to jest, pružila ruku! Ne pogledavši

me, okrenute glave kao da posmatra kamene rezbarije sa strane, ona je meni, koji sam joj, razume se, išao s leve strane, pružila preko desnu ruku, i ja sam je prihvatio i stisnuo a ona mi stisak uzvratila. No već u istom tom trenutku naglo je povukla svoju ruku natrag iz moje i rekla, ljutito nabravši obrve:

„A oni crteži što ste se usudili da ih napravite? Gde su? Kad ćete mi ih najzad dati?“

„Ali, Zouzou, nisam ja to zaboravio. Ja ni ne nameravam da ih zaboravim. Samo, i sami znate, nema prilike...“

„Vaš nedostatak fantazije da pronađete priliku,“ reče ona, „sasvim je bedan. Vidim da vašoj nespretnosti treba pomoći. Da ste malo više pripazili i gledali, znali biste i bez mog objašnjavanja da se iza naše kuće, u baštici iza nje, nalazi, razumete li, jedna klupa, u žbunu oleandera, više kao senica, gde ja posle déjeunera volim da sedim. To biste baš mogli znati, no dabome, ne znate, kao što sam već često govorila sama sebi dok sam tamo sedela. I sa najmanje fantazije i veštine, već odavno ste mogli, posle kafe, kad ručate kod nas, načiniti se kao da odlazite, pa ste i stvarno mogli malko odmaći, ali se zatim okrenuti i doći kod mene u senicu, da mi predate vaše žvrljotine. Čudnovato, zar ne? Genijalna ideja? — za vaše pojmove. Izvolećete, dakle, uskoro postupiti tako — hoćete li?“

„Bezuslovno hoću, Zouzou! To je stvarno sjajna i jednostavna ideja. Oprostite što još nikako nisam obratio pažnju na klupu u oleanderu! Ona je toliko natrag, nisam na nju ni mislio. Dakle, na njoj sedite posle ručka sasvim sami! Divno! Učiniću baš tako kako ste maločas rekli. Oprostiću se ostentativno, i od vas, i poći ću tobože kući, no umesto toga, doći k vama zajedno s crtežima. Evo vam ruke.“

„Ostavite samo svoju ruku za sebe! Docnije možemo izvesti *shake hands*,¹ posle povratka u vašem ekipažu. Nema smisla da se dotle svaki čas rukujemo!“

¹ Rukovanje.

GLAVA JEDANAESTA

Bio sam, dabogme, srećan što smo se dogovorili, no razume se da me je i nespokojstvo obuzimalo pri pomisli da pokažem slike Zouzou, što je imalo da bude stvar opasna ili zapravo nemoguća. Ljupkom Zazinom telu, koje su one različito predstavljale, bio sam, zna se, dodavši mu one tako karakteristične zulufe, dao značenje njenog tela, a kako će ona primiti taj drski način portretisanja, to je bilo opasno neodređeno. Inače, pitao sam se zašto bi pre no što se sastanemo u senici bilo neophodno da ručam kod Kuckuckovih i odigram komediju kao da odlazim. Ako Zouzou ima običaj da sedi tamo posle ručka, ja sam mogao doći do klupe u koji god bilo dan, verovatno neprimećen, pod zaštitom sijeste. Samo da sam na sastanak mogao doći bez prokletih, preterano smelih crteža!

Da li zato što nisam smeo i što sam se bojao da će se Zouzou ljutiti, a reći se nije moglo uolikoj meri, — ili pak što su novi, krajnje zanimljivi utisci, o kojima ću smesta govoriti, odvratili od tog pokretljivu moju dušu, — tek, prolazio je dan za danom, a ja se pozivu koji mi je saopštila Zouzou odazivao nisam. Nešto se još bilo umešalo: jedan doživljaj koji me je, ponavljam, odvratio, doživljaj mračno svečan po prirodi, koji je moj odnos prema dvostrukom liku menjao i pomerao iz sata u sat, tako što je jedan deo, materinski, prelivao veoma jakom, kao krv crvenom svetlošću, a drugi, ćerinski, gurao otud malo u senku.

Po svoj prilici, ovo upoređenje sa svetlošću i senkom upotrebljavam zato što u areni za borbe s bikovima razlika između dve polovine, između jarko suncu izložene i one što leži u senci, igra tako značajnu ulogu, pri čem, razume se senovita strana uživa preimućstvo i što na njoj sedi otmen svet, dok je običan svet upućen na žestoko sunce... No ja govorim o areni za borbe s bikovima suviše nepripremljeno, kao da čitalac već zna da se ovom prilikom radi o odlasku na tu neobično čudnovatu, pra-ibersku priredbu. Pisanje nije razgovor sa samim sobom. Postupnost, smotrenost i neprenaglijeno prilaženje predmetu, neophodni su prilikom pisanja.

Pre svega ostalog, valja reći da se u taj mah boravak moj u Lisabonu polako bližio kraju; tekli su već poslednji dani septembra. Povratak „Cap Arcone“ očekivao se ubrzo, i meni je do dana ukrcavanja preostajala jedva nedelja dana. To mi je probudilo želju da na svoju ruku po drugi i poslednji put posetim Museu Ciências Naturaes u Rua da Prata. Hteo sam, pre no što otputujem, da još jednom vidim belog jelena u vestibulu, prapticu, jednog dinosaurusa, velikog oklopnika, divnog majmunčića šlanklori i sve ostalo, no ne na poslednjem mestu i dragu neandertalsku porodicu i onog ranog čoveka što suncu podnosi kitu cveća; tako i učinih. Sa srcem punim sveobuhvatne simpatije, prođoh jednog prepodneva, bez ikakve pratnje, sobe i sale u prizemlju, hodnike u suterenu Kuckuckove tvorevine, posle čega nisam propustio da se domaćinu, koji je svakako trebalo da sazna kako me je ovamo nešto privuklo, javim u kancelariji i kratko ga pozdravim. Kao i uvek, on me primi sa mnogo srdačnosti, pohvali me zbog privrženosti moje prema njegovom institutu pa zatim reče sledeće:

Danas, u subotu, rođendan je princa Luis-Pedra, jednog Kraljevog brata. Povodom toga zakazana je za sutra, posle podne u tri sata, *corrida de touros*, borba s bikovima, kojoj će, u velikoj areni na Campo Pequeno, prisustvovati visoki gospodin, i on Kuckuck, ima nameru da sa svojim damama i

Hurtadom poseti tu narodsku svečanost. Nabavio je karte za nju, mesta na senovitoj strani, a ima jednu i za mene. Jer on misli kako se meni, kao čoveku koji putuje obrazovanja radi, izvanredno posrećilo što mi se, baš malo pre još no što otputujem iz Portugalije, pružila prilika da prisustvujem jednoj *corridi*. Šta velim ja na to?

Ja sam se prema tome odnosio malko plašljivo, pa mu to i rekoh. Ja se veoma plašim krvi, rekoh mu, i, koliko sebe znam, nisam baš čovek za pokolje što se prikazuju narodu. Konji na primer — čuo sam kako češće biva da bik raspori konja tako da mu ispadnu creva; ja ne bih bio rad da posmatram tako nešto, da i ne govorim o samom biku, koga bi mi prosto naprosto bilo žao. Istina, moglo bi se reći kako priredbu koju podnose nervi dama, moram podneti i ja, ako ne u njojzi i uživati. No dame, kao Iberke, rodile su se u svetu gde vladaju tako jaki običaji, dok se u mom slučaju radi o jednom malko delikatnom strancu — i tako dalje, u tom smislu.

No Kuckuck me umiri. Ne treba, reče on, da stvaram neka-kve neprijatne predstave o ovoj svečanosti. *Corrida* je istina stvar ozbiljna, no ne odvratna. Portugalci vole životinje i ne dopuštaju u tim prilikama ništa odvratno. Što se, recimo, konja tiče, oni već odavno nose jake zaštitne oklope, tako da im se jedva što ozbiljnije može desiti, a bik umire viteškim smrću no u klanici. Uostalom, stoji mi do volje da više obratim pažnju na svečano obučenu publiku, na to kako ulazi, da posmatram sliku arene, što je pitoreskno i od velikog etničkog interesa.

I tako, ja uvideh kako ne smem prenebreći ni priliku ni njegovu pažnju, za koju mu se zahvalih. Dogovorili smo se da njega i njegove dočekam u podnožju žičane železnice na vreme, pa da zajedno s njima otidem na priredbu. A to će, činilo se Kuckucku da može unapred reći, ići vrlo polako; na ulicama će biti mnoštvo sveta. Tako je i bilo kad sam u nedelju, već u dva i četvrt za svaki slučaj, izašao iz hotela. Zaista, u

takvom stanju grad još nisam bio video, mada sam ovde proveo već nekoliko nedelja. Samo je, očigledno, *corrida* bila kadra da ga digne na noge na taj način. Avenida, u svoj svojoj splendidnoj širini, beše prekrivena kolima i ljudima, zapregama s konjima i mazgama, svetom koji je jahao magarce i pešacima, a tako je bilo i po ulicama kojima sam, zbog stiske skoro svud korakom, išao prema Rua Augusta. Iz svih budžaka i ulica starog grada, iz predgrađa, iz okolnih sela, građani i seljaci, većinom svečano obučeni, u nošnjama koje su izvadili samo za taj dan pa zbog toga zar sa pomalo ponositim izrazom lica, pogleda istina živahnih, ali puni dostojanstva, čak neke pobožnosti, raspoloženja smirena, tako mi se činilo, bez vike i galame, bez svadljivih karambolaža, jednodušno su kuljali prema Campo Pequeno i amfiteatru.

Otkud ono osećanje naročitog nespokoјstva, pomešano sa strahopoštovanjem, saučešćem, osećanje izvesne melanholično obojene veselosti, koje čoveku skoli srce pri pogledu na mnoštvo naroda koje je veliki kakav dan na noge podigao, značenjem ga svojim ispunio i jedinstvenim načinio? Nešto potmulo, pradrevno, leži u njemu, što izaziva, istina, ono strahopoštovanje, no i nespokoјstvo. Vreme je bilo još kao u po leta, sunce je jarko sijalo i svetlucalo se na bakarnom okovu dugačkih štapova kojima su se muškarci poštapali hodočasteći. Nosili su šarene pojase i šešire široka oboda. Haljine žena, od sjajne pamučne tkanine, bile su na prsima, rukavima, na donjoj ivici, ukrašene srebrnim zlatnim vezom. Mnogima se u kosi video visoki španski češalj, a preko kose neretko još i onaj crni ili beli tanki veo što pada preko glave i ramena i zove se *mantilha*. Kod seljanki što su dolazile on nije mogao iznenaditi, no iznenadio sam se, čak i preplašio kad je na stanici žičane železnice izašla preda me Dona Maria Pia — istina, ne u sjajnom narodskom ruhu, nego u elegantnoj popodnevnoj toaleti, no ipak i ona sa crnom *mantilhom* preko visokog češlja. Ona nije smatrala da postoji bilo kakav razlog da

se sa izvinjavanjem osmehne zbog te etničke maskerade — a ja još manje. Duboko impresioniran, sagnuo sam se i poljubio joj ruku s naročitim poštovanjem. *Mantilha* joj je stajala izvanredno. Kroz tanko tkanje, sunce je po njenom krupnom, južnjački bledom i strogom licu, slikalo filigranske senke.

Zouzou je bila bez *mantilhe*. U mojim očima, kao etničko obeležje, dovoljni su bili i dražesni zulufi crne njene kose. No obučena je bila čak još tamnije no majka, malo kao kad se ide u crkvu; a i gospoda, profesor isto kao i Dom Miguel, koji nam se, došavši pešice, pridružio dok smo se pozdravljali, bili su u serioznom odelu, crnom silateauu i krutom šeširu, dok sam ja bio u plavom odelu, sa svetlim prugama. To je bilo pomalo *gênant*¹, ali se moglo oprostiti neznanju jednog stranca.

Naredio sam kočijašu da udari putem preko Avenida-Parka i preko Campo Grande, gde je bilo mirnije. Profesor i njegova supruga sedeli su nazad, Zouzou i ja seli smo na prednje obratno sedišta, a dom Miguel na mesto pored kočijaša. Vozili smo se ćuteći ili pak retko govoreći, što je uglavnom dolazilo od držanja *senhore* Marie, izvanredno dostojanstvenog, štaviše ukočenog i koje nije dopuštalo da se priča. Njen suprug mirno mi je jednom nešto rekao, no nehotice, kao da tražim dopuštenje, ja pogledah na svečano raspoloženu gospu sa ibernskim ukrasom na glavi, i odgovorih sa uzdržljivošću. Crne gagatske minduše u njezinim ušima ljuljale su se, pokretane lakim truncanjem kola.

Stiska kola pred ulazom cirkusa bila je velika. Krećući se napred samo polako između drugih ekipaža, valjalo nam je strpljivo čekati da prođemo i izađemo iz kola. Zatim se nađosmo u prostranom krugu arene sa njezinim pregradama, balustradama na stubovima i hiljadama sedišta što su se uzvišavala i pela, i od kojih je još svega malo njih bilo prazno. Funkcioneri sa trakom pokazашe nam naša mesta na senovitoj strani,

¹ Neprijatno.

ne mnogo iznad žutoga ringa maneža, posuta mešavinom samlevene drvene kore i peska. Džinovski teatar ispunio se brzo do poslednjeg sedišta. Govoreći mi o slikovitom veličanstvu njegova izgleda, Kuckuck nije bio preterao. Bio je to šarolik pogled na celokupnu sliku jednog nacionalnog društva, u kojem je otmeni svet bar nečim na sebi, i sramežljivo, gledao da se prilagodi jarko osunčanoj masi naroda na drugoj strani. Ne mali broj dama, čak strankinja kao Frau von Hüon i Kneginja Maurocordaro, beše stavio visoki češalj i *mantilhu*, poneke su čak haljinama svojim podražavale zlatni i srebrni seljački vez, a formalni karakter odela koja su obukli muškarci izgledao je kao neka pažnja prema narodu, — ili je bar bio u vezi sa narodskim karakterom priredbe.

Raspoloženje u ogromnoj okrugloj areni kao da je bilo puno radosnog očekivanja, ono se primetno, i na sunčanoj strani i baš na njoj, razlikovalo od ružnog duha prostastva koji je odomaćen na tribinama profanih sportskih igrališta. Uzbuđenje, napregnutost, ja sam ih i sâm osećao; ali ono što se moglo pročitati na hiljadama i hiljadama lica upravljenih dole prema još praznom borbenom poprištu, čija je žuta boja uskoro imalo da se zacrveni od barica krvi, bilo je nekako uzdržano, obuzdano nečim uzvišenim. Muzika naglo stade pa sa nekakvog koncertnog komada mavarsko-španskog karaktera pređe na nacionalnu himnu, kad su princ, mršav čovek sa zvezdom na geroku i krizantemom u rupici od kaputa, i njegova supruga, koja je takođe nosila *mantilhu*, stupili u svoju ložu. Svi ustadoše i počеше aplaudirati. To je docnije imalo da se još jednom ponovi, u čast nekom drugom.

Gospoda su došla u minut pre tri: kad otkuca tri, iz velike kapije na sredini, dok muzika ne prestajаше svirati, stade da izlazi povorka aktera, napred tri nosača mačeva u kratkim vezenim prslucima sa preklopima na ramenu, takođe u boji bordiranim kratkim tesnim pantalonama koje su dopirale do pola lista, belim čarapama i cipelama sa pređicom. *Bandaril-*

heirosi, sa šiljatim, šarenim trakama ukrašenim štapovima u rukama, i u istom stilu obučeni *capeadoresi*, sa uzanom crnom kravatom što im se spuštala niz košulju, s kratkim crvenim ogrtačima u ruci, koračali su iza njih. Zatim je naišla kavalkada kopljima naoružanih *picadoresa* u šeširima pričvršćenim kajišem ispod brade, na konjima su prošiveni pokrivači, nalik na dušeke, visili sa strane, a završetak povorke obrazovala su jedna mazgama zapregnuta kola, ukrašena cvećem i trakama, koja su se preko žute okrugle arene kretala pravo prema prinčevoj loži, gde svi iz njih proizilažaše, pošto je svak pred ložom načinio ševalereskan jedan poklon. Video sam nekoliko *toireadoresa* kako se krste dok su odlazili prema zaštitnim skloništima.

Odjednom, u po komada, mali orkestar zamuče ponovo. Oglasi se svega jedan jedini, vrlo jasan signal trube. Tišina unaokolo beše velika. I iz jedne male kapije koju nisam bio primetio i koja se odjednom bila otvorila, izleće — sad uzimam oblik sadašnjeg vremena jer mi je događaj tako prisutan — nešto elementarno, u trku, bik, crn, težak, silan, očigledno neodoljiva masa rađalačke i ubilačke snage, u kojoj su rani, stari narodi izvesno gledali boga životinju, životinju boga, sa malim preteći kolutavim očima, i rogovima, izvijenim kao kupe od rožine, no koji su, postrance ispušteni i učvršćeni na širokom mu čelu, na vrhovima svojim, naviše savijenim, očigledno nosili smrt. On izleće, zaustavlja se oduprevši se prednjim nogama, s besom bulji u crveni ogrtač koji jedan od *capeadoresa*, sagnuv se kao da servira, širi ispred njega na izvesnoj udaljenosti na pesku, baca se na nj, zabija u nj rogove, zabija ogrtač u zemlju, i dok, u jednom trenutku kad on iskriživši glavu hoće da promeni rog, mali neki čovek, uklanjajući ogrtač, skače iza njega a ona se masa snage tromo okreće sama oko sebe, dva *bandarilheirosa* zabijaju joj u debelo teme svaki po dva šarena štapa. Štapovi se zabodoše; imali su po svoj prilici kuke i stajali su čvrsto; ljuljajući se, oni su, u

daljem toku igre, visili mu ukoso niz telo. Baš usred temena bio mu je treći jedan zasadio kratko kolje s perima, i bik je od tog trenutka nosio napred ovaj ukras, sličan raširenim golubijim krilima, za vreme svoje smrtonosne borbe protiv smrti.

Sedeo sam između Kuckucka i Dona Marie Pie. Profesor mi je, tiho govoreći, s vremena na vreme davao komentare o onom što se zbivalo. Imena različitih šarži boraca u areni čuo sam od njega. On mi je rekao kako je bik do današnjeg dana vodio gospodski život na slobodnoj livadi, kako su ga držali i postupali s njim sa najvećom pažnjom i učtivošću. Moja sušetka sa desne strane, uzvišena gospa, ostajaše nema. Od boga začeca i smrti, onamo dole, i onoga što se s njim zbivalo, ona je skretala pogledom jedino da bi s neodobravanjem okrenula glavu prema mužu kad bi progovorio. Njezino strogo, južnjački blede lice u senci *mantilhe*, beše nepokretno, no prsa njena dizala su se i spuštala sve brže, i ja sam, siguran da me ne primećuje, na to lice, na ta prsa što su se talasala, sa savladavanjem koje je katkada popuštalo, pogledao češće no na žrtvenu životinju sa zabodenim kopljima, na leđima sa smešnim malim krilima i malko poprskanu krvlju.

Žrtvenu životinju kažem, jer je trebalo biti veoma tup pa ne osetiti u isti mah i nespokojstva i uzvišenog uveseljavanja puno, od šale, krvi i pobožnosti besprimerno izmešano raspoloženje oslobođene drevne prirode narodne, iz dubina niklo praznovanje smrti, što je ležalo iznad svega. Docije, u kolima, kad mu je bilo dopušteno da govori, profesor je o tome ponešto rekao, no mome veoma finom i lako uzbudljivom naslućivanju nije njegova učenost imala da rekne ništa u osnovi bitno. Šala i veselje, izmešani sa besom, provališe kad se bik, očigledno naprasno shvatajući da sve ovo dobro ispasti ne može, da snaga i dosetljivost igraju tu nejednaku igru, okrenuo prema vratima kroz koja su ga pustili, pa nagnuo da, vukući vrpčama ukrašene štapove pozabadane mu u salo i mišiće, radije otrči natrag u štalu. Podigla se bura ogorčenog i podrugljivog smeha. Pogoto-

vo na sunčanoj strani, no i kod nas, svi poskakaše, stadoše zviždati, derati se, vikati fuj i psovati. I moja uzvišena gospa skoči na noge, pa neočekivano prodorno zazvižda, pokaza kukavici nos i sonorno se i rugajući stade smeјati: ho — ho — ho. *Picadoresi* mu preprečiše put i baciše na nj tupa koplja. U vrat, leđa, slabine, pozabadaše mu nove šarene štapove, od kojih su neki, ohrabrivanja radi, bili snabdeveni prskalicama što su s praskom i šištanjem gorele na njegovoj koži. Usled tog draženja, mali prodor razuma koji je izazvao negodovanje mase brzo se preobrati u slepi bes koji je u ovoj igri smrti dolikovao njegovoj snazi. On joj se ponovo vrati i više je ostavljao nije. Jedan konj valjao se u pesku zajedno sa jahačem. Jedan *capeador* koji se omakao, dohvaćen je na žalost velikim rogovima i bačen u vis, tako da je vrlo teško pao. Dok su pomahnitaloj životinji, služeći se njenom idiosinkrazijom prema crvenom, svratili pažnju sa nepomičnog tela, *capeadora* su podigli i izneli ga uz počasni aplauz, pri kojem nije bilo sasvim jasno odnosi li se on na žrtvu ili na *toira*. Odnosio se po svoj prilici na obojicu. Maria da Cruz učestvovala je u njemu, čas udarajući rukama, čas se brzo krsteći, i mrmljajući na svom jeziku nešto što je moglo biti molitva za unesrećenog.

Profesor reče da će se sve verovatno svršiti sa nekoliko rebara i potresom mozga. „Ovo je Ribeiro,“ reče on zatim. „Pažnje vredan mladić.“ Iz grupe igrača izdvoji se jedan od *espadasa*, dočekan uzvicima „Ah“ i glasnim pozdravima koji su svedočili o njegovoj popularnosti, pa, pošto niko drugi nije hteo da izađe, sâm se sa krvavim i besnim bikom nađe u areni. Bio mi je upao u oči već prilikom ophodnje, jer ono što je lepo i elegantno, moje oči iz običnog smesta izdvajaju. Od osamnaest ili devetnaest godina, taj Ribeiro bio je stvarno lep kao upisan. Ispod crne kose, koja mu se, ravna i nerazdeljena, spuštala duboko na čelo, pokazivalo mu se fino srezano špansko lice, na kom su uske crne oči gledale tiho i ozbiljno, praćene lakim osmehom usta, možebiti posledicom pozdrava, možebiti samo prezira

smrti i svesti o svojoj veštini. Vezeni jelek sa ramenim preklopima i rukavima sve užim prema člancima, stajao mu je — ah, u isti takav me je nekada kostimirao kum moj Schimmelprester — stajao mu je isto onako izvanredno kao što je nekad stajao meni. Video sam da su mu ruke tanke, savršeno plemenite, a u jednoj je držao go, isukan damaski mač, i poštapao se njim u hodu kao štapom. kao i drugi, imao je mali crveni ogrtač. Uostalom, stigavši na sredinu već poprilično izrovane i krvlju isprskane arene, bacio je mač pa samo malko mahnulo ogrtačem prema biku, koji je nedaleko od njega tresao štapovima. Zatim osta nepomično stojeći, pa je sa onim jedva primetnim smeškom, onom ozbiljnošću u očima, posmatrao kako se na nj stuštio onaj strahoviti mučenik kome je on stajao na belezi sâm kao usamljeno drvo izloženo munji. Stajao je kao ukopan — i suviše dugo, sumnje nije bilo; trebalo ga je dobro poznavati pa sa užasom ne biti uveren da će ga bik u sledećem treptaju oka baciti na tle, nabosti na rogove, masakrirati ga, izgaziti. Umesto toga, desilo se nešto krajnje graciozno, nežno nadmoćno i što je stvorilo prekrasnu sliku. Rogovi su ga već bili dotakli, malko su već bili zakačili vezeni porub njegova jeleka, kad je jedan jedini pokret ruke, koji se preneo na ogrtač, skrenuo ubistvene rogove onamo gde njega odjednom više nije bilo, pošto se on, meko izvivši bokovima, našao bio sa strane čudovišta, te se ono, zajedno sa njim, čija je ruka bila ispružena duž crnih leđa onamo gde su rogovi besno udarali u lepršavi mali ogrtač, stapalo s njim u grupu koja je izazivala oduševljenje. Gledaoci poskakaše likujući, stadoše vikati „Ribeiro!“ i „*Toi-ro!*“ i tapšati. I sâm sam tako učinio, a pored mene rasna kraljica sa grudima što su se talasale, i na koju sam ja bacao poglede, naizmenično sa brzo rasturenom ljudsko-životinjskom grupom, zato što mi se stroga i elementarna ličnost te žene sve više izjednačavala sa krvavom onom igrom ispod nas.

Ribeiro je, u duetu sa *toirom*, izveo još jednu-dve bravure, i vrlo je jasno bilo da se pri tom radilo o na oko lepim plesnim

pozama u opasnosti i na plastično slikovito spajanje moći i elegancije. Jednom, dok je bik, oslabeo zar već i degutiran zbog zaludnosti sveg svog besa, stajao okrenut i potmulo ćuteći gledao preda se, njegov partner, okrenuvši mu se leđima, kleknuo je u pesak, pa je, vitko uspravljen u tom položaju, uzdignutim rukama i savijene glave, raširio iza sebe ogrtač. To je izgledalo prilično smelo, no on se po svoj prilici pouzdao u trenutnu zatupelost rogatoga stvora iz podzemnog sveta. Jednom, trčeći ispred bika, on je upola pao, na jednu ruku, a drugom je crvenim ogrtačem, što je vazda zaludivao besnilo, zalepršao daleko postrance, tako da je uspeo da se spase, skoči na noge, da bi se u sledećem trenutku u lakom skoku vinuo bestiji preko leđa. Primio je odobravanje publike, na kojem nikad nije zahvaljivao, pošto ga je očigledno pripisivao vazda i *toiru*, a ovaj pak nije imao razumevanja za znake odobravanja i za zahvalnost. Pribojavao sam se skoro da bi mogao imati razumevanja kako je neprikladno terati takvu šegu sa žrtvenom životinjom koju su držali na paši s pažnjom. No to je zar bila baš ona šala koja je po shvatanju narodskom spadala u pobožni odnos prema krvi.

Da bi završio igru, Ribeiro potrča prema bačenom maču, tako se zaustavi, sa uobičajenim držanjem što je tražilo odobravanje, savivši jedno koleno, raširi ogrtač ispred sebe, pa ozbiljnim okom gledaše kako mu se približava bik, oborenih rogova, ali već u sasvim tromom galopu. Pusti ga da mu se vrlo približi, sasvim do sebe, u poslednjem trenutku dohvati mač sa zemlje, pa mu, brzo kao munja, tanki i blistavi čelik, skoro do polovine drške zari u potiljak. Bik se sruči, stade golem da se valja, u jedan mah zabi rogove u zemlju kao da misli na crveni plašt, okrete se zatim postrance, i oči mu se ustakliše.

Beše to zaista najelegantniji način klanja. Još vidim Ribeira, sa plaštom pod rukom, malko na vrhovima prstiju, kao da želi tiho da korača, kako se povlači u stranu, osvrćući se prema

ubijenom biku, koji se više nije micao. No već za vreme kratke njegove borbe sa smrću, sva se publika kao jedan čovek bila digla sa sedišta pa je junaku igre sa smrću, koji se, posle onog pokušaja da se izvuče, inače izvrsno držao, odala pozdrav tapšanjem. Ono je trajalo sve dok ga nisu izneli na šarenim kolima koja su vukle mazge. Ribeiro je išao s njim, sa strane pored kola, kao da mu ukazuje poslednju poštu. On se više nije vraćao. Pod drugim imenom, u drugoj prilici životnoj, kao deo jednog dvostrukog lika, on se, baš on, nešto docnije ponovo pojavio predi mnom. No o tome na svome mestu.

Videli smo još dva bika, koji su bili manje dobri, isto kao i *espada*, koji je jednog od njih pogodio mačem tako pogrešno da je ovaj dobio samo krvoliptenje, no pao nije. Kao kad ko povraća, tako je stajao, odupirući se nogama, izdužena vrata, i bacao u pesak debeo mlaz krvi — neprijatan prizor. Neki dežmekasti matador, preterano blistavo obučen i koji se ponašao veoma uobraženo, morao mu je zadati *coup de grâce*,¹ tako da su iz njegova tela virile drške dva mača. Otišli smo. I tad dakle u kolima, dao nam je suprug Marie Pie učena objašnjenja onoga što smo — što sam ja prvi put video. Govorio je o nekoj prastaraj rimskoj svetinji, gde se iz gornjih, hrišćanskih sfera silazi duboko u kulturni sloj nekog krvi vrlo sklonog božanstva, čije obožavanje u jedno vreme za dlaku da nije nadvladalo obožavanje Gospoda Isusa, pošto su njegove tajne bile krajnje popularne. Krštavani su, rekao je, novi pripadnici njegove vere ne vodom, nego krvlju bičijom, bika, koji je možebiti bio sâm Bog, iako je on opet živio u onome koji je njegovu krv prolio. Jer ta je religija za sve svoje pripadnike imala nešto nerazborno spajajuće, nešto što je skrivalo i slepljivalo na život i smrt, i njena misterija sastojala se u istovetnosti i jedinstvu ubice i ubijenog, sekire i žrtve, strele i cilja... Ja sam sve to slušao samo upola, samo ukoliko mi nije

¹ Poslednji udarac, ubijanje iz milosrđa.

smetalo da posmatram ženu čija je slika, usled narodne svečanosti toliko podignuta i u neku ruku tek zapravo sama sebi vraćena, bila postala zrela za posmatranje. Grudi njene sad su se bile smirile. Vukla me je želja da ih još jednom vidim kako se talasaju.

Zouzou, nisam skrivao pred sobom, bila mi je za vreme krvave igre potpuno izišla iz glave. Utoliko sam čvršće rešio da izađem u susret njezinim neprestanim zahtevima i da joj u ime božije pokažem slike o kojima je ona govorila kao o svome vlasništvu, — crteže Zazina akta sa zulufima od Zouzou. Sledećeg dana bio sam još jednom pozvan kod Kuckuckovih na déjeuner. Zahlađenje koje je nastalo posle noćnih pljuskova davalo mi je razloga da obučem lagan ogrtač, i ja sam u njegov unutrašnji džep stavio uvijene crteže. I Hurtado je bio na ručku. Za stolom, razgovor se još kretao oko onog što smo videli juče, i profesor za ljubav ja sam se uzeo opširnije raspitivati o onoj suzbijenoj religiji prema kojoj se od hrišćanstva silazilo stepenicama naniže. Mnogo šta dodati nije umeo, no odgovorio mi je kako oni običaji nisu baš tako sasvim suzbijeni, budući da su se sve pobožne priredbe čovečanstva vazda pušile od žrtvene, od božanske krvi, i ukazao je izdaleka na izvesne veze između pričešća crkvenog i svečane krvave igre jučerašnje. Ja pogledah da li su se grudi domaćičine počele talasati.

Posle kafe oprostio sam se od dama, zadržavši pravo da im nedalekog poslednjeg dana svoga ovdašnjeg boravka učinim poslednju posetu. U društvu gospode, koja su se vraćala u muzej, odvezao sam se žičanom železnicom dole, pa sam se, stigavši onamo, oprostio i od njih, zahvaljujući im se po hiljadu puta i od srca želeći da se s blagonaklonošću sudbine ponovo vidimo. Načinio sam se kao da upravljam korake prema Savoy Palaceu, pa se osvrnuh, okretih i sledećim se vagonom vratih gore.

Znao sam da je baštenska kapijica pred kućom otvorena. Vreme se od ranog jutra bilo vratilo blagom jesenjem suncu. Za Dona Mariu Piu bio je čas sijeste. Mogao sam biti siguran da ću Zouzou naći ostrag u bašti, u koju je šljunkom posuta staza vodila pored kuće. Prešao sam je tihim i brzim korakom. Dalije i lepe kate cvale su nasred nevelikog komada trave. Nazad na desnoj strani, rečeni žbun oleandera u zaštitnom je polukrugu rastao oko označene klupe. Mila devojka, malko u senci, sedela je na njoj u haljini sasvim sličnoj onoj u kojoj sam je video prvog dana, komotnoj, kao što je volela, s plavkastim prugama, sa pojasom od iste tkanine i čipkastim vezom na ivici poludugih rukava. Čitala je neku knjigu s koje, mada je svakako morala čuti oprezno moje dolaženje, nije dizala glave sve dok nisam zastao ispred nje. Srce mi je lupalo.

„O?“ reče ona, otvorenih usta, koja su mi se, isto kao i lepa njena put nalik na slonovaču, učinila nešto bleđa no inače. „Još ste ovde?“

„Opet sam ovde, Zouzou. Bio sam već dole. Vratio sam se krišom, tako sam naumio da ispunim obećanje.“

„Veoma pohvalno!“ reče ona. „*Monsieur le marquis* se setio svojih obaveza — bez preterane žurbe. Ova klupa se malo pomalo pretvorila u klupu za čekanje...“ Bila se izrekla, te se ugrize za usne.

„Kako ste mogli i pomisliti,“ pohitah da odgovorim, „da neću ostati veran našem dogovoru u prekrasnom klaustu! Smem li sesti pored vas? Ova klupa u žbunu dolazi mi daleko prisnija no druge naše klupe, tamo na teniskom igralištu. Bojim se da ću sad tenis ponovo zanemariti i zaboraviti...“

„Hja, pa Meyer-Novarovi, tamo preko, svakako će imati igralište.“

„Može biti. No to ne bi bilo isto. Odlazak iz Lisabona, Zouzou, pada mi teško. Dole sam se oprostio od vašeg cenjenog tate. Kako je samo ono značajno govorio o pobožnim obredi-

ma čovečanstva! *Corrida*, juče, ipak je bila — da kažem u najmanju ruku: kuriozan utisak.“

„Ja sam je posmatrala malo. A i vaša pažnja kao da je bila podeljena — kao što većinom i jeste. No, markiže, na stvar! Gde su moji *dessins*¹?“

„Evo ih,“ rekoh. „Sami ste hteli... Razumete li, to su proizvodi mašte, nehotice, tako reći, nastali...“

Ona uze nekoliko crteža, stade da razgleda prvi. Na njima je bilo Zazino telo, zaljubljeno nacrtano, u raznim položajima. Pljosnati butoni na ušima bili su njeni, još više zulufi. Lice je malo ličilo, no šta je tu značilo lice!

Sedeo sam uspravno kao Dona Maria Pia, spreman na sve, povinujući se svemu i unapred uzbuđen svim što dođe. Tamno rumenilo obli joj lice pri pogledu na sopstvenu svoju slatku nagotu. Ona skoči, pa frk, frk, podera umetnička dela i razbacala komade koji su lepršali. Svakako, tako je moralo biti. No što biti nije moralo a ipak bilo, beše ovo: jedan trenutak, ona je nepomično i netremice, s očajanjem na licu, zurila u pode-rotine što su ležale na zemlji, a u sledećem trenutku, oči joj se napuniše suzama, ona se sruči natrag na klupu, obavi mi ruke oko vrata pa sakri zažareno lice na mojim grudima, kratko i brzo dišući, što beše bezglasno a što je ipak davalo glasa i izraza svem mogućem i nemogućem, dok je u isto vreme — i to beše od svega dirljivije — mala njezina stisnuta pesnica, leva, neprestano u taktu udarala u moje rame. Ja poljubih njezinu golu ruku kraj svoga vrata, podigoh joj usta prema sebi i poljubih ih, dok su mi ona odgovarala, sasvim onako kako sam o tom maštao, za tim čeznuo, sebi kao svrhu postavio kad sam je, svoju Zazu, prvi put ugledao na trgu Rossio. Ko li mi od onih čije oči preleću preko ovih redova neće pozavideti zbog ovako slatkih sekundi? I ko je taj što neće pozavideti i

¹ Crteži.

njoj, ljubavi obraćenoj i privedenoj, mada je pri tom udarala pesnicom? — Eto, kakvog li preokreta sudbine! Kakve li promene sreće!

Zouzou naglo baci glavu u stranu, istrže mi se iz zagrljaja. Pred žbunom i klupom — pred nama — stajala je njezina mati.

Nemi, kao da nas je ko udario po maločas još prisno spojenim usnama, mi podigosmo oči prema uzvišenoj gospi, pored čijeg su se krupnog i južnjački bledog lica, strogih ustiju, napetih nozdrva, namrgođenih obrva, ljuljale gagatne minduše. Upravo: samo sam ja podigao pogled prema njoj; Zouzou je pribila bradu na prsa pa je sitno dobujući udarala po klupi na kojoj smo sedeli. Ali neka mi se veruje da sam ja zbog majčine pojave izgubio prisustvo duha manje no što bi se moglo pomisliti. Jer ona mi je, mada tako nenadana, izgledala puna nužnosti, kao da ju je ko zvao, i prirodna moja zbunjenost beše malo izmešana sa radošću.

„Madame,“ rekoh ja sa formalnošću, ustavši. „Žao mi je što vam je pokvaren popodnevni odmor. Ovo ovde desilo se i zbilu sasvim slučajno i sa svom decencijom...“

„Ćutite!“ naredi dostojanstvena gospa svojim čudesno sonornim, lako južnjački promuklim glasom. I okrenuvši se prema Zouzou:

„Susanna, otići ćeš u svoju sobu i ostaćeš onde dok te ne pozovem.“ — A zatim meni: „Markiže, imam s vama nešto da govorim. Pođite za mnom!“

Zouzou pobeže preko trave, koja je očigledno bila prigušila i *senhorine* korake. Ona sad pođe pošljunčanom stazom, a ja, slušajući njezine reči, „pođoh za njom“, to jest: nisam išao pored nje, nego malko ukoso iza nje. Tako uđosmo u kuću, pa u salon, iz kog su jedna vrata, zna se, vodila u trpezariju. Iza suprotnih, ne sasvim zatvorenih vrata, nalazila se izgleda jedna intimnija soba. Ruka stroge gospe zatvori ih.

Ja je pogledah u oči. Ona nije bila ljupka, no vrlo lepa.

„Luiz,“ reče ona, „najpre bi trebalo da vas upitam je li to vaš način da nagradite portugalsko gostoprimstvo — Ćutite! Prištedecu to pitanje sebi a odgovor vama.

Nisam vas pozvala ovamo da vam pružim priliku za budalašto izvinjavanje. Uzalud biste pokušavali da njime nadmašite ludost vaših postupaka. Ona se nadmašiti ne može, i sve što vam preostaje, što vam jedino i priliči, jeste da Ćutite i da zrelijim osobama prepustite da vode vašu stvar — da vas izvedu na pravi put, skrenu vas sa puta neodgovorne detinjarije kojim ste bili dovoljno mladi da se uputite. Retko bivaju nesrećnije detinjarije i gore besmislice no kao kad se mladost združi s mladošću. Šta li ste vi mislili? Šta li ste hteli sa tim detetom? Zaboravljajući na zahvalnost, vi unosite besmislicu i zabunu u kuću koja se vama, rođenja vašeg i drugih prijatnih osobina radi, gostoljubivo otvorila i u kojoj vladaju red, pamet i čvrsti planovi. Susanna će kroz kraće ili duže vreme, verovatno ubrzo, postati supruga Dom Miguela, zaslužnog asistenta Dom Antonio Joséa, čija je to merodavna želja i volja. Ocenite prema tome kakvu je budalaštinu počinila ljubavna potreba vaša kad je izabrala put detinjarije i kapricirala se da zbuni glavu jednog deteta. To je značilo ne birati i ne postupati kao čovek, nego kao dete. Zrela pamet morala se tome isprečiti pre no što bude kasno. Vi ste mi jednom, u toku jedne konverzacije, govorili o dobroti zrelosti, o dobroti s kojom ona izgovara ime mladosti. Odgovoriti njoj, to svakako iziskuje srčanost mušku. Kad bi privlačna mladost pokazala da tu srčanost mušku poseduje, umesto da sreću svoju traži u detinjarijama, — ne bi se tad morala kao pokislo pseto, povlačiti, ne bi morala bežati neutešena...“

„Maria!“ viknuh ja. A:

„Holé! Heho! Ahé!“ viknu ona silno likujuć. Vihor pradednih snaga ponese me u carstvo slasti. I visoko, burnije no prilikom krvave igre iberske, ja videh kako se, pod žarkim milovanjem mojim, talasaju kraljevske grudi.

Sadržaj

KNJIGA PRVA	3
KNJIGA DRUGA	63
KNJIGA TREĆA.....	199